Alekszandr Bek
ÚJ MEGBÍZATÁS

FORDÍTOTTA
KATONA ERZSÉBET

AZ UTÓSZÓT
GAVRIIL POPOV
ÍRTA

ALEKSZANDR BEK

ÚJ MEGBÍZATÁS

EURÓPA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST 1988

АЛЕКСАНДР БЕК

НОВОЕ НАЗНАЧЕНИЕ

„ЗНАМЯ" 1986 № 10–11

Г Х ПОПОВ: С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ЭКОНОМИСТА

© (НАУКА И ЖИЗНЬ 1987 № 4)

HUNGARIAN TRANSLATION © KATONA ERZSÉBET, 1988

I

Amikor Alekszandr Leontyevics Onyiszimov életét vizsgáltam, az őt többé-kevésbé ismerő emberekkel beszélgettem, megállapítottam, hogy leváltásáról már 1956 nyarán felröppent az első kósza hír.

A szóbeszéd eleinte nem igazolódott. Teltek a napok, egymást követték a hónapok, és Alekszandr Leontyevics továbbra is a bizottság vezetője maradt. De Onyiszimov titkárai és előadói már szeptemberben tudomást szereztek róla, hogy (a kor jellemző kifejezésével élve) *határozatot hoztak*, mely szerint Alekszandr Leontyevicsre mostantól kezdve diplomáciai munka vár, hamarosan az egyik észak-európai országba megy. Ezt már sokan mondogatták.

Sokan. De nem maga Onyiszimov. Ő, csakúgy, mint eddig, pontosan reggel kilenckor belépett a Minisztertanács Ohotnij rjadon lévő épületének első emeleti dolgozószobájába. Mire Alekszandr Leontyevics bejött, az íróasztalán már szokás szerint ott volt a napi jelentés a vaskohászati és színesfém-kohászati üzemek, az olajbányászat és szénbányászat munkájáról. Miután durva, műbőr üléses tölgyfa karosszékébe ereszkedett (munkatársai régóta ismerték Onyiszimov ízlését, tudták, hogy nem szereti a drága bútort), feltette a szemüvegét – egy idő óta olvasáshoz már szüksége volt rá.

Az üveg és a vastag keret eltakarta a szeme alatti sötét karikákat, a többéves kialvatlanság nyomát. Szép metszésű arca – minden vonása nagyon szabályos volt, talán csak kissé beesett, és rövid felső ajka jelentett kivételt – a számoszlopok fölé hajolt. Fehér, alig észrevehetően sárgás és ceruzával felfegyverzett kis kezével időnként gyorsan aláhúzta valamelyik számot. Sovány ujjai kissé remegtek. Nem, ez nem öreges remegés, Onyiszimov csak ötvennégy éves, gesztenyebarna hajában, amelyet bal oldalon mindig kifogástalanul egyenes, szinte vonalzóval húzott választék oszt ketté, eltűnik a kevés ősz tincs. Már több éve állandóan remegnek az ujjai. A nyugodt órákban szinte észre sem lehet venni, csak akkor fokozódik, ha Alekszandr Leontyevics izgatott.

Az orvostudomány nem képes kigyógyítani ebből a különös betegségből. Egyébként Alekszandr Leontyevics fütyül az orvostudományra meg az orvosok előírásaira. Remegnek az ujjai, az ördög bánja! Nem kell odafigyelni! Annál is kevésbé, mert ujjainak remegése egyáltalán nem hagy nyomot szép, kalligrafikus írásán, amelyet még kamaszkorában alakított ki, amikor a kereskedelmi iskola ötödik osztályától kezdve iratok másolása révén sikerült valami kevéske keresetre szert tennie. Most is teljesen világos minden jele, minden ceruzavonása biztos. A beosztottak számára Onyiszimov ceruzája is emlékezetes: mindig a legkeményebb fajta és tűhegyes.

Bal kezével időnként a mindig az asztalon heverő Drug cigaretta doboza felé nyúl, amelyen ott virít a kutyafej. Anélkül hogy tekintetét a gépelt sorokról fel-

emelné, gyufát gyújt, és a szokásos mohósággal leszívja a füstöt. Nem fiatalon szokott rá, 1938-ban, azokban a napokban, amikor a sorsa eldőlt. Rágyújtott, és azóta nem tud leszokni róla.

A hamutartóban még ott füstöl az el nem nyomott csikk, de Onyiszimov már a következőre gyújt. Stílusához, évtizedek alatt kialakított vezetési stílusához híven Alekszandr Leontyevics egyáltalán nem elégszik meg az iratok tanulmányozásával. Miközben a jelentéseket olvassa, minduntalan a telefonasztalkához fordul, és felhív valakit az automatán – ez a kormány különvonalába kapcsolt telefont jelenti –, miniszterekkel, igazgatóságok vezetőivel beszél, választ követel: miért csökkent a kinyert fémmennyiség ebben és ebben az üzemben, miért nem készült el határidőre az ilyen és ilyen számú megrendelés, miért nem megfelelő összetételű az újfajta acél. Ám nem elégszik meg a miniszteri dolgozószobákból kapott válasszal, s azt a szabályt követi, hogy semmit se szabad készpénznek venni, türelmetlenül megnyomja a csengőt, a pillanatok alatt megjelenő titkárt utasítja, hogy azonnal kapcsolja a gyárat, hívja a telefonhoz az igazgatót, az üzemvezetőt, olykor még a művezetőt is. Náluk, a gyáriaknál ellenőrzi Onyiszimov az automatán hallott magyarázatokat. A legapróbb részletekig ismerni az ügyet, mindenkinél jobban ismerni az ügyet, nem hinni sem szónak, sem papírnak – ez a jelszava. Saját megfogalmazása szerint: feszültségben kell tartani az *apparátust*.

A napi jelentésekkel végzett. Átnézte a táviratokat is. Egy nagyalakú jegyzetfüzetbe, melynek minden lapján ott a fejléc: a SZSZKSZ Minisztertanácsa Kohászati és

Fűtőanyagipari Állami Bizottságának Elnöke,* feljegyzett néhány dolgot, ezekre a kérdésekre Alekszandr Leontyevics a nap folyamán még vissza fog térni. Az asztalból elővesz egy dossziét, amely a kohászat automatizálására vonatkozó anyagokat tartalmazza. Hamarosan – immáron hányadszor! – a berendezések szállítási tervébe, a szerelés, üzembe helyezés terveibe mélyed, megint telefonálni fog, minden apróságot alaposan megvizsgál, sürgetni fogja a Tervbizottságot, a gépipari minisztériumokat, behívja a munkatársait, feladatokat ad nekik.

A kerek asztalon, amelyik a falnál, a Műszaki Lexikon köteteivel, a vaskohászati és színesfémkohászati, ásványi fűtőanyagokról szóló, kémiai, geológiai kézikönyvekkel tömött könyvszekrény mellett áll, figyelmesen összerakott újságcsomó. A *Pravdá*-t Onyiszimov gondosan elolvasta odahaza, rágyújtott az első cigarettára, és végigolvasta, az *Izvesztyijá*-t meg a *Komszomolszkaja Pravdá*-t a kocsiban nézte át munkába jövet. A dolgozószobájában a többi moszkvai újság várja. Itt, a kerek asztalon magaslik az ipari körzetek napilapjainak kötege is – a Donyec-medence, Dnyepropetrovszk, az Urál, a Kaukázusontúl, a legnagyobb szibériai és távol-keleti ipari központok újságjai. A titkárság már feldolgozta az egész vidéki sajtóanyagot, előkészítette Onyiszimov számára; mindent, ami érde-

* A bizottság neve, csakúgy, mint a némely más intézmény neve is, kitalált. A szereplők, azok kivételével, akik valódi nevükön szerepelnek, általánosított figurák. Továbbá a regényben szereplő betegség egyes szimptómáit is megváltoztattuk. – A szerző.

kelheti, színes ceruzával jelöltek meg. Mellette ott vannak a Tudományos Akadémia referatív lapjai és az Információs Intézet által küldött, idegen nyelvről fordított műszaki cikkek (Onyiszimov csak angolul tud). Ide teszik a Fémkohászati Kiadó és a Szénbányászati Kiadó újdonságait is. Egyetlen könyvet, egyetlen folyóiratot sem rak el más az asztalról, csak maga Onyiszimov.

Feláll a karosszékből, és a szőnyeg nélküli – Onyiszimov nem kedveli a szőnyeget, luxustárgynak tartja –, kifogástalanul fényezett parkettán e felé az asztal felé indul. Alekszandr Leontyevics szép feje igen nagy, még közepesnél nagyobb termetéhez viszonyítva is nagy. A nyaka azonban kissé rövid. Ezért olybá tűnik, mintha óvatosságból állandóan a válla közé húzná a fejét. Időnként, amikor ül, az ember azt gondolhatná, hogy púpos. De nem, nem jár meggörnyedve. Léptei energikusak, bár kissé nehezek. Onyiszimov nem megy el az asztalig, hirtelen megáll. Busa fejét lehajtja. Néhányszor már előfordult, hogy valamelyik titkár, amikor váratlanul benyitott, ebben a pózban találta Alekszandr Leontyevicset: csak állt meredten a dolgozószoba közepén, de a gondolatai elkalandoztak. Beosztásánál fogva Onyiszimovnak az ipar jövőjével, holnapjával kell foglalkoznia, ám a gondolatai a múlt felé csábítják. A múlt isten tudja, honnan előbukkanó, olykor összefüggéstelen képei egyre gyakrabban hatalmukba kerítik.

S így áll mindenkor viselt sötét, csíkos öltönyében, friss fehér ingében, melynek gallérja mindig jól ki van keményítve, szerény, sötét nyakkendőben. Egyszer a fia, Andrjusa, miután sok Dickens-művet olvasott, azt

mondta neki: „Apa, úgy öltözködsz, mint egy angol írnok."

Zöldes szemével a kerek asztalt nézi szomorúan. Minek neki most már ez az egész? Ezek a könyvek: a *Mélyfúrás, Mágneses dúsítás, Csőhegesztés,* avagy *A szén* legújabb száma? Ha nem ma, hát holnap búcsút vesz a széntől, az acéltól, megválik ettől az állástól, ettől a dolgozószobától.

Onyiszimov erőt vesz dermedtségén, az asztalhoz ül, felteszi a szemüvegét, magához húzza az újságokat, munkába mélyed.

A munkatársai nagyon meg vannak lepődve. Alekszandr Leontyevics a régi energiával, a régi erővel végzi vezetői munkáját. Megbeszéléseket tart, csakúgy, mint azelőtt, az ügy legkisebb részletét is kideríti, feltárja, éppoly igényes, mint eddig, éppoly heves, egyáltalán nem enged (forduljunk ismét a kor szóhasználatához) az *operativitásából,* figyelemmel kíséri az egész szakirodalmat, előkészíti a hétéves tervet, tüzetesen ellenőriz minden adatot, hogy megalapozott-e, mintha még évekig vezetné a fűtőanyagipar és kohászat ügyeit.

Teltek a napok, múltak a hónapok, s a zöld szemű, mindig frissen borotvált, egyenes tartású, szigorú ember, a bizottság elnöke tovább dolgozott, pazarolta akaraterejét és energiáját, feszültségben tartotta az apparátust.

Csak késő ősszel, nem sokkal a nagy októberi szocialista forradalom harminckilencedik évfordulója előtt kapta meg Onyiszimov a régóta várt küldeményt. Ollóval felvágta a borítékot, és elolvasta a levelet. Igen, amint várta, kérését, amellyel ő mint kohómérnök a Központi Bizottsághoz fordult – hogy adjanak neki

bármilyen, szakképzettségének megfelelő munkát –, nem vették figyelembe. Ettől a pillanattól kezdve a Külügyminisztérium rendelkezik vele.

Most azt kellett ellenőrizni, hogy mindent napra készen hagy-e itt ebben a dolgozószobában, ahová többé nem tér vissza. Teljesítenie kell utolsó hivatali kötelezettségeit, utolsó kötelességét. És még bizonyos nagyon fontos dolgokkal foglalkozik, ismét az automatán telefonál, tudakozódik, tisztáz, ösztökél, rendelkezik.

Azután egy-két percig szó nélkül szívja a cigarettáját. És ismét a telefonkagyló után nyúl. Jelenteni kell, úgymond, a megfelelő fórumon, hogy átadja a vezérlőpultot.

Onyiszimov Tevoszjant, a Minisztertanács elnökhelyettesét hívja az automatán, aki egyéb kötelezettségei mellett még néhány állami bizottság munkáját is *felügyeli.*

– Ivan Fjodorovics, megkaptam a határozatot. És megvontam a mérleget. Engedd meg, hogy elbúcsúzzak.

Régi elvtársak, tegeződnek. Tevoszjan azt mondja:

– Jól van. És mikor óhajtasz megjelenni diplomáciai főnökséged előtt?

– Még ma, ha nincs ellene kifogásod.

– Miért mindjárt ma? Mire ez a nagy sietség? Egyébként helyesen teszed, hogy nem késlekedsz.

Ezekből a nyugodt szavakból Onyiszimov nemcsak idősebb elvtársa baráti tanácsát hallja ki, hanem az *utasítást* is. A továbbiakban Tevoszjan néhány munkával kapcsolatos témát érint, s meghallgatja a válaszokat. Végezetül pedig azt mondja:

– Nyilván találkozunk még az elutazásod előtt. Hívj fel, ne felejtsd el.

A beszélgetésnek vége. Alekszandr Leontyevics még egyszer végignéz az íróasztalon, a dolgozószobán.

Na, azt hiszem, elég, pontot lehet tenni a végére. Valamennyi ügy, amelyet a helyettese menetközben átvesz – legyen az jelenlegi, avagy távlati teendő –, világos. Igaz, van még valami, nem a legfontosabb, és nem tartozik a kormánydirektívákba foglalt ügyek sorába, de Onyiszimov számára mégis különleges jelentőséggel bír. Ismét előtolakodik a múltbeli kép. Alekszandr Leontyevics szeme előtt megjelenik Pjotr Golovnya, vagy ahogy még nevezik, az ifjabbik Golovnya, lebarnult arca, horgas orra. Szája makacsul összeszorítva, a pofacsontján le-fel járnak az izmok – ilyen volt azon az 1952-es júliusi éjszakán az ifjabbik Golovnya, a Kurako Gyár igazgatója, amikor egy értekezleten merészen leleplezte Onyiszimovot. És Onyiszimov kénytelen volt... Pontosan, kénytelen volt. Egyébként minek felidézni? Már többször is előfordult, hogy szeme előtt megjelent, távolról sem a legjobbkor, Pjotr Golovnya összevont szemöldöke, merész, makacs tekintete, nehéz állkapcsa. Nincs mit tenni, Alekszandr Leontyevicsnek kötelessége, mindenki előtt titkolt kötelessége van ezzel a kohómérnökkel és gyárigazgatóval szemben. Lelkiismereti kötelessége.

Ám Onyiszimov most már nem élhet a bizottság elnökének hatalmával. Néhány pillanatig ingadozik. Aztán megint felveszi a kagylót, a nehézgépipari minisztertnek telefonál, megkérdezi, hogy halad a Kurako Gyár részére készülő nagy teljesítményű fúvógép gyártása. A miniszter tud a rendelésről. Ismeri az ifjabb Go-

lovnyát is, aki ilyen sorozaton kívüli, szokatlanul nagy teljesítményű, ugyanakkor kisméretű gépet kért, hogy a régi, zsúfolt Kurako Gyárban el lehessen helyezni. A bizottság elnöke azonnal megkapja a szükséges felvilágosítást: a rendelés teljesítése terv szerint halad, körülbelül egy hónap múlva megkezdődik az összeszerelés, azután a kipróbálás.

– Kíséred figyelemmel, kérlek, ezt az ügyet – mondja a miniszternek Onyiszimov. – Idejében készítsd el, szállítsd le. A legjobb szerelőket küldd el vele.

– Meglesz! Felírom. Legyen nyugodt, Alekszandr Leontyevics.

– Ne csapj be. Számomra ez becsületbeli ügy. Lehet, hogy én hamarosan elutazom...

A partner csodálkozás nélkül fogadja a hírt, röviden csak ennyit mond:

– Öhöm...

Nyilván tudja, hogy abba a csendes, tiszta országba megy. Alekszandr Leontyevics folytatja:

– Igyekezz, hogy megfelelő legyen az összetétel. A minőség, a határidő és minden egyéb. Ezt vedd személyes kérésnek.

– Meglesz. Három felkiáltójelet teszek mellé, Alekszandr Leontyevics!

Ha nem tévedünk, ez volt az utolsó telefonbeszélgetés, amelyet Onyiszimov dolgozószobájából, helyesebben volt dolgozószobájából lefolytatott.

Azután megnyomta a csengőt. A hívásra, szokása szerint hangtalanul Szerebrjannyikov, a titkárság vezetője lépett be. A sovány, alacsony ember megállt az asztal előtt, korán megkopaszodott és simára borotvált fejét kissé meghajtotta. Majdnem húsz éve titkárkodott

Onyiszimov mellett; Alekszandr Leontyeviccsel együtt jött ide, a Minisztertanács épületébe is, rég megtanulta fél szóból megérteni, sőt kitalálni, mire van szüksége a főnökének, észrevétlenül meg tudta súgni, mit kell tenni, nagyszerűen értett a legfontosabb iratok elkészítéséhez, tökéletes segítőtárs volt.

Onyiszimov felállt.

– Engedje meg, hogy bemutatkozzam. A Szovjetunió Csendlandban akkreditált nagykövete vagyok.

Még ebben a pillanatban is képes volt tréfálni, és Csendlandnak keresztelte el az országot, ahova mennie kell. De mindjárt hozzátette az ország pontos nevét is. Mi azonban kihasználjuk Onyiszimov találékonyságát, s az országot a továbbiakban feltételesen Csendlandnak fogjuk nevezni.

Onyiszimov, szokása szerint, nyomban a lényegre tért:

– Ülj le. Szeretném, ha eleinte segítenél nekem. Velem jössz?

Szerebrjannyikov nem ült le. Kissé dülledt kék szemét szerényen lesütötte. A tartása most is tisztelet teljes volt.

Onyiszimovot nem hagyta cserben a gyors felfogóképessége. Egy pillanat alatt megértett mindent.

– Úgy gondolod, jobb ha idejében megválsz tőlem?

– Úgy gondolom, Alekszandr Leontyevics, hogy...

– Hogy inkább hasznomra leszel, ha Moszkvában maradsz?

Igen, Szerebrjannyikov pontosan ezt a gondolatot akarta kifejteni, ezt az ürügyet eszelte ki. Egyébként ürügy-e? A titkárság borotvált fejű vezetője valóban úgy gondolta, hogy... na, hogy lehet ezt szavakba önte-

ni? Természetesen eljött az átalakítások ideje. Minden világos. De ki tudja?... A helyzet még sokféleképpen alakulhat. És a hirtelenében leváltott Alekszandr Leontyevics visszatérhet a nehéziparba. Egyelőre azonban... Egyelőre ő, Mihail Boriszovics Szerebrjannyikov, mint Onyiszimov hű embere, itt marad. Ha a szükség úgy hozza, majd írni fog Alekszandr Leontyevicsnek abba a, ahogyan Onyiszimov tréfásan nevezte, Csendlandba. És itthon teljesíti a bizottság egykori elnökének megbízásait, kéréseit. Ha meg másképpen fordul a dolog, és Onyiszimov nem dolgozik többé az iparban, akkor Szerebrjannyikovnak tiszta lesz a lelkiismerete, tisztán áll majd az emberek előtt és ön előtt, Alekszandr Leontyevics.

Miután Onyiszimov egy fél mondatból kitalálta ezt az illedelmes, el nem mondott beszédet, azonnal el is vetette. Csupasz felső ajka felhúzódott, és előbukkantak az erős fehér fogak. Onyiszimov beosztottai jól ismerték ezt a félelmetes mosolyt. Ilyen pillanataiban Onyiszimov kegyetlenül ostorozó szavakat használt. Kirántott egy cigarettát, és gyufát gyújtott. A gyufa ugrált az ujjai között. Miután nem sikerült rágyújtania, eldobta a végigégett gyufát. És sikerült fegyelmeznie magát.

– Elmehetsz. És küldj nekem két iskolai füzetet. Mást semmit nem kérek tőled.

Alekszandr Leontyevics ebédel.

A moszkvai utca bágyadt fénye behatol a dupla függönnyel takart széles ablakon; az egyik függöny vörösbe játszó nehéz anyagból készült, és az ablakkeret mellett lóg, a másik fehér selyem, és ráncosan fel van húzva a karnishoz. A hosszú ebédlőasztalt, amely körül tizenkét, fehér védőhuzatba burkolt szék áll, hófehér abrosz borítja. A parketta fénylik, az ebédlőszekrény üvege és polírozott felülete szépen csillog.

Az ebédlő berendezésében nem találni egyetlen egyéni ízlésre utaló jelet sem. Onyiszimovot nem érdekli a kényelem, a saját többszobás lakása. Közönyét felesége, Jelena Antonovna is osztja, aki elég magas posztot tölt be az ország iparitanuló-képzését irányító igazgatóságon.

A lakást nem a háziak rendezték be, a lakással együtt kapták a bútort is, ahogyan azt valaki elhelyezte. Az ebédlő melletti szalonba hétszámra be se teszi a lábát senki a család tagjai közül. A vászonhuzatos pianínó árválkodik benne meg az ugyanolyan huzatba burkolt fotelek. A szép virágvázák nem elevenednek meg a virágoktól, évről évre üresen állnak. A gyerekek, akik időnként felszaladnak Andrjusához, Onyiszimov fiához, nem hancúroznak, elcsendesednek ebben a lakásban. Ide nem járnak vendégek.

Egyébként az elmúlt három-négy évben megfordult benne Alekszandr Leontyevics néhány régi elvtársa. Ezeket a múltban *represszionáltak*-nak nevezték, most pedig, Sztálin halála után – akinek olajba festett portréja aranyozott rámában ott függ a falon, vállán a genera-

lisszimuszi rangjelzés – elhagyták a tüskésdróttal kerített táborokat, hazajöttek a börtönökből, a száműzetésből. Maga Alekszandr Leontyevics nem ivott a keserű pohárból, a represszió, amely már-már utolérte, végül is csak elkerülte.

Időnként valamelyik előkerült elvtársa felhívta Alekszandr Leontyevicset. Onyiszimov fegyelemre szoktatott titkársága szigorúan tartotta magát a szabályhoz: ha valamelyik telefonáló azt mondja, hogy Alekszandr Leontyevics „régi elvtársa", vagy hogy „magánügyben" akar vele beszélni, azonnal jelenteni kell. Egyszer Szerebrjannyikov alapos fejmosásban részesült, mert egy ilyen esetben nem akarta zavarni a szobájában megbeszélést tartó Onyiszimovot, s csak később jelentette a telefont.

Igaz, az ilyen jellegű telefonhívások ritkák voltak. Onyiszimov, bármilyen munkával volt elfoglalva, azonnal abbahagyta, felvette a kagylót, örömmel üdvözölte az illetőt, melegen érdeklődött – a szenvedésektől és megaláztatásoktól kiélesedett, legérzékenyebb fül sem vehette észre viselkedésében, hanghordozásában a magas állású ember legkisebb gőgjét sem –, a naptárját lapozgatva szakított egy estét, meghívta az illetőt a lakására. Éjfél utánig üldögélt a jövevénnyel, felemlegették, mi mindent éltek át együtt, számba vették az elhaltakat és az élőket. Mindig igyekezett valamit tenni a visszatérőért, segített neki elhelyezkedni, azaz jó lakást, megfelelő állást vagy nyugdíjat szerezni.

Azután a lakás nagy szobái hosszú estéken és napokon át ismét üresen tátongtak. Az asztal körül elhelyezett tizenkét szék sohasem szolgált vidám társaságnak. Még Onyiszimov ötvenedik születésnapjára sem hívtak

egyetlen vendéget sem, nem törték meg a lakás csendjét. „Hideg ház" – mondta egyszer megint csak Dickens után Andrejka. És magában „a nagy hallgatagnak" nevezte az apját. Vasárnaponként a reggelihez és ebédhez az asztal köré gyűlik a család, de nem alakul ki beszélgetés. Időnként az apa megereszt egy-egy tréfát. Nagyon ritkán megnyílik, és mesél valamit, vagy fennhangon emlékezik valamire.

Alekszandr Leontyevics most is egyedül eszik. A felesége később jön ebédelni, ő pontosan fél kettőkor. Elmúlt a kimerítő éjszakai virrasztások ideje, amikor a minisztériumokban és bizottságoknál reggel négyig, ötig benn voltak, így dolgozott az álmatlanságban szenvedő Sztálin, s az egész államapparátus az ő napi beosztásához igazodott. Onyiszimov akkortájt este ebédelt, de előfordult (a háziak jól emlékeznek erre a tréfájára), hogy másnap, akárcsak Nagy Frigyes. Most egy külön, az újságokban is közzétett rendelet megtiltja, hogy a nyolcórai munkaidő után bennmaradjanak. Onyiszimov, aki, mint mindig, most is betartotta a fegyelmet, mégis csak utolsónak távozott a bizottságból. Nem tudta elviselni az üres estéket, hazavitt egy jó, tömött dossziét, és otthon ismét munkába temetkezett.

Ma nem hozott haza dossziét. Ma az utolsó munkanapját töltötte el a bizottságnál, elbúcsúzott a munkatársaitól. Az ügyeket a helyettese vette át, nem neveztek ki új elnököt a bizottság élére. Ez minden bizonnyal a közelgő átszervezés újabb jele. S az ipar irányításának ezt a várható átszervezését már „forradalmi változásnak" nevezik. Egy különbizottság foglalkozik a javaslatok feldolgozásával. Onyiszimovot nem hívták meg

ebbe a bizottságba. Most pedig... Most teljesen eltávolították az iparból. De miért? Miért?

Eszébe jut a tányérban kihűlő levese. A kezében, az ujjak remegését átvéve, táncol a szája felé emelt kanál. Az evésben mindig mérsékletes, egyáltalán nem gourmand Onyiszimov, nyeli a levest, de az ízét nem érzi.

Oldalt, makulátlanul tiszta fehér kötényben és fehér fejkendőben, ott áll, és a gazdáját nézegeti Varja, a házvezetőnő. Megszokta, hogy hétköznap Alekszandr Leontyevics mindig kutyafuttában eszik. Reggelenként már hallja is: „Gyorsan, gyorsan, elkések." Ebéd után rendszerint lepihen tizenöt percre. Negyedóra múlva Varja köteles percre pontosan bekopogni hozzá. Esténként néha csak átöltözni jön haza, hogy aztán valami fogadásra siessen. És ismét csak siet. De ebben a sietségben sohasem hagyja elöl a levetett öltönyt, feltétlenül maga teszi be a szekrénybe. Varja nem mondaná, hogy Onyiszimov hallgatag ember. Megtanította őt kávét főzni, nagyon erős teasűrítményt készíteni. Amikor hazajön a munkából, mindig van hozzá pár kedves szava.

Ma lassan ebédel. Eszik néhány kanállal, és elgondolkozik. Varjának már mondta, hogy ezentúl nem kell óra szerint figyelnie a pihenésére és bekopogni a dolgozószoba ajtaján. És tréfásan hozzátette:

– Hamarosan elutazom pihenni egy bizonyos országba.

Igen, a mai naptól fogva már nem foglalkozik az iparral. Nem kell, nem kell a szeretett nehéziparnak. Holnap reggel átmegy a Külügyminisztériumba, az elutazásra, új megbízatására fog készülni. Ma azonban

szabad, szokatlanul szabad. De miért? Hogyan történhetett?

Igen, azt mondta, óvatosnak kell lenni, be kell tartani a fokozatosságot az iparirányítás átszervezésében, nem kell törést okozni. Igenis védelmezte a bizottság és az alárendelt minisztériumok létezési jogát, a KB ülésén egy egész sor érvet sorakoztatott fel. Felszólalását, amelyben szokása szerint kizárólag a tárgyhoz tartozó elképzeléseit mondta el, hallgatás fogadta. De hisz ott csak az előzetes megvitatásról volt szó. Minden határozatot – s ezt ki vonhatná kétségbe? – a párt fegyelmezett és hűséges tagjaként elfogadott volna. De miért, miért távolították el az iparból?

Varja behozza a második fogást. Látja, hogy Alekszandr Leontyevics nagyon sápadt. Sohasem volt valami pirospozsgás, még nagy hidegben sem pirult ki, de megszokott, kissé eleven barna sápadtságába most valami földszínű árnyalat vegyül. Mi van vele? Onyiszimov kellemetlenül száraznak érzi a száját. Kissé sárgás, szép vágású nagy szemével a vizeskancsót keresi az ebédlőszekrényen. Az úri tempót gyűlöli Onyiszimov. Otthon sohasem mondaná, hogy „hozza ide", „adja ide", hanem feláll és érte megy. Így cselekszik most is. Tesz néhány lépést az ebédlőszekrény felé.

Hirtelen minden elsötétül előtte, nem kap levegőt, keze görcsösen keményített inggalérja felé mozdul, megpróbál talpon maradni, a székbe kapaszkodik, de az kicsúszik a kezéből, és ő nehézkesen a padlóra ereszkedik.

3

Egy félóra múlva Onyiszimov otthoni dolgozószobájában már ott ül Antonyina Ivanovna Hizsnyak, az ősz hajú, nagyhangú, tapasztalt orvosnő. Valamikor egyenruhát viselt, a háború éveit frontkórházakban töltötte, s csak utána került a Minisztertanács kórházába, amelyet egyszerűen „Kremljovkának" neveznek.

Az utóbbi hat-hét évben Onyiszimov egészsége Antonyina Ivanovna gondjaira van bízva. Nehéz páciens. Minden panaszt harapófogóval kell kihúzni belőle, ahogy mondani szokták. Ha megkérdezi tőle: „Mije fáj?", mosolyogva azt feleli: „Semmim". Berendelni a rendelőintézetbe egy professzori vizsgálatra, teljesen reménytelen vállalkozás. Antonyina Ivanovna maga jár el hozzá, ebédidőben lesi ki. Alekszandr Leontyevics jó ismerősként fogadja, egyáltalán nem fontoskodik – mert, mi tagadás, az óriási Moszkva-parti ház egyik-másik lakásában, amelyben főként a különböző központi intézmények magas beosztású munkatársai laknak, a régi katonaorvost gyakran sérti, hogy felülről kezelik –, élénk, okos beszélgető partner, mindenről beszél, csak épp a bajairól nem. Az Alekszandr Leontyeviccsel valamilyen formában kapcsolatba kerülő kohászok körében az a beszéd járta, hogy szervezete vasból van. Mind a mai napig fáradhatatlanságáról nevezetes. Ám Antonyina Ivanovna tudja, hogy ez a híre távol, nagyon távol áll az igazságtól.

Egyszer azért mégiscsak sikerült megmutatnia Onyiszimovot Nyikolaj Nyikolajevics Szolovjovnak, az ismert professzornak, a belgyógyászati intézet megszervezőjének és vezetőjének. A közlékeny és mozgékony,

csokornyakkendős professzor, aki a csillogó kopaszságát keretező ősz, göndör hajkoszorújával inkább festőre vagy rendezőre, semmint orvosra emlékeztetett, hosszasan faggatta, vizsgálgatta Alekszandr Leontyevicset. S végezetül azt mondta: „Az érrendszere és a szíve egy hetvenéves öregemberé." Nyomatékosan javasolta Alekszandr Leontyevicsnek, hogy változtasson az életmódján, majd hozzátette: „De a legfontosabb az, hogy kerülje az ütközéseket." – „Miféle ütközéseket?" A professzor megmagyarázta, hogy az „ütközés" szakkifejezést Ivan Petrovics Pavlov vezette be. A nagy orosz fiziológus, ahogyan azt Onyiszimov megértette, egy olyan jelenséget tárt fel, amelyet két ellentétes impulzus – az agykéregből kiinduló két parancs ütközésének nevezett. A belső ösztönzés valamiféle cselekvésre készteti az embert, az illető azonban az ellenkezőjére kényszeríti magát. A mindennapi életben ez mindenkivel előfordul, de olykor ez az összeütközés szokatlanul erős. S akkor betegség lesz belőle. Sőt, több betegség is. Ezzel kapcsolatban Nyikolaj Nyikolajevics valamiféle speciális típusú kibernetikai gépről mesélt. Miután két, egymással ellentétes parancsot kapott, a gép beteg lett: csak úgy rázta a remegés. „Meglehet, az ön ujjai is ilyen okból táncolnak, Alekszandr Leontyevics."

Onyiszimov magában csodálkozott az ősz, göndör hajú professzor éles szemén, de azért vele sem beszélt nyíltan. Egyébként ez az ifjúkorától zárkózott ember nagyon régen nem beszélgetett őszintén, el tudta fojtani, magába tudta zárni a szenvedéseit.

A professzorral történt találkozás semmit sem változtatott Onyiszimov napjain, életrendjén. Antonyina Ivanovna igen sokszor mondogatta, hogy hagyja abba

a dohányzást: „Igen, igen..." Ám következő látogatása alkalmával ismét ott látta páciense íróasztalán a piros cigarettásdobozt s a hamutartóban a csikkeket. Nyikolaj Nyikolajevics vizitje azért nem múlt el nyomtalanul: Onyiszimov otthoni könyvtárának polcán megjelent Szolovjov munkája, az *Általános belgyógyászat* és a vastag *Belgyógyászati kézikönyv*. Hogy beléjük lapozott-e Onyiszimov valaha is, azt Antonyina Ivanovna nem tudta.

Időnként belenézett Onyiszimovék házi patikájába, és megtalálta az Alekszandr Leontyevicsnek régen felírt gyógyszereket, amelyek ott hevertek érintetlenül. Szemrehányó tekintetére Onyiszimov bűntudatosan elmosolyodott – mindent ki tudott fejezni vele, olykor előfordult, hogy lágyan és lefegyverzően mosolygott.

Most is ott ül az orvos előtt a díványon – a kemény, kényelmetlen díványon, amelyet mintha valami hivatal számára vásároltak volna –, ül kigombolt ingben, lemeztelenítve fehér, kissé kövérkés mellét, és kedvesen, szívélyesen mosolyog, mintha nem is ő ájult volna el az imént.

– Semmi baj, Antonyina Ivanovna – állítja. – Megbicsaklott a lábam, rosszul léptem, ügyetlenül elestem...

S bizonyítékként megérinti homlokán a kék foltot.

– A lába? – kérdezi hitetlenkedve Antonyina Ivanovna. – Jó, akkor megnézzük a lábát.

Onyiszimov leveti kifogástalanul tiszta, szőrmével bélelt, meleg cipőjét – egy idő óta rosszul tűri a hideget –, lehúzza a zokniját, szabaddá teszi a lába fejét és a lába szárát. A lába, csakúgy, mint a keze, kicsi, szinte nőies. Már évek óta szenved tőle, hogy elzsibbad a lába alsó része, az artériákban nem tapintható a pulzus, az

ereknek ezt a megbetegedését *endarteritis*-nek nevezik. Az orvostudomány még nem tisztázta a betegség eredetét, de gyakran a túlzott dohányzással függ össze. Onyiszimov nehezen jár, megy vagy tíz percig, s aztán meg kell állnia, de nehezére esik a hosszas állás is. Antonyina Ivanovna kérlelhetetlen szigorral kétszer is rákényszerítette Onyiszimovot egy-egy gyógyító kúrára. Hónapokon át minden reggel speciális kenőcsös kötést helyeztek a lábára, így ment dolgozni, de munkahelyén még csak nem is sejtette senki, hogy Alekszandr Leontyevicsnek be van fáslizva a lába. Akkor hagyta abba a kúrát és dobta el a fáslit, amikor kiderült, hogy az Elektrometall Gyár nem tud megbirkózni a kormánytól kapott feladattal, nem képes különleges hőálló acélt önteni a repülőgépmotorokhoz. Onyiszimov félretette minden munkáját, és elment a gyárba. Ott egyik lábáról a másikra állva még csak azt sem engedélyezve magának, hogy fájdalmat érezzen, a bizottság kohómérnöki diplomával rendelkező elnöke órákig álldogált a kemence munkapódiumán, s elejétől végig követte a soron következő öntést. Minden este operatív megbeszélést tartott, keresztkérdéses kihallgatásokat rendezett, kereste a lényeget, valamiféle figyelmen kívül hagyott tényezőt. Három hét múlva pedig visszajött Moszkvába, és jelentette, hogy a felülről kapott feladatot teljesítették: megvan, ömlik a kemencéből az új, eddig hiányzó hőálló acél. Ám a nevét kihúzta a jegyzékből, amelyben azok szerepeltek, akiket a minisztérium ezért a munkáért állami díjra terjesztett fel. Nem tűrte és megakadályozta, hogy az alája rendelt magas vezetők – a miniszterektől az igazgatókig – jogtalanul társuljanak, társszerzőként szerepeljenek (s ilyen esetben Onyiszi-

mov egyáltalán nem válogatta meg a kifejezéseit) valami olyan felfedezésben, találmányban, továbbfejlesztésben, amelyet díjazásra terjesztettek fel, de önmagának sem engedte meg, hogy díjat kapjon, bár általánosan elismerték, hogy rászolgált. Ismerték azt a mondását is, hogy: „Ha már szolgálsz, tedd úgy, hogy nagybetűvel lehessen írni." S ő maga kétségkívül erre törekedett.

Antonyina Ivanovna csak a fejét ingatta volna, ha valaki azt mondja, hogy betege, akinek nem tapintható a pulzus a lábában, akár egy félváltásnyi ideig is a kemence előtt tud állni. Most sem érti, hogyan állhatott ott egész napokat. A lábfejben most sem lehet kitapintani a pulzust. Az ízületek nehezen hajlanak. Az orvos azért csak hajlítgatja őket. Onyiszimov nem szisszeg, nem fintorog, mintha egyáltalán nem fájna neki. Nem, ez egyáltalán nem vasszervezet. De az ember kétségkívül kemény legény.

A nagylábujján – amely szintén kecsesen hosszú, – valamikor kivágták a köröm egy részét. Antonyina Ivanovna emlékszik rá, hogyan viselte el Onyiszimov a nagyon fájdalmas operációt, a benőtt köröm kivágását. Meg se moccant a kés alatt. A lábát már bekötözték, a fájdalom erősödött, mert az érzéstelenítő hatása lassanként megszűnt. Alekszandr Leontyevics kezét fogva Antonyina Ivanovna érzékelte páciense feszültségét, a titkolt fájdalom remegését. Megkérdezte tőle: „Na, hogy van?" – „Fájt." – „És most?" – „Semmi..." S a műtőből egyenesen dolgozni ment.

Természetesen most sem lehet elérni, hogy panaszkodjon. A kissé férfias, rendszerint nagyhangú Anto-

nyina Ivanovna ért a betegek vigasztalásához. De szükség van erre most?

– Alekszandr Leontyevics, jól ki kell pihennie magát.

Az igazat megvallva, nincs meggyőződve javaslata helyességéről. A dohányos ember krónikus bronchitise, az állandó rekedtség, a megszokott, időnként pedig erőltetett köhögés mellé a déli nap alatt, a tengerparton, ahol Onyiszimov szívesen töltötte a szabadságát, hol tüdőgyulladás, hol torokgyulladás társult. Úgy tűnt, hogy a betegségek, amelyek mintha még nem mertek volna Onyiszimovra támadni, tisztelettudó távolságot tartottak a munka napjaiban, azonnal rávetették magukat, amint pihenésre váltott.

– Eh – feleli Onyiszimov –, majd kipihenem magam az én Csendlandomban.

Először mondta így: „az én Csendlandomban". Azonnal köhint is egyet, hogy elrejtse a szavaiban rejlő keserűséget. A köhögés váratlanul felerősödik, kínzó, száraz köhögésbe megy át, csak úgy rázza Onyiszimov meztelen mellkasát. Aztán elcsendesedik a roham.

– A dohányzást feltétlenül abba kell hagynia – mondja Antonyina Ivanovna. A hangja kategorikus.

A férfi elneveti magát:

– Egyszer majd eljövök Moszkvába, és jelentést teszek: „Íme, aranyos Antonyina Ivanovna, nem dohányzom!"

– Alekszandr Leontyevics, ilyen állapotban nem engedem el. Egyszer végre ki kell vizsgáltatnia magát.

– Semmi baj. Utazom.

– Nem vállalhatom a felelősséget. Konzíliumot hívunk össze.

Onyiszimov félbeszakítja:

– Semmiféle kivizsgálás, semmiféle konzílium nem lesz!

– Ebben az esetben magam fogom azt írni, hogy egészségi állapotánál fogva nem utazhat.

– Ne merészelje! – kiált fel Onyiszimov.

Ezt a fenyegető, parancsoló kiáltást ismerik. Mint már említettük, maga Onyiszimov is kéréssel fordult *felfelé:* adjanak neki szakképzettségének megfelelő bármilyen munkát, de elutasították. Tehát utaznia kell. Még sohasem fordult elő, amióta csak tizenhat éves korában párttag lett, hogy megpróbálta volna elhárítani valamilyen párt- vagy állami határozat teljesítését, megpróbált volna kibújni alóla. Most sem fogja megtenni.

– Ha megírja – folytatja Alekszandr Leontyevics –, akkor pácban hagyom. Kijelentem, hogy nem fogadom el a véleményét. És akkor másszon ki a dologból, ahogy tud. Úgy gondolom, kedves doktornő, jobb lesz, ha nem vitatkozunk.

S már ismét mosolyog, de most a megszokott, szarkasztikus mosolyával. És mit csináljon vele az orvos? Mit tegyen?

– Alekszandr Leontyevics, maradjon ágyban egy-két napig. Majd figyelni fogom.

Onyiszimov szívesen vállalja a békülést.

– Jól van. Ma feküdni fogok.

Antonyina Ivanovna visszanyeri harsány, parancsnoki hangját.

– Legyen szíves a jelenlétemben ágyba bújni.

– Ha megengedi, itt fekszem le.

Hát jó, talán itt jobb is lesz neki. A komoly, kissé

darabos modorú, zárkózott doktornő elégedetlenül gondol Onyiszimovék hálószobájára. A szoba közepén ott áll az egymáshoz tolt két nagy ágy. Oldalt a két éjjeliszekrény. A falnál két szekrény. És ezzel kész. Mint egy szállodában.

Talán csak ebben a telefüstölt dolgozószobában lehet valami személyhez kapcsolódót érzékelni. Polcok sorakoznak benne, melyeken a szakirodalomba tartozó, a napi politikai irodalomhoz sorolható könyvek vannak, Lenin meg Sztálin művei – ez utóbbi befejezetlen sorozat, a tizenharmadik kötetnél szakította meg Sztálin halála. Az ablakközben szerényen keretezett fénykép függ: Sztálin és Ordzsonikidze, mindketten fiatalok, mindkettőjükön köpeny van, mindketten fekete, pödrött bajuszt viselnek. Valamikor Onyiszimov maga vitte el megnagyíttatni ezt a képet, maga keresett helyet neki.

A dívány mellett kerek kisasztal áll. A csomag cigaretta és az asztali lámpa mellett ott van rajta az automata telefon, amely sima vonalával kissé különbözik a szokásos készüléktől. Itt, kézközelben hever két könyv is, a szovjet ipar történetét tárgyaló újdonságok: Onyiszimovot az utóbbi időben nagyon érdekli ez a téma.

Az orvos hozzájárul: feküdjön csak Onyiszimov a dolgozószobában.

– De először, Alekszandr Leontyevics, alaposan ki kell szellőztetni. Ne féljen, kérem, a friss levegőtől.

Antonyina Ivanovna feláll, hogy kinyissa a fortocskát. Nem, Onyiszimov nem engedi, hogy az orvos ezzel fárassza magát. Gyorsan felugrik, és a fortocska felé indul. Hirtelen elsápad, elhomályosul előtte minden, megdermed, nehezen az asztalra támaszkodik. Pár pil-

lanatig nincs jelen, a tekintete élettelenül merev. Aztán akaraterejét megfeszítve visszatér a valóságba, fénytelen szeme ismét csillogni kezd. Az orvos nyugtalanul figyeli.

– De hisz most itt, a jelenlétemben eszméletét veszítette.

– Tessék? Szó sincs róla.

S ismét gúnyosan mosolyog. Mintha csak azt mondaná: „Na, és most mit csinálsz velem?" Hát igen, semmit sem lehet csinálni.

Antonyina Ivanovna figyeli, hogyan ágyaz meg Varja a díványra, hogyan helyezkedik el Onyiszimov ezen a kényelmetlen, kemény fekhelyen. Már a recepteket is megírta. És nehéz szívvel, nyugtalan lelkiismerettel búcsúzik a holnapi viszontlátásig.

Lassan halad át a szalonon. Az ablakokat már dupla függöny rejti, a csillár fél erősséggel világít, halvány fényt vet a bútorokon a vászonhuzatra, a mintás, üres vázákra. A tágas szoba porosnak, élettelennek hat. Még mintha áporodott szaga is lenne.

Az előszobában az orvos váratlanul Jelena Antonovnával találja magát szembe. Onyiszimov felesége most érkezett – magas, sőt, mondhatni, termetes asszony, a haja ősz, sima szürke kabátot és szürke karakülkucsmát visel. Antonyina Ivanovna ritkán beszél vele, nem találja otthon, amikor Onyiszimovot látogatja. Időnként a két nő telefonon beszél. Amikor az orvos férje egészsége, közérzete iránt érdeklődik, Jelena Antonovna rendszerint így felel: „Azonnal megyek és megkérdezem." Különös válasz. Egy fedél alatt élnek, közös hálószobában alszanak és... „megyek és megkérdezem".

Jelena Antonovna most kissé zihál a sietéstől és izgalomtól:

– Antonyina Ivanovna, mi van vele?

Kilátszanak egészséges, apró fogai. Furcsa, hogy ilyen nagy termet mellett valakinek ilyen apró fogai legyenek.

– A végsőkig ki van merülve az idegrendszere – feleli az orvos. – Ez mindenen meglátszik. Elájult.

S mintha csak valakivel vitatkozna, valakit meg akarna győzni, Antonyina Ivanovna makacsul hozzáteszi:

– Kétszer is.

Jelena Antonovna szürke szeme ijedten az orvosra mered. Mindkét kezével Antonyina Ivanovna kezét szorongatja.

– Valóban... Valóban ennyire komoly?

– Nem tudom. Nem látok világosan. Úgy gondolom, be kell feküdnie a kórházba kivizsgálásra. De ő nem akar. Azt mondtam neki, akkor magam írom meg, hogy nem egészséges. Ő pedig rám kiabált: „Ne merészelje".

– Igen, ezt nem szabad.

Jelena Antonovna sietősen leveti a kabátját, leveszi a kucsmáját. A homlokán, a jobb szélen egy, a halántékra is kiterjedő gyermektenyérnyi, kékesvörös anyajegy látható. A frizurájával ügyesen eltakarhatná, de fiatal korában sem tette. És bármily meglepő, az anyajegy nem csúnya, sőt még harmonizál is Jelena Antonovna mindig komoly a legkisebb kacérságot is nélkülöző küllemével.

Az asszony megismétli.

– Nem szabad. – S pillanatnyi habozás után, hangját

lehalkítva, hozzáteszi: – Különleges helyzetben vagyunk. Esetleg úgy értékelhetik, hogy nem akar elutazni.

Az okot világosan, nyíltan, meggyőzően megmondták. Antonyina Ivanovnát lefegyverezték. De azért... De azért nem ilyen logikus, hanem melegebb, sőt összefüggéstelen szavakat várt volna. De hát elvárhatja-e bárki is ezt a melegséget? Jelena Antonovnának megvan a maga külön élete, a maga igen jelentős munkája. És azonnal hazarohant a munkahelyéről, berontott, izgatottan, szinte sírva kérdezte. Antonyina Ivanovna nem vállalkozik rá, hogy elítélje.

– A viszontlátásra. Csak feküdjön. Holnap benézek.

4

És Onyiszimov már másnap, anélkül hogy egy nap szusszanást engedélyezett volna magának, bekapcsolódott új munkakörébe, elfoglalta kis szobáját a Külügyminisztériumban. Vele együtt költözött az egyik régi munkatársa, a magas homlokú, elmélázó Makejev is, aki nagyon szerette Alekszandr Leontyevicset, éles stílusát, pontosságát, azt a stílust, ami úgy tűnt, Onyiszimovnak a vérében van. A kissé lassú Makejev – aki ezzel olykor ingerültségi rohamokat váltott ki Alekszandr Leontyevicsből, s ezek az utóbbi néhány évben gyakoribbá váltak –, amint Onyiszimov csak megemlítette, hogy menjen vele, az első szavakra felragyogott, és igent mondott.

– Mikor indulunk, Alekszandr Leontyevics?

– Megvárjuk a parancsot.

– És addig mit csináljak?

– Először is szerezd be a megfelelő irodalmat és olvass.

Így tett maga Onyiszimov is. Az olaj- és szénbányászatról, kokszgyártásról, az oxigén és a földgáz olvasztókemencében történő felhasználásáról, az ércbányák fokozott fejlesztéséről, a szilárd rakétaüzemanyag kipróbálásáról szóló feljegyzésekkel és jelentésekkel teli dossziék helyett íróasztalán most a levéltárból kikért olyan anyagok voltak, amelyek a Szovjetunió és az észak-európai országok diplomáciai, gazdasági és egyéb kapcsolatainak történetével foglalkoznak. Alekszandr Leontyevics nem érte be a jelen század anyagaival, kikeresték neki a múlt századi archív anyagokat is.

Az iparfejlesztés újdonságait taglaló könyvek helyett most arról az országról szóló könyvek hevertek Onyiszimov keze ügyében, amelyben új megbízatását teljesítenie kellett. Sokezernyi, több tízezernyi nyomtatott lap töltötte be szűkös – szintén új! – dolgozószobáját. Az orosz és oroszra lefordított anyagokon kívül csak úgy falta az angol nyelvű kiadványokat is, miután annak idején két évet töltött gyakorlaton Glasgow és Birmingham üzemeiben, Onyiszimov folyékonyan olvasott és beszélt angolul.

Csodálatosnak, szinte felfoghatatlannak tűnt, hogyan tudja egy ember ilyen rövid idő alatt, az elutazásig hátralévő három-négy hét alatt elolvasni és megemészteni ezt az elképesztő mennyiségű anyagot.

Semmi baj, elolvassa, megemészti. Valami hasonló már történt vele. Annak idején – nem sokkal Szergo Ordzsonikidze halála után – átdobták a tankgyártásba, s rábízták, hogy vezesse ezt a számára ismeretlen ipar-

ágat, amelyet bővíteni, rekonstruálni kellett, és valóban naggyá fejleszteni. Ugyanígy nekiállt a szakirodalomnak, beletemetkezett, feltöltötte fáradhatatlan agyát, amely könnyen ki tudta vonni a leglényegesebbet, s egyidejűleg, mintha csak valami csodálatosan érzékeny film lenne, a részletek elképesztő mennyiségét rögzítette. Már egy hónap múlva partnerként tárgyalt a tankgyártás szakértőivel. És egyáltalán nem szégyellte nyíltan bevallani, hogy felkészültsége hiányos, kérdezősködött, meg tudott hallgatni másokat, s állandóan tanult és tanult, miközben a tankgyártási főigazgatóságot vezette.

És amikor ismét a Kremlbe hívatták – Onyiszimov aligha felejti el valaha is azt az őszi estét, azt az 1938-as évet, a letartóztatásokat, amelyek már sorban elragadták mindazokat, akikkel Szergo együtt dolgozott –, amikor a Kremlbe hívatták, s ő, egy nagyon fontos igazgatóság vezetője, a XVII. kongresszuson megválasztott Központi Bizottság póttagja, a fogadószobán áthaladva, ahol mintha csak reá várnának, egyenruhás férfiak álltak és ültek, kinyitotta az ajtót, és meglátta a puha csizmájában fel-alá járkáló Sztálin hátát...

Eh, ki kell vernie a fejéből ezeket a gondolatokat, ezeket az emlékeket! Hát igazán nem tud erőt venni magán? Valóban nem tudja rászorítani bejáratott, megbízható agyát, hogy a régi módon engedelmeskedjék? Nem igaz! A belső fékek még kitűnően fognak. Egy kicsit meg kell feszítenie az akaratát, és máris kikapcsolt mindent, ami elvonhatná a figyelmét. S máris ismét Csendland meg a szomszédai foglalják le teljesen Onyiszimovot.

A napirendje nem változott. Senkinek se jusson eszé-

be, hogy a mai Alekszandr Leontyevics már nem azonos a tegnapi Onyiszimovval. Akár csak tíz vagy húsz évvel ezelőtt, most is úgy dolgozott, mint a legpontosabb gép. Szokása szerint simára borotválva pontosan reggel kilenckor belépett a szobájába, leült a karosszékébe, amely itt is kemény volt, mint előző mukahelyén, elővette Drug cigarettáját, feltette a szemüvegét, és olvasott, olvasott.

A jegyzeteléshez elég volt két iskolásfüzet. Apró, kalligrafikus írásával, amelyet tanítani érdemes, olyannyira világos, tökéletes benne minden kis betűje, az egyikbe az észak-európai országok történetéről, politikai és társadalmi csoportosulásairól, az észak-európai közéleti személyiségekről gyűjtött ismereteket, tudnivalókat jegyezte fel. A másik füzetet a kontinensnek ezen a részén elhelyezkedő államok gazdasági életének szentelte.

Az őt is magában foglaló vezetői iskola tagjaira régóta jellemző szabályokhoz híven, Alekszandr Leontyevics itt sem elégedett meg a papírokkal, dokumentumokkal, könyvekkel, cikkekkel. A Külügyminisztérium folyosóján megbúvó ideiglenes dolgozószobájába jövendő állomáshelyével foglalkozó tudósokat, valamint egyszerűen olyan jó megfigyelő, okos embereket hívott meg, akik a közelmúltban ott jártak. Kérdezősködött, elmélyedt a különböző részletekben, kihúzta, kicsavarta belőlük az ismereteket arról az országról, amelybe megbízatása szól.

Voltak percek, amikor titkos elégtétellel állapította meg, hogy az emlékezete, kitűnő emlékezete, amely az utóbbi években mintha kissé megkopott volna, ismét kiválóan szolgálja. Akár álmából is felkölthetik, kér-

dezhetnek tőle valamit a szép, tiszta, rendezett országról, egy pillanat alatt eszébe jutnak a nevek, pontos számok és dátumok.

A munkanap után Onyiszimov hazavitte a könyveket. És ismét dolgozott, nem adta át magát a más irányba vivő, tolakodó gondolatoknak. Későn feküdt le, hajnali négykor, nem akart megválni ettől a régi szokásától.

Lefeküdt, de sokáig nem tudott elaludni. A sötétben előkúsztak és hatalmukba kerítették a nappal sikerrel elűzött gondolatok.

5

Egy hajnali órán Alekszandr Leontyevics szörnyű félelmet élt át.

A következőképpen történt. Félig csukott szemhéja alól a hálószoba homályába nézve feküdt, és gyötrelmesen gondolkodott, hogyan eshetett meg, hogy ott kellett hagynia szenvedélyesen szeretett munkáját. Ismét el akarta hessegetni ezeket a gondolatokat. Eleget kínozta már vele magát. Az ilyenféle gondolatokra nyilván bőven lesz ideje – s itt ironikusan elmosolyodott a sötétben –, ott, Csendlandban. Magára parancsolt, hogy erre az országra gondoljon, elhatározta, hogy felidézi a napközben füzeteibe rótt sorokat. És hirtelen cserbenhagyta az emlékezete. Semmi, egyáltalán semmi sem jutott eszébe. Nemcsak a tegnapi vagy tegnapelőtti jegyzetek hullottak ki, hanem minden dátumot, nevet, gazdasági adatot elfelejtett, teljesen elfelejtett mindent, de mindent, amit ezekről az országokról olvasott, megtudott.

A félelmetes emlékezetkiesés valósággal megrázta Alekszandr Leontyevicset. Végighúzta a kezét hirtelen nyirkossá lett, durva szálú haján. Meg kell nyugodni, bele kell kapaszkodni valamibe, egyetlen kicsi szálba. Sikerült felidéznie a legkézenfekvőbb adatokat: menynyi vasat olvasztanak Csendland kohóiban. Na és tovább? Azt várta, hogy minden, ami kihullott az emlékezetéből, egy pillanat alatt, villámcsapásszerűen visszatér. De nem, csak lassan, lassanként jutott eszébe.

Nem bírta tovább, kiugrott az ágyból. A szomszédos széles ágyról felesége egyenletes lélegzése hallatszott. Mezítláb, hangtalanul a dolgozószobába ment, felkapcsolta a villanyt, az íróasztalhoz, a füzeteihez ugrott, s remegő kézzel felütött egy oldalt. És csak itt értek véget a szörnyű percek, jött el a várva várt, pillanat alatt bekövetkező megvilágosodás. Most már akár bele se nézzen a jegyzeteibe, ismét azonnal maga előtt látja őket, mintha csak valami csodálatos filmszalagra rögzítették volna. Rágyújtott, és lapozgatott még, lapozgatott a füzetekben, ellenőrizte, vizsgáztatta magát. Azután mozdulatlanná dermedt az asztal mellett.

Így állt Onyiszimov mezítláb, fehér éjjeli öltözékében. Az ing kigombolt gallérja látni engedte mellét, amely kissé betegesen sárgás volt. Nagy fejét szokása szerint behúzta.

De mi történt az imént vele? Mivel magyarázható ez a hirtelen emlékezetkiesés? Hát ennyire nem érdekli az új munkája? Hát valóban erőszakot követ el magán, amikor a kötelességét teljesíti? Hová lett a munka iránti szenvedélye?

Hisz amikor annak idején váratlanul kinevezték a tankgyártási főigazgatóság vezetőjévé, egy eladdig szá-

mára ismeretlen iparágba dobták át, lelkesedni tudott iránta, ki tudta kapcsolni a nyomasztó érzést. Nem, nem kikapcsolni tudta, hanem erőt tudott venni rajta. Mert az természetesen ott lappangott a lelke mélyén, s mindennap életre kelt, amikor ismételten letartóztatásokról hallott, s arról, hogy szinte minden éjszaka behatolnak a „kormányháznak" nevezett, sok részből álló óriási épület lakásaiba, mely házban ő is lakott, és szintén készen állt, hogy hamarosan osztozni fog a többiek sorsában. De Onyiszimovhoz nem nyúltak. A hengerészeti főigazgatóságon – azon a főigazgatóságon, amelyet Szergo életében vezetett – minden helyettesét letartóztatták, ő pedig továbbra is szabadon járt kocsijával Moszkva utcáin munkába és onnan haza.

Vajon szabadon-e? Az elemi logika azt a következtetést diktálta, hogy ha a legközelebbi munkatársai bűnösek, állítólag kártevők, akkor ő is bűnös.

És Onyiszimov kihívást intézett a sorshoz. Levelet írt Sztálinnak, azt írta, hogy mivel, amint azt a párt követeli, köteles a legkisebb részletéig ismerni az ügyet, ő, Onyiszimov teljes felelősséget vállal beosztottai minden rendelkezéséért, a fejével és a tagkönyvével felelve állítja, hogy a főigazgatóságon semmiféle szabotázs nem történt. És kéri, adjanak neki lehetőséget, hogy ezt bármiféle, Sztálin belátása szerinti párt-, avagy bírósági vizsgálat előtt bebizonyítsa.

A levél Sztálin kezébe került – már ezt elérni is különleges, nehéz feladat volt. Azután Onyiszimovot kihallgatásokra, szembesítésekre vitték. A várakozás szinte elviselhetetlen napjai és éjszakái következtek. Ebben az időben szokott rá a cigarettára, lett szenvedélyes dohá-

nyos. De még akkor is szenvedélyesen, nagy lendülettel dolgozott, elfojtotta a nyomasztó érzést, a keserű nyugtalanságot. Azután pedig...

6

Azután pedig behívatták a Kremlbe.

Arra az estére már ülve és egyik hideg talpával a másik, teljesen átfagyott lábát dörzsölgetve emlékezik.

Áthaladva a fogadószobán, ahol, mintha csak reá várnának, egyenruhás férfiak álltak és ültek – miért, miért van ma itt ilyen nagyszámú őrség? –, belépett egy kisebb terembe, és meglátta Sztálin hátát. A fel-alá járkáló Sztálin nem fordult meg a nyíló és csukódó ajtó hangjára. Még a frontharcos, az egyszerű katona igénytelen ruházatát viselte – katonaszabású, csizmába gyűrt nadrágja a vádlijára lógott –, de már valami, mintegy szándékosan lelassított viselkedést, járást vett fel.

Sztálin nem egyedül volt a teremben. Volt még ott egy ember. Egy, méltóságteljes férfiú, kerek, keret nélküli szemüvege, sima, domború homloka, korai, még jelentéktelen kopaszságát rejtő, oldalt elválasztott, világos haja csak úgy ragyogott. Berija volt az. A hosszú asztalnál állt, civil ruhát viselt, és szája szögletében megbúvó mosollyal szemlélte Onyiszimovot. Alekszandr Leontyevics megdermedt ettől a mosolytól.

Sok évvel ezelőtt ez az ember, a szerény bakui tisztviselő, ahogy akkor mondták, felülvizsgálatra jelent meg Onyiszimovnál, aki még mint a Tizenegyedik Hadsereg politikai munkatársa, egyidejűleg tagja volt annak a

bizottságnak is, amely a párttagság felülvizsgálatát végezte Bakuban. Onyiszimov kérdéseit megelőzve, Berija annak a kívánságának adott hangot, hogy át szeretne menni valami nehezebb, veszélyesebb munkára – a hadsereg különleges ügyosztályához, vagy az azerbajdzsán csekához. Amikor egy-két ellentmondáson, hazugságon kapták, kimagyarázta, kivágta magát. Szása elvtárs – Onyiszimovot akkoriban így nevezték – a következő meggyőződésre jutott: „Gyanús alak. Érzésem szerint kalandor." És nem adta ki neki a tagkönyvet. De a fellebbviteli fokon a fiú visszaszerezte.

És most ez az egykori, tündökletes bakui egyre megy előre. A harmincas évek elején Sztálinnal történt találkozása fantasztikus karrierje döntő pontjának bizonyult. Sztálin kétségkívül jó emberismerő volt. Olyan terveket forgatva agyában, amelyekről egyedül csak ő tudott, nagyon finom érzékkel – a „megértette" talán ebben az esetben nem megfelelő szó – nyilván gyorsan, az első találkozások alkalmával levonta a következtetést, hogy ez az az ember, akire neki szüksége van.

S most ez a bakui grúz működtette a letartóztatások, kihallgatások, kivégzések, börtönök, lágerek hatalmas gépezetét. Éles pillantásával mosolyogva nézegette a szemüvege mögül Onyiszimovot.

Kész, minden világos. Ez lesz az utolsó kihallgatás, amelyet maga Sztálin vezet. És ő nem a saját sofőrjével, nem a saját kocsiján megy el innen. Nemhiába történt, hogy amikor idegesen készülődött, ellenőrizte, nála van-e a tagkönyve, a Kremlbe szóló belépője, a jegyzetfüzete, felhívta a feleségét, és abban a biztos meggyőződésben, hogy a telefon egy titkos hálózatba is be van

kapcsolva, lakonikusan ennyit mondott: „Hívattak. Megyek. Légy elkészülve mindenre."

Sztálin végre megfordult, és ugyanolyan lassan visszafelé lépegetett. Súlyos, kissé bizalmatlan pillantással végignézett Onyiszimovon, a kifogástalanul tiszta cipőjén, sötét, csíkos zakóján, rövid nyakát körülölelő keményített, fehér inggallérján, amely nagy fejét alátámasztotta, és szeme Alekszandr Leontyevics zöldes szemébe fúródott.

Onyiszimov nem fordította el a tekintetét. Sztálin lassan továbbment. Ebben a pillanatban semmi sem változott mozdulatlan, szinte álmos arcán, amely soksok festményről és fényképről ismert, amelyeken azonban senki sem meri visszaadni az orcáin és a lelógó vörösesfekete bajusza alatt látható nagy himlőhelyeket. A megritkult bajuszába és hajába vegyült ősz szálak látni engedték, mennyire különlegesen vastag – akár a lószőr – Sztálin haja. Egy kis ideig senki sem törte meg a csendet.

– Üdvözlöm – mondta halkan Sztálin. – Lépjen közelebb.

Hellyel nem kínálta.

Még egyszer elment a falig, visszajött, majd megállt Alekszandr Leontyevics előtt, és kérdéseket tett fel neki. A kérdések a tankgyártás helyzetére és kilátásaira vonatkoztak. Sztálin arca már nem volt merev. Egy perccel ezelőtt fénytelen pupillája hirtelen megelevenedett. Onyiszimov válaszolt a kérdésekre. Az idegfeszültség a hangszálaira ment: rekedten beszélt. Azonban a nagy izgalom fegyelmezettebbé is, agyát pedig élesebbé tette. A tankgyártási főigazgatóság rekedt vezetője nem dadogott, nem zavarodott bele a mondani-

valójába, pontosan, magabiztosan válaszolgatott. Nem kellett a jegyzetfüzetéhez folyamodnia, hogy valamelyik gyár, sőt akár műhely helyzetét jellemezze, elmondja, milyen eredményeket értek el a laboratóriumi és a próbapályán való kipróbálás során, adatokat soroljon fel. Elmondta Sztálinnak a nehézségeket, jelentette, mit nem tudtak még megoldani a tervezők és technológusok. Sztálin pedig ismét és ismét rákérdezett, éppen ezeket a fájó dolgokat feszegette egyre.

A lánctalpsaru rögzítése! És azok az átkozott olajdifferenciálművek! Hogy meggyötörték Onyiszimovot, mennyit kínlódott velük a gyárakban! Kínlódtak, de a kívánt hatékonyságot csak nem érték el! Sztálin ezt is kihúzta belőle... A gyártás legmélyebb titkait is kifürkészte. Onyiszimov pontosan jelentett, önmagát sem mentegette.

Közben az oldalajtón belépett a honvédelmi népbiztos, aki itt, annak ellenére, hogy zubbonyát kitüntetések díszítették, csendesnek, jelentéktelennek tűnt. Utána a Politikai Bizottság még néhány tagja. Többen is fesztelenebbül viselkedtek, hangosan tologatták a székeket. Az őszülő Kalinyin a nyilván meleg, fehér cserépkályha sarkának dőlt, és kezét a háta mögé dugva melegedett. Mindnyájan figyelmesen követték a kihallgatást, amelyet Sztálin nem hagyott abba.

Miért, mi célból gyűltek össze? Onyiszimovnak ismét eszébe villant, milyen sors fenyegeti. Nyilván először a Politikai Bizottság határozata alapján kizárják a pártból, s csak azután tartóztatják le. Igen, az asztalnál már elhelyezkedett a gyorsírónő, elővette a ceruzát, kikészítette a füzetet.

És Sztálin felfedte, helyesebben rákényszerítette

Onyiszimovot, hogy feltárja a szovjet tankgyártás gyengeségeit és hiányosságait. A sajtolás. A sebességváltóház. Az öntöttvas temperálása. A páncélzat. A kipróbálás módszerei. Miért nem kielégítőek az eredmények? Milyen eredményeket értek el ezen a téren Amerikában és Németországban?

Valaki kétségtelenül alaposan informálta Sztálint. De ki? Valószínűleg az egykori bakuira bízott hatóság valamelyik titkos osztálya, amely hatóság, mint mindent látó szem, mindenhova behatol. Ami azt illeti, Onyiszimovnak el kell ismernie, hogy a tájékoztatás alapos volt. És Sztálin figyelmesen, nagyon figyelmesen tanulmányozta.

Faggatózás közben semmit sem kérdezett Onyiszimov levelére és a hengerészeti főigazgatóságnál korábban végzett munkájára vonatkozólag. Onyiszimov riadtan kereste gondolatban a választ: vajon miért? Egyébként világos: miért kellene még a múltat is felemlegetni? Ő maga festett itt olyan képet a műszaki hibákról, hogy a kártevés vádjához ez is bőségesen elegendő. Avagy, ahogy akkor mondták, az ellenséges tevékenység vádjához. Az eredmények, a sikerek iránt Sztálin nem érdeklődött. A tankgyártók érdemei, jelentékeny termelési sikerei, amelyekről Onyiszimov beszámolhatott volna, nem kerültek szóba, s a második természetévé lett figyelmezettség Onyiszimovnak azt parancsolta, hogy csak a feltett kérdésekre válaszoljon.

Sztálin a nadrágja zsebéből elővette a pipáját, az asztalhoz ment, a hamut a márvány hamutartóba ütögette – a csendben visszhangzott a kopogás –, a dohánnyal babrált. Mozdulatai ismét lassúak, helyesebben parancsolóan lassúak voltak. Így csak olyan ember viselked-

het, aki tudja, hogy senki sem fogja sürgetni, nem töri meg a hallgatását.

Sztálin nevezetes pipája füstölni kezdett. Azonnal rágyújtottak még néhányan. Onyiszimov természetesen még gondolni sem mert a cigarettára.

Sztálin ismét járkálni kezdett.

– Azt hiszem, a kérdés világos – mondta végezetül. – Hát akkor, elvtársak, határozni fogunk?

És választ sem várva, máris folytatta:

– A javaslat a következő...

Onyiszimov mellkasában megfeszültek az izmok, a lélegzés fájdalmat okozott. Kínzó módon Berijára akart nézni, ám sikerült uralkodnia magán, még csak arra se pillantott, arra se sandított. Sztálin pedig rövid várakozás után megismételte:

– A javaslat a következő. Először is a tankgyártási főigazgatóságot tankgyártási népbiztossággá kell átszervezni... Senki sem ellenzi?

És ismét szünetet tartott.

– Másodszor... ki kell nevezni tankgyártási népbiztossá... Elvtársak, önök kit javasolnak? Talán nem fogunk tévedni, ha Onyiszimov elvtársat bízzuk meg. Vagy valakinek más a véleménye?

És lezárta a témát:

– Alekszandr Leontyevics Onyiszimovot ki kell nevezni a tankgyártás népbiztosává. Nincs ellenvetés?

Onyiszimovnak örökre agyába vésődött ez a pillanat. Az önuralma nem hagyta cserben. Csak az arcát érezte hidegnek. Nyilván kissé elsápadt.

S Sztálin csak most fordult hozzá:

– De hát, Onyiszimov elvtárs, miért áll? Foglaljon helyet. Folytatjuk a kérdés megtárgyalását.

És megint nem várta be, hogy bárki is közbeszólhasson, folytatta:

– Harmadszor... Kötelességévé kell tenni...

Alekszandr Leontyevics leült, cigarettát dugott a szájába. Még nem akarta elhinni: ezek szerint már megtörtént? Majdnem letartóztatottként jött be, és népbiztosként távozik? De hiszen... Hát nem hozták gyorsan Sztálin tudomására? Hát nem tud róla? S Onyiszimov magához húzta az asztalon heverő egyik jegyzetfüzetet, és kalligrafikus írásával olvashatóan ráírta: „Sztálin elvtárs. A fivérem, Ivan Nazarov le van tartóztatva, mint..."

Alekszandr Leontyevics tolla egy pillanatra megállt. Nem akarta saját kezűleg megbélyegezni Ványát, anyja második házasságából származó öccsét, akit régesrégen ő, a fiatal Szása vont magával, vitt be a pártba, akit most, fél évvel ezelőtt Moszkvába érkezésekor közvetlenül a pályaudvarról vittek a börtönbe, amikor mint területi pártbizottsági titkárt a fővárosba rendelték.

De Alekszandr Leontyevics azonnal elnyomta kétségeit. A toll tovább siklott a papíron: „...a nép ellensége. Szükségesnek tartom, hogy ezt közöljem Önnel." Aláírta, gondosan felitatta a még nedves tintát, és várt még egy percet.

Sztálin tovább beszélt:

– Negyedszer... Javasoljuk, hogy Onyiszimov elvtárs tíz nap alatt...

Onyiszimov felállt, és átadta Sztálinnak a papírlapot. Az elégedetlenül rápillantott, kibontotta, elolvasta a cédulát.

Most, az éjszaka kellős közepén Onyiszimov öltözetlenül és mezítláb a kemény díványon ül. Az asztalon ott van kinyitva az Észak-Európáról szóló feljegyzéseket tartalmazó füzet. A szobában meleg van, nem érződik huzat a hosszú, tömör függöny redői mögött rejtőző ablak felől. De sárgás, szinte élettelen lába majd megfagy – már néhány éve kénytelen betakargatni. Alekszandr Leontyevics most is a dívány fejrészénél összehajtva heverő nehéz, bolyhos pléd után nyúl, és betakarja, gyapjúba burkolja beteg lábfejét.

Az asztal alsó fiókjában egy szentül őrzött cédula van. Onyiszimov kihúzza a fiókot, kihúzza a műbőrbe kötött irattartót, talán először veszi észre, mennyire megfakult a tinta, de mégis világosan látszik minden Alekszandr Leontyevics finom ujjai által papírra vetett apró betű: „Sztálin elvtárs. A fivérem, Ivan Nazarov..." A lapon keresztben lendületes írással néhány odavetett sor olvasható. Az írást és az aláírást sok fakszimiléből ismerik. „Onyiszimov et. Én Önt a barátaim közé soroltam és sorolom. Hittem és hiszek Önnek. Nazarovra pedig ne gondoljon. Ne törődjön vele. J. Sztálin."

Ványa ott pusztult el a börtönben. A börtönben sorvadt el és halt meg a felesége, Liza, a lobbanékony, közvetlen bájával mindenkit elbűvölő délvidéki asszony is. Mindkettőjüket haláluk után rehabilitálták. Sírjuk hollétét mind a mai napig homály fedi. Liza sötét szemét – akár egy kicsattanó meggy – Onyiszimov most gyanakvónak, hirtelen fényét vesztettnek látja, mintha csak érezné a közeli, elháríthatatlan bajt: ilyen volt az

asszony tekintete, amikor harminchét végén Ványával együtt utoljára ültek Onyiszimovnál, itt, ebben a telifüstölt dolgozószobában. Nem, Onyiszimov akkor még nem dohányzott. S így kell elutaznia egy idegen országba, hogy semmi lényegeset nem sikerült megtudnia az öccséről, még csak egy fényképe sincs róla. Onyiszimov most is sajnálja, hogy még a gyermekkori képét is széttépte – azon a kis képen az objektívbe bámuló Ványa legfeljebb tízéves lehetett.

„...Hittem és hiszek Önnek."

Sztálinnak ezek a szavai pajzsot, védőpáncélt, panaceát jelentettek Onyiszimov számára. Avagy talizmánként szolgáltak, amint egyszer inkább komolyan, semmint tréfából Alekszandr Leontyevics felesége mondta. A szentül őrzött cédula, amelyet Sztálin biztos tolla érintett, olyan sokat jelentett Onyiszimov életében, hogy még Berijának sem – akinek mosolyától azután is meghűlt a vér benne – volt már hatalma sorsa fölött.

Onyiszimov felemeli a fejét, és az ablakközben függő, szerényen keretezett, és szobájában egyetlen képre néz. Sztálin nyugodtan összecsukja száját a durva szálú bajusz alatt, Szergo pedig mosolyog boldog, teli van élettel, világosan látszik az állán a gödröcske, hegyes bajsza hetykén meredezik. Igen, volt idő, amikor elég volt, ha csak megpillantotta Sztálint vagy telefonon beszélt vele, Szergo arca azonnal felragyogott, szeretetteljes mosoly ömlött el rajta. Ezt Alekszandr Leontyevics is tanúsíthatja. Élete végén Szergo mintha hirtelen elveszítette volna lelkének nyitottságát, s mivel nem volt képes álarcot viselni, tettetni magát, már másképp viszonyult Sztálinhoz – s ezt a vele beszélők közül sokan kezdték észrevenni –, nem szívesen, kedvetlenül te-

lefonált neki. Alekszandr Leontyevics még csak nem is sejtette, hogy Szergo golyót eresztett a szívébe. Ez volt az egyik leggondosabban titkolt dolog, amíg a XX. kongresszuson...

Onyiszimov a második sorban ült a kongresszus többi küldöttei között, kifürkészhetetlen, rendíthetetlenül nyugodt volt, amilyennek általában látták. Szokatlan érzékenységéhez az a képesség járult, hogy nagyon jól el tudta titkolni, mi zajlik benne. Ám abban a pillanatban, amikor megtudta, hogy Szergo öngyilkos lett, mintha valaki megcsiklandozta volna a szemhéját. Csak azt érezte, hogy az arcán könnyek folynak végig. Mivel nagyon meglepődött – hisz gyerekkora óta nem fordult elő vele, hogy sírjon –, nem vette elő azonnal a zsebkendőjét, és néhány csepp lecseppent az arcáról. Egy mellette ülő régi elvtársa Alekszandr Leontyevicsre nézett. Odanézett, és nem akart hinni a szemének: Onyiszimov, ez a vasember, ez a gépember sírni is tud.

8

Magányában, bánatában, a kemény díványon ülve, Onyiszimov még mindig az erejét vesztett talizmánt nézegeti.

Alekszandr Leontyevics mindössze másfél héttel a halála előtt látta Szergót, és beszélt vele. És ugyanakkor ott, Ordzsonikidze lakásán találkozott azzal is, aki itt van Szergo mellett ezen a régi, beüvegezett fényképen, azzal, aki később ezeket a világos sorokat írta: „Onyiszimov et. Hittem és hiszek Önnek."

De miért tüntette így ki Sztálin Alekszandr Leontye-

vicset? Talán azért, mert Onyiszimov nem ismert ingadozást a különféle oppozícióval folytatott harcban? Vagy a valóban rendkívüli, a munkában megnyilvánuló tulajdonságaiért?

Nem, a mérlegen még volt valami. Egy pillanat... Egy pillanat, amely meglehet, eldöntötte Onyiszimov sorsát.

Igen, akkor találkozott Ordzsonikidzével utoljára. Azokban a napokban, harminchét februárjában Onyiszimov épp csak hogy visszaérkezett egy gyárlátogató körútról. Telefonon jelentette Szergónak, hogy megjött. Szergo pedig azt mondta:

– Gyere el este a lakásomra. Nyolc órakor megfelel?

Ordzsonikidze mindig ilyen figyelmes volt a beosztottai iránt. A precíz Onyiszimov percre pontosan érkezett. Szergo a folyosón fogadta, gömbölyded kezével jól megszorította Onyiszimov kicsi kezét. És a könyvszekrényekkel zsúfolt, talán kissé élettelen dolgozószobán keresztül – amely Szergo számára kedves ajándékokkal volt telerakva: az első magnyitkai, kuznyecki nyersvas, a balhasi rézminta darabjai, a repülőgéplemez- és transzformátoracél-darabkák, az újonnan felavatott gyárak fényképei szinte teljesen elborították a feketére lakkozott széles asztalt – a lakályos, kisebbik dolgozószobájába vezette Alekszandr Leontyevicset. Mindketten a díványra ültek.

– Na, Szása elvtárs...

Szergo valami oknál fogva a keresztnevén szólította, ugyanúgy, ahogyan egykor a hadseregben nevezte, amikor Onyiszimov, a hadosztály politikai osztályának vezetője még egészen kisfiúnak tűnt, de Ordzsonikidze, a kaukázusi front forradalmi katonatanácsának

tagja hajában sem csillogtak még ősz szálak, és még nem nehezedett el.

– Na, Szása elvtárs, merre jártál?

Onyiszimov elkezdett mesélni. Zinaida Gavrilovna, Szergo felesége teát és süteményt hozott be. Nem avatkozott a beszélgetésbe, csupán üdvözölte a vendéget, de Onyiszimov észrevette, hogy gondoskodó, de kissé nyugtalan pillantást vet a férjére.

Szergo valóban rosszul nézett ki, sápadt volt, nagy szeme alja felpüffedt, talán a szívroham miatt, amelyet nemrég éjjel kapott a népbiztosságon – Onyiszimov már értesült róla –, de a szeme csillogott, és élénk figyelemmel kísérte, meghatóan kedvesen figyelte, amit Onyiszimov mesélt.

Szergo előszeretettel érdeklődött az emberekről. Akkor is – ezeket a tőle hallott utolsó szavakat, utolsó kérdéseket Onyiszimov emlékezete kérlelhetetlenül felfelidézte –, akkor is élénken kérdezősködött egy mérnökről, aki Alekszandr Leontyevics kortársa és annak idején évfolyamtársa is volt.

– Le kellett tolni – mondta Onyiszimov. – Önkényeskedésért. Nem tartotta be az instrukciót. A németeknél az ilyesmit zsebbevágóan büntetik: fizess büntetést.

Szergo közbeszólt:

– Ej, te német, te németem...

Ekkor hirtelen felkapta a fejét. A nagy dolgozószobából behallatszott Zinaida Gavrilovna hangja meg még valakié...

Szergo gyorsan felállt:

– Bocsáss meg, kérlek.

És kiment a szobából. Egy-két pillanatig Onyiszimov egyedül ült, nem figyelt az ajtón túli hangokra. De

Szergo hangosabbra váltott, izgatottan beszélt. Partnere nyugodtan, sőt talán szándékosan lassítva beszélt. Csak nem Sztálin? A beszélgetés grúzul folyt. Onyiszimov egy szót sem tudott grúzul, így, szerencsére, nem kerülhetett a hallgatózó helyzetébe. De akkor is azonnal távozni kellett, a beszélgetés a fal túloldalán mintha egyre hevesebb lett volna. De hogyan menjen el? Csak a nagy dolgozószobán át tud kijutni. Alekszandr Leontyevics felállt, átlépte a küszöböt.

Szergo továbbra is hevesen beszélt, szinte kiabált. Sápadtságát vörös, betegesen kékbe játszó szín váltotta fel. Rázta mind a két kezét, valamiről meg akarta győzni Sztálint, valamiért szemrehányást tett neki. Az pedig az állandóan viselt egyenruhájában csak állt, kezét összekulcsolta a hasán.

Onyiszimov szó nélkül el akart menni mellettük, de Sztálin megállította:

– Üdvözlöm, Onyiszimov elvtárs. Azt hiszem, végighallgatta, miről beszélünk mi itt?

– Elnézést, nem tudhattam...

– Nem tesz semmit, előfordul... De melyikünkkel ért egyet? Szergo elvtárssal vagy velem?

– Sztálin elvtárs, én egy szót sem értek grúzul.

Sztálin elengedte a füle mellett a mondatot, mintha nem is hangzott volna el. Alacsony homloka alól súlyos pillantást vetett Onyiszimovra, és még lassabban ismét megkérdezte:

– Szóval, melyikünkkel ért egyet? Vele? – Sztálin itt szünetet tartott. – Vagy velem?

Elkövetkezett a pillanat, az a pillanat, amely később a mérleg serpenyőjébe került. Alekszandr Leontyevics nem mert még egyszer Szergóra nézni. Valamiféle ösz-

tönös, gondolatnál is gyorsabban működő erő arra kényszerítette... És ő ingadozás nélkül kimondta: „Önnel, Joszif Visszarionovics."

De miért gyötri magát? Mire valók ezek az emlékezések, gondolatok? Előtte a reggel, a munka. Onyiszimov a két iskolásfüzetre néz. Rá fogja kényszeríteni magát, hogy szívét-lelkét beleadja ebbe az új munkába.

9

A szerző úgy gondolja, hogy nem sérti meg a könyv oknyomozó jellegét, ha az író jogán behatol Onyiszimov belső világába, ahova Alekszandr Leontyevics szinte senkit sem bocsátott be. A képzelet, a kitalálás itt is megbízható forrásokra, időnként úgynevezett emberi dokumentumokra támaszkodik. Az egyik ilyen rendelkezésemre bocsátott dokumentum eredetéről és jellegéről, az olvasó engedelmével, később szólok néhány szót, maga az elbeszélés is ebbe az irányba visz.

Most azonban merítsük ki az „Onyiszimov elutazás előtti napjai" témát. Közlöm az általam ismert, idevonatkozó, utolsó részleteket.

Ideiglenes munkahelyén, a Külügyminisztérium épületének ötödik emeletén gyakran telefonhívások zavarták meg Onyiszimov munkás magányát. Alekszandr Leontyevics régi munkatársai telefonáltak: a lassú észjárású Sehtyel – a találmányi és újítási hivatal vezetője, az acélipari miniszter, a mindig pirospozsgás Cihonya, a hórihorgas Sztremjannyikov, az ércbányászati főigazgatóság vezetője és még sokan mások. Hányszor mondott annak idején Onyiszimov éles sza-

vakat nekik, szidta, noszogatta őket négyszemközt is meg értekezleteken is, ők pedig, lám csak, nem nehezteltek meg, nem felejtették el egykori, de ma félreállított, szigorú főnöküket, figyelemmel kísérik a sorsát, jelentkeznek.

Az elutazáshoz készülődő Onyiszimov élénken reagált ezekre a telefonokra. Amint meghallotta valamelyikük ismerős hangját, levette a szemüvegét, kényelmesen elhelyezkedett – a megint csak Észak-Európáról szóló soron lévő könyvoldal messzire került tőle, elhomályosodott előtte –, s könnyen bekapcsolódott a régi iparvezetői munkájának oly kedves, különleges légkörébe, mintha ismét a saját elemébe került volna. Elmondták neki az újságokat, tanácsot kértek tőle. Ő a részleteket kérdezgette, szokása szerint a technológia, a termelésszervezés, az üzemi gyakorlat lényegébe hatolt. Ha a szó úgy hozta, éppoly szívesen mélyült el a tárcaközi kapcsolatok kérdéseiben is, mintegy véletlenül elejtett egy-egy szót arról, hogy mit kell tenni ahhoz, hogy hamarabb megkapják, avagy, ahogy mondani szokták, *kihajtsák* a megfelelő határozatot. Az ilyen jellegű tanácsai különösen mélyrehatóak, lényegre tapintóak voltak.

A partnerek hanghordozásából és egyéb jelekből Onyiszimov megelégedéssel állapította meg, hogy maguk közé sorolják, úgy gondolják, még vissza fog térni az iparba. Ebben maga is hitt. A társaival folytatott beszélgetések valósággal az éltető vizet jelentették számára, felélénkült tőlük, hirtelen közlékeny lett, tréfálkozott.

Olykor ő is felhívta egykori beosztottait.

– Na, hogy s mint vannak? Mivel foglalkoznak? Mi

ma a legnehezebb problémájuk? És hogy tudják megoldani?

És ismét figyelmesen hallgatott, tanácsot adott, mintegy megint az ipar vezérkarának légkörében érezte magát, és az olvasztókemencék kissé kénes illatát szívta.

Egyszer ismételten felhívta a nehézgépipari minisztert, s miután erről-arról elbeszélgetett vele, megkérdezte:

– Mi van a három felkiáltójelünkkel?

– Mire céloz? – Nyilván a miniszter nem egyetlen ügy mellé tett felkiáltójeleket. De azonnal eszébe jutott: – A Kurako Gyár részére készülő fúvógépekre? Megkezdték az ellenőrző szerelést, Alekszandr Leontyevics. Egyébként ez az ön Pjotr Golovnyája táviratokkal bombáz, azt kéri, hogy ide küldhesse az embereit, hogy azok figyeljék a gépet, máris megismerkedjenek vele. Nem tudom. Nyilván egyelőre csak zavarni fognak.

– Na, helyben vagyunk már megint. – Onyiszimov szerette ezt mondogatni. – Légy szíves, csináld úgy, ahogy kéri.

– Meglesz, Alekszandr Leontyevics. Felírom.

– Elég lesz felkiáltójel nélkül is?

– Azonnal lediktálom a táviratot. Már jön is a titkárom.

– Ez aztán az operativitás.

– Volt kitől tanulni, Alekszandr Leontyevics.

Az ilyen elismerések csökkentették a lelki fájdalmát.

De minél inkább közeledett az elutazás napja, Onyiszimov annál zárkózottabb, annál komorabb lett. Olykor tréfálkozott, szellemeskedett, de a szeme szomorú maradt.

Amikor megkapta az első fizetését a Külügyminisztériumban, méregbe gurult, mert a fizetés mellé nyelvpótlékot is kiutaltak neki. Régóta, már mint a főigazgatóság vezetője, aztán pedig miniszterként, minden hasonló fizetéskiegészítést gyűlölt, és sem magának, sem az apparátusának nem engedélyezett semmiféle pótlékot. Alekszandr Leontyevics új szolgálati helyén is hű maradt magához: nem vette át a pénzt, amit a pénztáros a fizetésén felül adni akart neki. Minden rábeszélést epésen elhárított. Angolul nem tud jól, sőt inkább gyengén tud, különben pedig nincs szüksége semmiféle gyanús pótlékra, anélkül is elég magas a fizetése.

A készenléti helyzetben, amikor csak az utasítást várta, hogy azonnal repülőgépre üljön, szükségét érezte, hogy elmenjen a fogorvoshoz. Onyiszimov erős, egykor mandulafehér fogai közül, amelyek a sokéves dohányzás következtében sárgás árnyalatot öltöttek, kettő-három tömésre szorult, s az orvos teljesen rendbe hozta őket.

De kivizsgálásra csak nem ment el. A mellkas- és gyomorröntgent, a vérvizsgálatot, az EKG-t Onyiszimov semmibe vette. S ami a legcsodálatosabb: egy közönséges szovjet állampolgár nem kaphat útlevelet anélkül, hogy az egészségi állapotáról szóló igazolást be ne nyújtaná, ezt az igazolást egy szovjet nagykövettől nem kérték. Megtörtént a kinevezés, és ez minden igazolást helyettesített.

Amellett, hogy szenvedélyesen szerette a tisztaságot, mindig frissen csillogó, keményített gallérral jelent meg még a kiküldetések alkalmával is a gyári porban és salakban, amikor is naponta kétszer-háromszor is váltogatta őket. Onyiszimovnak volt még egy ilyenféle gyengéje: szerette, ha a haja frissen nyírt. Amióta csak a Kohászati és Fűtőanyagipari Bizottság elnöke lett, évről évre a Minisztertanács épületében lévő borbélyüzletbe járt, és egy komoly, idősebb mesternél nyiratkozott. Most az elutazás előtt is olló alá kellett adnia hajzatát.

Új dolgozószobájában ülve és egy Észak-Európáról szóló újabb munkát lapozgatva, végighúzta ujjait benőtt tarkóján. Na persze, el kell menni a borbélyhoz. De nem akaródzott oda abba az épületbe, ahol a régi rezidenciája van, felmenni a gránitlépcsőn immár nem az állami bizottság elnökeként, hanem olyan emberként, akinek távoznia kellett innen, távoznia kellett az ipar vezérkarából. Talán másik borbélyhoz menjen? Onyiszimov dühösen kapta rajta magát ezen az ingadozáson, a véleménye szerint hozzá nem méltó gyávaságon.

Jelszava a kifogástalanság volt. Mindig úgy cselekedni, hogy semmiért se tehessen szemrehányást magának. És minden felülről jövő, akár enyhe megjegyzés is kegyetlen fájdalmat okozott neki.

Egyszer jelentést tett Tevoszján miniszterelnökhelyettesnek egy sor állami feladat teljesítéséről. Alekszandr Leontyevics minden hónapnak egy meghatározott napján és egy bizonyos órájában belépett Tevosz-

ján dolgozószobájába, amely a szovjet kormány Kremlben lévő épületében található, abban az épületben, amely fölött állandóan ott leng a vörös zászló. Tevoszján és Onyiszimov régi barátok voltak, mindketten mérnöki képesítést szereztek, mindketten kohászok lettek – az egyik olvasztár, a másik hengerész, valamikor mindketten Ordzsonikidze közeli munkatársai voltak, s csakúgy, mint Akopov, Lihacsov és Szergo még néhány neveltje sértetlenek maradtak a letartóztatások nehéz éveiben. Azonban a régi baráti kapcsolat egyáltalán nem jelentette, hogy Onyiszimov valamiféle, akár a legkisebb elnézésre is számíthat Tevoszjántól. A kis termetű, barna bőrű, tusfekete csillogó hajú, örményekre jellemző kis bajuszkát viselő miniszterelnökhelyettes éppoly szigorú volt Onyiszimovhoz is, mint bármely más beosztottjához. Egész életében Ivan Tovadroszovicsnak szólították, de Sztálin, amikor aláírta Tevoszján Szocialista Munka Hőse kitüntetését – abban a meggyőződésben, hogy ehhez is joga van –, „Fjodorovicsra" javította ki Tevoszján apai nevét, s ily módon az egykori bakui kisiparos Tovadroszt Fjodorrá keresztelte át.

Alekszandr Leontyevics rendszerint becsülettel állta Tevoszján havonkénti kegyetlen ellenőrzéseit, az utóbbi nem tett megjegyzéseket, s így az ő munkája ismételten kifogástalannak bizonyult.

Így történt ez akkor is. Amikor befejezték a hivatalos beszélgetést, Tevoszján kinyújtózott a karosszékében, barátságosan elmosolyodott és megkérdezte:

– Olvastad a *Távol Moszkvától* című regényt?

– Nem, Ivan Fjodorovics, nem volt rá alkalmam.

– Nem volt rá alkalmad? Kár. Jó könyv.

Onyiszimovot érzékenyen érintette ez a látszatra teljesen jelentéktelen, futtában odavetett „kár", amint visszaért az Ohotnij rjadra, mindjárt kiadta a parancsot, hogy azonnal szerezzék meg a regényt, és az operatív napi munkából kikapcsolódva két éjjel elolvasta.

A kínosan lelkiismeretès Alekszandr Leontyevics nem bocsátott meg magának egyetlen pontatlanságot sem. Be kell vallani, hogy ha olykor eszébe jut egy másik, szintén nem túl régi pillanat, gondolatban felsóhajt.

A dolog a következőképpen történt. Egyszer felhívta Sztálin:

– Szeretném hallani, Onyiszimov elvtárs, mik az elképzelései a kelet-szibériai új kohászati bázisról.

– Mikor kell jelentenem, Sztálin elvtárs?

– Az előzetes terv elkészült már?

Onyiszimov jobbnak látta, ha szerényen ennyit felel:

– Még nem terv. Néhány tervvázlat.

– Jó, legyen tervvázlat. Mondjuk egy hét múlva készen lesz?

Szinte háromszoros lelkesedéssel, lendülettel – Alekszandr Leontyevics mindig ilyen, szinte a fehérizzáshoz hasonló állapotba került, amikor személyesen Sztálintól kapott feladatot –, bevonva a munkába a tervezési központokat, a tudományt, a saját apparátusát is, és Onyiszimov a bizottságok és minisztériumok nyelvén szólva *előkészítette a kérdést*. Az éjjeli virrasztások idején és a nappali órákban különböző, olykor többévnyi munkát igénylő számításokat, kutatásokat, terveket összegezett. A leglényegesebb adatokat a jegyzetfüzetébe írta, állandóan azon törte a fejét, mivel megy majd Sztálinhoz, fejben megfogalmazta a jelentést, teljesen

világossá és érthetővé tette – a rá jellemző, különlegesen tárgyszerű jelleggel ruházta fel – a jövőbeni kelet-szibériai kohászat tervét.

S elérkezett a Sztálin által kijelölt este. Alekszandr Leontyevics gondosan és idegesen készülődött. Néhány adatot és következtetést vitt magával, amelyeket a legjobb minőségű papírra írtak át. Alekszandr Leontyevics egyetlen hibát sem tűrt meg a Minisztertanácshoz, még kevésbé a közvetlenül Sztálin elé kerülő dokumentumokban. A gépírónő legkisebb hibája, egy elírás esetén máris türelmetlenül visszaküldte az iratot a leíró irodába, hogy kopogják le még egyszer. Így dobta vissza a múlt éjjel az összesített beruházási előirányzatot is, amelyben a pénzügyi osztály vezetője három-négy számot tollal javított ki. Már indulni kellett volna, Alekszandr Leontyevicsért már érte jött egyik helyettese, Cselisev, a látszatra semmiért sem izguló, de most mégis borús, öreg akadémikus, akit szintén behívatott Sztálin, ám az összesített előirányzat – ez a nagyon fontos dokumentum – még mindig nem volt kész. Egy ilyen zűrös napon izgultak a gépírónők is, egyik lapot a másik után rontották el. Végezetül a hengerből épp csak kihúzott friss oldalakkal berohant a kopasz és izzadt pénzügyi osztályvezető.

– Tessék, Alekszandr Leontyevics!

– Mindent ellenőrzött? Személyesen?

– Minden egyes számot, Alekszandr Leontyevics.

Onyiszimov a faliórára pillantott, már alig maradt idő, de azért így kiáltott:

– Adják ide a számolókészüléket. Utánaszámolok.

Miniszteri fogadószobájában az asztal mellé ült, s az előirányzatba pillantgatva, a számítások ellenőrzésé-

hez látott. Csak a számolókészülék golyói csattogtak és röpködtek ide-oda elképesztő gyorsasággal. Miután néhány percet erre vesztegetett, s meggyőződött, hogy az eredmény egyezik, az elégedettség érzésével jegyezte meg:

– Most már minden rendben van.

És aláírta az előirányzatot. Aztán óvatosan ahhoz a kevés irathoz tette, amit egy új, bőr irattartóban magával vitt. Már a kocsiban, az irattartóval a térdén, de még a készülődés utolsó perceinek hatása alatt, a mellette ülő Cselisevhez fordulva levonta a következtetést:

– Tudják, hogy mi a szabály nálam: ha megbízol valakiben, véged van!

Cselisev bozontos szemöldöke alól egy pillanatra előbukkant apró szeme:

– Én pedig bízom az emberekben, s amint látja, egyáltalán nincs végem.

Egy félóra múlva Onyiszimov már a mennyezetig érő térkép előtt állt, és időnként a mutatópálcát használva, tömör, száraz mondatokban fogalmazva, a számokat papír nélkül idézve, mondta el Sztálinnak, milyen kohászati kombinátokat hoznak létre a kelet-szibériai fennsíkon.

Sztálin, régi szokása szerint, járkálva hallgatta. Már betöltötte a hetvenet. Vastag szálú haja megőszült, az őszülés szemöldökét és lógó bajuszát sem kímélte. Száraz kézfején és himlőhelyes arcán pigmentfoltok ütköztek ki. De egyáltalán nem nézett ki erőtlennek – vállapos zubbonyt viselt, hozzá vörös lampaszos, buggyos nadrágot. Alacsony termete és alacsony homloka ellenére igen fenségesen tudott megjelenni. Az évek során még fokozódott a bizonyos ideje jellemző lassú járása,

fukarabbak lettek a mozdulatai. Beszélgetés közben nem fordította partnere felé a fejét, senkit sem méltatott erre. Háta mögött mintha láthatatlanul ott lebegtek volna az immáron sztálini korszaknak nevezett időszak nagy eseményei. Most is, élete vége felé, ismételten óriási feladatokat tűzött ki, megint erőltetett menetben vitte országát az új változások felé. Gondolatai régóta a kegyetlen kelet-szibériai vad tundrára és tajgára, ennek az óriási, szinte lakatlan területnek az ipari átalakítására irányultak. A jelenleg lakatlan Kelet-Szibériát az energetika, a vegyészet, az erdőkémia és a kohászat óriási komplexumának látta. Már sok éve foglalkoztak a fő tervezési irányelvek kidolgozásával. Ma Sztálin beszámoltatott, s anélkül, hogy lassanként beérő egyéb terveivel felhagyott volna, előkészítette ezt a támadást, a kelet-szibériai csatát.

Most, a háború előtti évektől eltérően, Sztálin nem az ülésteremben hallgatta meg a minisztereket avagy más, számára szükséges személyeket, ahol a Politikai Bizottság tagjai is jelen voltak, nem ott diktálta a döntéseit – még ezt a formalitást is elvetette. Az öregkorára emberkerülő Sztálin a jelentéstételre berendelten kívül csak két-három közel álló személyt bocsátott be a dolgozószobájába, mint most is.

Onyiszimov közlendőit Sztálinnal együtt hallgatta a bőrfotelben ülő Berija is. Az elnehezedett, kissé püffedt Berija, bár marsall volt, szokása szerint civil ruhát viselt, jó minőségű, divatosan szabott zakót. Ügyesen fésült világos haja eltakarta elő-előcsillanó kopaszságát. Hideg kék szemével a keret nélküli, kerek szemüvege mögül Onyiszimovot vizsgálta.

Azonkívül, hogy a belügyi szervek munkáját irányí-

totta – melyeket Sztálin mint saját eszközét már harminchétben a legmagasabb párt- és államszervek fölé helyezett –, Berija fokozatosan egy sor s évről évre jelentősebb népgazdasági feladatot is magához ragadott. Már egyetlen nagy építkezés sem történhetett az ő részvétele nélkül. Mivel ő rendelkezett a lágerfőigazgatóság fölött, és a legfontosabb munkaterületekre az elítéltek óriási seregét összpontosította, ő irányította az óriási vízi erőművek építését, vagy, ahogy akkor mondták, a kommunizmus nagy építkezéseit. És ebben – hadd tegyünk egysornyi szerzői kitérőt – a kor tragikus paradoxonja mutatkozott meg a maga meztelen valóságában.

Egyébként Onyiszimov, az akkori, a Sztálinnak a kelet-szibériai kohászat kérdéséről jelentést tevő Onyiszimov, még csak nem is gondolt a kor paradoxonjaira, ellentmondásaira. Azok elől a kérdések elől, amelyek őt, a kommunistát, az eszét, a lelkiismeretét felkavarhatták volna, kitért, a legegyszerűbb módon bújt ki alóluk: nem az én dolgom, nem rám tartozik, én nem tudom megítélni. Szeretett öccse a börtönben pusztult el, lélekben megsiratta Ványát, de akkor is szilárdan kitartott az elve mellett: „Nem okoskodni!" Számára „a párt katonája" nem volt üres szólam. Később, amikor már azt mondogatták, hogy „Sztálin katonája", ő büszkén és kétségkívül jogosan tartotta magát ilyen katonának. És minden találkozás Sztálinnal mély nyomot hagyott benne.

Berijától éberen óvakodott. Mint a KB tagjai, tegeződtek ugyan, de a harminc év előtti epizódot – „nem tudok önben megbízni, Berija" – természetesen egyikük sem felejtette el. Onyiszimov nagyon jól tudta,

hogy Berija csak az alkalmat várja, hogy megfizessen neki, leszámoljon vele. Ám ehhez Sztálinnak legalábbis a hallgatólagos hozzájárulása kellett. Alekszandr Leontyevics így élt a szüntelen veszély légkörében, megszokta, hogy éjjel-nappal feje fölött függ a veszély. De Sztálin nem adta ki Onyiszimovot. A Sztálintól kapott és Onyiszimov által megőrzött cédula most is hatott, védelmet jelentett.

A teljesen nyugodt Onyiszimov, akinek előadását a járkáló generalisszimusz minduntalan kérdésekkel szakította félbe, pontosan sorolta a terv fő adatait. A mutatópálcával körülrajzolta az Angara-kanyarban nemrég felfedezett vasérclelőhelyet. Miközben emlékezetből mondta, mennyi a felfedezett, dúsításra szoruló érc várható mennyisége, az öreg Cselisev keskeny, elhúzott száján halvány, gúnyos mosolyt vett észre. Mi történt? Csak nem hibázott valamiben?

Onyiszimov elégedetlenül ismét a térképre pillantott. Igen, nem azt az Angara-kanyart mutatta. Elképedt a hibájától, és azonnal helyesbíteni akart, de Sztálin közbeszólt:

– Mennyi villamos energiára van szükségük a maga ércdúsítóinak?

Onyiszimov nem jött zavarba, megmondta a Sztálint érdeklő mennyiséget.

– Ezeket a jellemzőket, Sztálin elvtárs, a legjobb dúsító- és zsugorítóberendezéseink tapasztalatai alapján állapítottuk meg.

– Tapasztalatai alapján... – mondta Sztálin talán kérdőleg, talán kissé elégedetlenül. – Tehát megint szenet fognak égetni, hogy megkapják a zsugorítványt?

– A kohászoknak egyelőre nem áll rendelkezésükre

más módszer – felelte Onyiszimov. – Remélem, ezt Cselisev elvtárs is megerősíti.

Cselisev csak rábólintott.

– Tehát az általunk kialakított jellemzők... – folytatta Onyiszimov.

De Sztálin nem hallgatta végig.

– S mi lesz az eredmény? – szakította félbe a beszámolót. – A jenyiszeji vízi erőmű, az angarai vízesés révén óriási mennyiségű energiát nyerünk. És ki fogja felhasználni? A kohászat?

Hangját nem emelte fel, de érezni lehetett, hogy ingerült. Szemrehányást tett Onyiszimovnak, hogy inkább a drága szenet pazarolja, amikor szélesebb körben kellene alkalmazni a kohászati folyamatokban az elektromosságot. És még mindig elégedetlenül tette hozzá:

– Tapasztalatai alapján...

S miután végigment a szobán, tagoltan ezt mondta:

– A tapasztalat jó dolog, de olyan feltételek, amilyenek közé a kohászat Kelet-Szibériában kerül majd, olyan bőséges villamos energia még sehol sem volt. Az új körülmények pedig új technológiát, új tapasztalatokat kívánnak. Nem így van?

Beszédével, annak világos, logikus voltával elégedetten, az utolsó szavakat már ingerültség nélkül ejtette ki. Azután az asztalhoz lépett, amelyen Onyiszimov irattartója mellett egy nyitott üveg Borzsonni ásványvíz állt, negyed részéig töltött egy poharat és felhörpintette.

– Hát akkor, elvtársak, az önök feladata az, hogy mindenhol, ahol lehetséges, több villamos energiát használjanak fel. Miért ne lehetne például a hevítő kemencéket és kutakat villamos áramra átállítani?

Csakúgy, mint máskor, most is tanúságot tett róla, hogy alaposan ismeri a termelést. Onyiszimov röviden ennyit felelt:

– Igenis!

– A nyersvasgyártás terén is keresni kell az elektromosság alkalmazásának lehetőségeit. Mi a véleménye, Cselisev elvtárs, helyettesíthetjük-e valamilyen mértékben a kokszot elektromos árammal?

Cselisev azt felelte:

– Nálunk, Sztálin elvtárs, az a mondás járja, hogy a nyersvasgyártás „vezetője" a jó koksz.

– Ezt a maguk mondását én már sok évvel ezelőtt hallottam... Tehát az ön véleménye szerint fémolvasztásra nem alkalmazható az elektromos áram?

– Kis kemencékben lehetséges.

– A nagyokban nem?

A kérdésben nyilvánvalóan szeszélyes felhangok bujkáltak. Sztálin, aki hozzá volt szokva, hogy mindenki fejet hajt előtte, most megneheztelt, hogy a technológia nem akar engedelmeskedni neki. Cselisev azonban a fenyegető vihar árnyékában is megőrizte nyugalmát. Sőt még az iróniáját is.

– Lehet – mondta. – Mindent lehet, Sztálin elvtárs, ha úgy parancsolják. De nyersvas nélkül maradunk.

Berija felhúzta színtelen szemöldökét. A kerek szemüvegen át Cselisevet méregette, aztán Sztálinra siklott a tekintete.

A vihar azonban nem tört ki. Sztálin végigment a szobán, ismét Onyiszimovhoz fordult, azt mondta, mutassa meg az energiamérleget.

Sztálin viselkedése arra vallott, kérdései kétségtelenül tanúsították, hogy a Gazda új vesszőparipája az

elektromosság kohászatban való felhasználása lesz, vagy inkább már az is lett. Alekszandr Leontyevics ezt jól észbe véste. De még ezekben a pillanatokban is az a hiba kínozta, amelyet akkor követett el, amikor az Angaránál nem a megfelelő kanyarulatára mutatott rá. S amíg a leendő, távoli kohászati bázis tervezési alapjairól folyt a beszélgetés, nem tette le a hosszú, vékony mutatópálcát. De már nem lehetett visszatérni a térképhez.

Azután pedig, amikor Cselisev mellett a kocsiban ült, már kifelé a Kremlből, szidta magát:

– Szörnyű hiba. Nem tudom, hogy tévedhettem ekkorát.

– Ugyan már. Semmi az egész.

Igen, az öregnek szerencsés természete volt, valóban semmiségnek látta Onyiszimov hibáját. De Alekszandr Leontyevics nem tudott magának megbocsátani, teljesen le volt törve. Hogy követhetett el ekkora baklövést? Ő, aki semmiben sem tűri el a legkisebb pontatlanságot sem! Méghozzá hol, és ki előtt?

– Ugyan már – ismételte meg ugyanazzal a jóindulatú darabossággal Cselisev. – Senki sem tudja, hogy más helyre mutatott.

– De én tudom! És ez éppen elég.

Még jó néhány napig kínozta magát, szenvedett.

Most, amikor szórakozottan kifelé nézett új, be nem lakott dolgozószobájának ablakán a novemberi első hóval már beporzott moszkvai utcákra, s a hópelyhek lassú lebegését figyelte, Onyiszimov azt kérdezte magától: mikor jön el végre az az idő, amikor gondolatai már csak a most rábízott munkára összpontosulnak? Rákényszeríti magát, hogy szokatlanul kicsi íróasztalához

menjen, amelyet valami egyáltalán nem vonzó északi országról szóló munkák borítanak. Igen, úrrá kell lennie ezen a rá egyáltalán nem jellemző fegyelmezetlenségen.

Mi dolog az, hogy például nyiratkozni készül, s váratlanul Tevoszján rég elejtett mondata jut eszébe, avagy Sztálinnak a Kelet-Szibéria térképére irányuló kifürkészhetetlen tekintete?

Állandóan résen kell lennie, nehogy mindig azokat a képeket lássa, amelyek bármikor előtolakodhatnak. És a munkával kell foglalkozni! Ha meg nyiratkozni kell, akkor ne odázza tovább az ember!

Természetesen Onyiszimov odatelefonálhatott volna a borbélyüzletbe, és a lakására hívathatta volna a megszokott mestert. Alekszandr Leontyevics némelyik, szintén a legmagasabb funkcionáriusok közé tartozó társa így is tett. Onyiszimov azonban sohasem élt ezzel a lehetőséggel, nem szerette az ilyen úri tempókat.

Egyébként is, miért ne menne el a borbélyüzletbe? A Minisztertanács épületébe! Pontosan abba az épületbe! Hát hová lett, hogy az ördög vinné el, az ő makulátlan párttag méltósága?

Félóra múlva az autógumik által lesúrolt aszfalton, amelyen nem maradt meg a kis hó – azonnal eltakarították –, Onyiszimov kocsija a Ohotnij rjadon lévő óriási épület elé gördült. A sötét puhakalapot, egyszerű, olcsó báránygalléros télikabátot viselő Onyiszimov gyorsan felment az ismerős lépcsőn. Ösztövér, sápadt arca rendíthetetlenül nyugodtnak látszott. Valaki, lefelé jövet a lépcsőn, üdvözölte Alekszandr Leontyevicset. Ő elmosolyodott, szívélyesen bólintott. Egész megjelenése mintha csak azt sugallta volna: igen, az iparban

dolgoztam, a fém- és fűtőanyagiparért tartoztam felelősséggel a párt és a kormány előtt, most pedig igen fontos, új állami megbízatást kaptam. És kész! Ez minden!

Miközben ismételten mosolyogva válaszolt az üdvözlésekre, a széles, világos folyosón a borbélyüzletbe ment. Levetette a kabátját, beült a székbe az ismerős mesterhez, elővette a cigarettáját, gyufát gyújtott, a láng megingott, táncba kezdett sovány ujjai között – mégsem volt olyan könnyű Onyiszimovnak ez az idejövetel. Hirtelen eszébe villant: „Kerülje az ütközéseket." Hát el lehet kerülni őket?

A komoly borbély, aki sok társától eltérően, nem volt valami bőbeszédű – ezt a tulajdonságát Alekszandr Leontyevics különösen értékelte –, lepedőt terített Onyiszimov vállára, megérintette gesztenye-, helyesebben makkszínű haját, megnézegette, aztán az ollójával elkezdte egyengetni a tarkóján. Az egyik pillanatban, amikor a borbély nagyon könnyedén borotvával levágott a hajszálakból a pontos, szigorú, egyenes választék mellett, a bal oldalon, Onyiszimov megszólalt:

– Még mindig nem őszülök?

– Nem, szinte egyáltalán nem őszül. De a haja fénye már nem a régi, Alekszandr Leontyevics.

– A fénye?

– Már elnézést, de kevés benne a zsír.

– A zsír?

– Hát, szóval nem olajos a fénye. Száraz. A hajszálak sem a régiek, törékenyek.

S mintha önmagát ellenőrizné, a borbély ismét megérintette Onyiszimov frizuráját, s egy kis idő múltán megkérdezte:

– Nem beteg véletlenül, Alekszandr Leontyevics?

A későbbiek során Onyiszimovnak sokszor eszébe jutott ez a kérdés.

II

November közepén az északi ország kormánya végre megküldte a hivatalos hozzájárulást, az úgynevezett agrément-t, hogy kész a Szovjetunió képviselőjeként Onyiszimovot fogadni.

Ettől a pillanattól kezdve a bennünket érdeklő események felgyorsultak. Az agrément, már amennyire a szerzőnek sikerült kiderítenie, pénteken érkezett meg, s a szombat reggeli újságok „Krónika" rovatában meg is jelent a közlemény, hogy Onyiszimovot nagykövetnek nevezték ki, még szombaton átadták neki az összes dokumentumot, és kedden reggel korán kellett indulnia repülőgéppel.

Természetesen kiderült, hogy az indulásig hátralévő két nap alatt még rengeteg apró dolgot kell elintézni. Az elintézendő, lezárandó ügyek jegyzéke több oldalt töltött meg Alekszandr Leontyevics kalligrafikus írásával. A szép kis északi országba vele együtt utazó munkatársak szűk körére támaszkodva, Onyiszimov fáradhatatlan módszerességgel tisztázta, hozta azsúrba az ügyeket – ez a könyvelési szakkifejezés, éppúgy, mint régebben a „megfelelő összetételű" kohászati kifejezés is, kedvenc szavajárása volt –, pipálta ki őket egymás után.

Természetesen erre a rengeteg és lassan fogyó apróságra, erre az utolsó rendbetételre szánta a vasárnapot is. A bőröndjeit ő maga csomagolja nagy gondossággal, nem szokása az ilyen munkát másra hárítani.

Azonban Alekszandr Leontyevics idejéből egy óra, a vasárnapi reggeli ideje, a régóta bevezetett rend szerint (természetesen, ha Alekszandr Leontyevics nem volt éppen kiküldetésben) a családé volt. Avagy, helyesebben, a fiáé, Andrjusáé. Onyiszimov ezt is felírta az elintézendő dolgok listájára: „Andrjusával lenni egy kicsit."

Pillantsunk be ezen az elutazás előtti reggelen Onyiszimovék tágas ebédlőjébe. A két nagy ablakon át, amelyek mellett nehéz, vörösbe játszó függönyök lógnak, behatol a tél eleji városi reggel sápadt fénye. A kamcsatka-szövettel terített asztal körüli tizenkét székből most csak kettő foglalt. A harmadik is elő van készítve, a háziasszonyt várja.

Alekszandr Leontyevics az asztal végén, állandó helyén ül. Sovány, beesett arca frissen borotvált, maga borotválkozik minden reggel, s ez alól a szabály alól nincs kivétel. Otthon már mindenki hozzászokott arcának beteges sápadtságához. Mintha munkába menne, a megszokott öltönyét viseli. „A szerénység mintaképe" – már a hadseregben ezt a nevet adták Szása elvtársnak – évek óta hordja ezt a fenekén fényesre koptatott, csíkos, sötét nadrágot és az éppoly kopott zakót. Ellenben az ing nagyon friss rajta. Elsőként jött be az ebédlőbe, és felmarkolt néhány mai újságot, de most eltolta az egész köteget, maga elé tette a szemüvegét, és szó nélkül nézi a fiát, aki vele szemben helyezkedett el.

Sem Andrej arca, sem az alkata nem emlékeztet az apjára. Világosszőke haja kissé göndör, vékony bőre, amely halvány pírban játszik, akár egy lányé. Szürke szemében minduntalan játékos szikrák csillannak. Tekintetéből olykor bizonytalanságot vagy talán kérdést

lehet kiolvasni. Álla lágyan lekerekített. S mintegy ezeknek a finom vonásoknak a kontrasztjaként az orra szemtelenül pisze. Természetesen ezt mind nem az apjától örökölte. De nem is az anyjától.

Mi van hát benne, ebben a csöndes kisfiúban Onyiszimovból? Nagyapjára, Leontyij Onyiszimovra, a vándorló orosz ácsra ütött, aki talán az igazságot, talán a boldogságot kereste, s isten tudja, mi módon került a vjatkai erdőkből Harkovba, ahol is szenvedélyes szerelemből elvette az ukrán Annát, vagy Hanuszját, ahogy a barátnői szólították. A sötét szemöldökű Anna, amikor anya lett, a család támaszává is vált, talált keresetet magának is meg gyámoltalan, semmi gyakorlati érzékkel nem rendelkező férjének is, állandóan napszámba járt, vagy otthonra vállalt mosást, próbált kivergődni a nincstelenségből. Céltudatosságát szép metszésű arcával együtt átörökítette Alekszandrra. Azután pedig Ványára is. De a kis Andrej az örökletesség játéka folytán a nagyapja vonásait kapta.

Alekszandr Leontyevics látszatra egysíkú, teljességgel egy szenvedélynek, a munka szenvedélyének alárendelt jellemében volt azért meglepő vonás is: a mély rokoni érzés. Senki sem gondolta volna, hogy ennyire bánkódik szerencsétlen, börtönben pusztult öccse miatt. Ez a lelki seb máig sem gyógyult be. Alekszandr Leontyevics tudta magáról, hogy ragaszkodó természet, arra azért mégsem számított, hogy gyermeke – oly késői – születése ilyen erős érzéseket vált ki belőle. Amikor hazajött ebédelni, karjára vette, magához szorította a kis meleg testet, csókolgatta. Ha pedig nem találta otthon az apróságot, bement a szobájába, becsukta maga mögött az ajtót, s az arcához szorította a gyerek

párnáját, beszívta a kedves illatokat. Később, amikor a gyermekben már kialakult a valóság tudata, a gondolkodás, az apa már nem mutatta ki ennyire nyíltan érzelmeit. Az állandó zárkózottság megtette a magáét.

S lám, a fia már felső tagozatos. Alekszandr Leontyevics rápillant: hamarosan személyi igazolványt kap... De halvány rózsaszín arca valami bizonytalan, kialakulatlan gyerekességet fejez ki. Nem lehet megmondani, merre tart, mivé lesz, hová vezet az útja. Hogy mi minden keveredik benne! Néha a technika érdekli, egyszer valami modell fabrikálásához látott, de anélkül, hogy bármi értelmeset kihozott volna belőle, abbahagyta. Szereti a könyveket, olykor mohón olvas, főként szépirodalmat. Ebben sem az apjára ütött. De az anyjára sem.

Maga Alekszandr Leontyevics már tizenhárom éves korában beállt a keresők sorába, a kereskedelmi iskolát is be tudta fejezni, meg a családnak is segített. Tizenhat évesen pedig már a maga útját járta, a bolsevik párt hű katonája lett. Egész életére választott.

Andrjusa az elgondolkozó apját nézi, de nem egyenesen, hanem valahogy sandítva. Gépiesen húzgálja az ujját az abroszon (ez a szokása Ványának is megvolt), hol felnéz, hol lesüti a szemét. Ebben a pillantásban, csakúgy, mint az arcvonásaiban, bizonytalanság, határozatlanság, valamiféle ellentmondás van. A fiú szereti és sajnálja az apját, de a feltétlen tisztelet ideje már elmúlt.

A reggelire várva Alekszandr Leontyevics megfordítja a tányért, hogy ráessen a fény, lefújja róla a képzelt porszemet, gondosan megtörli a szalvétával. A fiú régebben el volt ragadtatva ettől az Onyiszimovra oly jel-

lemző finnyáskodástól és már-már mániákus tisztaságszeretettől. Örökké dolgozó, teljesen a munkájának élő, éjjelét-nappalát a munkahelyén töltő apja – mintha elnyűhetetlen lenne – régebben elérhetetlen példakép, megingathatatlan tekintély volt Andrjusa számára. Aztán véget ért a rajongás. Helyébe valami más, valami bonyolultabb, helyesebben valamiféle még mindig kialakulatlan érzés lépett.

12

Vajon mikor ingott meg a gyermeki rajongás? És hogyan történt?

Úgy négy évvel ezelőtt vagy talán már majdnem öt éve, amikor egyszer ugyanígy a vasárnapi reggelijüket költötték, a harmadikos Andrjusa, miután beleszürcsölt a kávéjába, csengő hangon váratlanul azt mondta:

– Apa, Golovjoska tegnap valami hazugságot mondott rólad.

– Melyik? – kérdezte idegesen Jelena Antonovna.

Az anya, csak úgy mellesleg, de lehet, hogy nagyon is meggondoltan „golovjoskának" nevezte a Golovnya család valamennyi tagját, még a legidősebb testvért, Alekszej Afanaszjevicset, Onyiszimov első helyettesét is, aki pedig lényegesen elfogadhatóbb ember, mint a pimaszságra hajlamos Pjotr, a Kurako Gyár igazgatója. Andrjusa apjára pedig az a „golovjoska" mondott „hazugságot", akivel a gyerek az udvaron barátkozott, vagyis Ljonyka Golovnya, Alekszej fia.

– És mit mondott? – kérdezte Onyiszimov, nyugalmát megőrizve.

Kiderült, hogy semmi különöset. Egyszerűen elmondott egy nemrég valóban megtörtént esetet.

A következő történt. Az elmúlt héten Onyiszimov, az acélgyártási és hengerészeti miniszter az első helyettesével, az idősebbik Golovnyával egy tárcaközi tanácskozásra ment a közlekedési miniszterhez, aki egyébként a párt Központi Bizottságának titkára is volt. Ismételten emlékeztetünk rá, hogy azokban az években – amikor Sztálin öregedett, és hajnalig nem aludt el – a legfelsőbb szintű vezetők számára semmi különbség nem volt a nappal és az éjszaka között: az irányító apparátus reggelig működött. Megszokottá váltak az éjjel tizenkettőre, olykor pedig egy órára összehívott tanácskozások. Éjfél után kezdődött a virrasztás a közlekedési miniszternél is. Mindenki tudta, hogy a miniszter szeret sokat beszélni, így a nála tartott értekezletek nagyon elhúzódtak. Előre tudván, hogy hajnalig nem szabadulnak, Onyiszimov és Golovnya, akik külön, a saját kocsijukon érkeztek, az egyik kocsit elküldték isten hírével: hadd aludjon egy kicsit a sofőr – azzal, hogy a másikon majd együtt mennek haza, szerencsére közel laktak egymáshoz, a Moszkva folyó partján lévő, sok részből álló épület különböző lépcsőházában.

A megérzés ezúttal is helyesnek bizonyult. A beszédes miniszter csak reggel öt után nyilvánította befejezettnek a megbeszélést, azután még ráérősen elmesélt valami tanulságos dolgot a saját gyakorlatából, majd végre elbocsátotta a meghívottakat.

A Vörös-kapunál lévő minisztériumi épület óriási, négyszögletes órája már hatnál is többet mutatott, amikor az utcára tódultak a vasút legnagyobb megrendelői, a gazdasági vezérkar legrangosabb parancsnokai.

A felkelő nap gyöngéden melengetett, közeledett a moszkvai tavasz, a levegő reggelhez illően friss volt, a közeli térről felásott, nedves föld illata áradt. A városban már megindult a reggeli forgalom.

A többi résztvevő gyorsan elszéledt, a mi két kohászunk pedig értetlenül bámulva jobbra-balra, csak állt a járdán. Úgy esett, hogy ezen a reggelen kocsi nélkül maradtak. Mindkét sofőr elment, úgy látszik mindkettő arra számított, hogy a másik ott marad. Mit csináljanak?

Az emberek végtelen sorokban a tér ellenkező oldalán lévő, félkör alakú és kagylószerű építmény felé haladtak, amely mintha zenekar számára készült volna, s rajta egy nagy M betű virított. De hisz ez a metró! A vastag orrú és a kialvatlanság ellenére is vidám, tiszta szemű Alekszej Afanaszjevics azt ajánlotta:

– Menjünk metróval. Elmegyünk a Lenin Könyvtár megállóig. Ott pedig már otthon is vagyunk.

És a miniszter az első helyettesével a metró felé indult.

Ismered-e, olvasó, a moszkvai metrón a korai, reggel hatkor tapasztalható tolongást? Sok üzemben reggel hétkor kezdődik a munka, az emberek az átjárók felé igyekeznek. A tömeg magával sodorta a minisztereket is, de azok, mielőtt még a pénztárakig jutottak volna, megálltak. Rájuk kiabáltak:

– Miért állják el az utat?

Durva lökdösődés, elégedetlen megjegyzések közepette félreálltak, és zavart mosollyal, egymást fürkészve pénz után kotorásztak. Mindkettőjük élete úgy alakult, hogy zsebpénz nélkül is elboldogultak. A speciális büfé, amit úgy hívtak, hogy *specbüfé*, fizetés nélkül szol-

gálta ki a minisztérium kollégiumának tagjait, melynek szolgálataival, s ezt itt meg kell jegyeznünk, Onyiszimov soha a legkisebb mértékben sem élt vissza: kérte, hogy hozzanak neki egy-egy pohár teát, erőset, feketét, mint a szurok, és sajtos szendvicset. Meg néhány csomag cigarettát. És ez elég is volt neki. Valamilyen formában a munkatársai is követték a szerénységben.

A miniszter első helyettese végül is talált a zsebében egy háromrubelest. Beálltak a sorba, a pénztárhoz mentek. Onyiszimov megkérdezte:

– Legyen szíves megmondani, mennyibe kerül a jegy a Lenin Könyvtárig?

A pénztárosnő a jól öltözött utasra nézett:

– Nálunk, polgártárs, minden jegynek egy az ára.

Hátul már idegeskedtek és siettették.

– De mennyi?

A pénztárosnő nem hitte el, hogy komolyan kérdezhetik.

– Gúnyolódik? Ötven kopejka.

Hát így valahogy megvették a jegyet. Amikor a kocsiba gyúródtak, valaki Onyiszimov fájó, befáslizott lábába rúgott. Sztoikus nyugalommal elviselte. Csak nem fog egy pillanatnyi jelentéktelen kényelmetlenségtől fintorogni, ő, aki tudja, mi a forró olvasztókemencék, a csapolócsatornák mellett végzett munka? És felső ajkát felhúzva, erős fogait elővillantva, sarokba szorított útitársa felé mosolygott, aki komikus keserűséggel ingatta a fejét.

A Lenin Könyvtár megállónál kijöttek a metróból.

A Moszkva folyó túlpartján ott áll a harmincas évek sötét színnel burkolt, minden dísz nélküli, kissé komor, sokablakos szüleménye. Mennek a többi gyalogos kö-

zött a járdán: Onyiszimov az állandóan viselt sötét, csíkos zakójában, az éjjel is gyűretlenül maradt kemény, fehér gallérban – mintha most vette volna fel –, olcsó sapkában, éppen olyan, mint egy pontos gyári tisztviselő, aki korán reggel indult munkába, és a félig katonai, jó minőségű, khakiszínű öltönyt viselő, görnyedt, medveszerű Golovnya, aki valamin mosolyog, talán csak ezen a napfényes napon, a váratlan kalandon, a sétán.

A Kreml falára, az ebben az órában néptelen és korláttal elzárt Borovickij-kapura tekingetve, átvágnak a téren, egyenesen a Kamennij híd felé veszik az irányt. De miért sípolnak mindenfelől a rendőrök? És miért futnak a véletlen vándorok felé?

– Állj! Hova mennek?

A két minisztériumi vezető zavartan megáll.

– Talán nem szabad itt átmenni?

Akárcsak a pénztárnál, itt sem hiszik el, hogy ennyire tudatlanok lennének.

A fegyelmezett moszkvai rendőrök gyanakodva nézegetik a különös szabálysértőket. Még meg is szagolgatják: nem éreznek-e alkoholszagot. De nem, egyiknél sem.

– Kicsodák maguk? Moszkvaiak?

– Igen.

– És nem tudják, hol kell átmenni? Először léptek ki az utcára?

Zavart hallgatás a válasz.

– Mutassák a személyi igazolványukat.

Személyi igazolvány azonban egyiküknél sincs. Dühösen, de nyugalmát megőrizve, Alekszandr Leontyevics a rendőr felé nyújtja azt az igazolványt, amely szerint ő a Minisztertanács tagja. A rendőrök egy pillanat-

ra a nyitott, kemény fedelű könyvecske fölé hajolnak. Aztán kihúzzák magukat, tisztelegnek, megállítják a téren a forgalmat, tiszteletteljesen a hídhoz vezetik a két eltévedt embert.

Ezt a históriát tudtą meg Andrejka az udvaron az ifjabb Golovnyától. És a családi reggelinél megkérdezte:

– Apa, ugye nem igaz?

Onyiszimov röviden ennyit válaszolt:

– Előfordult ilyesféle kázus.

És „kázus" valóban volt. De hát kell-e csodálkozni, ha az elmúlt időkre gondolunk?

A családban többé nem beszéltek az esetről. De az apjáról alkotott képen, akit Andrej határtalanul tisztelt, valami hirtelen elhalványult. A fiú nyilván nem tudná megmondani, miért éppen akkor kaptak apjáról alkotott gondolatai kritikus színezetet. Még homályos, bizonytalan, de kritikus színezetet...

Andrej most is szerette és tisztelte az apját, de... De most is kellemetlenül érinti, hogy apja e mellett az aranyos rámába foglalt kép mellett ül, a kép mellett, amely az egyenruhát viselő és kezét a hasán összekulcsoló Sztálin generalisszimuszt ábrázolja. Andrej figyeli, hogyan törölgeti a tányért, vesz le róla valami láthatatlan vagy tán nem is létező porszemet. Kellemetlen... De ki tudja, hátha még kellemetlenebb lett volna, ha apja sietett volna eltüntetni innen a képet, amint ezt néhány szomszédos lakásban tették. A fiú homályosan ráérez az apja lelkében lejátszódó drámára. Az apja iránti sajnálat, aki így lefogyott, s akinek az arca mintha megszürkült volna, összeszorítja, gyötri gyermeki szívét.

Így ülnek csendben, amíg élénk léptekkel az ebédlőbe be nem jön Jelena Antonovna.

Amióta emlékszik, Andrjusa az anyját mindig fegyelmezettnek, feszes tartásúnak látta. Most is ilyen: megőszült haja simára fésülve, a világos blúz gallérját kihajtotta a szürke kosztümkabátra. A magas termetű, mindig egyenesen járó asszony otthon is gyakran zárt kosztümöt visel, nem szereti az úgynevezett háziruhát. Szigorú megjelenésének csak kissé megereszkedett arca mond ellent – van benne valami parasztasszonyos, ami arról tanúskodik, hogy ez a magas állású, tapasztalt asszony, aki harmincéves párttagsága alatt egyetlen fegyelmit sem kapott, ismeri a női érzéseket, az anyai aggodalmat is.

Alekszandr Leontyevics is őt nézi. Pontosan ilyen frizurát – amely nem takarja el a kékes-rózsaszínű anyajegyet a homloka szélén – hordott Jelena harminc évvel ezelőtt is, amikor Onyiszimov a kerületi pártbizottságban valami értekezleten meglátta, s úgy viselte, mintha csak azt mondaná: „Semmit sem titkolok el a párt előtt." Ez tetszett meg Onyiszimovnak, váltott ki visszhangot a lelkében. Emlékszik rá, hogy gondolatban azt mondta: „Kemény elvtárs." Együtt végezték a pártmunkát, kezdetben a trockista, aztán a Zinovjev-féle s végül az egyesített oppozíció ellen viselt harcban közel kerültek egymáshoz, s egy szép napon férj-feleségként álltak a világ elé. Nem szerelmi házasság volt ez, hanem eszmei, szellemi rokonság révén létrejött frigy. És Onyiszimov nem csalódott. Most, sok-sok év múltán, meg-

győződéssel ismételhette volna meg akkori meghatározását: „Kemény, megbízható elvtárs."

Jelena Antonovna ezen a reggelen, a férje közeli elutazásával kapcsolatos sok gond közepette sem mulasztotta el szokásos vasárnap reggeli anyai kötelességét: bement a fia szobájába, ellenőrizte a rendet a szekrényében, az íróasztalán és a könyvespolcán. Miközben Andrjusa, a férje és a számára fenntartott háziasszonyi hely felé megy, Lenin műveinek egyik sötétbarna, aranyos szegélyes kötetét tartja a kezében, s amikor leül és leteszi a könyvet, azt mondja:

– Nagyon örülök, Andrej, hogy elkezdted Lenint olvasni.

Jelena Antonovna azt mondja, hogy „örülök", ám a férjére vetett, óvatos pillantásában nyugtalanság vibrál. Onyiszimov szavak nélkül is érti a feleségét. Elég sok mostanában az ellenzékieskedő fiatal, aki kemény kéz híján elkanászodott, és előítéletekkel telve válogat idézeteket Lenintől. Andrejjel nem közlik a szülői aggályokat. Az anya felveszi a kötetet az asztalról, és másért szidja meg a fiút:

– Nagyon jó, hogy Lenin műveit forgatod, de nem szabad ilyen tiszteletlenül bánni a könyvvel.

– Tiszteletlenül? – kérdezi bátortalanul a fiú.

Fehér kötényben, friss fehér fejkendőben megjelenik Varja. Ügyesen a tányérokra rakja a virslit és a burgonyapürét, aztán hangtalanul eltűnik. Folytathatják a beszélgetést. Jelena Antonovnának életkorával ellentétben álló, csengő hangja van. Erős és tisztán csengő hangjával még most is, az ötvenen túl, csodálatba ejti olykor a gyűléseken a hallgatóságot. A tágas, magas ebédlőben most is tisztán cseng minden szava:

– Bedugtad egy csomó más könyv közé, s úgy látszik, megfeledkeztél róla.

A lusta Andrej, ahelyett hogy gondosan felvágná a virslit, kezébe fogja, és úgy harapja. Az apja szó nélkül megállítja. Az anyai fejmosás pedig folytatódik.

– Ha már levetted apa polcáról a kötetet... Ismétlem, ennek mi csak örülünk. Olvasás után légy szíves azonnal tedd is vissza. Hátha valamelyik felnőttnek hirtelen szüksége lesz rá. Érted?

A fiú egyetértőleg bólint. Az anya most már engedélyezi magának, hogy a reggelijéhez lásson. De az okítás még nem ért véget:

– Továbbá, ha valamit meg akarsz jegyezni, akkor végy egy füzetet, és írd ki. Nem szabad a könyvet a bejegyzéseiddel elcsúfítani.

– Miféle bejegyzésekkel?

Onyiszimov leteszi a villáját, magához húzza az aranyszegélyes könyvet. Még csak ez hiányzott – a fia kezd megjegyzéseket fűzni Lenin műveihez. De nyugalom, nyugalom! Az utolsó közös reggelinek nem szabad összeütközéssé fajulnia, a felesége már így is túlbuzgó volt. Alekszandr Leontyevics nyugodtan megkérdezi a fiától:

– Nem sértődsz meg, ha belepillantok?

A kisfiú hirtelen felélénkül, s szemében ravasz fény csillan:

– Apa, máris úgy beszélsz, mint egy diplomata.

Andrjusa kissé oldalt hajtja a fejét, akár az apja (na tessék, itt az örökletes vonás). Alekszandr Leontyevics tudja, hogy ez jellemző a fiára: csendes, engedelmes, észre se lehet venni, aztán hirtelen mond valami nagyon

odaillő szót, amin elcsodálkoznak. De az apja is azonnal feltalálja magát.

– Először tapasztalod?

– Az igazat megvallva, nem először.

– Hát, ezek szerint... Nemcsak te fedeztél fel bennem diplomáciai tehetséget.

Ezt élénken mondta. Onyiszimovék még megpróbálják titkolni Andrjusa előtt, mennyire nehéz, milyen keserűséget okoz apjának, hogy ott kell hagynia a régi munkáját. Alekszandr Leontyevics most elhangzott tréfás mondata is ezt az álcázást szolgálja. Felesége hasonló hangnemben folytatja, sőt még rá is játszik:

– Tehetséges is meg felkészült is! Ezért nevezték ki. Nagyon fontos feladatot kapott.

A fegyelmezett Andrjusa nem mond ellent, nem vonja kétségbe az elhangzottakat, csak szokása szerint elfordítja nagy, szürke szemét. Alekszandr Leontyevics közelebb húzza a könyvet, kihajtja a sötétbarna, kemény fedelet, felteszi a szemüvegét.

Ebben a pillanatban a bejárati ajtó felől, a távolság miatt kissé letompított csengetés hallatszik. Hallani lehet, hogy Varja megy ajtót nyitni. Ki lehet? Senkit sem várnak reggelire. Valamit szinte hangtalanul az ajtórésbe dugnak. Távirat? Jelena Antonovna arca feszült figyelmet fejez ki. Úgy látszik, még mindig reménykedik valamiben, talán abban, hogy férje sorsában hirtelen fordulat következik be. Megjelenik Varja:

– Alekszandr Leontyevics, a szabó van itt a minisztériumból. Elhozta az öltönyt.

– Tegye le.

– Próba nélkül nem hagyhatja itt.

– Na, helyben vagyunk már megint...

– Azt mondtam, várjon egy kicsit.

– Nem, nem, miért kellene várnia? Legyen szíves, Varja, vezesse a dolgozószobába.

Onyiszimov gyorsan feláll, leteszi a szemüvegét, és kimegy az ebédlőből. A fia még utána tudja kiáltani:

– Apa, a kávét nem isszuk meg nélküled! Ugye, anya?

– Természetesen. Nem is kellett volna kiabálnod.

A kisfiú egy pillanatra összehúzza magát, de amikor Varja leveszi az asztalról a kávéskannát, hogy a tűzhelyen utánamelegítse, a gyerek, a saját gondolatán elmosolyodva, halkan azt mondja:

– Zsurkevics pedig máris megvarrta a frakkot az elutazó diplomatáknak...

– Miféle Zsurkevics? Mi van veled?

– Hát, akit akadémikusnak tartanak. A külügyi népbiztosság főszabásza. Nem emlékszel rá? Ilf–Petrovnál.

Jelena Antonovnát, az igazat megvallva, hidegen hagyja Ilf–Petrov. Természetesen senki sem tagadja, hogy a két író műveinek van bizonyos pedagógiai jelentősége. Valamikor ő maga is lapozgatta könyveiket. De a fia idézetében egyből valami tiszteletlenséget érzett a népbiztosság, a főszabász, sőt talán még a diplomaták iránt is. Egyébként erről nincs meggyőződve. És okosabbnak tartja, ha hallgat. Vagy ahogy mondani szokás, megtartja magának a megjegyzéseit.

Anya és fia szó nélkül ülnek az asztalnál. Hamarosan Alekszandr Leontyevics is visszajön. Diplomata-egyenruha van rajta a legmagasabb rangjelzéssel. Az egérszürke posztót aranyhímzés díszíti, aranyfonállal hímezték az elálló gallérra a pálmaleveleket meg a válllapokra a csillagokat. Ezt az egyenruhát Sztálin idején vezették be a diplomaták számára, aki öregkorában egymás után öltöztette egyenruhába a főhatóságokat. Onyiszimov tudta, hogy aligha lesz szüksége erre a parádés öltözékre, a szovjet diplomaták külföldön egyáltalán nem mutatkoznak egyenruhában, az ilyen díszes ruhákat, a letűnt idők maradványát, idehaza is egyre ritkábban öltik magukra az emberek. De nem törölték el. Hát mit tegyen, a rend az rend: Onyiszimov mindenben engedelmeskedett a szabónak.

Egyébként az egyenruha éppen kapóra jött. Csak nézze meg Andrej. Más körülmények között Alekszandr Leontyevics természetesen nem engedte volna meg magának, hogy otthon vadonatúj díszegyenruhájában tetszelegjen, de most még mindig az előző gondolat foglalkoztatta: nem akarta, nagyon nem akarta, hogy a fia rájöjjön, mekkora csapás érte őt. Semmi sem történt, szó sincs semmiféle csapásról! Igen, igen, egyszerűen felelősségteljes, új megbízatást kapott. Amit, mint látod, aranyhímzéssel hangsúlyoznak.

A fiú az apját nézi, aki ismét elfoglalta helyét az olajba festett, megőszült generalisszimusz mellett, és megint belehasít a fájdalom: az először felöltött szürke egyenruha még jobban kiemeli, mennyire lefogyott az apja, hogy megsárgult a bőre.

A vasárnapi hagyomány szerint Jelena Antonovna maga tölti a csészékbe a kávét. Miután ivott egy keveset, Alekszandr Leontyevics felteszi a szemüvegét, kinyitja a Lenin-kötetet. A szöveg előtt fénykép van. Vlagyimir Iljics nyilván valakire figyel, nyakát kissé a partnere felé nyújtja, az egyik szemét összehúzza. Nagyon jó, valósággal élő felvétel. Az objektív azt a pillanatot kapta el, amikor Lenin gúnyos mosolya felvillanni készül. Már egy kissé ráncolja felső ajkát. S mindjárt mondja is a jól ismert „hm... hm..."-et.

Majdnem negyven év múlt el azóta, hogy Onyiszimov először olvasta Lenint. A *Mi a teendő?* megtépázott, fedél nélküli példánya volt. Talán egyetlen könyv, sem azelőtt, sem azután nem gyakorolt olyan mély hatást Onyiszimovra. Lenin világos gondolkodása, meggyőződése, logikája lenyűgözte a tizenöt éves Szászát. Mi a teendő? Pártba kell tömörülni, a proletárforradalmárok fegyelmezett, egységes szervezetébe – ez volt az Onyiszimov által egész életére megjegyzett válasz. Programja és hite a következő lenini sor lett: „...adjatok nekünk egy forradalmárokból álló szervezetet – és kifordítjuk sarkából Oroszországot!" S vajon nem fordítottuk-e ki, Vlagyimir Iljics? Lenin a régi módon hunyorogva tekint a könyvből Onyiszimovra, a fölötte magasodó, egyeduralkodó generalisszimuszra.

Eltávolodva az asztaltól, nehogy az egyenruhát bepiszkítsa, Alekszandr Leontyevics gyorsan lapozgat, keresi a fia jelzéseit. Egyik-másik sor mellett ceruzával húzott vonal látható. Már el is kapta a szemével: „...a marxistának figyelembe kell vennie az eleven életet..." És tovább még egy ceruzavonás. Világos. A marxizmus és anarchizmus közötti különbségről van szó. És máris

megkönnyebbült. Alekszandr Leontyevics őszintén szólva attól félt, hogy a fiú, a kis könyvmoly, célzatosan kezd idézeteket keresgélni Lenintől, amint ezt manapság néhány, Sztálin halála után nekibátorodott ifjú ellenzékieskedő teszi. Tartott a dologtól, mert Andrej után az anyja csak sebtében nézte át a könyvet. Ezenkívül pedig Onyiszimov otthon is tartotta magát a régóta szokásává lett szabályhoz: „Ha megbízol valakiben, véged van!" Most saját szemével győződik meg fia jelzéseinek ártalmatlan voltáról. Azonban amikor folytatja a lapozást, felfedez még egy melléhúzást. Nem baj, itt sincs semmi vész. Tovább pedig egyáltalán nincs semmiféle jelzés. Andrjusa ismert szokása: olvasta, olvasta egy darabig a könyvet, aztán abbahagyta. Jól van, ebben az esetben tudomásul vesszük. Ahogy mondani szokták, rosszabbul is végződhetett volna.

Alekszandr Leontyevics sovány ujjaival a kutyafejjel díszített cigarettásdoboz felé nyúl, kihúz egy cigarettát. Ebben a pillanatban alig-alig vehető észre ujjainak remegése.

Még egyszer – most már megkönnyebbülve – lapoz vagy tíz-húsz oldalt. A kötet egy Lenin kezével írott, négy rétbe hajtott, hasonmás lapnál nyílik ki. Hát ez meg mi? Az összehajtott lapból egy másik lap kandikál elő. Nem, nem véletlenül kapta Onyiszimov a kohászoktól a nyomozó nevet! Kifejezően a feleségére tekint – „te is jól megnézted!" –, és előhúzza a papírt. Na nézd csak, valami vers! Nincs címe, és a szerző neve sem szerepel rajta. De kétségkívül a fia írása. A girbegurba betűk vonala még teljesen gyerekes. Hát igen, Andrjusa nem örökölte sem az apja, sem az anyja – szintén kifogástalanul világos – kézírását.

– Andrjusa, ha ez a te titkod – mondja Alekszandr Leontyevics –, akkor nem olvasom el.

A fiú könnyen pirul. Zavartan válaszol:

– Egyáltalán nem titok... Egyszerűen lemásoltam valami lányverset.

– Lányverset? Kiét?

– Nem tudom... Az egyik fiú szövegéről másoltam át.

Andrjusa szürke szeme nyugodtan állja apja vizsgálódó tekintetét. Jelena Antonovna fel van háborodva. Miféle divat ez? Mindenféle, sehol sem közölt versek járnak kézről kézre.

Onyiszimov azt mondja:

– Félretesszük a diplomáciát, és elovassuk.

Felolvassa a szöveget:

*Ne gondolj rólam semmi rosszat,**
Én századom, tudom, gonosz vagy.
Átvállalom az éhezésed,
S miattad majd meztelen élek...

Jelena Antonovna nem bírja tovább:

– Miért meztelen? Miféle éhség? Micsoda hülyeség ez?

Alekszandr Leontyevics egy kézmozdulattal elhallgattatja a feleségét. És folytatja a felolvasást:

Minden jöhet.
Én egyetértek.
Ha mérek, pontos lesz a mérleg.

* A versbetéteket Árvay János fordította.

Csak a hitem, mit eloroztál
S a fényt add vissza, arra kérlek.
Az életemért, amit tőled
Kértem csupán –
Őszinteséget.
Csak hallgatsz sandán, ami bántó,
Jelenkorunk, te mindent látó.

– Elég! – szakítja félbe Jelena Antonovna, és Andrejhez fordul: – Miféle elorzott hited van neked tizennégy éves korodban? Megmagyaráznád?

Az apa közbevág:

– De hát nem ő írta.

– Ne is másoljon le ilyen hülyeséget!

Csend üli meg az ebédlőt. Alekszandr Leontyevics hangtalanul ismét elolvassa:

Az életemért, amit tőled
Kértem csupán –
Őszinteséget.

Nem, ő nem tud, nem képes őszinte lenni. Régesrégen elfelejtette. Talán most lágyan, kedvesen azt kellene mondania a fiának: „Apád a pártja katonája volt, és az is marad. És a katona a csatára gondol, nem pedig a háború egész menetére. A háború mások gondja..."

De nem mondja el ezt a vallomást. A fiához lép, megsimogatja lágy, szőke haját – ez a kedvesség is nehezen sikerül Alekszandr Leontyevicsnek –, és mást mond:

– Ne így szemléld a dolgokat. – S lefelé tekintve, a szeme mellett ellenzőt csinál a két tenyeréből. – Így kell nézni, ni...

Az apa most felemeli nagy fejét, a kezét tisztelgően a homlokához illeszti, s zöldes szemével mintha a horizontot pásztázná. Nemegyszer előfordult, hogy a gyárakban, az üzemrész mérnökeivel, az igazgatókkal folytatott beszélgetésekben is így mutatta meg Onyiszimov, milyennek kell lennie minden dolgozó tekintetének.

Miután ezt meghagyta a fiának, Alekszandr Leontyevics az arannyal hímzett egyenruha zsebébe dugja a csomag Drugot, s a Lenin-kötetet magához véve a dolgozószobájába megy.

Az ablakközben ott függ a szerényen keretezett, Sztálint és Ordzsonikidzét ábrázoló felvétel. Onyiszimov egy pillanatra megáll a kép előtt.

Agyában váratlanul felötlik:

Ne gondolj rólam semmi rosszat,
Én századom, tudom, gonosz vagy.

15

A repülőgép, amelyen Onyiszimovnak és néhány vele utazó munkatársának el kellett hagynia a moszkvai földet, reggel öt és hat között indult. 1956-ban ezekben a novemberi napokban az elolvadt első hó után nedves őszi idő volt. A mezőket átszelő, feketén csillogó aszfalton Onyiszimov kocsija a repülőtér felé haladt.

A felesége és a fia hátul ült. A kialvatlan Andrejka, akit Varja hajnalban felköltött, most elbágyadt, és a puha üléskárpithoz dőlt. Jelena Antonovna szokása szerint friss volt. Kissé nyugtalanította a gondolat: va-

jon milyen lesz a búcsúztatás? Sértő lenne, ha kevesen jönnének ki. Már tegnap este megjósolta, hogy Szerebrjannyikov óvatos lesz, nem jön ki a repülőtérre. Most is elmondaná néhány feltételezését, de jobb, ha a sofőr előtt nem beszél.

Feltűnt a repülőtér fényesen kivilágított bejárata. A kocsi pontosan a gép indulása előtt harminc perccel gördült eléje. Hármasban – elöl Onyiszimov, aki sötét puhakalapot, szokatlanul divatos átmeneti kabátot viselt, utána a magas, szigorúan öltözött, szürke karakülkucsmát viselő Jelena Antonovna és a kissé sápadt, fénytől hunyorgó Andrjusa – a széles feljárat felé lépegettek. Onyiszimovot itt mindjárt körülvették – hogy honnan kerültek elő? – a búcsúztatók. A teremben még néhány régi munkatársa várta, s vele együtt mindnyájan bementek a kormány- vagy képviselői váróterembe. S a helyiség valahogy azonnal teljesen megtelt. Több mint ötven ember gyűlt össze ebben az alkalmatlan hajnali órában, hogy Onyiszimovot elbúcsúztassa.

Mintha valamiféle egyenruhát viselnének, mindegyikük fején, akárcsak az Onyiszimovén, sötét puhakalap volt. Andrjusa, aki végre erőt vett álmosságán, érdeklődéssel nézett körül. A teremben összegyűltek egyikétmásikát látásból már ismerte, olykor vasárnap találkozott velük a Moszkva környéki nyaralótelepen, ahol is a megszokott rend szerint az egyik nyaraló Onyiszimov rendelkezésére állt. Ez itt a telekszomszéd, az ősz bajuszú, hajdani egészségét elveszített Szemjonov – erről tanúskodik ráncoktól szabdalt bőre –, az egykori motorgyártási miniszter, aki három évtizedet kínlódott végig Onyiszimovval vállvetve az iparban. Ott az a vastag ajkú, fényesre borotvált, erős állú, daliás férfi Onyiszi-

mov helyettese volt a bizottságban, s most ő vette át tőle az ügyeket.

Mintha mindnyájan különbözőek lennének, s mégis van bennük valami hasonlatosság. S természetesen nemcsak a kalapjuk. Igen, a jól húzók gyűltek itt össze. Az elmúlt években is cipelték, most is viszik a rájuk rótt terhet. Büszkén viselik címüket: a gazdaság vezető káderei. Az újságok olykor még azt is írták róluk, hogy a direktívák teljesítésének harcosai. Onyiszimov egyébként nem beszélt ilyen emelkedett stílusban, mint az olvasó tudja, jobban szerette a lakonikus meghatározást: a párt katonája. Az író kerüli a banalitásokat, de azért csak kénytelen megismételni a közismert igazságot, mely szerint ilyen emberek sohasem voltak még a történelem során. A kor kovácsolta ki őket, oltotta beléjük a legfőbb katonai erényt: végrehajtani! Jelszavuk és „credójuk" a hivatásos katonák szabálya lett: parancs, és nincs visszabeszélés!

A közelgő változásokról, a szigorúan központosított irányítási rendszer felülvizsgálatáról, átalakításáról, a különböző ágazati minisztériumok megszüntetéséről, a helyi kezdeményezésről, az alulról jövő kezdeményezésről szóló találgatásokat gyanakodva fogadták. S talán hitetlenkedve. Az ördög nem alszik, láttak ők már épp eleget, majd elmúlik az egész. Természetesen Onyiszimov leváltása nyilvánvalóan jelezte, hogy itt valóban nem tréfáról van szó, ám a sokat próbált harcosok, Onyiszimov társai a következőképpen okoskodtak: Alekszandr Leontyevicset az első kapkodásban menesztették, várunk egy kicsit, majd helyrerázódik minden.

És kijöttek elbúcsúztatni Alekszandr Leontyevicset.

Miért is ne, hát nem volt példaszerű, legjobb társuk? A kormányváróban összegyűltek közül szinte mindenki valamiképpen a tanítványa. Igaz, hogy néhányan nem jöttek el. Ami például felesége Szerebrjannyikovra vonatkozó jóslatát illeti, az úgy látszik, bevált. Nem óhajtotta külföldre követni régi főnökét, és már itt sem méltóztatott megjelenni.

De eljött, hogy búcsúzóul megszorítsa Onyiszimov kezét az egészségtől majd kicsattanó Cihonya, az acélgyártási miniszter. Az egész orcájára kiterjedő pír és előreugró, az alsót eltakaró felső ajka kissé együgyű kifejezést adott arcának. Onyiszimov rámosolygott:

– Üdvözöllek.

– Üdvözlöm – felelte a pirospozsgás miniszter.

Régóta így beszéltek egymással: az egyik tegezve, a másik magázva.

– Most a távolból foglak figyelni. S légy nyugodt, felhívlak, ha megtudom, hogy nem teljesíted a tervet.

– Azt szeretném, Alekszandr Leontyevics, ha akkor hívna fel, amikor teljesítem.

Az első leckét, amit Alekszandr Leontyevicstől kapott, Cihonya nyilván sohasem fogja elfelejteni.

A következőképpen történt az eset. 1940-ben Onyiszimov acélöntési és hengerészeti népbiztos lett. Egymás után hívatta a főigazgatóságok vezetőit, hosszú estéken és éjszakákon át tárgyalta velük a legkisebb részletekig az acélipar különböző ágazatainak munkáját. Cihonyára későn került sor. Akkoriban az acélcsőgyártási főigazgatóság vezetője volt. A látszatra nem túl okos, jóindulatú, ám nem mindennapi energiával, megfigyelőképességgel, emlékezettel, eleven ésszel megáldott ember nyugodtan várta, hogy az új népbiz-

tos hívassa. A főigazgatósághoz tartozó valamennyi üzem teljesítette a tervet. A főigazgatóság egészében véve százkét százalékra teljesítette tervét az utolsó negyedévben. Amikor a népbiztos, akiről már elterjedt, hogy szigorú ember, végezetül hívatta Cihonyát, az utóbbi magabiztosan, a legkisebb izgalom nélkül indult el hozzá. Miután üdvözölték egymást, s elhangzott a „foglaljon helyet", Cihonya leült, nyugodtan nézegette új főnöke szép metszésű, szenvedélymentesnek tűnő szemét, klasszikus, a hegyén alig észrevehetően bevágott orrát.

– Lássunk hozzá – mondta a népbiztos.

Cihonya jelentése rövid volt, a főigazgatóság eredményei nem szorultak hosszú kommentárra. Onyiszimov azt mondta:

– Hát akkor vegyük sorra gyáranként.

Cihonya felsorolta a gyárakat, mondta a számokat, mindenhol rendben mentek a dolgok.

– Akkor most nézzük meg üzemrészenként.

Kiderült, hogy valahol bizonyos üzemegységek elmaradnak.

– Miért? – kérdezte Onyiszimov.

Cihonya kissé zavarba került. Az üzemrészek helyzetét nem látta elég világosan. Azért úgy másfél-két óra alatt az üzemrészek munkájának kérdését is tisztázták valahogy. Cihonya úgy gondolta, hogy ezzel véget ér a beszélgetés. De Onyiszimov kérlelhetetlenül folytatta:

– Most vegyük kemencénként.

– Kemencénként?

– Igen. Azután pedig hengersoronként.

– De hát arról van szó, hogy... Én ezt nem tudom. Ezek az adatok nem állnak rendelkezésemre.

– Nem tudja? Hát akkor mit csinál itt? Minek ül itt? Miért kapja a fizetését?

S az imént még önmagával elégedett főigazgatót kíméletlenül lehordták. Kerek arca most már nem piroslott, hanem vérvörösen lángolt. Onyiszimov pedig folytatta a kihallgatást és vizsgát.

– Hogy halad a Dnyeperen túli csőgyár rekonstrukciója? Elkészül a terv szerint?

– Igen. De félek, hogy bizonyos berendezéseket nem kapunk meg idejében.

– Milyen berendezéseket?

Cihonya pontos, kimerítő választ adott.

– Legyen szíves megmutatni a berendezések szállítási tervét.

– Tudom kívülről, népbiztos elvtárs.

– Kívülről? – húzta el a szót Onyiszimov. – Milyen határidőt kaptak az üzembe helyezésre?

Cihonya pontosan megmondta a dátumot.

– Hol van ez dokumentálva?

– A Népbiztosok Tanácsának 1938. május 12-i határozatában.

– Nem igaz.

Cihonyát kiverte a veríték. Hogyhogy nem igaz? Ő pontosan emlékezett erre a dátumra.

– Nem, népbiztos elvtárs, nem tévedtem: a határozat kelte május 12.

– Nem igaz – ismételte meg Onyiszimov.

Borotvált felső ajka felhúzódott. A könyörtelen mosolyban elővillantak erős, fehér fogai.

– Nem igaz – mondta harmadszor is. – Nem határozat, hanem rendelkezés. Az emlékezete, amint látja, megcsalta.

Onyiszimov azután is többször abriktolta, leckéztette az acélcsőgyártási főigazgatót. A nagy háború pedig ismételten levizsgáztatta Cihonyát is, csakúgy, mint mindenkit. A németek orra előtt szállították el a maga nemében egyedülálló Dnyeperen túli csőgyárat. Cihonya ott maradt, amíg az utolsó szerelvényt is meg nem rakták. S csak ezzel a szerelvénnyel jött el. Az aknavető-csöveket, a legkisebb átmérőjű kis csöveket a légelhárítók részére, az óriási vezetékcsöveket a keleten szervezett üzemeknek – mindezt továbbra is az acélcsőgyártási főigazgatóság üzemei szolgáltatták, a főigazgatóságot pedig továbbra is Cihonya vezette. A háború végén Tevoszján és Onyiszimov után ő is megkapta A Szovjetunió Hőse kitüntetést. Amikor átment a bizottsághoz, miniszteri székét neki adta át Onyiszimov. El kell ismerni, hogy voltak még nem kevésbé méltó jelöltek, ám Cihonya – aki minden viszontagság közepette megőrizte mulya, jóindulatú külsejét – volt talán a legengedelmesebb, s mindenben a bizottság elnökére hallgatott. Onyiszimov pedig nem tűrte az ellentmondást. Úgy gondoljuk, ez volt a gyengéje. De az is lehet, hogy csak a kor szelleme fejeződött ki ebben a tulajdonságában: ő sem mondott ellent soha annak, akinek engedelmeskednie kellett, viszont azonnal robbant és dühöngött, ha valamelyik beosztottja ellentmondott neki. Fiatal korában – már harmincévesen főigazgató lett – még meg tudta hallgatni az embereket, és el tudta fogadni az ellenvéleményt, de később nem volt képes elviselni azokat, akik nem értettek egyet vele. „Csináld azt a rosszat, amit én mondok, nem pedig azt, ami szerinted jó" – mondogatta gyakran Alekszandr Leontyevics. Annak idején Alekszej Golovnya, az első helyettese

volt az egyetlen, akinek megengedte, hogy ellentmondjon neki. Azonban amikor vagy tíz éve átköltözött új rezidenciájába, a Minisztertanács épületébe, Cihonyát hagyta maga helyett a miniszteri székben. És csakúgy, mint addig, minden apróságba beavatkozott, az acéltermelés minden részletébe, s éppoly operatívan irányította az acélipart – ez volt a szenvedélye –, mint régen.

A két ember, Onyiszimov és Cihonya még néhány pillanatig nézi egymást, szó nélkül a múltra emlékezik. De mit hoz a jövő? Ki tudja, előfordulhat még, hogy együtt fognak dolgozni.

16

Andrjusa az apja mellett áll, titokban az apja bolyhos kabátját simogatja az ujjai hegyével. A kissé vadóc, elgondolkodó fiú mintegy kívülről figyeli a magas rangú miniszteri hivatalnokoknak, az ipari vezérkarnak ezt a gyülekezetét – nem, ő nem képes rá, hogy ilyen legyen majd, nem is vonzza az egész dolog –, de gyermeki büszkeséggel tapasztalja, hogy apja érdemeit számon tartják, elismerik.

A tágas, de most szűkössé lett helyiségbe újabb és újabb emberek jönnek, akik csak azért kocsikáztak Moszkvából negyven kilométert, hogy Alekszandr Leontyevicset üdvözöljék, kezet szorítsanak, együtt menjenek vele a repülőgépig.

Anyja széles, kipirult arcáról a fiú elégedettséget olvas le. Udvariasan biccent az érkezőknek, a sok barátnak – nem is barátnak, hanem férje elvtársainak, hogy úgy mondjuk, ezredtársainak, akik kijöttek, hogy megadják neki a tiszteletet.

Andrej látja, hogy anyja ismét üdvözöl valakit. Abba az irányba tekintett Alekszandr Leontyevics is. Arcán semmi sem látszik, bár megállapítja, hogy Szerebrjannyikov is kijött a búcsúztatására. Úgymond, kegyeskedett. Az pedig, anélkül hogy bárkit is meglökne, illendően Onyiszimov felé halad, közben pedig tiszteletteljesen nézi dülledt kék szemével.

Alekszandr Leontyevics egy pillanat alatt mérlegeli Szerebrjannyikov megjelenését: vajon nem azt jelenti-e, hogy valamiféle barométer láthatatlan mutatója „változást" jelez? És szárazon üdvözli egykori legközelebbi munkatársát. Szerebrjannyikov méltóságteljesen továbblép, majd néhány lépésre az Onyiszimov házaspártól megáll, mindenki láthatja: ő teljesíti a kötelességét, elbúcsúztatja Alekszandr Leontyevicset.

Onyiszimov Andrjusa vállára teszi a kezét. A fiút felkavarja ez a szűken mért, búcsúzó kedvesség. Egy pillanatra az apja kabátjának ujjához nyomja az arcát. Andrjusa természetesen nem is sejti, hogy tizenhárom évvel ezelőtt, mint egyéves emberke mintegy közvetett résztvevője volt valami eseménynek, ami után az apja előléptette, közelebb engedte magához Szerebrjannyikovot.

Hadd mondjuk el ezt a kis történetet is. Valamiképpen helyet kell neki találnunk regényünkben.

Tehát 1943-ban vagyunk. A népbiztosság első emeletén – azon az emeleten, ahova az egyszerű munkatársak nem tehetik be a lábukat –, ahol a népbiztos, a helyettesei és a kollégium tagjai dolgoznak, díjtalan éjszakai büfét rendeztek be. Mint ismeretes, ebben a kemény háborús időben a hátországban csak jegyre lehetett élelmiszert kapni. Ám azok a munkatársak, akik éjfél

után is folytatták munkanapjukat, igénybe vehették ezt a *specbüfét*, ihattak egy csésze kávét vagy teát, ehettek egy-két szendvicset. Ezt a pótélelmezést nem korlátozták, de Onyiszimov a mértékletességre mutatott példát. Minden alkalommal, amikor a gazdasági osztály vezetője, a közvetlen természetű Filippovszkij igyekezete következtében, aki is, hogy úgy mondjuk, egész Moszkvát ismerte, alma, kaviár vagy füstölt lazac került a büfébe, Onyiszimov könyörtelenül úgy rendelkezett, hogy a ritka finomságokat küldjék az óvodába. Ő mindig csak egy csésze teát ivott, s egy egyszerű szendvicset evett. Csak cigarettából kért sokat.

Amikor egyszer egy hajnali órán a folyosón a saját dolgozószobája felé igyekezett, meglátta a fiatal előadót, az illedelmes Szerebrjannyikovot, aki a büféből jött kifelé. És mintha az előadó összerezzent volna. Összerezzent, és tisztelettudóan megállt a küszöbön, hogy előreengedje a népbiztost. Alekszandr Leontyevics éles szemét nem kerülte el, hogy eközben a kezét a háta mögé dugta.

– Mutasd. Mi van a kezedben?

Szerebrjannyikov engedelmeskedett. A kezében egy zsírpapírba csomagolt elég nagy kocka volt.

– Mi ez?

– Vaj.

Abban az időben Onyiszimov már nem fékezte lobbanékonyságát, fellobbant, mint a gyufa. Dühösen felkiáltott:

– Hogy merészelte?

Ez a magázás már önmagában elítélést jelentett. Közismert volt, hogy Onyiszimov mindenféle baklövést megbocsát, de azt nem bocsátja meg, ha valaki nem

feddhetetlenül becsületes. Szerebrjannyikov lesütött szemmel hallgatott.

– Lám csak, mire nem képes!

A büfében halotti csend honolt. Aki csak ott volt, mindenki a jelenetet figyelte. Az előadó pedig tovább hallgatott.

– Jöjjön velem – rendelkezett a népbiztos.

S anélkül hogy hátranézett volna, gyors léptekkel a szobája felé indult. Ott benn ült nála Alekszej Golovnya meg két gyárigazgató. Látszatra megőrizte a nyugalmát, de minden sietség nélkül lépett a szobába a szerencsétlen csomagjával a dülledt szemű előadó is.

– Tegye az asztalra – utasította Onyiszimov. Szerebrjannyikov azonnal teljesítette a parancsot. A népbiztos rágyújtott. Remegett a felháborodástól.

– Kihasználni a helyzetét ezért a darab vajért! Hogy nem szégyelli magát?

A bűnös hallgatott. A makacs hallgatás csak még jobban felingerelte, felbőszítette Onyiszimovot.

– Mi vitte erre az aljasságra?

Szerebrjannyikov így felelt:

– Ezt csak négyszemközt mondhatom meg.

– Mondja meg azonnal! Nekem magával semmiféle közös titkom nincs!

Szerebrjannyikov csak tagadólag ingatta kopasz fejét.

– Ki innen! – ordította Onyiszimov. – Mint becstelen embert, még ma elbocsátom.

Az előadó, anélkül hogy megpróbált volna egyetlen szóval is védekezni, a népbiztos megvető, kíméletlen tekintetétől kísérve kiment a szobából.

Egy óra múlva Onyiszimov befejezte a beszélgetést

az igazgatókkal, elbocsátotta Golovnyát is. És a belső telefon kagylója után nyúlt, hogy a személyzeti osztály vezetőjét hívja. Még ma meg kell fogalmazni és alá kell írni a rendelkezést – Onyiszimov nem szokott a levegőbe beszélni –, mely szerint Szerebrjannyikovot, mint kicsinyes, aljas harácsolót azonnal elbocsátják a népbiztosságtól. De eszébe jutott, a „csak négyszemközt mondhatom meg". Az ördög vigye el, méltányosságból meghallgatom.

S a szófukar előadó ismét a népbiztos előtt áll. Most csak ketten vannak a dolgozószobában. A sárgás zsírpapírba csomagolt vaj, kissé már megolvadva, most is ott hever az asztalon.

– Na, hallgatom. Bár kétlem, hogy elfogadható magyarázatot talált volna erre az aljasságra.

Szerebrjannyikov nagyon halkan azt mondta:

– Felhívott a felesége, s megkért, hogy vegyek vajat a gyermekük számára.

Most úgy hozta a sor, hogy Onyiszimov hallgatott.

– Menj – mondta végezetül. – És soha többé ne tégy ilyet.

Szerebrjannyikov meghajolt és megfordult, de a népbiztos visszahívta.

– Ezt vidd innen – Alekszandr Leontyevics a csomagra mutatott. – Add vissza a büfében.

Így cselekedett Onyiszimov. Nagyon szerette a fiát, amikor hazaért, csókolgatta az apró testet, az arcához szorította a gyerek kispárnáját, ingecskéjét, de nem vitt a fia számára még egy darab vajat sem a specbüféből.

Vagy három hónappal ez után az eset után Onyiszimov a titkársága vezetésével bízta meg a kopasz előadót. Egyéb erényei mellett Szerebrjannyikov még an-

nak a követelménynek is megfelelt, amelyet Alekszandr Leontyevics nemegyszer szigorúan hangoztatott: az apparátusnak nem szabad fecsegnie! A továbbiakban a népbiztos annyira hozzászokott bizalmasához, hogy egyszer a jelenlétében még egy – az olvasó bocsássa meg nekünk ezt a hivatalos fogalmazást is – feleségének, Jelena Antonovnának *címzett* ironikus megjegyzést is megengedett magának.

Egyszer, amikor Onyiszimov munkanapja rendszeresen csak reggel négy-öt óra felé ért véget, az asszony éjfél után felhívta a dolgozószobájában. Miután a telefonba csak néhány igent és nemet mondott, letette a kagylót, az iratokkal várakozó illedelmes Szerebrjanynyikovra nézett, és azt mondta:

– Ez aztán a munkaszerető asszony. Éjfél utánig dolgozott.

Így ironizált. De csak egyetlenegyszer. Hasonló tréfálkozást többé senki sem hallott tőle.

A kormányváróban szinte az utolsó percben megjelent a cikázó tekintetű, barna bőrű, valamin éppen nevető Malisev és a fekete hajú, szélesen mosolygó Tevoszján, a Szovjetunió két miniszterelnök-helyettese. Egyébként Tevoszjánról makacsul az a hír járja, hogy az elkezdődött változások őt is érintik. Valószínűleg őt is külföldre küldik. Már azt is megmondták, milyen megbízatás vár rá: Japánba megy követnek. És mégis, távolról sem szilárd helyzete ellenére is kijött, hogy elbúcsúzzon régi elvtársától, és szó nélkül, keményen megszorította Onyiszimov kezét.

A polgári légi közlekedés rendelésre készült elegáns, sötétkék egyenruháját viselő légikisasszony kíséretében mindnyájan – Onyiszimov és kis családja, a követ-

ség néhány vele utazó munkatársa, a kísérők csoportja – kilépnek a különkijáraton, és a hajnali homályban a reflektorokkal megvilágított felszállópályán a közelben fehérlő vékony, szétterpesztett lábakon álló, hosszú és szép TU–104-es felé indulnak.

Útjukat egy pillanatra keresztezi egy óvatosan haladó tartálykocsi, s ez megállásra készteti a csoportot. Onyiszimov hátrafordul. Arrafelé, a búcsúztatók sorára néz Jelena Antonovna is. A házastársak, anélkül hogy egymásra pillantanának, értik egymást. Hisz egy kisebbfajta sajátos tüntetés lett a dologból. Azt is mondhatnánk, s nyilván azt is fogják mondani, hogy szolidaritási tüntetés. A direktívák teljesítésének harcosai, a fegyelmezett államférfiak úgy döntöttek, hogy elbúcsúztatják a leváltott Onyiszimovot, tömegben, ha nem is menetoszlopban, végigmennek vele a repülőtér betonján. Természetesen az engedélyezett határokat egyáltalán nem sértették meg. De azért... De azért a történelem mérlege billeg, ingadozik. Meglehet, dörög még egy kicsit, tombol a vihar, aztán elcsitul. És Onyiszimovot visszahívják az iparba.

Az út szabaddá vált, mindnyájan továbbmennek. S itt a lépcső, amely a repülőgép ajtajához vezet. Ennél tovább már nem engedik a kísérőket. Onyiszimov mindkét kezével mindenkinek integet, aztán a fiához fordul:

– Na, Andrjusa, a viszontlátásra.

– Apa, majd küldök neked könyveket. Elküldök minden érdekes újdonságot.

– Miért mindet? De néhányat küldj el.

– Ha akarod, összeválogatom neked a világtörténe-

lemről szóló legjobb munkákat. És ott majd történelemmel fogsz foglalkozni.

– Rendben van. Az új időkről pedig levélben értesíts. Jó?

Andrej hirtelen lábujjhegyre áll, az apja füle felé kapaszkodik, s ajka körül huncut mosoly vibrál. Hangját lehalkítva azt mondja:

– Az új időknek még nem bújtak ki a fogai.

Alekszandr Leontyevics ismét, nem ez az első alkalom, csodálkozva pillant sovány fiára. Csendes, nagyon csendes, de néha olyanokat mond, hogy az ember tehetetlenül széttárja a karját. Csak tán nem ért már mindent ez a fehér bőrű, pisze orrú kisfiú?

A repülőtéri személyzet egyik tagja udvariasan arra kéri Onyiszimovot, hogy szálljon be a gépbe. Cuppanós csókot nyom felesége arcára, megcsókolja a fiát, ismételten mindkét kezével integet mindenkinek, aki a kedvéért idejött, felmegy a lépcsőn, még egyszer visszafordul, aztán eltűnik a repülőgép ajtajában.

A beszállás még néhány percig folytatódik. Lépegetnek felfelé a lépcsőn az utasok. Már elvitték a lépcsőt, az ajtót becsukták. A TU–104-es nehézkesen megindul, kigurul a felszállópályára. Hamarosan lángcsóva jelenik meg az égen: különleges hőálló acélból készített két cső fújja, olyan acélból, amelynek kedvéért Onyiszimov, a Kohászati és Fűtőanyagipari Bizottság elnöke annak idején egész napokat állt az Elektrometall acélgyártó kemencéje előtti munkapódiumon. De a magasban elhalványodtak, kihunytak az utolsó csóvák, a repülőgép menetrendszerűen elment.

Csupán néhány szót szólunk arról, hogyan alakult Onyiszimov élete és munkanapja az új helyen.

Mint a kényelem iránt érzéketlen ember a szép, új bútorral berendezett háromszobás, üres lakásnak csak egy szobáját használta. Egyetlen tárgyat sem tétetett más helyre, egyet sem tett át maga sem. A követség első emeletén lévő lakásból ajtó vezetett a dolgozószobába, amely ily módon mintegy a követ negyedik, személyes használatra rendelt szobája lett volna, de egyidejűleg hivatali helyiség is volt. Az íróasztal fölött Sztálin olajba festett, életnagyságú képe díszelgett – a mellén és a váll-lapokon lévő csillagok ragyogtak, csillogott a csizmája, s a hasán nyugodtan összekulcsolt keze még csak fokozta fenséges megjelenését. Már több mint egy év telt el a huszadik kongresszus óta, ahol is megfosztották koronájától a megboldogultat, de a minden szovjethelyiségben, minden irodában kötelező szobra és képe még érintetlen maradt. Odafönt, amint ezt a párt- és államtitkokban jártas Onyiszimov joggal feltételezhette, még folyt a beavatatlanok előtt rejtett harc. És csakúgy, mint a Moszkvából való elindulása napján, gyakran úgy tűnt, hogy a történelem bizonyos serpenyői, miután kilengtek, ismét megállapodtak. Megállapodtak, de nem hosszú időre. Pontosan ilyen érzése volt azokban a hónapokban Onyiszimovnak.

Most is percre pontosan kilenckor – csak most nem a moszkvai, hanem az itteni, a közép-európai idő szerint – jelent meg a dolgozószobájában. Alekszandr Leontyevics itt is fekete, halvány csíkos, de teljesen új, divatos szabású zakót, hófehér inget, szerény, szürke

nyakkendőt viselt. Csak a fogadások alkalmával, az etikettnek engedelmeskedve, öltötte magára a szintén Moszkvában készített szmokingot. Ragaszkodott megszokott cigarettájához, a Drughoz is. A hazaírt levelekben csak Drugot kért. Sajgó érzését elfojtva – Onyiszimov nem nevezte honvágynak – naponta két-három csomaggal is elszívott. Voltak időszakok, amikor elfogyott a moszkvai cigaretta. Ilyenkor amerikai cigarettát kellett szívnia: Camelt, Chesterfieldet. Olykor Onyiszimov köhögése erősödött, ugatóan, mélyről köhögött. Azt mondta, hogy a másfajta cigaretta okozza.

Tehát pontosan kilenckor megjelent a szobájában, a karosszékbe ült, feltette a szemüvegét. És a munkanap kereke azonnal mozgásba lendült, teljes erővel forgott. Az első dolog a posta. Azután a sajtó. A Csendlandban és a szomszédos országokban megjelenő fontosabb újságokat felosztották az Észak-Európát jól ismerő munkatársak között. A fiatal munkatársak egymás után ismertették Onyiszimovval az újságok tartalmát, referáltak az aznapi sajtóról. A lényegesebb cikkeket kapásból egészében lefordították. Onyiszimov szokása szerint most is türelmetlen volt, ingerülten fintorgott, ha valamelyik munkatársa elakadt, lassan beszélt, kereste a szavakat. Alekszandr Leontyevics ingerültsége itt még mintha fokozódott volna: valami belső – a véréből, az ereiből kiinduló – viszketés nem hagyta nyugodni, legszívesebben robbant, kiabált volna. De fegyelmezte magát, csak kicsi keze remegett erősebben, látszatra ok nélkül.

A sajtóra két-három órát fordított. A továbbiakban a következő nagy fogadás előkészítésével foglalkozott.

A szovjet követség villájába meghívott egyetlen vendégnek sem szabad unatkoznia, mindenkit szórakoztatni kell, figyelmesnek kell lenni iránta, beszélgetni kell vele. Ez egy közgazdász... Ki olvasta a munkáit? És miért nem? Aki a termeinkben rendezett fogadásokon megjelenik, annak ismerniük kell a munkáit, közszereplését, életrajzát. A Moszkvából vele érkezett két tanácsosának, Makejev és Novikov kohómérnököknek, akik több mint tíz évig dolgoztak a titkárságán, és hozzászoktak Alekszandr Leontyevics erélyességéhez, igényességéhez, azt mondta:

– A fogadás a mi üzemben végzett munkánk.

Ez a megterhelés azonban, amit maga alakított ki magának, s amelyet a megszokott készséggel vállalt, csak ebédig töltötte ki az idejét. S utána mit csináljon? Mivel üsse agyon a napot? Rákényszerítette magát, hogy kiállításokra járjon, múzeumokat látogasson, a főváros nevezetességeivel ismerkedjen. De még így is ottmaradt az este. A Szovjetunió képviselőjét gyakran fogadásokra hívták. Onyiszimov szmokingot öltött és elment, vállalta az esti munkát. És lelkiismeretesen végigcsinálta: tartotta az ismeretséget vagy újakat kötött, szép, krémszínű fogait elővillantva szívélyesen mosolygott, kellemes partner volt, tréfálkozott. Olykor innia is kellett egy-két kupicával. Nem utasíthatta vissza, ha a királyra vagy a királynéra mondtak pohárköszöntőt.

Alekszandr Leontyevics szinte egyáltalán nem bírta az alkoholt, a bankett utáni reggelen összetörten ébredt, nappal számára szokatlan módon fáradt volt.

De még így is sok estéje üresen maradt. Rideg lakásában, mintha csak egy szállodai szoba lenne, Onyiszimov elővette a már kiolvasott moszkvai újságokat

(harmadnapra értek ide), zizegtette a *Pravda* lapjait, újból és újból elolvasta a legkisebb megjegyzéseket is, valamit keresett a sorok között, gondolatban Moszkvában járt.

Olykor felhívta Makejevet:

– Gyere át. Sakkozzunk egyet.

Onyiszimov már gyermekkorában megkedvelte a sakkot, úgy vélte, hogy bizonyos adottsága, talán még tehetsége is van ehhez a hatvannégy kockán folyó csatározáshoz. De akkor sem volt szinte soha ideje a játékra. Később pedig még kevésbé. Talán csak a vasúti kocsiban adhatta át magát kedvenc időtöltésének, amikor munkatársaival a keleti vagy a déli üzemekbe utazott, olyankor cigarettázva, két-három órát is sakktábla mellett töltött. Merészen támadott, és elszántan védekezett. Ha vesztett, nagyon mélyen érintette. Titokban emiatt dühöngött, s bár igyekezett elfojtani mérgét, komorrá lett, esetleg hirtelen kitört. Makejev régi partnere volt.

A szépen berendezett, tágas szalonban, az éles, hideg fényt árasztó csillár alatt szétrakták a figurákat a sakkasztalon. A rendszerint gyorsan reagáló Onyiszimov, aki a sakkban sem gondolkozott lassan, a játszma közepén hirtelen elmélázott. Makejev észrevétlenül Alekszandr Leontyevicsre pillantgatott. Főnöke nyilvánvalóan nem a megteendő lépést fontolgatta: valahová az asztal mellé nézett. Aztán észbe kapott, folytatta a játékot, de élvezet nélkül, a nélkül az agresszivitás nélkül, ami a sakktábla mellett is jellemezte. A hűséges és Alekszandr Leontyevics bágyadtsága láttán aggódó tanácsos hazárd támadásba kezdett, Onyiszimov állásait fe-

nyegette, s végezetül megkönnyebbülten tapasztalta, hogy partnere magára talál, a védekezés lehetőségeit keresi, kemény ellenlépéssel válaszol.

Aztán ismét olyan percek következtek, amikor Alekszandr Leontyevics mintha ott sem lett volna. Moszkvában Makejev nem látta Onyiszimovot ilyen bágyadtnak, nyomottnak. Csak nem beteg a főnök?

Ezt azonban nem illett megkérdezni. Onyiszimov érdesen elhárított minden, az egészségére és a közérzetére vonatkozó kérdést. Időnként a sakktábla mellett a moszkvai dolgokról, a bizottságról beszélt, felélénkült, és felemlegette, hogyan harcolt a Tervbizottsággal a bányák fejlesztéséért. Vagy mintha valakivel vitatkozna, azt bizonygatta, gazdaságilag mennyire célszerű fémkombinátot építeni Sekszná ban. Makejevnek úgy rémlett, hogy az egykori miniszter, a bizottság egykori elnöke itt a távoli idegenben vádak ellen védekezik, igyekszik igazolni magát legalább őelőtte, a sakkpartnere és szerény beosztottja előtt. Előfordult, hogy Alekszandr Leontyevics fennhangon gondolkozott az iparirányítási rendszer előkészületben lévő átalakításán, és ismét csak, mintha valakivel szemben védekezne, azt bizonygatta, hogy óvatosságra van szükség, de gyorsan abbahagyta, bekapcsolta a fékeket, megtartotta a véleményét magának.

És elkedvetlenedve, magába zárkózva visszatért a játékhoz, és befejezte a partit. Már nem okozott neki olyan örömet a sakk, mint régen. Még a győzelemnek sem örült, pedig az udvarias Makejevvel szemben most is gyakran győzött.

– Alekszandr Leontyevics, nincs még későn. Játszunk még egy partit?

– Elég volt. Köszönöm. Elmegyek, lefekszem és alszom.

És Onyiszimov lefeküdt magányos ágyába. Szokatlanul korán, tíz-tizenegy órakor feküdt le, s miután évtizedeken át megszokta Moszkvában, hogy hajnal felé kapcsolja le a villanyt, természetesen nem tudott elaludni. Altatóhoz folyamodni nem akart. Ezekben az álmatlan órákban megint sok mindent felidézett emlékezetében, és gondolkozott, egyre csak gondolkozott. Nem, nem Észak-Európáról.

18

Ugyanazon év, 1957 júniusában az Onyiszimov által Csendlandnak elnevezett országban bizonyos eseményre készültek: nemzetközi ipari kiállítást rendeztek. Moszkvában a kiállításon való részvétel céljából egy mérnökökből és tudósokból álló csoportot szerveztek. Ebben a delegációfélében a tizenhat hely közül hármat kohászok kaptak. Ezek között ott találjuk Vaszilij Danyilovics Cselisev akadémikust is, aki végzettségét tekintve kohómérnök volt, és egyszer már felbukkant történetünkben.

Mielőtt azonban részletesebben jellemezném Cselisevet, egy kisebb kitérőt teszek. Volt szerencsém személyesen ismerni és történeteit, tanácsait meghallgatni, amikor még a harmincas években a merész Kurakóról, Vaszilij Danyilovics tanítómesteréről írtam elbeszélést. S a közelmúltban meggyőződhettem, hogy még mindig élvezem a bizalmát. Megmutatta időnként csodálkozásra ingerlően részletes naplóját. Engedélyével ez a

napló lett e krónika egyik fő forrása, sőt talán a sugalmazója is.

Mielőtt a nemzetközi kiállításra utazott volna Cselisev – de tegyük hozzá az akkori beosztását is: a Vaskohászati Kutató Központ igazgatója és a Tudományos Akadémia elnökségének tagja –, amint ez a naplójából megállapítható, ellátogatott az Acélipari Minisztériumba. Az ügyek közül, amelyek miatt odament, Vaszilij Danyilovics csak Lesznih mérnök panaszos levelét említi. Néhány évvel ezelőtt e miatt a Lesznih miatt, mivel határozottan megtagadta, hogy annak találmányát, új olvasztási módszerét az iparban üzemi méretekben alkalmazza, Vaszilij Danyilovics egy Sztálin által aláírt megrovást kapott, sőt, mi több, kipenderítették, ahogy ezt maga Cselisev mondogatta, a miniszterhelyettesi székből. Most pedig, hát nem érdekes, ugyanaz a Lesznih, aki, mint az várható volt, szörnyű nagyot bukott, akit kinevetnek, ujjal mutogatnak rá, akit elkergettek a gyárból, amelyet azért építettek, hogy az ő módszere szerint gyártson acélt, nála, Cselisevnél keres pártfogást, azért könyörög, hogy leállított, elhagyott kemencéi közül legalább egyet vegyen a tudomány szárnya alá, mentsen meg. Hát itt bizony semmit sem lehet írni, itt segíteni kell.

Kétségtelen, Cselisevnek akadt még más dolga is a minisztériumban, lassanként felgyűlt. Azonkívül szívesen meghallgatta volna, milyen útravalót kap a kiállításra, mit várnak tőle, de egyben a legújabb híreket, pletykákat is – ez utóbbit nem vetette meg a minden képmutatástól mentes jó öreg –, a pletykákat, amelyeket az egész hivatali Moszkva mohón lesett és találgatott: megszüntetik vagy nem szüntetik meg a miniszté-

riumot. Vaszilij Danyilovics tudta, hogy az idegen fővárosban Onyiszimov faggatni fogja, szeretett volna friss, még meleg híreket vinni neki.

Cselisev kocsija szokás szerint nem a főbejárathoz gördült, amelyet vastag üveglap alatt aranybetűs felirat jelölt, hanem a mellékutcában megbúvó, a miniszterek és a kollégium tagjai számára fenntartott jelentéktelen oldalbejárathoz.

Kezében az összekötött világoskék dossziéval kilép a kocsiból – Cselisev nem szeretett aktatáskával járni –, magas, csontos ember, de már enyhe pocakot eresztett, s az a laza szabású, sötétszürke zakó alatt kissé érzékelhető is. Szürke puhakalapját kissé hátratolta, s így jól látszik, hogy kopasz, s hogy nem valami nemes vonalú, szétálló; nagy füle van. Porcos, ideges, tág likú orra talán rejtett szenvedélyességről árulkodik. Kicsiny, mélyen ülő szemét szinte elrejti az előreugró, igen erős, bozontos, ősz szemöldök. Egykor Cselisev mindig komornak tűnt, de mintha már rég felemelte volna a fejét (a továbbiak során meglehet, elmondjuk, hogyan és mikor történt a dolog), és gyakran látszott, milyen eleven fénnyel ragyog dús szemöldöke árnyékában megbúvó szeme.

Most is szétnéz, nem lát-e a kis utcában ismerőst. A szomszédos sokablakos épületre is vet egy pillantást: lelkes gyári mérnökként még Ordzsonikidze idején ott kezdte új életét. Amikor a nevezetes Novouralsztal Gyárból a népbiztosságra hívta Cselisevet, Szergo nem talált neki megfelelő beosztást a nomenklatúrában, és azon nyomban alapított egy a maga nemében egyedülálló beosztást, megtette a nehézipari népbiztosság fémetallurgusának. S a sors forgandósága ellenére Cseli-

sev mind a mai napig megmaradt a szovjet kohászat főmetallurgusának.

Vaszilij Danyilovics belép a kapun. A kapus, aki köteles ellenőrizni a belépőket, egy kis asztalnál áll. Cselisev keze az oldalzseb felé mozdul, ahol az állandó belépőjét tartja, de az őr elmosolyodik:

– Menjen, Vaszilij Danyilovics. – A fiatal, takaros kis katona ismeri a főmetallurgust, és mosolyogva figyeli, amint az korához képest igen könnyedén veszi a futószőnyeggel borított lépcsőfokokat.

Cselisevnek még sok az ereje. A keleti és déli kohászati körzetekben tett gyakori látogatásai idején felmászik az adagoló garathoz, lemegy a szkipaknába, hosszú kilométereket tesz meg az üzem területén, a műhelyekben, még a hátsó udvarokra is benéz.

Vaszilij Danyilovics a minisztérium első emeleti, homályos folyosóján lépeget. Két oldalon polírozott ajtók. A miniszterhelyettesek irodái sorakoznak itt. Távolabb, a folyosó végén van egy külön részleg, ott a miniszter titkársága, fogadószobája, dolgozószobája helyezkedik el egymás mellett, meg a dolgozószobához csatlakozó helyiség, az úgynevezett nappali, ahol a miniszter lepihenhet vagy étkezhet. Nem messze innen van a büfé is. A büfé ajtaja most nyitva áll, hangok hallatszanak abból az irányból, valaki basszus hangon nevet.

Azelőtt, amikor Onyiszimov vezette a minisztériumot, már itt a folyosón meg lehetett mondani, benn van-e a miniszter. A folyosón feszült csend uralkodott, olykor egy-egy gondterhelt munkatárs haladt végig rajta, ha valaki beszélt, lehalkította a hangját – ez azt jelentette, hogy Alekszandr Leontyevics a szobájában van.

De amint kihúzta a lábát, egy kissé azonnal megváltozott minden: a folyosón járkáltak, beszélgettek, már a büféből is élénk hangok hallatszottak. De még fojtottan. Azokban az időkben Onyiszimov még távollétében is szigort sugallt.

Most pedig a büfé nyitott ajtaján át hangosan üdvözlik az elhaladó Cselisevet. És csak találgassa az ember, hogy a szobájában van-e a jelenlegi miniszter, az életvidám, pirospozsgás Cihonya.

A fogadószobájából a dolgozószobájába nyíló kettős ajtó sarkig tárva – ezzel, az íratlan szabályok szerint, azt szokás hírül adni, hogy a dolgozószoba üres. Az ügyeletes titkárnő, Valerija Mihajlovna, akire Cselisev még a háború előtti évekből emlékszik a minisztériumban, örömmel fogadja az akadémikust:

– Végre bekukkantott hozzánk! Épp most telefonált Pavel Georgijevics (ez a miniszter utó- és apai neve), hogy mindjárt itt lesz. Jöjjön, Vaszilij Danyilovics, foglaljon helyet a szobájában.

– Nem. Mászkálok egy kicsit, szót váltok ezzel is, azzal is.

– Esetleg hívjak ide valakit?

– Miért? Megkeresem magam.

De azért mégis bemegy a dolgozószobába, végiglépked a szürke és sárga színekben játszó szőnyegen. Onyiszimov idején itt nem volt szőnyeg, Alekszandr Leontyevics a szőnyeget a luxuscikkek közé sorolta, márpedig ezeket következetesen száműzte az életéből. De azt megkövetelte, hogy a világos parkettát felvikszeljék, és tükörfényesre keféljék. Sőt még ezzel sem érte be: utasítására minden évben felcsiszolták a parkettát. Egyetlen sarokban sem volt akkor homályos, éppolyan kifogás-

talanul fénylett, mint a középső, nagy szabad rész. Most megjelent a szőnyeg is, szolidan csillog a parketta is, de már nem olyan meglepően szépen.

Vaszilij Danyilovics az asztalhoz megy, megáll. A falon még ott függ a háború idejéből itt felejtett térkép. Még halványan látszik a tűszúrások nyoma – 1941 félelmetes hónapjaiban Onyiszimov népbiztos saját kezével szúrta bele a gombostűket a jelekkel, amelyek a déli gyárakat keletre telepítő szerelvények mozgását mutatták.

Ez a pici zászlósorokkal tarkított térkép függött itt azon az emlékezetes estén is, amikor a hitlerista bombázók először jelentek meg Moszkva fölött. Vaszilij Danyilovics is itt volt a szobában, megbeszélésre hívták Onyiszimovhoz. Hirtelen felüvöltöttek a légiriadót jelző szirénák. Onyiszimov, mintha semmi sem történt volna, még a gondosan elsötétített ablakok felé sem pillantott, csak vezette tovább az értekezletet, nem szakította félbe a munkát. Megszólaltak a légvédelmi ágyúk. Behallatszott a bombák tompa robbanása. Egy közeli becsapódástól megremegett az épület, megcsörrentek az ablaküvegek. Onyiszimov azt mondta:

– Kapcsoljuk ki a fényt. Nézzük meg, mi történik.

Ő leoltotta az asztali lámpát, gyorsan lekapcsolták a csillárt is. A dolgozószoba sötétségbe borult. Onyiszimov kitárta az ablakot. Az arcokon bizonytalan fények suhantak át. A fényszórók az eget pásztázták, különböző színű nyomjelző lövedékek szálltak a magasba, odafönn pedig vöröses robbanások látszottak.

Alekszandr Leontyevics szó nélkül állt az ablaknál és figyelt. Néhányan mellé léptek, mások távolabb maradtak. Cselisev azt mondta:

– Bátor ember ön, Alekszandr Leontyevics. Én azonban, bevallom, gyáva vagyok. Lemegyek az óvóhelyre.

És kiment a szobából. Senki sem merte követni.

Azután pedig... Azután pedig máskor is próbára tették a bátorságát.

Az öreg akadémikus az asztalhoz ül, az egyik kényelmes karosszékbe – úgy emlékszik, Onyiszimovnál keményebb székek voltak –, kinyitja a dossziét, az iratokat nézegeti. Ennek a, hogy az ördög vinné el, Lesznihnek a levele is a szeme elé kerül. Jól megtréfálta az élet. Nem valami vidám tréfa volt. Vaszilij Danyilovics emlékszik rá, hogy Onyiszimov ujjai azon a bizonyos régi órán kezdtek el furcsán remegni. Tulajdonképpen akkor kezdődött Lesznih mérnök valószínűtlen, váratlan előléptetésének, majd bukásának története, az elmúlt időszak egyik drámája is, amelyet Cselisev feljegyzett a naplójában.

19

Pontosan öt évvel ezelőtt, 1952 nyarán történt.

Vaszilij Danyilovics ugyanazon a helyen ült az asztalnál, s a magával hozott dossziét ugyanígy kinyitva, valamit tárgyalt Onyiszimovval. És megszólalt az automata telefon, felhangzott az emlékezetes csengés. Onyiszimov nyugodtan felemelte a kagylót, és hirtelen vörös foltok jelentek meg az arcán. Felugrott, és a továbbiakban állva beszélt. Vaszilij Danyilovics tudta, hogy Onyiszimov egyetlen ember előtt áll így vigyázzban a telefonnál. Igen, Alekszandr Leontyevicset valóban Sztálin hívta fel.

Cselisev természetesen nem hallotta Sztálin szavait, csak Onyiszimov válaszait követhette.

– Igenis, hallgatom, Sztálin elvtárs... Lesznih módszere? Igen, ismerem.

Onyiszimov néhányszor idegesen megnyomta a titkársági csengő gombját. A csengetésre azonnal a szobába szaladt Szerebrjannyikov, aki a sietség ellenére sem kapkodott, s egyáltalán nem veszítette el jellemző méltóságteljes megjelenését. Onyiszimov világosan azt mondta:

– Igen, Sztálin elvtárs. Igen, személyesen megnéztem.

Közben pedig, a kagylót kezével eltakarva, odaszisszegte:

– Azonnal hozzon ide minden Lesznihhel kapcsolatos anyagot.

Anélkül, hogy egy szót kérdezett volna, a parancsot azonnal megértve, Szerebrjannyikov ugyanolyan céltudatos gyorsasággal eltűnt. Onyiszimov tovább beszélt a kagylóba:

– Közölhetem, hogy vagy két évvel ezelőtt Lesznih mérnök a minisztériumhoz fordult a javaslatával. Megvizsgáltuk...

Sztálin itt nyilván közbevágott. Onyiszimov egy pillanat alatt elhallgatott. Most is egyenesen állva hallgatta partnerét, mint eddig. Kis kezével erősen fogta a kagylót. Az izgalomtól foltos volt ugyan az arca, de bátor, koncentrált tekintete lélekjelenlétről tanúskodott.

– Igen, magam vizsgáltam meg a panaszát. Mérvadó bizottságot vontunk be a munkába. Azonkívül Vaszilij Danyilovics Cselisev is véleményezte.

Cselisev csak akkor értette meg végre, mi és ki iránt érdeklődik Sztálin. Eleinte valahogy nem jött rá, hogy arról a püffedt, asztmás emberről van szó, aki... Na arról, a Lesznihről, a szibériai főiskolai tanárról. Azt javasolta, hogy közvetlenül az ércből nyerjenek acélt, hagyják ki a nagyolvasztóban való olvasztást. Kijelentette, hogy többé nincs szükség kokszra, hogy az ásványi fűtőanyag helyett elektromos áramot használnak majd. És elképesztő makacssággal, mániákus meggyőződéssel védte, vitte előre javaslatát. Cselisevhez is bejutott. Vaszilij Danyilovics véleménye újabb csapás, újabb csalódás volt a feltaláló számára. Cselisev azt írta, hogy Lesznih módszere műszakilag megvalósítható, de gazdaságilag nem célszerű, mivelhogy nagyon költséges. Ez nem ennek az évtizednek a feladata. Az elképzelésébe belehabarodott feltaláló csak dolgozzon, kísérletezzen tovább, az ésszerűség határán belül segíteni kell neki, munkája esetleg tisztázni fogja a kohászat bizonyos elméleti kérdéseit, de nem szabad – legalábbis belátható időn belül – valamiféle gyakorlati eredményre számítani, arra, hogy Lesznih módszere hamarosan alkalmazható lesz az iparban.

A makacs feltaláló panasszal fordult a párt Központi Bizottságához. Onnan a panaszt és valamennyi anyagot átküldték Onyiszimov miniszterhez. Neki is meg kellett vizsgálnia Lesznih bejelentését, rajzait, számításait, no meg a sok, a találmányt elutasító véleményt. Alekszandr Leontyevics mindezt a rá jellemző gondossággal végezte el. Ceruzával kiszámította, hogy a Lesznih módszere szerinti vegyi folyamat gyakorlatilag elérhetetlen hőmérsékletet kíván. Ha pedig a reakció, minden várakozás ellenére, mégis végbemegy, a salak

olyannyira agresszív hatású lesz, hogy semmiféle tűzálló anyag nem tud neki ellenállni. A javasolt kemence konstrukciója sem volt megfelelő, mint erről a rajzok tanulmányozása alapján Onyiszimov meggyőződött, nem küszöbölte ki például a medveképződést. Ő lényegesen kategorikusabb következtetéseket vont le, mint Cselisev. Még szemrehányást is tett Vaszilij Danyilovicsnak:

– Nagyon lágyszívű volt. – Alekszandr Leontyevics szótárában a „lágyszívű" igencsak rosszallást jelentett. – Csak jóindulatból írhatta, hogy a módszer műszakilag megvalósítható.

– Miért? Elméletileg elképzelhető.

– Azonban mindketten meg vagyunk győződve, hogy ebből az ötletből semmi sem lesz. És ezt kellett volna mondani, hogy senkiben se keltsünk reményt.

– Csak hadd bütyköljön.

– Ezt nem mi döntjük el. Nem nálunk dolgozik, a Felsőoktatási Minisztériumhoz tartozik. Nem hinném, hogy annak szüksége lenne a mi jámbor óhajainkra.

És most két év múlva váratlanul Sztálin érdeklődött telefonon Lesznihről. Hogyan történhetett? A végtelen sok akadályon át hogyan juthatott el Lesznih javaslata Sztálinhoz? Onyiszimov magyarázkodását hallgatva Cselisev agyában felrémlett, hogy hallott valamiféle homályos célzásokat, miszerint a Berija alá rendelt lágerigazgatóság, amely Kelet-Szibériában óriási vízierőművet tervezett, anyagi támogatást nyújtott volna Lesznihnek a kísérleteihez.

A telefonbeszélgetés folytatódott. Onyiszimov beszélgető partnere iránti határtalan tiszteletét most is le lehetett olvasni az utóbbi nagyon figyelmes arcáról,

mozdulatlan, egyenes testtartásáról. Ott állt, szinte a „vigyázz!" vezényszónak engedelmeskedve, csak a fejét nem vetette fel, sőt mintha a szokásosnál is jobban a válla közé húzná – és nem próbált kitérni az egyenes válaszok elől. Nem kell azt gondolni, hogy nem értett az ilyen kitéréshez. De ez a képessége mintha elpárolgott volna, amikor Sztálin beszélt hozzá. A teljes pontosság ebben az esetben Onyiszimov számára nemcsak becsületbeli ügy, szent kötelesség volt, hanem pajzs és mentsvár is.

– Mint mérnök nem támogathatom ezt a módszert, Joszif Visszarionovics.

Ismét elhallgatott, a partnerére figyelt. Hirtelen ismét megváltozott az arckifejezése, elsápadt.

– Nem, nem tudtam róla. Most hallom először. – De azonnal úrrá lett zavarán, visszanyerte hidegvérét:

– Alapos szakértői vizsgálatot folytattunk, Joszif Visszarionovics. Természetesen én viselem a teljes felelősséget. Továbbá, mint már jelentettem, Cselisev elvtárs is foglalkozott az üggyel. Egyébként éppen itt ül nálam.

Vaszilij Danyilovics rájött, hogy Onyiszimov legalább pár percre szeretne lélegzethez jutni, hogy magához térjen, rendbe szedje magát valami félelmetes, váratlan dolog után, s aztán méltóképpen fogadja azt. A lépés sikerült. Alekszandr Leontyevics átnyújtotta a kagylót Cselisevnek:

– Joszif Visszarionovics önt kéri.

A membránból Sztálin lassú beszéde hangzott fel:

– Cselisev elvtárs? Üdvözlöm. – A telefon még mintha fel is erősítette volna állandó, erős grúz akcentusát. – Ismeri Lesznih mérnök javaslatát, amely szerint nagyolvasztó nélkül lehet acélt gyártani?

– Igen.

– Mit tud mondani róla?

– Amennyire én az elképzeléssel megismerkedtem, azt tudom...

– Maga tanulmányozta?

– Igen.

– Akkor hallgatom.

– Nézetem szerint, Joszif Visszarionovics, a javaslatnak nincs gyakorlati haszna. Az iparban nem alkalmazható.

– Vagyis nincs perspektívája az ügynek? Jól értettem a szavait?

Az egyelőre még nyugodtnak tűnő hangból valamiféle fenyegetés érződött. Vaszilij Danyilovics így felelt:

– Távoli perspektívában, meglehet, valóban egyedül elektromosság segítségével fogunk acélt gyártani. Egyelőre azonban...

– Következésképpen a feltalálónak nem segítettek?

Itt hallgatni kellett. Cselisev nem akart saját szakvéleményének következtetéseivel védekezni, miszerint a feltalálónak ésszerű mértékben segítséget kell nyújtani, nem akarta cserbenhagyni Onyiszimovot. Az pedig, hogy a másik minisztériumra hivatkozzon, amelyhez a főiskolai oktató Lesznih tartozik, teljességgel bürokra-

tikus eljárásnak tűnt, és Cselisev viszolygott tőle. Sztálin azonban nem engedte, hogy kitérjen a válasz elől.

– Hát akkor végül is nem segítettek neki?

Cselisev csak mormogott:

– Nem tudom.

– De én tudom. Ön és Onyiszimov elvtárs nem segítettek. Ezt mások tették meg önök helyett. S bár önnek az a véleménye, hogy a találmánynak nincs gyakorlati haszna... – Sztálin szünetet tartott, mintha azt várná, hogy Cselisev megerősítse szavait. – Helyesen értettem, amit mondott?

– Igen.

– Az én asztalomon pedig, Cselisev elvtárs – Sztálin hangja már keményebben csengett –, itt vannak az acélminták, amelyeket ezzel a módszerrel olvasztottak. Átküldöm önöknek. Önnek és Onyiszimov elvtársnak.

Cselisev rájött, hogy Onyiszimov felkiáltása – „Most hallom először" – erre vonatkozott. Vaszilij Danyilovics is most hallotta először ezt az újságot.

– Végső soron lehet így olvasztani – mondta. – De mennyibe került?

– Szinte semmibe se került. Az olvasztást a szibériai műszaki főiskola laboratóriumában végezték. Néhány hallgató segített Lesznih elvtársnak.

A szobába, két dossziéval a kezében, ismét hangtalanul besietett Szerebrjannyikov. Onyiszimov szinte kirántotta a kezéből, közben pedig Cselisevre pillantgatott, megpróbálta kitalálni, ha nem is a tekintetéből – az akadémikus apró szeme teljesen eltűnt a lelógó, bozontos szemöldök alatt –, legalább a szikár arcán időnként átfutó árnyékból, miről is beszél Sztálin.

Szerebrjannyikov Onyiszimov mögé állt, könnyedén

feléhajolt, és csakúgy, mint eddig, anélkül hogy méltóságából veszített volna, várta a további utasításokat.

– Azért mégiscsak ki kellett volna számítani – mondta Cselisev. – Meglehet, a kemence is használhatatlanná vált, a kemencebélés is kiolvadt.

– Ezt ki mondta önnek?

Vaszilij Danyilovics megengedte magának, hogy felnevessen.

– Nem vagyok kisgyerek. El tudom képzelni. De ez még mind nem lenne baj, Joszif Visszarionovics, hogyha...

Sztálin türelmetlenül közbevágott:

– Miért kell a legfontosabb helyett jelentéktelen apróságokról beszélni, Cselisev elvtárs? Hát születik valami is kínok nélkül? – S Sztálin, fogalmazásával elégedetten, elhallgatott. Aztán ismét csak a szokásos lassúságával folytatta. – A legfontosabb az, hogy az új módszerrel acélt olvasztottak. Az összes többi pedig elrendeződik, hogyha elég kitartóak leszünk, Cselisev elvtárs. Nem így van?

Mivel meghallotta a Sztálin hangjában pillanatra felcsapó ingerültséget vagy talán szeszélyes felhangot, Vaszilij Danyilovics nem mert ellentmondani. Pedig az ellentmondás a nyelvére kívánkozott. „Miért kell a legfontosabb helyett jelentéktelen apróságokról beszélni?" Ami igaz, az igaz, Sztálin elvtárs, de valamikor ön sem idegenkedett az apróságoktól. És mindenféle apró részletről kikérdezte, kivallatta az embert. Ami pedig a közvetlenül az ércből nyert acélt illeti, arra már sokféle módszert javasoltak nálunk is meg az egész világon a kohászatban. És minden módszer apróságokból, finom megoldásokból, részletekből áll. „Kitartóak leszünk."

Nem, a technikában, az iparban nem lehet mindent csupán kitartással megoldani. Először helyes döntésre van szükség.

– Ily módon ön hibát követett el, Cselisev elvtárs. – Sztálin itt megállt, hogy Cselisevnek időt adjon szavai súlyának felfogására. – De helyrehozható hibát. Hát hozzuk helyre. Erre a fémre nekünk szükségünk van.

21

Be kell vallani, hogy Cselisev megingott.

Valamikor 1934 decemberében a Novouralsztal mindig mogorva főmérnöke beszédet mondott a Kremlben, üdvözölte Sztálint. A társai nevében üdvözölte a találkozó résztvevői meg valamennyi kohász nevében, akik Oroszország történetében először olvasztottak tízmillió tonna nyersvasat egy év alatt.

Cselisevnek két vagy három nappal előtte szóltak a beszédről. Ő csak ennyit mormogott feleletként:

– Jól van.

Igen rossz szónok volt. A szájhagyomány, amely a hazai kohászat mind a mai napig megíratlan történetét helyettesíti, számon tartja azt a beszédét, amelyet az első kemence beindítása alkalmából a Novouralsztal dolgozóinak nagygyűlésén mondott. A kor szokása szerint minden szónok éljenzéssel fejezte be a beszédét, például azt kiáltotta: „Éljen a hős munkásosztály!", „Éljen a nagy Sztálin!" és ehhez hasonlókat. Cselisev elmondott, helyesebben elmormogott néhány számot az újonnan épített és Európában legnagyobb kemence teljesítményére, felszereltségére vonatkozólag, s a be-

széde végén ő is azt kiáltotta, hogy „Éljen!". Azt akarta mondani, hogy „az egyes számú kemence" – mert ez az óriási kemence volt a szerelme, a szenvedélye, az egész élete –, ám zavarba jött, és nem fejezte be a mondatot. Elkiáltotta magát, hogy „Éljen!" és, anélkül hogy bármit is hozzátett volna, elhallgatott.

A központi sajtóban időnként cikkei jelentek meg. Tulajdonképpen valamennyit újságírók írták meg a szerkesztőség megrendelésére, természetesen az illető először feltett Cselisevnek néhány kérdést, és a válaszait lejegyezte. Vaszilij Danyilovics politikai „credója" teljesen egyértelmű volt. Cselisev, miközben a kemencéit élőlényeknek tekintette, gyakran úgy érezte, hogy megismerte a nyelvüket, érti a panaszaikat, óhajaikat, mintegy a kemencék képviselőjének érezte magát, a szovjethatalom híve, a párt híve volt, amely óriási méretű iparosítást valósított meg. Miután ezt egyszer a maga számára tisztázta, hagyta, hogy az újságírók cikkeit – gyakran hangzatos és üres – politikai frázisokkal tűzdeljék meg. A helyette megírt cikkeket könnyen aláírta, csak a műszaki dolgokat, a mérnöki tudományt érintő pontatlanságokat javította ki.

És egy ilyen szónokra bízták, hogy Sztálint üdvözölje.

Cselisev a többi kohásszal együtt ott lépkedett a Vörös tér kockakövein, a Kreml Szpasszkij-kapuja felé haladt.

– Na, Vaszilij Danyilovics, megírta a beszédet? – kérdezte egyik társa.

– Miféle beszédet? Hiszen én mindnyájunk nevében fogok beszélni. Felolvasom, amit a kezembe adnak. És kész...

Csak most eszmélt rá, hogy semmiféle közös üdvözlést nem fogalmaztak, hogy neki, az immáron fél évszázadot megért mérnöknek, a Novouralsztal építőjének, aki rászolgált arra, hogy társai nevében szóljon, saját szavaival kell elmondania a saját érzéseit. Most mi lesz? Tíz-tizenöt perc múlva Sztálin előtt áll, és a fejében semmiféle beszéd terve nem áll össze.

És most már a többiekkel együtt a Kreml lépcsőjén lépeget felfelé. Senki sem beszél hangosan; a lépcsőt borító puha szőnyeg elnyeli a léptek zaját. Cselisev homályosan érzékeli az ünnepélyes csendet, megpróbálja összpontosítani a gondolatait. erőlködve gondolkodik, hogy kiválassza a leglényegesebbet, legfontosabbat mindabból, amit eddig átélt és végiggondolt.

A teremben a sarokban ült le, de megkeresték és előretessékelték.

A Sztálinhoz intézett első szavakat lehajtott fejjel és akadozva mondta el. Ám különös őszintesége igen hatásossá tette a beszédét. „Az ön vezetésével, Sztálin elvtárs, új ipar jött létre, ön olyan forradalmat vitt véghez a technikában, amelyről mi, öreg mérnökök, álmodni sem mertünk, nemcsak az egészet tekintve, hanem részleteiben sem. Az ipar történetében ez példa nélkül áll, a határidőket, a körülményeket s ami a legfontosabb, a módszereket és eljárásokat tekintve is. Ez elejétől végig forradalmi tett." Cselisev itt felemelte a fejét, és egyenesen Sztálin tompán fénylő, merev szemébe nézett.

Lelke mélyén Vaszilij Danyilovics tudta, hogy nem jó, méltatlan dolog, ha valakit a szemébe dicsérnek, de engedett az azokban az években már széles körben elfogadott szokásnak, a kor stílusának, engedett anélkül, hogy saját szakmai szenvedélye, lelkiismerete ellen vé-

tett volna, mert neki, aki Kurako tervei és meghagyása alapján végül is felépítette a gyárat, bőven volt mit megháláInia Sztálinnak.

Sztálin akkor, Cselisev akkori beszéde után is, azt válaszolta neki:

– Ön téved, Cselisev elvtárs.

Járkálva és az elcsendesedett terembe nézve, Sztálin egypercnyi ideig hallgatott. Cselisev számára ez a kínszenvedés perce volt. Nem semmiség, ha az ember Sztálin szájából ezt hallja: „Ön téved." Sztálin pedig meghosszabbította Vaszilij Danyilovics szenvedését. Azután megszólalt:

– Ön téved. A párt egyedül nem végezhette el azt a munkát, amelyről ön beszélt. Még kevésbé helyes nekem tulajdonítani, aki csupán Lenin szerény tanítványa vagyok.

Majd Cselisev felé fordulva, mosolyogva, érthetően hozzátette:

– Ebben a munkában a párttal együtt részt vettek a párton kívüli szakemberek, az olyanok is, mint ön.

Így adta vissza Sztálin a bókot, amit hadd jegyezzük meg, ritkán tett. Cselisev abban a pillanatban homályos zavart érzett. Úgy érezte, mintha valami szükségtelen játékba vonták volna be. Egyébként ez az érzés hamar elmúlt: hisz ő őszintén vallott az érzéseiről.

22

És lám, Sztálin most azt mondta: „Ön hibát követett el." Az ördög tudja, mi történik itt, valóban lehet, hogy zsenialitásával valami olyasmire érzett rá, amit ő, Cseli-

sev nem vett észre és nem értett meg? Rátapintott és kiadta a parancsot: „Ilyen fémre van szükségünk. Ez a módszer állni fogja az idők próbáját."

Onyiszimov pedig közben kinyitotta a dossziét a rajzokkal, előhúzott és széthajtogatott egy másolatot, Lesznih kemencéjének általános rajzát. Mindketten – Onyiszimov is, Cselisev is – a rajzra pillantottak, azután találkozott a tekintetük. Alekszandr Leontyevics komoly, zöldes szemében fájdalom villant fel, azután ismét feszült figyelem, feszült gondolkodás tükröződött benne. Természetesen ezek számára nehéz percek voltak. Megingott a helyzete, az egész jövője. Nyilván Vaszilij Danyilovics is megkapja a magáét. De az ördögbe mindenféle ingadozással! Neki, Cselisev akadémikusnak, kötelessége megmondani Sztálinnak: ez a kemence nem felel meg az iparnak, az ipari méreteknek. És tegyen velem, Sztálin elvtárs, amit akar, én soha nem csaptam be, most is megmondom, amit gondolok. Azonban megint Sztálin szólalt meg:

– Megbízom, Cselisev elvtárs, hogy foglalkozzon a dologgal. Tudományosan és műszakilag is ki kell dolgozni a Lesznih elvárs által javasolt kohászati módszert. Azután pedig vegye kezébe egy üzem tervezését, amely az ő módszere szerint fog dolgozni.

– Ha ilyen gyárakat kezdünk építeni...

De Vaszilij Danyilovics nem fejezte be az elkezdett mondatot, belezavarodott, mert a telefonon át is érezte, mennyire nyomasztja Sztálin akarata.

– Mit akart mondani?

– Nem vállalom, Joszif Visszarionovics. Nem hiszek ebben a módszerben.

– Hát ahogy gondolja.

– Nem hiszek benne, és nem vagyok rá képes.

– Ahogy gondolja – ismételte meg szárazon Sztálin. – Az ön dolga. – Még várt, hátha Cselisev mond még valamit. De hiába várt. – Adja át a kagylót Onyiszimov elvtársnak.

Alekszandr Leontyevics kis kezébe szorította a fekete műanyag kagylót, és ismét vigyázzban állt:

– Hallgatom, Sztálin elvtárs.

A generalisszimusz és a miniszter újabb beszélgetésében Cselisev megint csak az egyik fél által mondottakat követhette.

– Engedje meg, Sztálin elvtárs, hogy jelentsem. Lesznih elvtárs javaslatát háromszor is megvizsgáltuk. A bizottság, melynek elnöke Bogatkin professzor, a műszaki tudományok doktora volt...

Sztálin nyilván félbeszakította Alekszandr Leontyevicset, valami megfellebbezhetetlen dolgot mondott neki. Egy darabig Onyiszimov nagyon figyelmesen hallgatta, s egyre azt ismételgette:

– Értem. Értem.

Azután még egyszer azt mondta:

– Értem. – És hozzátette: – Teljesítjük. Igen, személyesen én vagyok a felelős érte.

Ezeket a szavakat meggyőződéssel mondta. Szeme már nem árulkodott szenvedésről. Vaszilij Danyilovics azonnal megértette: Sztálin Onyiszimovra bízta a találmány sorsát – azét a találmányét, amelyet Onyiszimov elvetett –, személyesen reá, a miniszterre bízta, hogy irányítsa a módszer további kidolgozását, és felépítse a Lesznih kemencéivel működő üzemet. És Onyiszimov ingadozás nélkül válaszolta: „Teljesítjük!" Addigi el-

lenvetései mintha nem is léteztek volna: Sztálin utasítását megfellebbezhetetlen, felsőbb törvényként fogadta.

– Figyelek. Írom.

Sztálin a dolgozószobájából diktálta a határidőket, tizennyolc hónapot adott arra, hogy Kelet-Szibériában felépítsék az új gyárat, amely először olvaszt ipari méretekben acélt Lesznih módszere szerint. Azután, amint erre Cselisev rájött, Onyiszimovnak arra a feljegyzésére tért vissza, amelyet az imént, néhány perccel ezelőtt nem akart meghallgatni.

– Mindjárt felolvasom.

Onyiszimov egy pillanat alatt megkereste a dossziéba helyezett lapok között a megfelelőt, és egymás után olvasta a bizottság tagjainak nevét, akik mindnyájan negatív véleményt adtak Lesznih módszeréről.

– Megint bevonni a munkába mindnyájukat? Igenis. Kit? Írom. A Jenyiszejelektro képviselőjét is? Berija elvtárs mondja meg, ki lesz az? Igenis. Értem.

Így ért véget a beszélgetés. Berija baljós neve teljesen egybefonódott a leendő és a Gazda parancsa szerinti óriási üzemmel.

A kagyló letéve. Onyiszimov a karosszékébe ereszkedett, a még mindig a háta mögött álló Szerebrjannyikovra nézett, és azt mondta:

– De hiszen ő ott ült.

A titkárság méltóságteljes vezetője a megértés jeleként egy pillanatra lehunyta dülledt kék szemét. Cselisev is tudta, kit kell az „ő"-n érteni.

Vaszilij Danyilovics naplója és más anyagok alapján eléggé valószínűen el tudjuk képzelni, hogyan avatkozott bele az adott ügybe Sztálin. Igen, a makacs Lesznih által a laboratóriumi kemencében olvasztott fémda-

rabkákat Berija hozta Sztálinnak. Természetesen Berija addig nem is sejtette, hogy valahol a távoli Szibériában a tervezés alatt álló óriási vízierőmű, a Jenyiszej-elektro munkatársai, mely vízi erőművet szintén a lágerigazgatóságnak kell felépíttetnie, csak úgy, ahogy mondani szokták, minden eshetőségre odavetettek valamennyi pénzt egy fanatikus feltalálónak. Ezeknek az apró kiadásoknak a híre nem jutott el Berijához. Ám a kísérleti olvasztást jelentették neki. A csillogó, vékony fémlemezekkel – a feltaláló az elsődleges acél nevet adta neki –, amelyeket elektromos olvasztással közvetlenül az ércből nyertek, olyan technológiával, amely feleslegessé teszi a kokszot, no meg az egész nagyolvasztói folyamatot is, Berija elment Sztálinhoz. És nemcsak a lemezekkel, hanem kimerítően részletes bizonyítékokkal is, amelyek azt igazolják, hogy Onyiszimov nem hagyta kibontakozni a találmányt. Végre-valahára eljött az óra, amelyet Berija éveken, évtizedeken át várt: Onyiszimov maga kínálja magát, hogy Sztálin lecsapjon, könyörtelenül lecsapjon rá.

S a nemesen, ezüstösen csillogó finom acéllemezkék a generalisszimusz asztalára kerültek. Mint már említettük, Sztálin lassanként átgondolta és előkészítette életének még egy nagy vállalkozását, Kelet-Szibéria iparosításának tervét érlelte. Az új, gigantikus építkezés, a példátlan kapacitású vízi erőművek építése lehetőséget ad az ifjúság forrongó, lázadó energiáinak lekötésére, a nemzedékek hőstette lesz. S egyidejűleg a foglyok megszámlálhatatlan tömegét is lesz hova bevetni. Igaz, a tudósokat nyugtalanította, hogy a jövőben nagyon sok lesz a villamos energia. Honnan vegyenek

újabb igénylőket? Hogyan fokozhatnák a nehézipar energiafelhasználását?

S közben, mint kiderül, már van elektromos kemence, amely majd koksz nélkül olvaszt acélt, már megvan az acél is – itt van az asztalon! –, amelyet ebben a kemencében olvasztottak. Miután meghallgatta Beriját, az ingerült Sztálin azonnal kapcsoltatta Onyiszimovot.

A beszélgetés eredményét már ismeri az olvasó. Sztálin, Berija óhaja ellenére, nem számolt le Onyiszimovval, aki félretéve előző mérnöki álláspontját, a számára egyedüli mentséget jelentő álláspontra helyezkedett: „Teljesítjük!" S ezt nem azért tette, mert bátorságát veszítette, egyáltalán nem, hanem egész életének meggyőződéséből, amely, s ezt újra megismételjük, már szinte automatikusan működő, ösztönös erővé lett: a legelső helyen a fegyelem, a Sztálin iránti, minden szava, utasítása iránti hűség áll. De Sztálin sem kételkedett, annak ellenére, hogy Onyiszimov – ha nem is fogadta el a találmányt –, amikor azt alulról javasolták, onnan akart utat törni magának, most bárkinél jobban és energikusabban megtesz minden lehetőt, sőt annál is többet, hogy az iparban elterjessze Lesznih módszerét. És nem bántotta, nem állította félre Onyiszimovot. Alekszandr Leontyevics sápadt arcára lassanként visszatért a megszokott, kissé barnás szín. A közeli félelmetes veszélytől még csak meg sem izzadt a homloka, sőt rendezett, világos gesztenyebarna hajának töve sem lett nyirkos.

Szerebrjannyikov szerényen távozott, magára hagyta Cselisevet és Onyiszimovot. Az asztalon két nyitott dosszié hányódott rendetlenül – mintha csata után lennének – a Lesznih találmányára vonatkozó iratokkal

meg a ferdén szétnyitott, hajtogatott másolat, a kemence általános rajza.

Fejét rosszallóan ingatva, Cselisev végigmondta, amit Sztálinnak nem mert elmondani:

– Ha ilyen gyárakat fogunk építeni, a gatyánk is rámegy.

Onyiszimov nem válaszolt. Szokásos mozdulattal a mindig kéznél lévő csomag Drug felé nyúlt, szájába vett egy cigarettát, végighúzta a gyufát a doboz oldalán és... Hát ez meg mi? A láng megingott, táncba kezdett remegő ujjai között. Elcsodálkozott, s anélkül hogy rágyújtott volna, eloltotta a gyufát. Ráparancsolt az ujjaira, hogy ne remegjenek. De a következő gyufa lángja is vibrált a kezében. A szeme tiszta volt, semmi félelmet nem mutatott, a szája szigorúan összezárva, de a keze remegett.

Így jelentkezett először Onyiszimov furcsa betegsége, ez a látszatra ok nélküli ujjremegés, amivel az orvostudomány nem tudott mit kezdeni.

23

Eltelt néhány nap, amióta Sztálin a minisztériumba telefonált. És az elkerülhetetlen bekövetkezett. Onyiszimov a szobájába hívatta Vaszilij Danyilovicsot, és átadta neki a Minisztertanács Sztálin által aláírt határozatát.

Az akadémikus apró szemével végigfutott a sorokon. Azonnal felfedezte a nevét... Cselisevet szigorú megrovásban kell részesíteni, és le kell váltani. Rendben van, pontosan ezt várta. Most pedig szépen sorjá-

ban el lehet olvasni az egészet... Lesznih mérnök módszerét államilag fontos találmánynak kell minősíteni... A nagyolvasztót kiküszöbölő elektromos olvasztás... Onyiszimov minisztert megrovásban kell részesíteni... Cselisevet... Ezt már olvasta. A továbbiakban már a Sztálin által megadott kapacitás és határidő következett: tizennyolc hónap múlva be kell indítani a gyárat, amelynek évente félmillió tonna acélt kell termelnie... Hozzá kell látni helyének kiválasztásához a jövendő jenyiszeji vízi erőmű körzetében. Egyidejűleg ki kell dolgozni a technológiát... A felelősség személyesen Onyiszimovot terheli. Egy külön pont szigorúan titkosnak nyilvánította Lesznih találmányát... Mindent meg kell tenni, hogy módszerének híre ne jusson el külföldre... Szigorúan titkosnak nyilváníttatott maga a határozat is.

Az aláírásig jutván, Cselisev hümmögött, és félretolta a papírt.

– Tehát jól a fejemre ütöttek. Akár alá is írhatom, amennyiben ez szükséges. S utána el is búcsúzhatunk.

– Én nem készülök öntől elbúcsúzni, Vaszilij Danyilovics. Valamire meg szeretném kérni...

Cselisev gondolatai azonban még a határozaton jártak. Anélkül hogy végighallgatta volna a másik szavait, megkérdezte:

– De hát ön, Alekszandr Leontyevics, hogy vélekedik? Valóban lehetségesnek tartja a dolgot?

Onyiszimov, aki a kemény, tiszta gallérral együtt a hivatalosság, a szolgálati szigor páncélját is állandóan magán viselte, most is magába zárkózott:

– Elnézést, nem bocsátkozhatok vitába a kérdést illetően.

De az öreg csak fújta a magáét:

– Valamelyikünk könnyen megúszta. És tudja, melyikünk? Én. Önnek pedig lesz még baja bőven.

Alekszandr Leontyevics nem válaszolt. Cselisev figyelmesebben megnézte. Ebben a pillanatban ismét elkínzottnak látta Onyiszimovot. A szeme most is élénken ragyogott, mint mindig, de a szeme fehérjét valami sárgás szín vonta be. Cselisev megint hümmögött, megadta magát, és nem feszegette tovább a fájdalmas témát.

De kapóra jöttek a mindenféle napi dolgok is. Tompán felcsengett a minisztériumi belső telefon. Alekszej Golovnya, Onyiszimov első helyettese telefonál, aki éppen most – szinte ebben a percben – érkezett vissza hivatalos útjáról az Urálból. Onyiszimov hívta, hogy jöjjön át hozzá:

– Igen, igen, Alekszej Afanaszjevics, most azonnal gyere be.

És ismét Cselisevhez fordulva a Kohászati Kutatóközpontról kezdett beszélni, azt mondta, hogy Vaszilij Danyilevicset szánta oda, felajánlotta neki az intézet vezetését. Az akadémikus komoran hallgatott.

Széles léptekkel, kedvelt, félig katonai ruházatába öltözve, belépett Alekszej Afanaszjevics.

Nem, kitartásban versenyezni Onyiszimovval ez az egykor daliás, erős, egészséges ember, a fáradhatatlan kohómérnök, azért mégsem tudott. Szívbetegséget szerzett, fibrillációt. Olykor a szájába dugott egy tablettát, beharapta elfehéredett, vastag alsó ajkát, és sikerült úrrá lennie a hirtelen jött éles fájdalmon, de az ismétlődő rohamok ledöntötték a lábáról. Eltöltött a kórházban egy-két hetet, összeszedte magát, és ismét beállt az

igát húzni. Mint első helyettes a miniszter minden munkáját végezte – az utóbbi bármikor elutazhatott, Alekszej Afanaszjevics menet közben átvett minden ügyet –, s ezen kívül még a keleten lévő üzemek is az ő felügyelete alá tartoztak.

Az ipar sok győzelme – s ezeket nem hagyja ki a szovjet kohászat megíratlan története – az ő közvetlen közreműködésével született. Egyszer-egyszer Alekszej Afanaszjevicset, ahogy mondani szokták, tűzoltó munkára küldték. Úgy jelent meg, mintha világéletében azt csinálta volna, kitartóan, hozzáértéssel dolgozott, és sikerült rendbe hoznia a dolgot.

Meglehet, hogy a kevés szín, amellyel futólagos portréját megfestettük, téves képet adott, holmi kedves, jóindulatú öregúr képét vetítette elénk. Ez nem igaz. Alekszej Afanaszjevics tudott nagyon kemény, könyörtelen is lenni. Kedvenc szava, a „trehányság", valóságos csapásként zuhant a címzett fejére. Megtörtént, hogy maga figyelmeztette az embert: „Vigyázzon, mert nehéz kezem van." Az ügy érdekében tanúsított keménység és könyörtelenség a vele társult, természetéből következő lágyság, engedékenység – ez mind megfért benne – nemcsak tiszteletet, hanem annál melegebb érzéseket váltott ki iránta. Ennek ellenére *hivatalnoki tulajdonságait* tekintve, az általános vélemény szerint, mégiscsak elmaradt Onyiszimov mögött. Igaz, hogy jó műszaki érzéke volt, jól kifejlődött benne a kohászati folyamatok, a gyári gyakorlat minden apróságra kiterjedő megértése. És joggal mondhatta, hogy ezen a téren jobb Onyiszimovnál. Alekszej Afanaszjevics a gyárban nőtt fel egy kemencemester idősebbik fiaként. Ám a pontosságban, a sajátos miniszteri munkához való kö-

tődésben természetesen nem versenyezhetett Onyiszimovval. A Központi Bizottság, helyesebben Sztálin parancsára jött át az iparból a minisztériumba, de honvágya volt a gyár után, és hosszú ideig nem is tudott tőle megszabadulni. Szívesen ment kiküldetésbe. Azon igyekezett, hogy minél tovább maradjon a gyárakban, s bár igen jó családapa volt, türelmesen viselte az otthonától való távollétet. És úgy jött vissza, mintha az élet vizéből kortyintott volna, leadott egy kis fölösleges hájat, és felfrissült.

Akkor is megfiatalodva, lebarnulva lépett be, nagy, ahogy mondani szokás, krumpliorra hámlott, akár egy kisfiúé. De talán megnyerő, nyílt mosolya fiatalította leginkább, amelyet most visszanyert, mert előfordult, hogy a minisztériumi hétköznapok s a betegség hosszú időre letörölték arcáról, elcsigázottá tették vonásait.

Köszönés után élénken mesélte:

– A második hazájában jártam, a Novouralsztalnál, Vaszilij Danyilovics. Ott örökre a maguk emberének tekintik önt.

Az öreg nem válaszolt. Onyiszimov fegyelmezetten csak ennyit mondott:

– Foglalj helyet, Alekszej Afanaszjevics. Olvasd el.

És minden magyarázat nélkül a kezébe adta a határozatot. Golovnya a kemény karosszékbe ereszkedett, elővette a szemüvegét – már szüksége volt rá –, és figyelmesen, sorról sorra elolvasta a Sztálin által aláírt papírt. Ujjait végighúzta még mindig göndör, sötétszőke haján. Szép mosolya eltűnt, szeme már nem lövellt olyan vidám fényt, erősebben kiütköztek a nagy orrától a szája felé húzódó mély redők. Semmiféle hangos érzelemnyilvánítást nem engedélyezett magának, csak fel-

sóhajtott. Ez volt a nem oly régen szerzett szokása, amit nyilván a szívbetegsége váltott ki: munka közben időnként mélyeket sóhajtott.

– Miféle kemencéről van szó? – kérdezte. – Hogy működik?

Onyiszimov szó nélkül előhúzta az asztalfiókból a kemence tervrajzát, széthajtogatta, és Golovnya elé tette. Az értő, mérnöki szemmel megszemlélte, még egyszer Onyiszimovra tekintett, aztán a komor Cselisevre, majd ismét a kemence rajzát nézegette.

– Az érc ezen a síkon fog haladni?

Onyiszimov kurtán válaszolt:

– A rajz a kezedben van. Nézd meg.

Szokásos mozdulattal kihúzott egy cigarettát, sercintett a gyufával. Cselisev észrevette, hogy most nem remeg a láng a miniszter ujjai között, Onyiszimov biztosan fogja a gyufát kicsi kezével. Golovnya ismét a rajz fölé hajolt. Az ajkát úgy csücsörítette, mintha éppen füttyenteni készülne. De természetesen nem füttyentett. Letette a rajzot, és egy szót sem szólt. Kohómérnöki tapasztalata, józan esze nem hagyott kétséget afelől, hogy a javasolt új folyamat legjobb esetben is még többévnyi kísérletezést, türelmes kidolgozást kíván. Legjobb esetben... Ám az is meglehet, hogy teljesen el kell vetni, mert a kísérletek kiderítik, életképes-e, használható-e egyáltalán a találmány alapja vagy leglényege. Egy lendülettel, egyből bevezetni az új módszert az iparban, üzemi méretekben alkalmazni, tizennyolc hónap múlva beindítani a Lesznih-féle kemencékkel felszerelt gyárat, ez... Golovnya ismét felsóhajtott.

Onyiszimov nem foglalkozott tovább Lesznih találmányával. Azt mondta:

– Azt hiszem, a Novouralsztalról akartál mesélni.

Ám Alekszej Afanaszjevics nem tudott most mesélni. Elszomorította, lehangolta a Cselisevet ért sérelem. Alekszej már kamaszkorában, amikor először volt gyakorlaton a kemencék mellett, már akkor ismerte látásból Vaszilij Danyilovicsot, a mindig mogorva főmérnököt. És attól a régmúlt időtől kezdve életében, de szívében is bizonyos hely Cselisevet illette meg, akiről – így hangzott a gyári legenda – Oroszország első lelkes kohómérnöke, Kurako egyszer azt mondta, hogy igazi mérnök.

A nyílt természetű Golovnya nem tudta utánozni Onyiszimovot, nem tudott más témára áttérni.

– Ha megengedi, erről majd később.

– Rendben van, ráér... A tudományos központunk vezetését ajánlgatom itt Vaszilij Danyilovicsnak. Annál is inkább, mert ez a titkos álma. Mi a véleményed róla, Alekszej Afanaszjevics?

– Amennyire én tudom, nem is titkos. Vaszilij Danyilovics, ugye nem utasítja vissza?

– Én elvállalnám... De ott megint rám erőszakolják ezt a... – Cselisev a rajz és a határozat felé intett a fejével, amelyek ott fehérlettek a széles, irathalmazoktól szabad asztalon.

– Nem – mondta Onyiszimov –, kötelezettségének ezt a részét, engedelmével, magamra vállalom.

– Hát, ha így van...

Onyiszimov elégedetten felkiáltott:

– Nagyszerű! Ezt lezártuk.

A hamutartóban még égett a csikk, de ő már a következő cigaretta után nyúlt. Ismét gyufát gyújt. És – hogy az ördög vinné el! – a kis láng kissé meginog, elárulja,

hogy ismét remeg a keze. Hát így, alattomosan, hol eltűnve, hol ismét előbukkanva lopakodott hozzá ez a különös betegség.

Onyiszimov nem értette, honnan ered. Mi megmondhatjuk. Még soha nem élt át ilyen erős „ütközést" – a parancs és belső meggyőződése ilyen összeütközését. Eddig gondolatban mindig elfogadta, meg volt győződve arról, amit végrehajtott. Talán most először nem hitt benne – nem hitt, mégis hozzálátott, hogy teljesítse.

24

Az az epizód, amelyet a továbbiakban felelevenítünk, szintén elég részletesen szerepel Cselisev naplójában, majdnem három füzetoldalt megtölt benne.

A cselekmény színhelye megint csak a dolgozószoba volt, ahol, mint régebben mindig, kifogástalanul ragyogott a szabadon hagyott világos parketta, aztán meg a szigorú csendhez szokott, üres folyosó.

Vaszilij Danyilovics, aki már vagy három hónapja a kohászati kutatóközpont igazgatója volt, azon a borongós novemberi napon azért jött a minisztériumba, hogy a munkálatok tervét *egyeztesse,* s egyúttal néhány más dolgot is elintézzen. Egyenesen a miniszter fogadószobája felé vette lépteit, a székéről felálló ügyeletes titkár üdvözlésére mormogott valamit és megkérdezte:

– Bemehetek?

– Természetesen. Parancsoljon, Vaszilij Danyilovics.

Amikor kinyitotta a polírozott ajtót, Cselisev észrevette, hogy egy értekezletre csöppent. Az első pillanat-

ban nem jött rá, mi a megbeszélés tárgya. És hogy miféle embereket gyűjtött itt egybe Onyiszimov, aki udvariasan mosolygott rá a karosszékéből. A mosoly során felhúzódott beesett felső ajka, és látni engedte a tömör, kissé krémszínbe játszó, fehér fogakat. Előreugró, éles szemfoga is látszott. Onyiszimovnak ez a jellegzetes mosolya, amint azt Cselisev is tudta, a titkolt ingerültség jele volt. Vaszilij Danyilovics azonnal észrevett egy ismeretlen, szép fejet, amely valami oknál fogva vonzotta a tekintetet. De vajon ismeretlen-e? Cselisev valahol látta már ezt az ősz haj ellenére sem öreg, vöröses arcot – mintha most jött volna be a fagyból, szélből. A kissé összehúzott, ráncok hálójával keretezett szem érdeklődéssel szemlélte a Szovjetunió főmetallurgusát. De hát ez az író! A Legfelsőbb Tanács képviselői, akiknek sorába Vaszilij Danyilovics is tartozott, egyszerűen „az írónak" titulálták képviselőtársukat, Pizsovot, több, széles körben elismert és valóban rendkívüli regény szerzőjét. Egyáltalán nem számított rá, hogy az úgynevezett termelési témáktól távol eső íróval az acélgyártási és hengerészeti miniszternél találkozik, így aztán Cselisev nem is ismerte meg mindjárt. De mit keres itt az író? Egyébként mintha valahol hallott volna egy megjegyzést, hogy az író, új regényén dolgozva, néhány hetet egy kohász családjánál töltött az Urálban. Igen, igen, ez eszébe jutott Cselisevnek.

De ki van még itt? A kollégium két-három tagja, néhány moszkvai kohászprofesszor, egy külön kis asztalnál a gyorsírónő és... Ki ez a beteges kinézetű, puffadt és sápadt arcú, testes férfi, aki a miniszterrel szemben ül? Jó minőségű zakója könnyedén kigombolva, zöldes pulóvere a testéhez simul. Még csak rá sem pillantott a

belépőre, Onyiszimovnak magyaráz valamit elégedetlenül:

– Nem, bármit mondanak, a moszkvai képviseletre szükségem van.

Na, mindjárt megkapja a magáét a minisztertől ezért a hangért. A szeszélyeskedés itt senkinek sincs megengedve. Ám Onyiszimov ugyanazzal az udvarias, agyarait elővillantó mosollyal válaszol:

– Én vagyok a moszkvai képviselője. Önnek csak parancsolnia kell.

– De hát csak nem ugráltathatom mindenféle semmiség miatt. Ez engem zavar.

– Fölöslegesen. A legkisebb óhaját is közölje velem. És azonnal teljesítjük. Kívánjon bár személyi használatra szóló repülőgépet, megkapja. Ha pedig, mondjuk, apró szegekre lenne szüksége, azt is bízza rám. Csak örülni fogok, ha rendelkezésére bocsáthatom. Ismétlem, én vagyok a beszerzője, a képviselője.

A kigombolt zakós ember elgondolkozva körülnézett. A szeme, ahogy mondani szokták, lángolt. Talán ez a szokatlanul ragyogó tekintet volt rajta a legfeltűnőbb.

Persze hogy Lesznih! Igen, az a Lesznih, akiről a Sztálin által aláírt, titkos határozat szól. Vaszilij Danyilovics csak egyszer látta ezt az akkor még el nem ismert, nyughatatlan feltalálót – Lesznih fényesre koptatott öltönyben ment panaszkodni az akadémikushoz. És természetesen nem ült ilyen fesztelenül a karosszékben, nem beszélt ilyen parancsolóan. De a szeme éppilyen mániákusan csillogott, mint most.

Bármily furcsa, Vaszilij Danyilovics sok mindent meg tudott bocsátani ennek a nyilván elbizakodottá

lett, beképzelt mérnöknek csupáncsak azért, mert megtudta őrizni ezt a tekintetet.

Volt idő, amikor Cselisevet is mániákusnak tartották, mert makacsul igyekezett felépíteni a Kurakónak megígért és Oroszországban eladdig sohasem látott, az embernek engedelmeskedő óriási kemencét. Sok év telt el azóta, Cselisevnek megadatott, hogy kiélje mérnöki szenvedélyét, azután ő maga is más lett, de ez a rendkívülien csillogó szem, amely mintha befelé figyelne, valami belső pontra, ez a csillogás most is megbékítette kissé Lesznihhel.

Az öreg akadémikus még egy-két másodpercig nézi bozontos szemöldöke alól a mérnököt, akinek a félelmetes miniszter hajlandó a beszerzője lenni, a megbízatásait teljesíteni. És még komorabb lesz. Moszkva mellett, a Kohászati Kutatóközpont kísérleti üzemében – Cselisev elég sok időt szentelt ennek az üzemnek, hetente meglátogatta – elkerítettek egy részt Lesznih Novoszibirszkből repülőgépen odaszállított kemencéje számára. Cselisev egyszer sem pillantott be erre a vaslemezekkel elkerített területre, megállás nélkül haladt el mellette. Ellenben Onyiszimov sokszor megjelent az üzemben, hosszú órákat töltött Lesznih kemencéje mellett, ő maga, anélkül hogy Vaszilij Danyilovicsot bevonta volna a munkába, adta ki a rendelkezéseket a gyár igazgatójának, biztosított mindent, amit a feltaláló kért. A moszkvai kohászprofesszorok is ki-kilátogattak Lesznihhez. Most is itt üléseznek: a sovány, nyársat nyelt Bogatkin, aki kifürkészhetetlenül bámul a szemüvege mögül, és a kopasz, az életszerető kövérek rendjébe tartozó – itt egyébként komor – Izacsik. Mindketten az elektrokohászat szaktekintélyei, annak

idején tagjai voltak a bizottságnak, amely egyhangúlag és kategorikusan elvetette Lesznih javaslatát. Sztálin kegyetlen parancsa most arra kényszerítette őket, hogy segítsék a találmányt, annak a technológiának, módszernek a kidolgozását, amellyel nem értettek egyet.

Hála istennek, ő, Cselisev nem keveredett bele a dologba. És semmit sem akar tudni róla. Így aztán nem megy be a miniszter dolgozószobájába, csak áll egy kicsit a küszöbön, aztán megfordul és elmegy.

25

Szinte abban a pillanatban ismét nyílik az ajtó, az író bukkan elő mögüle.

– Vaszilij Danyilovics! – kiált a folyosón Cselisev után.

Az akadémikus megáll és megfordul. Az író gyorsan lépked, most is magasan, szépen tartja ősz fejét, csakúgy, mint azelőtt. Az egész tartása rendkívül szép: a teste csodálatosan egyenes, a válla széles. A kockás, szürke gyapjúöltöny kifogástalanul feszül rajta, bár a nadrág élét és a zakó kihajtóját talán nem ártott volna egy kicsit utánavasalni. Ám ez az alig észrevehető kis hanyagság az öltözékében szinte vonzó. Rezes arcán, amely olyan, mint a régi regényekben a hajóskapitányoké – egy bizonyos barátja e miatt a vörösség miatt adta az írónak a „Vörös kandúr" nevet –, zavart mosoly dereng. Furcsa, hogy egy ilyen ismert, sőt ahogy mondják, híres író arcán, aki ráadásul még politikus is, aki megedződött a kor megrázkódtatásaiban, akit Sztálin a bizalmával tüntet ki – a bizalmával és termé-

szetesen a gyanakvásával –, ilyen bizonytalan, szinte bocsánatkérő mosoly jelenhet meg.

– Vaszilij Danyilovics, engedje meg, hogy bemutatkozzam. Mi, hogy úgy mondjam...

– Igen... Ismerem önt, Pizsov elvtárs. És olvastam a műveit. De mi szél fújta ide a mi házunk tájára?

– Elhatároztam, Vaszilij Danyilovics, hogy regényt írok a kohászokról.

– Hogy jutott...

– Erre a gondolatra? – egészíti ki az író.

És magas hangon, szinte sikítva, magával ragadóan nevet. A folyosó illedelmes csendjében furcsán, szokatlanul hatnak ezek a hangok. Kinyílik egy ajtó, valaki csodálkozva kinéz, azután becsukódik.

Aki gyakrabban találkozik az íróval, az ismeri ezt az ifjúkorából megőrzött, magával ragadó nevetését. De Pizsov egykor csodálatosan tiszta, ragyogó, az évek múlásával azonban megfakult kék szeme most nem mosolyog. Igen, azt mondják róla, akkor is nevet, amikor egyáltalán nincs jókedve. Időnként úgy nevet, hogy szinte nem lehet megkülönböztetni az igazitól, belső életét, zavarát rejti mögé.

Az író azonban szinte azonnal abbahagyja a nevetést, elkomolyodik, és így magyaráz:

– Valamikor ifjúkoromban az acélipari főiskolára jártam. Komoly szándékaim voltak, mérnök akartam lenni. De a második évfolyamon otthagytam, és, hogy úgy mondjam – Pizsov gyakran, akár a legkisebb zavar esetén is ezt a „hogy úgy mondjam"-ot használta –, más életpályát választottam. Onyiszimovval még abból az időből ismerjük egymást. Már akkor is azt mondogatták a fiúk: írjál valamit rólunk... És lám, csak most

jutok hozzá, hogy írjak róluk, a mostani kohászokról is. Amint látja, vannak itt bizonyos gyökereim. Na meg kedvem is, hogy úgy mondjam, hogy magam próbáljam ki, mi is az a termelési regény.

Pizsov beszél, közben pedig kék szemével rögzíti Cselisev alakját, beesett száját, orrcimpáinak merev ívét, előremeredő szemöldökét – annak az írónak a szemével nézi, aki már eldöntötte, hogy megírja ezt az embert, ezt a jellemet.

Pizsov kétségkívül az igazat mondta magáról Cselisevnek. De csak a felületi igazságot. Vajon tudta-e, tisztázta-e az író egyáltalán a mély igazságot önmagáról? Megérezte életének közeli – szinte kéznyújtásnyira közeli – tragikus végét? Azonban itt se szaladjunk előre.

Meglehet, következő elbeszélésemben, ha még megadatik megírnom, találkozunk még Pizsovval, a letűnt kor egyik legérdekesebb figurájával. A kompozíció törvényei, a mű fő részeinek arányai most kevés helyet engedélyeznek számára.

Magának is, de gyakran pályatársainak is mondogatta, hogy új művön dolgozik (már kihívásnak ható címe is ismeretes volt: *Acélöntés*) részben azért, hogy példát mutasson az egész írótársadalomnak, új utat törjön az irodalomban.

És nem is csak az irodalomban. Pizsov nyughatatlan becsvágya a művészet egész frontjára kiterjedt: a megvilágosodás vagy talán az elkeseredés pillanataiban – hogy ismét a kor terminológiájával éljünk – el is átkozta ezt a sorsszerű gyengéjét. Az író első akart lenni, magával akarta vinni a Szovjetunió minden tehetséges művészét. Magával vinni... Pizsov számára ez azt jelentette, hogy ragyogóan, harcos meggyőződéssel védi, magya-

rázza a párt álláspontját, avagy Sztálin követelményeit, értékelését, amit ő az előbbivel azonosnak tartott. Miután a húszas években, a szenvedélyes pártviták idején egyszer, de mindörökre Sztálin híve lett, később pedig titokban félt is tőle – s ez olykor kínzó szégyenkezéssel tudatosult is benne –, a kommunista Pizsov, még ivás vagy korhelykedés közben is, ahogy ő szépítve mondogatta – márpedig ez egyre gyakrabban előfordult vele –, korhelykedés közben, amikor végtelenül szomorú régi népdalokkal, olykor pedig vagánynótákkal vigasztalta a lelkét, soha semmiben, se kicsi, se nagyobb dologban nem árulta el Sztálint. Ennek érdekében időnként meg kellett alkudnia a lelkiismeretével, mert a félelmetes Gazdának, amint tudjuk, nem volt valami kifinomult művészi ízlése, s miközben elismerte az igazán értékes műveket, a kispolgári dagályt és a durva hízelgést is bátorította. Márpedig az író lelkiismerete nem hunyt ki... De azt hiszem, ezzel elérkeztünk Pizsov tragédiájához.

Új terveiről Pizsov az ötvenedik születésnapja tiszteletére rendezett nagy irodalmi esten beszélt. Egyszerre és lassan mindkét kezével szép ősz hajába túrt, mintha csak fésülködne – ez jellemző mozdulata volt Pizsovnak, amikor szónokolt –, nagyon figyelmesen valahova a távolba nézett, mintha a legtisztább, legőszintébb, legpontosabb szavakat keresné, és felesküdött, hűséget esküdött Sztálinnak. Általában színtelen hangja most hirtelen szokatlanul csengő lett: „Esküszöm, hogy utolsó leheletemig hű leszek ügyéhez, zászlajához és nevéhez." Érezni lehetett, hogy ez az eskü nem üres frázis, amilyenek akkoriban el-elhangzottak. Az izgalom, a belső remegés, ami nem maradt rejtve, erőt kölcsönzött

Pizsovnak. A sok mindent megért közönség elcsendesedett.

Bizonyos idő múltán az írót hívatta a párt Központi Bizottságának egyik titkára. Pizsov gyakran megfordult a Központi Bizottságban. Vagy három hónappal ezelőtt ugyanis hívatta a titkár. Akkoriban valami egyesülést terveztek, az írók és más művészek valamiféle föderációját. A titkár, mintegy mellékesen megkérdezte: „Nem vállalnád az elnöki tisztet?" Pizsov minden magakelletés nélkül beleegyezett. Méghozzá lelkesen. A partnere elnevette magát: „Nagyon szereted a hatalmat?" „Hát, az igazat megvallva" – felelte Pizsov. És szokása szerint magas hangon, szinte fület sértően felnevetett. A későbbiekben az írók és más művészek föderációja *nem jött létre*. Valószínűleg Sztálint nem érdekelte tovább az ötlet.

Most más témáról beszélt a titkár Pizsovval.

– A kohászatról írsz?

– Egyelőre csak gondolkozom rajta. Még kutatok, keresgélek.

– Az élet pedig eközben súg neked. Joszif Visszarionovics megbízott, hogy ismertessem veled ezt a dokumentumot.

Ez után a – rövid, de eléggé kifejező – bevezető után átnyújtotta az írónak a Minisztertanácsnak az új elektrokohászati eljárásról, Lesznih mérnök találmányáról szóló határozatát.

– Gondolkozz rajta, ne siess – tette hozzá a titkár. – Aztán hívj fel, mondd meg, fel tudod-e használni a regényedhez. Mert esetleg Joszif Visszarionovics megkérdezi.

Az író, amint ezt később maga elmondta, mindjárt

kellően értékelte a dokumentumot, amely Sztálin akaratából a kezébe került, azonnal érdekelni kezdte a dolog. Erre az időre már voltak bizonyos élményei a gyárlátogatásokról, voltak gyári figurái – az olvasztárok –, látott bizonyos drámai összeütközéseket, de mindez bizonytalan, rendezetlen, homályos volt, hiányzott belőle valami csomópont vagy a fő történet, amelyben a regény valamennyi szála összefutott volna.

S most végre megkapta – méghozzá hogyan és kitől! – az olyannyira szükséges központi történetet. És azon nyomban – talán a gondolat gyorsaságával – maga előtt látta az újra alakuló, vagy ahogy mondani szokták, elrendeződő regényt, annak dramaturgiáját, filozófiáját. S még ugyanaznap beírta a naplójába: „A regény magva a kohászatban végbemenő fordulat. Az acélgyártás eleddig sohasem látott, forradalmi módszere. Cselisev akadémikus, a híres Kurako tanítványa, az első ötéves tervek hőse nem értette meg. O. miniszter, a KB tagja, a kohómérnök nem látta át, nem értette meg. Az ügy Sztálinig jutott. Ő megértette. És szabad utat adott ennek a forradalomnak."

Mivel a nem szerencsés órában súgott téma teljesen magával ragadta, s az valóban nagyon hatásos volt, a nagy, művészi panoráma ritkán adódó lehetőségét tartalmazta, tele volt szenvedéllyel, cselekménnyel, harccal, az író eleve meghozott ítélettel közelített a miniszteri folyosón az akadémikus felé. De Pizsov lelkiismerete, mint mondottuk, elevenen élt. Nyilván érthetetlenül beszélt, de lelkiismerete azért kifejezésre jutott az ügyetlen, szinte bocsánatkérő mosolyban, amely váratlanul ifjonti bájjal ruházta fel a híres írót és már nem fiatal közéleti személyiséget.

Néhány hódolójának, különösen a nőknek, az volt a véleményük, hogy az író megjelenését csupán nagy, elálló és állandóan vörös füle rontja. De Cselisevnek éppen ez tetszett, ez a nagy fül, amely mintegy magába gyűjtötte az életet, annak suttogását, zsivaját.

Cselisev, szemét bozontos szemöldöke alá rejtve, mogorván, de a legkisebb elfogultság nélkül hallgatta az írót. Sőt inkább rokonszenvet érzett iránta. De azért komoran mormogta:

– Mit óhajt tőlem? Mert, ha ezekről az ügyekről... – És a dolgozószoba felé pillantott, ahol Onyiszimov az értekezletet tartotta.

– Igen, igen, igen – mondta gyorsan az író, nem titkolván érdeklődését. Ez a géppisztolysorozatként pergő, biztató „igen, igen, igen" az évek során gépiessé, helyesebben sztereotípiává lett nála.

– Onyiszimovval beszélt a dologról? – kérdezte Vaszilij Danyilovics.

– Hogyne. Természetesen.

– Na és? Megmondta a véleményét?

– Ő azt az elvet vallja, hogy a munkája a véleménye. És tessék, üljön le, nézze meg, és ítélje meg maga az illető.

Cselisev hümmögött. Hát Onyiszimov még az írónak, egykori főiskolás társának sem célzott rá, hogy ez az egész elképzelés – a Lesznih kemencéivel berendezett gyár felépítése – csakis bukással végződhet? Igen, úgy látszik, még ifjúkori barátjának sem mondta meg, vele sem volt őszinte.

– Hm... Hát, ha erről a dologról akar írni...

– Igen, igen, igen.

– Ebben az esetben én nem vagyok jó segítségnek. Az

a véleményem – Vaszilij Danyilovics itt elakadt, de aztán mégis megengedte magának, hogy kissé erősebben fogalmazzon –, hogy ez az egész ügy komolytalan. És, ne haragudjon, nem beszélek róla.

Az író, a politikára jellemző könyörtelenséggel azonnal így fogalmazta meg a jelenséget (és ezt később be is írta a jegyzetfüzetébe): Cselisev elérte lehetőségeinek határát, valamelyik szakaszon lemaradt a rohanó, forradalmi korszaktól. De mondani mást mondott:

– Miért erről? Kurakóról szeretném kifaggatni. Azokról az időkről, amikor a Novouralsztal épült. És Szergóról...

– Ha erről, akkor látogasson meg. Szívesen látom. Beszélt már valakivel a régi kohászok közül?

– Igen, volt rá lehetőségem. Kórházba kerültem. – A széltől szinte égettnek ható arcon ismét bizonytalan, gyermekien bűntudatos mosoly jelenik meg: ő csak tudja, miért tartják mint mértéket nem ismerő korhelyt olykor hetekig kórházban. – Szerencsémre ott feküdt Alekszej Afanaszjevics Golovnya is. És mindennap, hogy úgy mondjam, kötélnek állt, és személyekre bontva elmesélte nekem kohászatunk történetét.

Pizsov ismét hahotázik, hogy zeng belé az egész folyosó, de egykor ragyogó, kék szeme, melynek színébe most mintha valami élettelen fehérség keveredne, egyáltalán nem mosolyog. Megegyezik az akadémikussal a találkozás napját, óráját illetően. És visszamegy az értekezletre.

Még mindig az ismerős dolgozószobában, a most óriási szürke-sárga szőnyeggel borított helyiségben üldögélve, Cselisev a magával hozott papírokat lapozgatja.

Ezek alatt az évek alatt nem óhajtott Lesznih ügyébe keveredni. Ugyanakkor a Tudományos Kutatóközpont elé azt a célt tűzte, hogy keressék a hathatós módszert, az igazi utat, melynek révén közvetlenül ércből nyerhető acél, vagyis a nagyolvasztó nélküli kohászat lehetőségét kutassák. Vaszilij Danyilovics egyik legjobb tanítványa főnöke áldásával úgy döntött, hogy a nagyolvasztó nélküli kohászatot választja hivatásul, s lassanként felkészült csoportot hozott össze a téma kidolgozására.

Azért természetesen Vaszilij Danyilovicshoz is eljutott a hír, hogy építik, aztán, hogy beindították a *332 postafiók*-ot (ezt a fedőnevet adták a Kelet-Szibériában felépített, Lesznih módszere szerint dolgozó gyárnak, amely 150 millió rubelbe került). Tudott az ismétlődő géptörésről, a medveképződésről, a falátégésről, a felépített kemencék mindenféle átalakításáról, rekonstrukciójáról, a számtalan kiküldetésről, amikor is Lesznih rendelkezésére bocsátották az iparág tekintélyes gyakorlati szakembereit és a tudósokat, közöttük a balszerencsés Izacsik meg Bogatkin professzort is, tudta, hogy Onyiszimov egy szakértői csoporttal kiszállt a gyárba.

A sajtóban fel-feltűnt egy közlemény, hogy az író az új regényén dolgozik.

1953-at írtak. Egy márciusi napon hirtelen véget ért

egy bizonyos történelmi korszak, egy újnak a kezdete csillant fel: meghalt Sztálin. A halál pontot tett hatalmának utolsó időszakára, öregkori időszakára.

Ugyanabban az évben, egyik nyári reggelen meghívták Cselisevet a Minisztertanács ülésére. Több más kérdés között Onyiszimov beszámolója is szerepelt a napirenden: a reaktív hajtóművek számára készülő hőálló acél gyártása terén elért eredmények. Az értekezletet Berija vezette, aki valahogy megváltozott a Gazda halála után. Talán még jobban meghízott, fehér keze most is ápolt volt, mint régen, de kifogástalanul borotvált, sima és rendszerint fénylő arca mintha fényét vesztette volna, a gond árnyéka települt rá. Egyébként igen magabiztosan viselkedett. Ki-kipillantott kissé homályos, kék szemével a keret nélküli szemüveg mögül, minduntalan parancsolóan félbeszakította valamelyik felszólalót, kérdéseket tett fel, vagy megjegyzéseket fűzött az elhangzottakhoz, és talán álmában sem sejtette, hogy néhány nap múlva nyilvánosan le fogják leplezni.

Onyiszimov előadására is sor került. Alekszandr Leontyevics szokása szerint röviden, pontosan, tárgyszerűen jelentette, hol tartanak a kísérleti olvasztással, beszélt az első, még nem eléggé biztos eredményekről, amelyeket még meg kell erősíteni és tovább haladni, hogy még nagyobb szilárdságú acélt állítsunk elő.

Befejezte előadását, de állva maradt, várta a kérdéseket. A Berija közelében ülő egyik résztvevő megkérdezte, mik a perspektívái a Lesznih módszere szerinti acélgyártásnak.

Alekszandr Leontyevics ezt válaszolta:

– Ezzel az acéllal kapcsolatban semmiféle kötelezettséget nem tudok vállalni.

Ugyanaz a hang folytatta:

– Nem értem. Hisz határozat van rá.

– A határozatot teljesítettük. A gyárat felépítettük, a kormánybizottság átvette, és az működik. Az átvételi jegyzőkönyvet a feltaláló is aláírta. Minden óhaját, kívánságát teljesítettük. A technológia pedig a határozat értelmében nem az én dolgom.

Itt közbeszólt Berija:

– Ha már szóba hozták az ügyet – mondta nyomatékosan és sietség nélkül –, kötelességem megmondani, hogy ebben az esetben Onyiszimov elvtárs nem állt hivatása magaslatán. Először egyszerűen elutasította Lesznih javaslatát, aztán, amikor kiderültek a világon eleddig ismeretlen új műszaki módszer kétségtelen értékei, a kritikus gondolkodó álláspontjára helyezkedett, csupán azon törte a fejét, hogyan bizonyíthatná be, hogy Lesznih módszere megvalósíthatatlan. Ez a viselkedés nem volt pártszerű. – Berija, csakúgy, mint eddig, a legkisebb zavar nélkül oktatta ki az embereket a pártosságra. – Nem volt pártszerű, és nem tartotta szem előtt az államérdekeket. Eredményeképpen az ügy a bukás szélére jutott.

Onyiszimov nem szakította félbe, végighallgatta a kioktatást. Régóta meg tudta állni, ha a megérzése azt sugallta, hogy ne bocsátkozzék harcba, hogy kitérjen a harc elől, helyesebben: jól értett a kitérés művészetéhez. De előfordult, hogy vakmerő volt. Hosszú-hosszú évek után most először elfogadta ellenfele kihívását.

– Válaszolok önnek – mondta rekedten.

A papírlap, amelyet Onyiszimov a kezében tartott, remegett. Természetesen tudta, mennyire erős még Berija, aki az alája rendelt különleges csapatokra támasz-

kodik, és mintha még felfelé haladt volna, miután Sztálin letűnt a színről. Mintha... De éles esze és kifinomult ösztöne már megsúgta Onyiszimovnak, hogy a Gazda nélkül Berija helyzete megingott. Hisz azelőtt is csak Sztálintól indult ki ennek az ápolt férfinak a véghetetlen, szörnyűséges hatalma, aki, bár elmúlt ötvenöt éves, még mindig külön ebből a célból hosszúra növesztett tinccsel leplezte előcsillanó kopaszságát.

De annyival tartozunk Onyiszimovnak, hogy megmondjuk, azon a napon még bátorság, merészség kellett hozzá, hogy nyíltan vitába szálljon Berijával. Onyiszimov erre szánta el magát. Mindig gondosan fésült és látszólag a válla közé húzott fejét most mintha magasra vetette volna. Berija feléje tárta fehér kezét, mintegy intve, hogy üljön le. És megmagyarázta:

– Most nem a Lesznih-féle acél a vita tárgya. A megjegyzéseimre pedig, Onyiszimov elvtárs, a zárszóban válaszolhat.

Ám Onyiszimov nagyon határozottan azt mondta:

– Nem, most azonnal válaszolnom kell. Nem engedem, hogy sértegessenek. Mint a Központi Bizottság tagja, mint a kormány tagja bizalmat követelek. Igenis, azt állítottam, hogy Lesznih elgondolása alapjában hibás, és gyakorlatilag megvalósíthatatlan. Ezt a véleményemet a dokumentumok is bizonyítják. De parancsot kaptam, hogy építsek fel egy gyárat, amely Lesznih módszerével fog acélt gyártani. Sohasem helyezkedtem a kritikus gondolkodó álláspontjára. Ez rágalom. A legelőnyösebb körülményeket alakítottam ki Lesznih mérnök számára. Maximálisan a legjobbakat. Saját, valódi értékelésemet többé sehol sem hangoztattam. Mindig fegyelmezett, az állam érdekeit szem előtt

tartó dolgozó voltam, és az is maradok. És mindent megtettem Lesznihnek, minden óhaját teljesítettem, noha tudtam, hogy az ügy sikertelenségre van kárhoztatva.

Berija közbeszólt az elnöki helyről:

– Nemcsak a körülményeket kellett volna biztosítani, hanem vele együtt kellett volna munkálkodni a technológia kidolgozásán.

– A kidolgozásba a legfelkészültebb tudósokat vontuk be. De nem lehet valamit kidolgozni, ha a technológia alapjában hibás, elméletileg primitív.

Itt felhangzott még egy kérdés:

– Talán kalandor ez a Lesznih?

– Benyomásom szerint van benne egy kis kalandorság. Ha egy üzem az ő módszere szerint gyártana acélt, ez kétségkívül műszaki kalandorság lenne.

A falnál ülő Cselisev közbevetette:

– Inkább balszerencsés, semmint kalandor.

Berija megint emlékeztetett rá, hogy nem ezt a kérdést tárgyalják. De már nem hallgattak rá.

– Mennyibe kerül a kísérlet?

Onyiszimov megmondta. Ezerrubelnyi pontossággal. Valaki krákogott. Felhangzott egy újabb kérdés:

– Nem erről ír regényt Pizsov?

Nyilván Pizsovnak a pártban és a társadalomban elfoglalt helyzete – aki már nyilvánosan hangoztatta új ötletét – tette megengedhetővé ezt a kérdést. Onyiszimov visszafogottan válaszolt:

– Meglehet. De azt hiszem, ez nem tartozik az ügyhöz.

– Neki megmondta a véleményét?

– Úgy gondoltam, nincs jogom hozzá. Ismétlem: mi-

után megkaptam a parancsot, a valódi véleményemet senkinek sem hangoztattam.

Egy pillanatra csend állt be. Cselisev hirtelen megsajnálta Onyiszimovot, aki az átható tekintetek alatt is megőrizte nyugalmát, mintha páncélt öltött volna. Az öreg megértette, mennyire szenvedett kényszerű kétszínűsége miatt ez a bátor, a veszély pillanataiban józan ítélőképességét, hidegvérét megőrző, az ügy iránt hűséges, már-már szoborszerűen szabályos, szép profilú ember.

Miután leült, Onyiszimov gépiesen kihúzott a zsebéből egy doboz Drugot, megforgatta, maga elé tette – a teremben tilos volt a dohányzás. Cselisev szemöldöke alól a cigarettásdobozon ábrázolt, agyarait mutogató őrkutyára, majd Alekszandr Leontyevicsre nézett. És hirtelen elnevette magát. Este pedig, amikor a nap benyomásait füzetében rögzítette, két sort a piros alapon aranybetűkkel írt, rövid Drug – barát – szónak is szentelt.

Eltelt még egypár hét. Egy valóban nevezetes napon Beriját megbuktatták. Talán a történészek, de meglehet, az írók is részletesen felidézik valamikor ezt az érdekfeszítő epizódot. Mi azonban a saját témánknál maradunk. A gyárba, ahol a főtechnológus és egyben főkonstruktőr Lesznih hiába próbálta rendezni az olvasztás technológiáját, bizottság szállt ki az Acélgyártási és Hengerészeti Minisztériumból, tagjai sorában, mintha csak szándékosan történne, ismét ott volt Bogatkin és Izacsik, akik már vadul meggyűlölték a feltalálót, majd egy másik, a Szovjetunió Minisztertanácsa által kinevezett bizottság is.

Mind az egyik, mind pedig a másik bizottság, ahogy

mondani szokták, megsemmisítő következtetésekre jutott. Lesznihet kizárólag álfeltalálónak, majdhogynem szélhámosnak titulálták, aki megtévesztette, becsapta az államot. Módszerét egyszerűen primitívnek nyilvánították, amely a továbbiakra sem ígért mást, mint újabb felesleges költségeket. A Minisztertanács bizottsága többször meghallgatta Onyiszimovot is. A veszéllyel szembenézve, maga Alekszandr Leontyevics követelte, hogy vizsgálják meg és értékeljék, milyen szerepet játszott ő ebben a súlyos károkat okozó históriában. És szerencsésen került ki belőle.

A Minisztertanács törölte az egykor Sztálin által aláírt határozatot, azt javasolta a minisztériumnak, hogy ne kísérletezzen tovább a Lesznih módszere szerinti acélgyártással.

De mi történt Lesznihhel a továbbiakban? Ő, akit Sztálin akaratából – igaz, hogy még csak „szigorúan titkos" megjegyzéssel – műszaki zseninek, a kohászat forradalmárának nyilvánítottak, olyannyira tönkrement a bukástól, hogy amikor elzavarták a gyárból, megszégyenítették, ráadásul még szívinfarktust is kapott. Utána jött a második infarktus. Majd pedig az agyvérzés.

És csak most, amikor Onyiszimovnak meg kellett válnia az ipartól, el kellett mennie Csendlandba, írt levelet a szerencsétlen feltaláló – aki kis híján két évet kórházban töltött – Cselisev akadémikusnak, és kérte, hogy az általa konstruált kemencékből legalább egyet hagyjanak meg, hogy láthassák a Kohászati Kutatóközpontban.

Ezért, meg még más, naplójában nem jelzett ügyek miatt jött Cselisev a minisztériumba.

Így ült Cselisev egy darabig a miniszter üres dolgozószobájában. Meglehet, egyáltalán nem gondolt azokban a percekben arra, amit itt felsoroltunk. Csak még egyszer átnézte az iratokat a dossziéban a miniszterrel folytatandó beszélgetéshez.

A fogadószobából, melynek ajtaját a titkár előzékenyen már nem egészen, csak félig hagyta nyitva – ez a félig nyitva hagyott ajtó is az íratlan minisztériumi etiketthez tartozott, azt jelezte, hogy a miniszter nincs ugyan bent, de a szobájában jeles vendég tartózkodik –, elmosódott hangok, beszélgetés hallatszik.

A miniszter jött meg? Nem az ő dörgő basszusát hallja? Vaszilij Danyilovics feláll, az ajtóhoz megy.

A fogadószobában valóban a hatalmas termetű, pirospozsgás Cihonya áll. Néhány ember fogadásra vár. Azok is mind állnak, akárcsak a miniszter. Még nem vette észre az akadémikust, és elégedetlenül beszél valakivel. Ahá, a Kurako Gyár, vagy egyszerűbben a Kurakovka igazgatója, az ifjabbik Golovnya a partner. Tiszteletteljesnek egyáltalán nem nevezhető, gúnyos mosollyal hallgatja a minisztert. Előfordult, hogy ilyen gúnyos mosollyal, amely bárkit kihoz a sodrából, mondott ellent Golovnya Cselisevnek is. A moszkvai utazás alkalmából Pjotr – megengedjük magunknak, hogy az ifjabb testvért egyszerűen a keresztnevén nevezzük – szemmel láthatóan kiöltözött. A vörösbe játszó, világosbarna öltöny már-már piperkőcre vall. De enyhén vöröses haja, melyet reggel nyilván megfésült, már kissé összekócolódott. Pjotr egyszerre tűnik könnyednek és nehézkesnek: nagy álla, erős nyaka, de egész alakja,

különösen hátulról, kissé hajlott háta felől éppolyan medveszerűnek mutatta, amilyen a bátyja.

Cihonya szemrehányást tesz Pjotrnak:

– Miért írsz te, Pjotr Afanaszjevics, azonnal a Központi Bizottságnak? Nem tudtál eljönni hozzám? Vagy ide a minisztériumba írni?

A szemrehányásban nincs méreg. Szó sincs semmi éles hangról, hajthatatlanságról, keménységről, ezt Onyiszimov nem örökítette át simulékony utódjára. Pjotr így válaszol:

– Mint a párt tagja, élek a jogaimmmal. S ha az a véleményem, hogy igazam van, harcolok a győzelemig.

– Úristen, hiszen mi magunk megszerveztünk volna neked mindent.

– Ismerem én ezt a hivatalt, miniszter elvtárs.

– És szerinted rossz?

Pjotr már nem ér rá felelni. Valaki észrevette a félig nyitott ajtóban Cselisevet, üdvözli. Cihonya megfordul:

– Jó napot, Vaszilij Danyilovics. Elnézést, hogy késtem. – És ismét Pjotr felé fordul: – Micsoda ember vagy... Na jó, ülj le. Előbb Vaszilij Danyiloviccsal beszélek. Azután majd veled...

A dolgozószobájában a miniszter karosszékbe ülteti az akadémikust, ő maga sem az asztala mellé ül, hanem egy ugyanolyan karosszékbe az ellenkező oldalon.

Vaszilij Danyilovics minden további magyarázkodás nélkül kinyitja a magával hozott dossziét, s azt mondja a miniszternek:

– Levelet kaptam ettől a szerencsétlentől... Lesznihtől.

– Igen? Hol van most?

– Majdnem két évig kórházakban hányódott. Most talán rendbe jött egy kicsit. Arra kér, hogy legalább egyet vegyek magamhoz a kemencéi közül. Azt hiszem, teljesíteni kell a kérését.

– Úgy gondolom, késő, Vaszilij Danyilovics. Lesznih kemencéiből, ismereteim szerint, hírmondónak se maradt egy se.

– Hogyhogy? Egy se? Hát hova tűntek?

– Közismert megoldás: ócskavas lett belőlük.

– Hm... És a kis kísérleti kemence, amit Novoszibirszkben bütykölt össze? Azt is magával vitte a gyárba?

– Azonnal megtudjuk pontosan, Vaszilij Danyilovics.

Cihonya a telefonasztalhoz megy és tárcsáz.

– Ivan Alekszandrovics? Szervusz. A jenyiszeji gyárral kapcsolatban lenne egy kérdésem. Igen, igen, tudom, hogy jártál ott. Maradt-e valami Lesznih kemencéiből? Igen... Azt mondod, te magad is jelen voltál? Na és a kicsi, amit magával hozott? Azt is? Világos. Na, jó, viszlát...

Miután letette a kagylót, Cihonya közli:

– Lángvágóval szétvágták és beolvasztották.

– A kicsit is?

– Mind egy szálig. Ivan Alekszandrovics maga is jelen volt. Meg Bogatkin és Izacsik is. Nagyon dühösek voltak erre a Lesznihre.

– Hogy az ördög vinné el ezeket a barbár szokásokat. Tisztára barbár szokás. Visszahőkölünk, mint...

Vaszilij Danyilovics nem találja a megfelelő kifejezést, és ismét az ördögöt emlegeti. Cihonya még viccelődik is vele:

– Jó anyag lesz a memoárjaihoz.

– Köszönöm szépen.

Ezzel az akadémikus lezárja a témát – mit mondhatna még? –, és más kérdésre tér át. Egy darabig a miniszter és Cselisev a kutatóközpont különböző ügyeivel foglalkoznak. Hangtalanul nyílik az ajtó, és Valerija Mihajlovna lép az asztalhoz:

– Vaszilij Danyilovics, városi vonalon keresik. Kapcsoljam?

Cselisev nyugtalanul fészkelődik, és órájára néz. Hm, már majdnem fél három. És önkéntelenül is megkérdezi:

– Ő keres?

Valerija Mihajlovna rájön, hogy az „ő" Cselisev feleségét, Anna Sztanyiszlavnát jelenti. A régi kohászok tudják, hogy már amikor az öreg a Novouralsztalnál dolgozott, két órakor mindennap felhívta a dolgozószobájában, vagy telefonon megkereste az üzemegységekben, s ráparancsolt, hogy menjen ebédelni. És a főmérnök tehetetlenül széttárta a karját a megbeszélés, a vita résztvevői előtt, szünetet jelentett be, de Anna Sztanyiszlavnának szót fogadott. Most is zavarba jött:

– Mondja meg neki... Mondja, hogy már elmentem. Kérem, Valerija Mihajlovna.

A sokat látott titkárnő elmosolyodik és kimegy. Van min mosolyogni. Csodálatos ez a Cselisev. Nem félt a balesetektől, a „kifutott" nyersvastól, az olvasztókemencék robbanásától, nem ijedt meg a dühöngő Sztálintól, de a feleségétől fél.

Vaszilij Danyilovics hamarosan végez a dolgaival. Elbúcsúzik. Cihonya kikíséri tekintélyes látogatóját. A fogadószobában ismét mindenki feláll, amikor a mi-

niszter megjelenik. Ennek a szokásnak a Kurakovka igazgatója is eleget tesz, ő is feláll.

Cselisev megszorítja Cihonya hatalmas kezét. Ja igen, meg kell tudni, mi újság van a minisztériumok felszámolása terén. S vajon kitör-e a fenyegető vihar? Az akadémikus minden teketória nélkül megkérdezi:

– Mit mondok majd Alekszandr Leontyevicsnek? A minisztériumból megyek el, de mit találok, amikor visszajövök?

– A minisztériumot találja. Bennünket ez nem érint – feleli magabiztosan Cihonya. S még hozzáteszi: – Adja át neki szívélyes üdvözletemet.

A jelenlévők mind csatlakoznak:

– Én is üdvözlöm.

– Én is.

Mind? Nem. Pjotr Golovnya hallgat.

Valerija Mihajlovna is mosolyogva üdvözletet küld Onyiszimovnak.

– Mondja meg Alekszandr Leontyevicsnek, hogy mindnyájan visszavárjuk Moszkvába.

– Igen, igen – erősíti meg Cihonya. – Várjuk. S előfordulhat, hogy kivárjuk.

Pjotr Golovnya most is hallgat. A száját összeszorítja. Acélszürke szeme engesztelhetetlen. Vaszilij Danyilovics akaratlanul rásandít. Igen, ez valamit a fejébe vett, és nem hajlandó engedni belőle. És nyilván semmit sem felejtett el, semmit sem bocsátott meg.

Cselisev még egyszer a jelenlévők felé bólint, és kimegy a szobából.

Csendland fővárosába a tizenhat szovjet ember – a nemzetközi ipari kiállításra küldött delegáció – este érkezett meg repülőgéppel. A repülőtérről taxival a szállodába hajtattak.

Az északi város, az otthonos villák, az imponáló irodaházak, az égbe nyúló evangélikus és katolikus templomtornyok, a város esti fényei, a nagy és kis üzletek, éttermek és utcai büfék leírását hadd mellőzzük most.

Reggel a küldöttség a szovjet követségre ment. Egy percig sem kellett a fogadószobában várniuk. Alig léptek be, kitárult a követ dolgozószobájának ajtaja, s a küszöbön ott állt a mosolygó Onyiszimov. Csillogó szemmel, örömmel nézegette az egyszerű moszkvai zakót és kissé széles, nem külföldi divat szerint készült nadrágot viselő honfitársait.

– Fáradjanak be, elvtársak, hozzám. Fáradjanak be.

A dolgozószobában már ott volt a követség néhány munkatársa is. Régóta nem látták Alekszandr Leontyevicset ilyen lelkesnek. Az utóbbi időben még jobban beesett arca is frissebb színben ragyogott. Az érkezetteket mintha a régi, szinte elektromossággal töltött, energiát sugárzó Onyiszimov fogadná.

A tágas dolgozószobában a vendégeknek nem kellett szoronganiok. Egymás után bemutatkoztak, köszöntötték egymást Alekszandr Leontyeviccsel. Egyikük-másikukat Onyiszimov már ismerte, valamilyen formában kapcsolatba került az illetővel a munkája során, amely most oly távolinak tetszett, mintha egy másik, letűnt életéhez tartozna. A kezeket szorongatva és mindenki számára találva néhány kedves szót, mindunta-

lan Cselisev felé pillantott, aki nem sietett közel kerülni a követhez. A magas, kissé pocakos akadémikus – pocakját egyébként alig lehetett észrevenni a könnyű, világos, jól szabott zakó alatt – akinek az erősen kiugró szemöldöke alatt mélyen ülő szeme minduntalan szikrát vetett, volt Onyiszimov számára a legkedvesebb, a tizenhat vendég közül. Pontosan harminckét évvel ezelőtt, 1925 nyarán látta meg először az akkor gyakorlaton lévő főiskolás Onyiszimov Vaszilij Danyilovicsot, a szétrombolt, alig lélegző gyár barátságtalan, kevés szavú főmérnökét, és azóta... Hányszor hozta őket össze a közös ügy, a kohászat, amelyet mindketten szolgáltak.

Végül Vaszilij Danyilovics is keményen megszorította Onyiszimov kezét.

– Friss újságokat hozott? – kérdezte Alekszandr Leontyevics.

Nem, Cselisev nem hozott moszkvai újságokat. És a csoportban senkinek se jutott eszébe, hogy napilapokat hozzon.

Vaszilij Danyilovics, aki az első pillanatban észrevette, mennyire megváltozott, lefogyott Onyiszimov, most is azt gondolta: „Nem, nem a régi. Azelőtt mindig csak a munkával törődött, csak a munkával, most pedig az újságokat kérdi..." De azonnal felötlött egy másik gondolat is: „Talán az újság is munka neki."

S mintha csak cáfolni akarná a munkája iránti odaadással kapcsolatos legkisebb kétséget is, Onyiszimov a hivatalos ügyekre terelte a szót, kifaggatta vendégeit, hogyan fogadták a csendlandiak a delegációt, jól elhelyezkedtek-e az elvtársak, megmondta, hova kell elmenni, javasolt néhány érdekes kirándulást, lediktálta

az útvonalat, tanácsokat adott. Kérte, hogy ne feledkezzenek meg róla, a legkisebb nehézség esetén forduljanak hozzá, számoljanak be az utazásaikról és minden élményükről. Nyilvánvalóan nem akarta elbocsátani vendégeit, akik tegnap még a moszkvai utcákon jártak, ám a kötelesség mást parancsolt.

– Minden percük drága. Nincs jogom feltartani önöket.

Amikor a vendégeket az ajtóig kísérte, Onyiszimov megérintette az akadémikus zakója ujját:

– Látogasson meg, Vaszilij Danyilovics. Amilyen gyorsan csak teheti.

S Cselisev észrevette, hogy Onyiszimov, reá egyáltalán nem jellemző módon, kérőleg tekint reá.

– Természetesen eljövök, Alekszandr Leontyevics.

A kiállítás megnyitásának napján az ipari és kereskedelmi társaság fogadást adott a szovjet delegáció tiszteletére. A zsakettbe öltözött, sápadt Onyiszimov, nagy fején a gondosan elválasztott hajával, a meghívottakkal teli termekben sétált. Odamentek hozzá a helyi előkelőségek, valamint a különböző országok diplomatái, ő figyelmes, kedves volt mindenkihez, nyájas mosolygása közben minduntalan elővillannak a fogai, szokása szerint azzal szerezte meg az emberek rokonszenvét, hogy egyáltalán nem volt kimért, nem fontoskodott, elbűvölően egyszerű tudott lenni, ami egyben a legnagyobb fokú előkelőséget is jelentette. Ebben a csillogó, zajos sokadalomban egy percet sem tudott szakítani, hogy honfitársaival foglalkozzék. Olykor palástolt szomorúsággal rájuk pillantott. Most nem önmagáé volt, hanem a kötelességét teljesítette. Ez a gondolat kissé bele is szúrt. Hisz régebben, a tovarohant évtizedekben,

letűnt életében nem gondolta, nem mondta volna így. Ha a kötelességét teljesítette, önmagáé volt. A kettőt akkor nem lehetett elválasztani egymástól.

Meg-megállva, majd ismét a tömegbe vegyülve, az üdvözlésekre válaszolva, hosszabb-rövidebb beszélgetésekbe bonyolódva, mégiscsak megkereste Cselisevet. S ismételten arra kérte:

– Látogasson meg, Vaszilij Danyilovics.

29

Cselisevnek hamarosan sikerült szabaddá tenni egyik estéjét, hogy egy kicsit Onyiszimovnál üldögéljen.

Alekszandr Leontyevics először fogadott odahaza, azaz rideg lakásában otthonról jött, hozzá közel álló embert. Az előszobából a szalonba vezette az öreget. A teljesen dísztelen fémszalagból ügyesen, cikcakkban hajlított csillár – így kívánta a legújabb konstruktivizmus – az alacsony, merész vonalú fotelekre és a fotelekhez illő, alacsony, csupasz, polírozott, ovális asztalra szórta fényét. Távolabb, az egyszerű, mégis rafinált vonalú dívány mellett, sakkasztalka húzódott meg és két közönséges, itt kissé furcsán ható szék. Az asztalkán most telefonkészülék van. A sima orgonalila tapétával borított falak csupaszok. Úgy gondolták, hogy akinek rendbe hozták, berendezték a lakást, majd a saját ízlése szerint választ néhány képet a falra. Ám a lakás berendezése iránt itt is közömbös Onyiszimov üresen hagyta a szalon falát.

Cselisev körülpillantott a szemöldöke alól, s a maga darabos őszinteségével megjegyezte:

– Nincs ebben a helyiségben semmi oroszos, Alekszandr Leontyevics. A dolgozószobájában, ahol az első napon fogadott bennünket, engedelmével, jobban éreztem magam. Ha kincstári jellegű is, de a miénk.

Onyiszimov azonnal válaszolt:

– Hogy az ördög vinné el, nekem is a dolgozószoba legkellemesebb az egész házban. Most feljogosított, hogy átcipeljem oda.

A vendég az ablakhoz lépett, amelyen még nem húzták össze a függönyt. A távolban gyorsan váltakozva egy fényreklám számára idegen latin betűi villództak, fölötte pedig halvány csillagok hunyorogtak a sötét égen.

– Szép – mormogta Cselisev.

Onyiszimov megértette, hogy Vaszilij Danyilovics szívesen venné, ha kimennének, és a csillagos ég alatt elüldögélnének, sétálnának egyet az ablakon túl sötétlő követségi parkban. Azonban Alekszandr Leontyevics, aki régebben sem nagyon tudta, mi a séta, itt szándékosan nem ment ki esténként a friss levegőre. Azt tapasztalta, hogy naplemente után valami oknál fogva borzong odakint. Aztán meg éjszaka az ágyban hirtelen kiveri a verejték, amitől azonnal átvizesedik az inge. Azelőtt ilyesmi nem fordult elő vele. Igaz, ez az érthetetlen izzadás még igen ritkán lépett fel, s csak akkor – legalább Onyiszimov így gondolta –, ha este sétálni ment. Alekszandr Leontyevics nem tulajdonított jelentőséget ezeknek a kellemetlen furcsaságoknak, nem ő volt az egyedüli, aki rosszul tűrte az itteni, szokatlanul hűvös nyarat. Azért mégis jobban szerette négy fal kö-

zött tölteni a szabad estéket. Egyébként zárt helyen a köhögés se kínozta különösebben, de kint mindig köhögött.

– Nyirkos idő van – mondta az ablakra tekintve.

Ez volt a válasza Vaszilij Danyilovics ki nem mondott kérésére.

– Fütyüljünk rá, jó?

Nagy, szinte nehéz fejét oldalra hajtva, Onyiszimov Cselisev vöröses, széltől cserzett arcát nézi. Hány éves lehet ez a nagyon erős kohász akadémikus? Talán hetvenhárom. Onyiszimov pedig csak ötvennégy. Szeretné őszintén megmondani: „Nekem nyirkos." Nem, Alekszandr Leontyevics nem engedi meg magának, hogy panaszkodjék.

– Ön itt az én gondjaimra van bízva. És legyen szíves szót fogadni.

A dolgozószobába vezeti a vendéget. Az ablakon belátszik az ég halvány fénye. A vikszelt parketta tompán csillog. Cigarettafüst szaga érződik. Valóban ezt a szobát szereti leginkább Onyiszimov. Egy ideje még itt is ágyaz meg magának, egyik cigarettáról a másikra gyújt, s valahogy csak úrrá lesz az álmatlanságon, rövid, éber álomba feledkezik.

Kis kezével Onyiszimov megérinti a villanykapcsolót. A mennyezet alatt kigyulladó lámpacsokor megvilágítja a kétszekrényes, bútordivatnak fittyet hányó, súlyos íróasztalt, a kerek telefonasztalkát, a nagy páncélszekrényt, még egy kerek asztalt, amely az óriási földgömbnek szolgál alátétül, két – szinte feketének ható – sötétzöld műbőrrel bevont fotelt, egy ugyanolyan bevonatú díványt, néhány széket, a könyvszekrényt, melynek üvege mögül a Nagy Szovjet Enciklopédia kö-

teteinek aranynyomású gerince és különböző kézikönyvek gerince látszik ki. A dívánnyal szembeni falon egy aranyrámás olajportré csillog a villanyfényben. Az életnagyságú, kezét a hasán összekulcsoló és generalisszimuszi egyenruháját viselő Sztálin maga elé bámul. Az álmatlanság óráiban Onyiszimov sokszor mintha találkozott volna a tekintetével. És gondolataiba merült, a múltat elemezte.

Az íróasztalon egy itt felejtett piros Drug cigarettásdoboz hever.

Cselisev elhelyezkedik a fotelben, kényelmesen kinyújtja hosszú lábát. Onyiszimov mellé ül egy székre és füstöl. Először hivatalos dolgokról beszélgetnek. A korrekt csendlandiak különböző ürügyekkel nem engedik be a szovjet mérnököket a kohászati üzemekbe, és hajógyáraikat sem mutatják meg. Onyiszimov megpróbált hatni rájuk, de ő is udvarias visszautasításban részesült. Ezek szerint egyelőre nem lehet megnézni, hogy dolgozik az itteni kohászat. De hogyha mi, szovjet diplomaták, nem lógatjuk a lábunkat, akkor...

– Jöjjön el, Vaszilij Danyilovics, egy-két év múlva. Előfordulhat, hogy bizonyos ajtók megnyílnak előttünk.

Cselisev feláll, öles léptekkel a földgömbhöz megy, lassan forgatja a nagy, idegen gyártmányú glóbuszt, amelyen szétömlik az óceánok kékje, és szemüveg nélkül próbálja kivenni az apró és még apróbb idegen nyelvű feliratokat. Nem, másodszor nem jut ő el ide. Az ember legyen mértéktartó, mások is szeretnének világot látni, utazott ő épp eleget, most már üljön csak otthon.

Onyiszimov mosolyogva hallgatja. Természetesen

fenn pontosan ezt fogják felelni, ha egy-két év múlva Cselisev váratlanul azt mondja, hogy szeretne ismét ellátogatni ebbe az országba. Alekszandr Leontyevicset kellemesen érinti a vendég őszintesége, minden diplomatikus kerteléstől mentes beszéde. Éppen ilyen világosan beszélt vele Vaszilij Danyilovics a múltban is. Már-már azt gondolhatná az ember, hogy ő, mármint Onyiszimov, a távoli-távoli Moszkvában, az Ohotnij rjadon, a dolgozószobájában beszélget Vaszilij Danyiloviccsal. Csak földgömb nem volt abban a szobában. Onyiszimovon ismét erőt vesz az ismerős vágyódás, de akaraterejével könnyen úrrá lesz rajta, és tovább hallgatja vendégét.

Cselisev a Luxemburgban rövidesen megrendezésre kerülő kohászati világkongresszusról beszél. Hat szekciót terveznek, s a programban majdnem kétszáz előadás szerepel. Vagy harminc előadással készülnek a szovjet kohászok is. Cselisev felsorolja a fontosabb témákat. A kongresszus szervező bizottsága a bejelentett témák közül többet a legnagyobb tisztelettel kihúzott, csak a kohászok témáit nem bántotta. A dolog érthető. Mindenkit érdekel, hogyan hagyták le ezek az oroszok a kemencék terén az amerikaiakat. A kohászat szovjetunióbeli helyzetéről szóló beszámolót a kongresszus plenáris ülésére tűzték ki. Az előadást Pjotr Golovnya fogja megtartani.

Először ejtették ki itt ezen az estén Pjotr Golovnya nevét. Amint kimondta, Cselisevnek azonnal eszébe jutott, hogy összeszorította Pjotr Golovnya a száját, és meg nem szólalt, amikor a minisztérium munkatársai arra kérték Cselisevet, adja át üdvözletüket Alekszandr Leontyevicsnek. Na és Onyiszimov? Nem, ő egyáltalán

nem reagál a névre, még egy halvány árnyék sem suhan át az arcán, szép metszésű ajkán továbbra is könnyed mosoly lebeg. Meglehet, a Pjotr Golovnyával régen történt összeütközését – vagy talán helyesebben fogalmazva, csatáját – belepte a múlt pora, s már nem vált ki izgalmakat. Hát Cselisev igazán nem akarja megbolygatni. Megint felhangzik az öregesen rekedt hang:

– Engem is igencsak megtiszteltek. A kongresszus társelnöke leszek. Talán még néhány bókot is kell mondanom a luxemburgi nagyhercegnőnek. Félek. Ki ne szaladjon a számon valami oda nem illő.

És Onyiszimov fejét kissé oldalt hajtva, ismét barátságosan figyeli. Az akadémikus a földgömböt forgatja, a pici Luxemburg államot keresi. Lehetséges, hogy a kongresszus küldöttei a szomszédos országokba is ellátogatnak. És az akadémikus természetesen lelkesen tervez. Számíthatunk rá, hogy elmegyünk Belgiumba, Franciaországba és a nyugatnémetekhez. Ezek az urak, bár nem szívesen, azért mégiscsak beengednek egy-két gyárba. Azután pedig...

Cselisev megint megforgatja a földgömböt. – Azután pedig szörnyen szeretném megnézni Latin-Amerikát. Először is Kubát, aztán Brazíliát, Uruguayt... Azután szeretnék még egyszer eljutni az Egyesült Államokba – legalább tízévente egyszer el kell látogatni oda, mászkálni a gépsorok és kemencék körül, elbeszélgetni a gyári emberekkel.

A földgömb ismét fordul egyet. Hány utazás vár Cselisevre odahaza. Ősszel valószínűleg a kazahsztáni sivatagba megy, a saját szemével nézi meg, milyenek ezek az újonnan feltárt ritkafém-lelőhelyek. És Kelet-Szibéria? Az a vidék, ahol harmadik kohászati bázisunk elhe-

lyezkedik? Azt megint komolyan be kell járni... Apropó, Kelet-Szibéria. Az elvtársak elintézték Lesznihet. Elzavarták a gyárból. Bár azt hiszem, Alekszandr Leontyevics, hogy ez már az ön idejében történt. Azután pedig valamennyi kemencéjét darabokra szabdalták lángvágóval, és elvitték beolvasztani. Levelet kaptam tőle, segíteni akartam, de mit lehet most már tenni? Kár volt mindentől megfosztani. Egy kemencét meg kellett volna hagyni neki, hadd ügyködjön vele. Kinek ártott volna?

Onyiszimov rendületlenül hallgatja Cselisevet, nem válaszol. Cselisev egy hirtelen kisfiús mozdulattal megpörgeti a földgömböt, és figyeli, hogyan forog. Így aztán ne várja, Alekszandr Leontyevics, hogy alázatos szolgája mostanában ismét ide látogasson. Legalábbis az elkövetkező két évben.

– Ejha, milyen fiatal ember ön! – mondja Alekszandr Leontyevics.

És ezekben a szavakban ismét nem a régi, hanem a megváltozott Onyiszimov érződik. Régebben nem beszélt a fiatalságról, az egészségről, az öregedésről. Most meg...

Most már Onyiszimov nem állja meg, és megkérdezi:

– Vaszilij Danyilovics, ön ugye, hetvenhárom éves?

– Eh, már betöltöttem a hetvennégyet.

– Csodálatos. Talán az élet vizével mosakszik?

Cselisev a maga kegyetlen nyíltságával nyugodtan válaszolja:

– Igyekeztem valamiképpen távol tartani magam az olyan helyektől, ahol az „ahogy parancsolja" az úr. Ezért mentem el öntől is, Alekszandr Leontyevics.

Régebben Onyiszimov nyilván nem bocsátotta volna

meg partnerének az ilyen szavakat. Egy pillanat alatt a helyére tudta tenni a tiszteletre méltó kohászprofesszort is, ha az túlságosan szabadon gondolkodott. De most nincs kedve vitatkozni.

Onyiszimov hallgat, köhécsel. De a köhögés hosszúra nyúlik, száraz, ugató, szaggató köhögés lesz belőle. Vaszilij Danyilovics sajnálja Onyiszimovot, lehajtja a fejét, hogy ne látsszék meg rajta. Vajon nem tette roszszul, hogy ki is mondta, amit gondolt? Egyébként, az ördögbe is, miért kellene itt megválogatni a szavait? Talán beteggel beszélget?

Beteggel? Hm... Cselisev gyanakvó pillantást vet Onyiszimovra, aki már erőt vett köhögési rohamán. Hát bizony nem valami jól, nem jól néz ki Alekszandr Leontyevics. A keményített fehér mandzsetta alól kilátszó csuklója igencsak sovány, vékony. Szintén lefogyott arca sárga színébe pedig hamuszürke árnyalat keveredik. Talán csak a megvilágítás okozza? Vagy valóban valami betegség gyötri, kínozza Onyiszimovot?

Vaszilij Danyilovics témát vált, átadja Onyiszimovnak a Moszkvából hozott sok-sok üdvözletet, egymás után sorolja, ki mindenki küldi jókívánságait ide Csendlandba Alekszandr Leontyevicsnek. A beszélgetés más mederbe terelődik. Onyiszimov aziránt érdeklődik, hogy mit hallani az iparirányítás jövőbeni átszervezéséről. És egyáltalán lesz-e átszervezés. Cselisev a pirospozsgás miniszter véleményét közvetíti: „Bennünket nem érint."

Onyiszimov felélénkül. Míg műszaki dolgokról, a küszöbönálló kongresszuson elmondandó tudományos közleményekről szóló beszámolót minden érdeklődés nélkül hallgatta, most annál jobban belelendül,

aprólékosan érdeklődik mindenről. Egyáltalán nem siet, és szinte személy szerint sorra veszi egykori beosztottjait, akikkel együtt irányította az acélipart. A minisztert, a helyetteseket, a kollégium tagjait, a főigazgatóságok vezetőit, a gyárak igazgatóit – az egész széles kör érdekli. Tudni szeretné mindegyikről, mi az álláspontja, hogyan ítéli meg a küszöbönálló reformokat. Nyilvánvaló, hogy Alekszandr Leontyevicset most is a régi munkája érdekli, az izgatja, s ez a szenvedélye a szép tiszta Csendland fővárosából Moszkvába röpíti, a minisztériumba, a bizottságba. Cselisevet nem nagyon érdeklik ezek a szervezeti problémák, az ipar irányítása. Ez nem erős oldala, valamit össze is keverhet, amit nyugodtan be is ismer. No meg azt sem tudja pontosan, mi a véleménye ezzel kapcsolatban az egyiknek, másiknak, harmadiknak. Azért természetesen szívesen elbeszélget egy kicsit Onyiszimov munkatársairól.

Így ülnek beszélgetésbe merülve, s Onyiszimov érdeklődve hallgatja, miket mond az öreg akadémikus. Annak idején sok estét eltöltöttek együtt, hol az Onyiszimovnál tartott értekezleteken, hol kettesben tárgyalva valami tervfeladatot avagy az iparpolitika valamelyik kérdését, de így feladat nélkül, a munka feszültsége, villamossága nélkül, ami csak úgy áradt Onyiszimovból, most beszélgetnek először. Vaszilij Danyilovics észreveszi, hogy bár a bizottság egykori elnöke lélekben most is ahhoz a munkához vonzódik, amelyet ott kellett hagynia, már akarva-akaratlanul mintha kívülről érdeklődne iránta. Hát bizony ott Onyiszimov már semmit sem tehet, semmin nem változtathat, semmiben sem dönthet. Itt pedig hosszú estéken át semmi elfoglaltsága nincs, időnként mintha nyudíjban lenne.

Beszélgetésük közben a telefon sem szólalt meg egyszer sem.

Onyiszimov éjfél után kíséri le vendégét a földszintre, a masszív bejárati ajtóhoz. Azután, nehezen lépegetve, a polírozott korlátba kapaszkodva, visszamegy a dolgozószobájába.

30

Pontosan huszonnégy óra múlva, éjjel egy óra körül Cselisev szállodai szobájában megszólalt a telefon. A már pizsamába öltözött Vaszilij Danyilovics felemelte a kagylót:

– Tessék...

– Nem alszik?

Az akadémikus csodálkozva ismerte fel Onyiszimov hangját.

– Nem.

– Elnézést kérek, magam is tudom, hogy későn van.

Szünet. Cselisev csendben várja Alekszandr Leontyevics további szavait:

– Vaszilij Danyilovics, el tudna jönni most hozzám?

– Történt valami?

– Igen... Megtörtént a dolog.

– Hm... Rendben van, megyek.

– Kocsit küldök önért, Vaszilij Danyilovics. A bejáratnál fogja várni.

Gyorsan öltözködve Cselisev azt találgatja, mit jelenthet ez a szokatlan éjjeli meghívás, „megtörtént a dolog"? Mi történhetett?

Onyiszimov a tágas, halványan megvilágított lépcsőházban fogadja az öreget. Cselisev kutatóan vizsgálgat-

ja. Nem, a külsejéről semmmire sem következtethet az ember. Lefogyott, rövid nyakát, szokás szerint, kifogástalanul fehér, keménygallér keretezi. A sötét nyakkendőt most is nagy gonddal kötötte meg. A fegyelmező központnak engedelmeskedő, a szenvtelenség álarcához szokott, szoborszerű arc most sem fejez ki érzelmeket. Talán csak a betanult, ebben a pillanatban nem helyénvaló, gépies mosoly árulkodik sajátos módon zavarról. Cselisev apró szeme felfedez még egy árulkodó jelet: Onyiszimov bal kezével lefogja a jobb kezét, hogy, az akadémikus helyes következtetése szerint, csillapítsa annak remegését.

Alekszandr Leontyevics a dolgozószobába vezeti a vendéget. Jól becsukja az ajtót. Hellyel kínálja Cselisevet. A páncélszekrényhez megy, két kulcsfordulattal kinyitja, és sötét, nyitott torkából egy dossziét vesz elő, amely remeg a kezében. Cselisev vár. Vajon mi, mi történhetett? A dossziéból Onyiszimov kihúz egy lapot.

– Most kaptam a sifrírozott hírt Moszkvából. Elolvashatja. Megtörtént a dolog. A minisztériumokat megszüntették.

Cselisev átveszi a lapot és olvassa, hogy több ip minisztériumot – ott a pontos felsorolás is – me szüntettek. Feladataikat mostantól kezdve a helyben szervezendő népgazdasági tanácsok veszik át. Na és? Ebben a megalázó? Cselisevnek eszébe jut, hogy 1923-ban, amikor megkapta a határozatot egy üzemen kívül helyezik a gyárat, amelynek főnöke volt, s amely még a polgárháború, a romboláskor idején is működött valahogy, hazavánszorgott, elkeseredésében és dühében egy székbe rúgott és felordított: „Bezárták a

gyárat!" Talán Onyiszimov is ehhez hasonló fájdalmat él át?

– Na és? Megszüntették – mondja Cselisev. – Mi ebben a különös?

– Félek, hogy megrendül a technológiai fegyelem. És elveszítjük a kádereinket.

– Bizonyos veszteségeket nyilván nem tudunk elkerülni – mondja rá Cselisev. – Hisz ez mégiscsak megrázkódtatás.

Az íróasztal fölött függő, lakktól csillogó Sztálin-képre néz. És folytatja:

– Véget ér az ő korszaka. Mi emlékszünk a születésére. Magunk is nem éppen utolsó munkásai voltunk. Dolgoztunk, azt hiszem, nem kíméltük magunkat. Most más korszak következik.

A bozontos ősz szemöldök most nem rejti el az akadémikus apró, okos tekintetű szemét.

Onyiszimov eloltja, elnyomja a hamutartóban a félig szívott cigarettát. És ismét a piros doboz felé nyúl. De még mielőtt hozzáérne, a kép felé fordítja a fejét. És mintha valami hirtelen megnyílna Onyiszimovban:

– Nem tudok így gondolkozni! Az ön számára letűnt korszak. De számomra... Megmentette az életemet. A szó közvetlen értelmében megmentette.

„Hm, Sztálin megmentette, ugyan kitől? – gondolja gúnyosan Cselisev. – Vajon nem Sztálintól-e?"

– De hát az a lényeg, hogy megmentett? – folytatja váratlan szenvedéllyel Onyiszimov.

Ideges, gyors mozdulattal ismét a nyitott páncélszekrényhez lép, és kiemel egy barna műbőrbe kötött és időtől megfakult másik mappát. Kihajtja. Egy jegyzetfüzetlap tűnik elő, amelyet hosszú időn át őrzött, s az ide-

gen országba is magával hozott. Onyiszimov a mappával együtt az akadémikus felé nyújtja. Alekszandr Leontyevics kalligrafikus írásának minden kis betűje világosan olvasható. Átlósan pedig, más kéz által, lendületesen írt sorok láthatók rajta. Az aláírás, mintha csak a katona nyíltságáról, durvaságáról tanúskodna, minden cikornyától mentes: „J. Sztálin." Cselisev könnyen olvassa: „Onyiszimov et. Én Önt a barátaim közé soroltam és sorolom. Hittem és hiszek Önnek..."

– Ez az én talizmánom – mondja Onyiszimov, anélkül hogy megpróbálna tréfás hangzást adni a szavainak.

A vendég csodálkozik magában. Eh, hogy az ördög vinné el, mennyire őrzi Onyiszimov ezt a papírt. Nem vált meg tőle, ide is magával hozta. Mintha most is a múltban élne. S meglehet, idegeivel, ereivel, csontjaival annyira összenőtt a letűnt korral, amelyet valószínűleg örökre sztálini korszaknak fognak nevezni, hogy már nincs ereje az újhoz alkalmazkodni, elviselni a dolgok megváltozását.

Vaszilij Danyilovics azonban nem kérdez semmit, mert annak ellenére, hogy bármint vesszük is, régi és eléggé közeli ismeretségben van az egykori miniszterrel, a bizottság egykori elnökével, nyilvánvaló jogai ellenére is valami zavarfélét érez, hogy neki, a pártonkívülinek, nem kell tudnia a párttitkokról.

De Onyiszimovnál már átszakadt a gát. A láthatatlan torlasz, amely belső világát hosszú éveken, évtizedeken át elzárta, most mintha hirtelen leomlott volna. És árad a gyónás. S a párton kívüli Cselisevnek elmondja mindazt, amit egyetlen barátjának (egyébként életében már rég nincs helye a barátságnak), egyetlen elvtár-

sának sem mondott el. Még a feleségének sem beszélt, előtte sem tudta megnyitni a lelkét.

De most átszakadt a gát. Berija! Az ő vörös szőrrel benőtt keze függött mindig Onyiszimov fölött, bárhol járt is. Mindketten, Berija is, Onyiszimov is, tagjai voltak a Központi Bizottságnak, tegeződtek, de előfordult, hogy Onyiszimov, amikor észrevette Berija halvány mosolyát, meg volt győződve, hogy gyűlölet rejlik mögötte.

És Onyiszimov egyre csak mondja és mondja. A harminchetes és harmincnyolcas év érthetetlen és szörnyű letartóztatásairól beszél. Vaszilij Danyilovics a padlót bámulja és hallgat. Csak porcos orrcimpájának remegése árulja el, milyen mélyen izgatja az öreget Onyiszimov őszintesége.

Onyiszimov nem szab magának korlátokat, részletesen elmondja a dolgokat – maga is csodálkozik, hogy előbukkannak emlékezetéből –, folytatja a vallomást. Hogy hogyan követték a kocsiját. Milyen gondolatok kínozták, mennyire számított a letartóztatásra. És végezetül a döntés, hogy ír Sztálinnak. Amikor eljött Moszkvából, ennek a levélnek a másolatát is magával hozta. A páncélszekrényből elővesz néhány telegépelt lapot:

– Olvassa el, Vaszilij Danyilovics.

A vendég olvasásba mélyed. Igen, erősen megnyomja a tollat. És a megfelelő méltóságérzettel írja. „Teljes felelősséget vállalok beosztottaim szolgálati tevékenységéért…" „Az apparátusban, amelyet a Központi Bizottság megbízatását teljesítve vezetek, semmiféle kártevés nem történt." És utána kivizsgálást kér.

– Még most sem tudnék semmit hozzátenni – mond-

ja meggyőződéssel Onyiszimov. – Egyetlen szót sem tudnék változtatni rajta.

– Azért most élesebben is lehetne fogalmazni.

Onyiszimov nem válaszol az ellenvetésre, a múlt lebeg a szeme előtt.

A levelet a Gazda kezébe juttatták. Ufimcev, az ismert öreg bolsevik, aki kíméletlen volt mindenkivel szemben, aki akár egy pillanatra is megingott, a legkisebb mértékben is kételkedett Sztálinban. A hadseregből is meg Moszkvából is ismerte Onyiszimovot. Nemcsak ismerte, hanem már rég rokonságba is kerültek. Ufimcev a nagybátyja volt Jelena Antonovnának, Onyiszimov feleségének. Természetesen határozottan megtagadhatta volna a rokoni kapcsolatot. Hisz nem járt közbe bebörtönzött nevelt fiáért, akit nagyon szeretett, de aki a húszas években egyetemistaként az oppozícióra szavazott. Onyiszimovnak azonban hitt, meg volt győződve, hogy az minden körülmények között kész a párt Központi Bizottságának akaratát, Sztálin akaratát teljesíteni, és megkockáztatta, hogy Joszif Visszarionovics rosszallását, ingerültségét váltja ki, önmagát is komoly veszélynek teszi ki, a Gazda elé tette Onyiszimov levelét. Sztálin ráírta a határozatot: „Alakítsanak bizottságot."

Onyiszimov mohón cigarettázik, leszívja a füstöt, időnként mélyről, hosszasan köhög, de folytatja az elbeszélést. A kihallgatások, a Kremlbe való berendelés. A kimérten járkáló Sztálin. Berija semmi jót nem ígérő mosolya. Alekszandr Leontyevics részletesen felidézi azt a félelmetes, szinte már embertelen feszültséggel telített órát. S íme Szergo neveltje úgy jött ki Sztálintól, hogy az bizalmáról biztosította, és új címet adományo-

zott neki, tankgyártási népbiztossá nevezte ki. Akkor átlépett egy bizonyos küszöböt, valami más időszámításba került át.

Zaklatott gondolatai az Ordzsonikidzével kapcsolatos emlékei felé sodorják Onyiszimovot. És ismét gyón.

Odakinn már megvirradt. A lazán összehúzott függönyök között világos csík látszik. A gyónásba merült Onyiszimov nem húzza szét a függönyöket. Folytatja anélkül, hogy a reggeli fényt beengedné, mintha még mindig a tegnapi napban élne. Betegesen sápadt arca reggelre teljesen megszürkült. Látszatra ok nélkül, szaporábban, hallhatóan lélegzik.

– Ne kínozza magát – dörmögi az akadémikus. – Szabaduljon meg attól az időtől. Miért tartja annyira fogva? Még ön előtt a jövő.

De Onyiszimov gondolatai továbbra is a múltban kalandoznak.

31

És lelkén könnyítve csak mondja, egyre mondja. Igen, becsületesen dolgoztunk. Emlékszik, Vaszilij Danyilovics, a magnyitogorszki pislákoló életre? Egyébként, miért kérdezem. Hát elfelejthet az ember ilyesmit?

Negyvenegy. A moszkvai csata tele. Onyiszimov, miután Magnyitkától idáig jó száz kilométert tett meg terepjárón, usankában, rövid bundában, sötét nemezcsizmában ott áll a kavargó hóviharban a pusztán. Mellette, az utat betemető hócsomókon át, teherautók vergődnek a viharban, amelyek hegyes kupacba rakott, szinte már feketének ható, sötétlila követ szállítanak

Magnyitkába. Mangánérc ez, az a szükséges anyag, avagy a kohászok szakkifejezése szerint adalék, ami nélkül a technológia elemi szabályai szerint nem lehet lövedékekhez, a tankok páncéllemezéhez szükséges nyersvasat előállítani.

Mangánércből pedig nincs elég. A rég művelésbe vett, gazdag nyikopoli medencét Ukrajnában már a háború elején elveszítették. Csak a csiaturai bányák maradtak meg Grúziában. De a szállítás akadozik. A Kaukázusból kivezető utakat eléri és bombázza az ellenséges légierő, ezzel elvágja a bakui olajat, és egyben megnehezíti, elviselhetetlenné teszi keleten lévő óriási gyáraink mangánhiányát.

A magnyitkai geológiai kutatók már nyáron kitapogattak a puszták körzetében néhány szegényes mangánfészket. Magnyitogorszkból ideirányítottak néhány bányászcsapatot, gyalulatlan deszkákból összeszerelt házakat, máriaüveg-ablakos sátrakat hoztak. És a kemencék felé megindult, csordogált a helyben, az Urál előterében kitermelt lilásfekete kő. De az abban az évben hamar beköszöntő tél, amely mindjárt kegyetlen hideggel és hóviharokkal kezdődött, befújta, eltüntette a síkságon és dombokon át vezető utat.

Onyiszimov életében igen nehéz pillanat volt, amikor Szverdlovszkban, ahol az acélipar kitelepített központját elhelyezték, elhatározta, hogy felhívja az Állami Honvédelmi Bizottságot. Telefonkagylóval a kezében, a mindenféle sípolást, zajt hallgatva – mintha csak a vezeték is a hóvihar süvítését közvetítené –, állva várta a kapcsolást, mert nem volt képes leülni. Bátran jelentette: nem tudunk megbirkózni a feladattal, lehetősége-

ink kimerültek, a mangánhoz vezető szalagnyi út járhatatlan, befújta a hó.

Két, a moszkvai frontra szánt gépkocsizó zászlóaljat az acélipari népbiztosság rendelkezésére bocsátottak. S azok áttörtek a hó által elzárt bányászokhoz, hoztak egy kevéske feketés törmeléket az éjjel-nappal – hófehérrel, zölddel és sűrű korommal kevert – vörös füstöt eregető sokkéményes óriási gyár kamráiba.

Onyiszimov végigment az életet biztosító, szalagnyi úton, ellátogatott a mangánérc-lelőhelyekhez, még fokozni is tudta a kitermelést. Azután visszatért Szverdlovszkba. Bement Cselisev dolgozószobájába. Az akadémikus apró szeme a lelógó őszes szemöldök alá rejtőzött, keskeny szája sarkában érthetetlen, talán zavart vagy az ördög tudja, miféle mosoly jelent meg, aztán eltűnt, majd ismét megjelent. Onyiszimov meg is kérdezte:

– Min nevet, Vaszilij Danyilovics?

– Hát egy kicsit reszketek. Felelősséget vállaltam...

– Na, na...

– A mangánércet ezek a derék legények az elegytérben kidobták. Átforgatták az egész termelési folyamatot.

A szokásos, dühös „ki engedte meg?" ez alkalommal nem hangzott el Onyiszimov részéről. Azt kérdezte:

– Ki? Hol? Mikor?

– Alekszandr Leontyevics, egyszerre két gyárban is így történt.

Cselisev elmondta részletesen. A mangán hozzáadása nélküli olvasztások olyan acélfajtát eredményeztek, amelyek kiállták a próbát, pontosan megfeleltek az állami szabványnak. Onyiszimov, érzelmeit elfojtva, fi-

gyelmesen, kritikusan átnézte a dokumentációt, ceruzával ellenőrizte az elegyszámítást. De azért csak megkérdezte:

– De hát miért nem kértek rá engedélyt?

Cselisev megvakarta nem valami kecses füle tövét.

– Túlkapás! – jelentette ki vidáman. – Olyat kaphatunk, hogy... Mit tehetünk mi, szegény fejünk...

Igen, Vaszilij Danyilovics, akár jók, akár rosszak voltunk, de azért utolsók nem voltunk. A tiszta követségi asztalon heverő cigarettásdobozból Onyiszimov kihúz még egy cigarettát, ismét pöfékel. És váratlanul kimondja annak az embernek a nevét, akiről, amint ezt Cselisev addig úgy gondolta, nem akart beszélni:

– Pjotr Golovnya nyilván megvet engem.

32

A bizottság egykori elnöke folytatja zaklatott elbeszélését, még sok mindent el szeretne mondani. Olykor töredékesen beszél, belezavarodik, és természetesen nem használ szép szavakat. Ám az agyában, lázas gondolataiban világos képek váltják egymást. Az egyiket hadd mondjuk el saját megfogalmazásunkban.

...1952 egyik forró júliusi napján történt.

Egy hét sem telt el azóta, hogy Onyiszimov dolgozószobai magányában elolvasta és többször átolvasta a Szovjetunió Minisztertanácsa Lesznih találmányáról szóló határozatát. A Sztálin által aláírt papír első bekezdései Onyiszimovnak szóló megrovást tartalmaztak. A megfogalmazás éles volt: „Egy igen értékes javaslat elfojtása." És Onyiszimov, bármennyire sértve

érezte is magát, bármennyire szenvedett is az önérzete, megkönnyebbülten sóhajtott fel. Egészen közel, mármár arcát érintve, fütyült el, zúgott el mellette a halál szele. S ebben az esetben Alekszandr Leontyevics aligha túlzott. Ha a felbőszült Gazda eltávolítja Onyiszimovot, Berija minden bizonnyal megtalálja a módját, hogy elintézze ellenségét. Alekszandr Leontyevics megúszta az ügyet ezzel a kétsornyi megrovással, no meg azzal a feladattal, hogy építsen fel, állítson üzembe egy Lesznih kemencéivel felszerelt nagy gyárat.

Az akkori, még számára, a sok csetepatéban megedződött ember számára is túl nagy idegfeszültséggel telített napok után, amikor csodálkozva vette észre, hogy ujjai csak úgy, minden ok nélkül remegnek, a hét végén pihenést engedélyezett magának, s úgy döntött, hogy a szombat estét és a vasárnapot a nyaralóban tölti.

A nyaraló, amelyet, hogy úgy mondjuk, beosztásánál fogva rendelkezésére bocsátottak, egy, a Moszkva folyóhoz közeli fenyvesben helyezkedett el. Onyiszimov ritkán látogatott ki ebbe a városon kívüli kis házba, vasárnap is fogva tartotta a munka, a dolgozószobája. Miután kinn aludt a nyaralóban – amelyet, akárcsak moszkvai lakását, idegenek rendeztek be szállodai szobaszerűen –, forró vasárnap délben egyedül elindult a nyaralóból, és lassan a folyó felé lépegetett.

A kemény fehér gallér a hálószobában maradt, a keményített ing helyett könnyű, világoskék inget viselt, a felső gombot nem gombolta be, rövid nyakát szabadon hagyta, hadd fújja a szél. Választékkal kettéosztott, most is kifogástalanul fésült haját széles karimájú fehér kalap alá rejtette: ilyen öltözékben Alekszandr Leon-

tyevics a délvidéken szokott járni, amikor szabadságon van és üdül.

Egy darabig hol a mezőn, hol pedig a gyantaillatú, fülledt erdőben ment.

Egyszer csak egy dombról, amely meredeken ereszkedett a parti föveny felé, előtűnt a csillogó, sima folyó és a tágas rét az alacsony túlsó parton. A zöld, már kissé sárgába hajló mezőt átszelő szalagnyi országúton, a távolból aprónak tűnő, naptól szikrázó autók gördültek. Gördültek, eltűntek a szem elől, de újak jelentek meg helyettük.

Itt a dombon azonban, amely szintén a főutaktól kissé távolabb elhelyezett telep területéhez tartozott, még ezen a fülledt vasárnapon is csend honolt, és kevés ember járt. Csupán néhány fürdőzőt lehetett látni a vízben és a fövenyen.

A kaszálatlan, már kissé kemény szálú, öreg és talpa alatt ruganyozó füvön lépegetve Onyiszimov hirtelen kiáltást hallott:

– Alekszandr Leontyevics, te vagy az?

Onyiszimov megfordult a kiáltásra.

Csillogóan fekete haját az erős napsütésnek kitéve – noha a közelben egy terebélyes, magános fenyő kínálta árnyékát – a gyerekkorától a kaukázusi naphoz szokott Tevoszján heverészett félig fekve a fűben, és lágy mosollyal szemlélte Onyiszimovot. Mellette ott volt a levetett zakója és szürke filckalapja is. A Szovjetunió Minisztertanácsának elnökhelyettese, csakúgy, mint Onyiszimov, itt megvált szokásos gallérjától: a nyitott, világos ingből kilátszott fekete mellszőrzete.

– Ülj le – invitálta Onyiszimovot barátságosan Tevoszján.

– Jaj, én itt megégek – tréfálkozott Alekszandr Leontyevics.

– Hát jó, figyelembe vesszük a kívánságodat.

Tevoszján könnyedén felugrott, hogy áttelepedjék az árnyékba. Közben sötét, majdnem fekete szemével valakit keresett a folyón.

– Nézd – mondta. – A lányom. Ott, az a piros sapka.

S feje fölé emelve barna karját, integetni kezdett.

Az azonnal a parthoz úszó piros sapka – Tevoszján lánya – magasba emelte a kezét és visszaintett.

– Valahol itt van Vologyka fiam is – folytatta Tevoszján. – Mindjárt mozgósítjuk. Nem játszanánk egy sakkpartit, Alekszandr Leontyevics? Vologyát elküldjük a tábláért. Aha, ott van... Azt hiszem, már észrevett.

Egy mozdulattal magához intette a fiát, akit, hogy őszinték legyünk, Onyiszimov még meg sem látott. A fürdőnadrágos, csokoládébarnára lesült fiú felállt a homokról, és apja felé indult a hangtalan hívásra.

Egy perc múlva az ifjabb Tevoszján, aki nagyon pontosan, egészen a világosan kirajzolódó bajusza vonaláig, örökölte apja külsejét, udvariasan meghajolt Onyiszimov felé és odakiáltotta:

– Apa, szükséged van rám?

– Nem kötelező, de... Nem mennél el a sakktáblaért?

– Dehogynem. Természetesen.

Onyiszimov elkapta a fiú apjára vetett tekintetét, amiből imádatot olvasott ki. Kissé a szívébe szúrt. A szőke, fehér bőrű Andrejka, a házassági kötelék kései gyümölcse, az Onyiszimov házaspár egyetlen gyermeke, már nem nézett így Alekszandr Leontyevicsre.

A mai vasárnapon, apja ritka itteni tartózkodása alkalmával is, már reggel eltűnt otthonról.

A sakktáblára várva a két régi harcostárs a fenyőfa alá ült. Rágyújtottak. Onyiszimov cigarettával füstölt. Tevoszján kedvenc szopókás cigarettáját, a Düsesszt szívta.

– Képzeld – mondta Alekszandr Leontyevics –, orvostudományunk csillaga, Szolovjov professzor, egyszer azt mondta nekem: ha már dohányzik, legalább legyen benne öröme. Helyezkedjen el kényelmesen, a munka várhat két percet, és cigarettázzon jóízűen.

Mindketten elnevették magukat. Hogyan szakítsanak ilyen perceket a rohanó munkanapokon és éjszakákon?

Mivel itt, a nyaralótelep kötetlen légkörében találkoztak, munkáról nem beszéltek. Ez íratlan szabály volt – pihenés közben tilos a „munka" fogalmába tartozó dolgokról beszélni. A Minisztertanács elnökhelyettese természetesen tudta, hogy néhány nappal azelőtt Sztálin megrovásban részesítette Onyiszimovot. Minden, Lesznih módszerére vonatkozó határozatról tudott. De még csak nem is célzott erre a témára.

Szót váltottak erről-arról, időnként hallgattak. Tevoszján hanyatt feküdt, kezét a feje alá helyezte. S egyszer csak valami jelentéktelen beszélgetésben, mintegy véletlenül, azt mondta:

– Azt hiszem, tegnapelőtt megküldték neked Pjotr Golovnya beadványát? Megkaptad?

– Meg.

Igen, Onyiszimov már olvasta a Kurakovka igazgatójának levelét, melyet az a párt Központi Bizottságához és a Minisztertanácshoz címzett. A levél kellemet-

len volt. Az ifjabbik Golovnya azzal vádolta Onyiszimovot, hogy az hosszú éveken át nem adott utat találmányának, amelyet már mindenütt elismernek. És a továbbiakban azt követelte... Onyiszimov most nem akart erre gondolni. De vajon miért érdeklődik Ivan Fjodorovics Golovnya iránt?

Fekve, a fejét arra sem fordítva, Tevoszján még hozzátette:

– Tegnap ezzel kapcsolatban felhívtak Lavrentyij Pavlovicstól.

Onyiszimov nem válaszolt, ám a forróság ellenére is hideg kúszott végig a hátán. Lavrentyij Pavlovicstól! Tehát Berija már kiszagolta. S bár a Lesznih-ügyet sikerült megúsznia... Onyiszimov ismét a cigarettásdoboz felé nyúlt. Az ujjai finoman remegtek. Megpróbált úrrá lenni az undorító remegésen. De nem sikerült. S anélkül hogy rágyújtott volna, zsebre dugta a cigarettásdobozt.

De Tevoszján már másról beszélt – Vologyáról, a főiskoláról, ahova a fia szeretne bekerülni.

Azután megérkezett a sakktábla. Onyiszimov zavart volt, s ez akadályozta a gondolkodásban. Az első játszmában nagyon kikapott. De a fékek segítségével ismét összeszedte magát. Cigarettázás közben – még ujjainak remegése is megszűnt – külsőleg teljesen nyugodtan, mégiscsak megszorongatta partnerét, aki hozzá hasonlóan jó sakkozó volt, és a második játszmában ő győzött.

Árad, egyre árad a gyónás.

Azon az őszinte éjszakán, miközben az öreg akadémikusnak vallott, Alekszandr Leontyevics csak ritkán ült le, a feszültség és izgalom következtében minduntalan felugrott. Most is járkál, a földgömbhöz lép, a kék foltokkal tarkított nagy gömböt nézi:

– A föld kerekén egyetlen ember sem vet meg engem annyira, mint Pjotr Golovnya. De azért... De azért ő mégiscsak így nézi a dolgokat...

S két oldalról, mintegy szemellenzőként, halántékához illesztve nyitott tenyerét, Onyiszimov behatárolja látókörét.

– Pedig inkább így kellene néznie. – Alekszandr Leontyevics elveszi a kezét, a padlóra néz, az egész szobán körbejártatja tekintetét. – És meg kellene látnia mindent.

– És ön, ön hogyan néz? Nem akarja meglátni a jövőt.

Onyiszimov még mindig őszinte:

– Nem tudom. Az már nyilván nem létezik számomra. A mai napig még hittem, hogy visszatérek az iparba. De most már... Most már nincs szükség ott rám.

Az akadémikus feláll. Előtte a munkanap, magának is pihennie kell, no meg Onyiszimovot is hagyni kell pihenni, aki kimerülten, ha nem betegen, úgy kibeszélte magát, ahogyan talán még egész életében soha. De valami vigasztalót kell mondani:

– Nem tesz semmit, egy kicsit még tűr. Aztán majd csak szerveznek valami központi népgazdasági tanácsot avagy ipari főigazgatóságot. S nálunk szeretik, ha

van kéznél egy olyan ember, akit mindenért felelőssé tehetnek. Akiről olykor három bőrt is lenyúzhatnak. S akkor majd azt mondják: „Ide nekünk Onyiszimov elvtársat, ez éppen neki való hely." Ezt megjósolom önnek, Alekszandr Leontyevics.

Onyiszimov ismét lekíséri vendégét a bejárathoz.

Az elmúlt szokatlan éjszaka élményein gondolkozva Cselisev gyalog ment a szállodáig a hajnali hűvösben. És előzetes józan meggondolása ellenére nem feküdt le. Az asztalhoz ült, kinyitotta a vastag füzetet, amelyet Csendlandba is magával hozott, és friss benyomásai alapján elkezdte írni Onyiszimov históriáját. S bár aznapra érdekes kirándulásokat szerveztek, a telefonhívásokra Cselisev azt válaszolta, hogy nem érzi jól magát, és inkább ágyban marad. Majdnem estig írt, az utókor iránti kötelességét teljesítette, amint ezt ő maga megfogalmazta. A tudós kohómérnök már majdnem három évtizede vezet ilyen feljegyzéseket, attól a biztos meggyőződéstől vezettetve, hogy nagy idők tanúja.

A szerző hatalmát kihasználva (s remélvén, hogy nem élek vissza vele) még egyszer kijelentem, hogy ezt a beszámoló regényt aligha gondoltam volna ki, a megírásáról már nem is beszélve, ha nem rendelkezem olyan emberi dokumentummal, mint Cselisev akadémikus naplója.

A csoport hazaindulása előtti estén Onyiszimov meghívta az elutazókat. A szerény, józan életű ember, aki kerülte a szeszes italt, és ezt egész életében betartotta, most is hű maradt önmagához – a vacsorát vodka, bor, sőt sör nélkül szolgálták fel.

Vacsora után hanglemezeket hallgattak. Nagyszerű

előadásban egymás után hangzottak fel az ismert orosz dalok – a *Sztyenyka Razin*, a *Van a Volgán egy szirtfok, A tölgy és a vörösberkenye*, a *Moszkvai esték*. A vendégek között, mint szinte minden orosz társaságban, akadt egy jó hangú énekes, egy fiatal hajóépítő mérnök. A feszélyezettség lassanként feloldódott. Onyiszimov a fekete estélyi öltözékében egy kis emelvény lépcsőjére ült, amely színpad szerepét töltötte be, és szó nélkül hallgatta, nézte honfitársait. A magas, világos hajú, nagy orrú előénekes ledobta a zakóját, ott maradt drapp ingében, és két kezével kifejezően vezényelve, vitte a szomorú bölcsődal dallamát:

Amint nagylány leszel, szentem,
Férjhez adnak téged menten
Egy óriás faluba,
Egy idegen faluba.

A karmester széttárt karja meglendült, és sok hangon felhangzott a refrén:

Hétfőn az eső
Ott hull, hulldogál...
Á-á-á-á-á...
Csi-csi, aludjál...
Hullva hulldogál.

Így, a két kezét széttárva, vitte a dalt, vezényelt egykor a Szent Pantyelejmon-zárdában – megszokás alapján így nevezték a szerzetesektől elvett és akkor az acélipari főiskola hallgatóinak otthont adó épületet – a vékony, kék szemű Vologya Pizsov is, akit csak Pizsiknek

szólítottak. A fiú már nem él, de Onyiszimov nem akar erre gondolni. Pizsik az egész estét képes volt végigénekelni. És szintén levetette a zakóját, s ott állt magas alakjával világos – nem, nem galléros ingben, hanem szatén orosz ingben, amelyet a nadrágján kívül viselt, és vékony szíjjal övezett körül. Előfordult, hogy Pizsik is ezt a szomorú bölcsődalt énekelte, amelyet szibériai hazájából hozott magával:

A parasztok hajbakapnak,
Ott nyomban fejszét ragadnak.
Szerdán az eső
Ott hull, hulldogál...

Az eső, mintha szándékosan tenné, most is egyhangúan kopog a követség ablakain.

Csi-csi, az eső,
Csi-csi, az eső...

A belemelegedett mérnök másik dalba kezd:

Toronyszoba, emelet,
Rejti az én kincsemet.

Ezt is énekelte Pizsov diákéveik során. Onyiszimovnak rendszerint megtiltotta az éneklést – mivelhogy nincs hallása –, de amint a *Toronyszoba, emelet*-re gyújtott, sohasem felejtette el figyelmeztetni: „Szása, te is bekapcsolódhatsz." Alekszandr Leontyevics most is megpróbál csatlakozni a többiekhez. Hess, hess, makacs gondolatok!

A vendégek csak jóval éjfél után köszöntek el a követtől. Onyiszimov keményen kezet rázott mindegyikükkel. Cselisevnek pedig azt mondta:

– Adja át üdvözletemet mindenkinek.

Egy kis ideig várt és megismételte:

– Mindenkinek.

Cselisev a szemöldöke alól Alekszandr Leontyevicsre pillantott, s megértette, hogy az az ifjabb Golovnyát is beleérti. S azt felelte:

– Átadom.

34

Elbeszélésünkben már szerepelt a világszerte ismert és Moszkvában is jó hírnévnek örvendő orvos, az *Általános belgyógyászat* szerzője, Nyikolaj Nyikolajevics Szolovjov professzor, aki valamikor megvizsgálta Onyiszimovot, és azt mondta neki: „Kerülje az ütközéseket."

1957 augusztusában Szolovjovot felhívták a Külügyminisztériumból:

– Nyikolaj Nyikolajevics, nem menne el Csendlandba? A követünk, Onyiszimov elvtárs beteg.

– Mi történt vele?

– Tüdőgyulladással feküdt. A krízisen túl van, de még nem gyógyult meg. Kérjük, Nyikolaj Nyikolajevics, mondjon véleményt róla.

A rózsaszín, kopasz feje búbja körül ősz, göndör hajkoszorút viselő, fiatalos Szolovjov, aki, mint már említettük, inkább festőművészre, filmrendezőre emlékeztetett, semmint orvosra, s aki már sok országban járt,

de az észak-európai országokban még nem fordult meg, örömmel elfogadta a megbízatást.

Egy szép szeptemberi nap hajnalán a vnukovói repülőtérről indult útnak. Vele együtt indult a férjéhez Onyiszimov aggódó, de szokása szerint fegyelmezettségét és lélekjelenlétét megőrző, egyszerűen öltözött és sima frizurát viselő felesége is.

Útközben, hogy az átszállás ideje gyorsabban teljen, a repülőtér szinte kizárólag üvegből épített tranzitvárójában Nyikolaj Nyikolajevics megkérdezte Jelena Antonovnától:

– Írt valamit a férje önnek a betegségéről?

– Szinte semmit. Általában nem szeret írni. Csak hivatalos iratokat. Olykor telefonon beszélünk. Tudom, hogy sehogyan sem tudott alkalmazkodni a klímához, valami oknál fogva állandóan meghűl. De levélben semmire sem panaszkodott.

– Milyen a vérnyomása, a hangulata?

Jelena Antonovna röviden válaszolt:

– Kellemetlenségei voltak. Egy ideig az új helyén is bizonyára nyomott volt. Azután, ahogy én láttam, lekötötték új kötelezettségei.

A friss, rózsás arcú Szolovjov – mintha nem is hajnali háromkor kellett volna felkelnie – érdeklődéssel hallgatta az asszony szavait. Sem a kopaszsága, sem ősz haja nem oltották ki benne a fiatalos érdeklődést, amellyel minden beteg, minden ember felé fordult, akivel csak orvosi praxisa során találkozott. Talán éppen ez az, úgy gondoljuk, írókra jellemző vonás határozta meg, hogy Szolovjov az általános belgyógyászatot választotta orvosi működése köréül.

– Elnézést a tapintatlanságért, de nem tudott volna ön is vele utazni?

Onyiszimov felesége semmivel sem árulta el, hogy ezek a szavak elevenére tapintottak. Továbbra is nyugodtan beszélt:

– De hiszen én is dolgozom. És a fiam nevelésével is foglalkoznom kell, a kamaszkor, mint tudja...

Annak jeléül, hogy a választ megfelelőnek találja és megértette, Nyikolaj Nyikolajevics bólintott. Ez a futó beszélgetés, no meg a repülőgépben már együtt töltött pár óra azt az érzést keltették benne, hogy egy magán jól uralkodó, józan, adminisztrátori adottságokkal megáldott asszonnyal utazik együtt. Hát ha így van, legalább a nehéz percekben nem fog butaságokat csinálni, nem veszíti el az önuralmát, nem fog zokogni, tanácskozó partner és komoly segítség lesz.

A repülőgép estefelé érkezett Csendland fővárosába. A repülőtérről a kocsi a követségre vitte Szolovjovot meg Jelena Antonovnát.

A követ az első pillanatban súlyos beteg ember benyomását keltette. Nagyon lefogyva, házi köntösben lépett az érkezők elé. A mozdulatai bágyadtak voltak, és felesége láttán sem csillant fel a szeme. Szinte közömbösen megcsókolta, helyesebben csak érintette az asszony arcát vértelen ajkával. Sárgás, sápadt arca kissé szürkébe játszott. Mintha a sárga színbe hamuszürkét kevertek volna. Már szinte önmagában ez a sajátos hamuszín elárulta, nevén nevezte a betegséget.

Sok-sok év után először fordult elő, hogy Onyiszimov nem borotválkozott mindennap. A borosta kiütközött az állán, felkúszott a soványság miatt élesen ki-

ütköző pofacsontok felé. Szép vonalú orra megvastagodott, túlságosan nagynak tűnt.

Nyikolaj Nyikolajevics hagyta, hogy a házastársak nyugodtan beszélgessenek egy kicsit, s aztán bement a beteghez. Alekszandr Leontyevics a hálószobában fogadta az orvost. A szobát már gondosan rendbe tették, talán Jelena Antonovna. A két széles ágy – az egyik teljesen simán bevetve, a másik szintén rendben, de a fejrésznél könnyedén felhajtott takaróval, mintegy a beteget várva –, a tükrös ruhásszekrény, az éjjeliszekrények, a kisasztal és rajta a kancsó víz meg az üres virágváza pontosan úgy helyezkedtek el, mint a moszkvai lakásban. Masszív, fekete keretes szemüveggel felfegyverkezve – a beesett arc a szemüvegtől még kisebbnek látszott – Onyiszimov a felesége által hozott moszkvai újságokat nézegette.

Most Jelena Antonovna hagyta magára az orvost és a beteget. Alekszandr Leontyevics levette a szemüveget, és ő szólalt meg elsőnek. A közérzetére nem panaszkodott, sőt, a professzornak úgy tűnt, inkább jobbnak tüntette fel az állapotát.

– Tudok dolgozni, és dolgozni akarok. Segítsen, Nyikolaj Nyikolajevics, eloszlatni minden kételyt.

– Milyen kételyt?

Alekszandr Leontyevics hozzákezdett, hogy elmondja a dolgokat. Valószínűleg meghűlt. Ez vagy egy hónappal ezelőtt történt. A láza azonnal majdnem negyven fokra szökött fel. Orvost hívtak hozzá, akiről kiderült, hogy orosz származású amerikai állampolgár, de Csendlandban él.

– Világpolgár. Érdekes figura. Magánklinikája van itt. És szinte minden követség az ő szolgálatait veszi

igénybe. Tudja, mit mondott rólunk? A maguk emberei nagyon zárkózottak. Nem buta ember. S azt hiszem, érti a dolgát.

Onyiszimov ráérősen beszélt. Nyikolaj Nyikolajevicsnek tetszett a viselkedése – semmi fontoskodás vagy affektálás, semmiféle előkelősködő manír, nyílt, férfias beszéd. Alekszandr Leontyevics elmondta, hogy az amerikai orosz tüdőgyulladást állapított meg nála, antibiotikumokat írt fel, és levitte a lázát. Azután elvitte a követet a klinikájára, átvilágította a tüdejét, röntgenfelvételeket készített. Szükségesnek tartotta, hogy professzorokkal konzultáljon. S hamarosan két itteni professzorral látogatott el Onyiszimovhoz. És a szemébe mondta: „Okunk van feltételezni, hogy tüdőrákról van szó."

A továbbiakban a szerző, miközben Onyiszimov élet- és betegségtörténetének csomóit bogozgatta, kiderítette, hogy Alekszandr Leontyevics nem egészen pontosan mondta el Szolovjovnak a csendlandi orvosokkal folytatott beszélgetését. Később, a nemzetközi rákkongresszus alkalmával mindkettőjükkel sikerült találkoznom Moszkvában. Egyikük sem – sem az idős köpcös, sem pedig a fiatalabb, nagy szemű – nem felejtette el a szovjet követet. Az ő elmondásukban kissé másképp festett az ügy. Egyáltalán nem állt szándékukban nyíltan közölni a diagnózist Onyiszimovval. Ám azzal, hogy megmondták a nevüket, már fel is fedték a titkot. Kihasználva a pillanatot, amikor az orvosok átmentek a szomszéd szobába tanácskozni, Onyiszimov fellapozta a tájékoztatót, amely az ismertebb csendlandi személyiségek nevét tartalmazza, s azonnal megállapította, hogy rákspecialisták jöttek hozzá, sőt egyikük a köz-

ponti onkológiai intézet igazgatója. A visszatérő professzorokat, hogy úgy mondjuk, falhoz szorította. Miért éppen ők, onkológusok jöttek el hozzá? Nyilván okuk volt rá? Onyiszimov lényegbevágó kérdései – ilyen élesen szokta feltárni az igazságot annak idején is, amikor a főigazgatóság vezetője, miniszter, a bizottság elnöke volt – rákényszerítették a nagyszeműt, hogy beismerje: igen, okuk van feltételezni, hogy tüdőrákról van szó.

Meglehet, Szolovjovból is az igazságot akarta kiszedni Alekszandr Leontyevics. Mindenesetre azt mondta:

– Az itteni orvosok rákot találtak.

Pontosan ezt mondta: „rák", nem az enyhébb, bizonytalan „danagat" kifejezést használta. Úgy tűnt, hogy az acélerős Onyiszimov megőrizte nyugalmát. A kisasztalon, a követ közelében ott hevert a Drug cigarettás doboz. Onyiszimov odanyúlt, sovány, remegő ujjai között megforgatta. Kezének remegése árulta el, mennyire feszültek az idegei. Amikor Szolovjov tekintetével találkozott, eltolta a dobozt.

– Üres... A cigarettával végeztem.

És kezét összetéve, elhallgatott.

– Az itteni orvosok? – húzta a szót Szolovjov. – De hát mire alapozzák?

Onyiszimov tekintete átható és éles lett, amilyen régen volt. Beszéde hirtelen energiával telt meg.

– Nem helyesli a nyíltságukat? De hát beteg és beteg között különbség van. Egyeseket nem szabad megfosztani az illúziótól. Másoknak pedig meg kell mondani az igazat. Többek között nekem is. Ha rákom van – most sem botlott meg a nyelve, amikor a szót kiejtette –,

mondja meg nyíltan. És én ennek a diagnózisnak megfelelően fogok cselekedni. Talán vannak dolgaim, amelyeket le kell zárni. Komoly dolgaim. Ezért nyíltságot kérek.

Nyikolaj Nyikolajevics kezébe vette a röntgenfelvételeket. A tüdő árnyékolt volt. Az árnyék nem gyulladásra vallott, daganat jelenlétét kellett feltételezni. Szolovjov megkérte Alekszandr Leontyevicset, hogy vetkőzzön le, és meghallgatta. Onyiszimov rövid nyakán, hátul, ahol kemény szálú haja kezdődött, egy papiloma, egy anyajegyre emlékeztető csomó látszott. Elég nagy, körülbelül akkora, mint a nagyujjunk körme.

– Ez itt mi?

– Magam is csak nemrég fedeztem fel.

Szolovjov még egyszer megnézte a papilomát. Általános belgyógyászati tankönyvében leírta, hogy a papiloma megjelenése gyakran a daganat előhírnöke avagy kísérője. Azonban ezt nem lehet biztos jelnek tekinteni. Vajon nincs-e a bőrön még más képződmény is? A híres diagnoszta gondosan megnézte a beteg egész testét, hóna alatt megtapogatta a dagadt és tömött nyirokmirigyet, ami már rossz jel volt, a térd alatti gödröcskékre nézett – ott sima volt a bőr.

Vékony, rózsaszínű ujjaival végezetül Onyiszimov hajába túrt, ott is végigtapogatta a bőrt. Igaz, hogy tüdőrák esetén a fejbőr csakúgy, mint az arc bőre, szinte mindig érintetlen marad, de azért Szolovjov érzékeny ujjpárnáival ismét és ismét végigment a sűrű, gesztenyeszínű haj között. Hát ez meg mi? Egy alig tapintható, kölesnyi, tömör csomó. Itt a második... Ej, ez már nagyobb dudor, akkora, mint egy lencse. Talán máris rámondhatjuk, hogy elhanyagolt, reménytelen eset.

– És ezek a duzzanatok a fején? Régóta ott vannak?

– Hol? – Onyiszimov kitapogatta a hajjal borított csomókat. – Nem is tudtam róluk. Csak most vettem észre.

– Öltözzön fel, kérem.

Miközben az inget sápadt, sovány testére húzta, Onyiszimov ismét azt mondta:

– Nyílt beszédet várok öntől. Feltétlenül szükségem van rá. Tudni fogom, mit tegyek.

S ezt olyan meggyőződéssel, olyan nyomatékosan mondta, hogy az igencsak tapasztalt moszkvai orvos megingott. Nem kellene megmondani Alekszandr Leontyevicsnek az igazat? Talán Onyiszimov valóban azon emberek közé tartozik, akiket nem lehet általános mércével mérni. Hisz olyan becsületesen, bátran, egyenesen tette fel a kérdést. De végezetül mégiscsak a hagyományos orvosi óvatosság kerekedett felül benne.

– Úgy látom, hogy a tüdőben gyulladásos folyamat megy végbe – jelentette ki Szolovjov.

S a továbbiakban valami teljesen valószínűtlen dolgot fejtegetett:

– A tüdőben kétségkívül gyulladásos gócok vannak. Meglehet, egy elhúzódó tüdőgyulladás. Az antibiotikumok elfojtották, de ott van, él, és ez okozza mindezeket a jelenségeket.

Szokása szerint érdekesen és élénken írt le valamiféle vélt képet. És a következővel fejezte be:

– Egyébként szükség lenne egy alapos kivizsgálásra a Kreml kórházban. Csak így érhetjük el, Alekszandr Leontyevics, hogy világosan lássunk.

A vizsgálat után Nyikolaj Nyikolajevics beszélt Jelena Antonovnával, és azt mondta, hogy a csendlandi orvosok gyanúját megalapozottnak véli.

A követség kertjében ültek egy padon. A lemenő nap lágyan melegített. Onyiszimov felesége nem veszítette el a fejét, nem kapkodott a súlyos diagnózis hallatán. Kérdezősködni kezdett:

– Miért gondolja így? Mik a jelei?

Szolovjov felsoroltá a szimptómákat, amelyek összességükben teljesen határozottak voltak.

– Mit tehetünk? Van valami ellenszere?

– Nem biztathatom, Jelena Antonovna. Operálni nyilván nem lehet. Más ellenszer pedig... Egyelőre egyetlen, valamelyest is megbízható ellenszerünk sincs.

Jelena Antonovna elfordult. Szolovjov látta anyajeggyel megjelölt homloka szélét és halántékát. A megvastagodott, szinte rovátkált, kissé kékbe játszó vöröses bőr átsötétlett az ezen a részen ritkább haj között. Orvosi nyelven, amelyben, ez már a mi véleményünk, olykor irigylésre méltóan pontos jelzőket használnak, boranyajegynek* nevezik az ilyet. Szolovjov magában megjegyezte: természetesen plasztikai műtéttel el lehetett volna távolítani... Ebben az esetben a nyom a homlokon nem vörösbor-, hanem rosészínű lenne. A nőről kapott összbenyomást nem rontja. Talán még illik is a jelleméhez.

Lám, elfordult, de a sírást nem engedi meg magának. Csak egyszer-kétszer emelte szeméhez a zsebkendőjét.

* Haemangioma naevus flammeus.

Azután ismét az orvos felé fordult. A hangja a régi volt, de a szemhéja és az orra kivörösödött. Nyikolaj Nyikolajevics elmondta, mit beszélt Onyiszimovval, a kérést, hogy mondják meg neki: igazak-e az itteni professzorok feltételezései.

– A férje erősködik. Azt mondja, hogy fontos, befejezetlen dolgai vannak. És hogy a diagnózisnak megfelően fog viselkedni.

Az ősz, egyszerűen öltözött, még ebben az órában is fegyelmezett asszony rövid gondolkodás után ezt felelte:

– Nem, ezt nem szabad. Bátor ember, kész szembenézni a veszéllyel, de... Nekünk az a kötelességünk, hogy ha már nem lesz remény – ismét kitörölt egy könnycseppet a szeméből –, megkönnyítsük a hátralévő napjait.

Szolovjov egyetértése jeléül erre is megbiccentette fehér, göndör hajjal keretezett, kopasz fejét: a megfogalmazás okos és ésszerű.

– Nem szabad – ismételte meg Jelena Antonovna. – Különben szenvedni fog. Senkinek sem mondja meg, de gyötörni fogja magát. S számára ez a legkínzóbb, hogy csendben, senkivel se osztva meg szenvedéseit, kínlódjon.

Ez a magas állásban lévő asszony, úgy látszik, jól ismerte és megértette a férjét. Kis gondolkozás után Jelena Antonovna megkérdezte:

– Nem ez a tulajdonsága váltotta ki... – Az asszony nem mondta végig a mondatot.

A moszkvai belgyógyász ismételten fejet hajtott gondolatban Onyiszimov feleségének esze előtt. Elmagyarázta, hogy az orvostudomány törvényerőre emelt egy

aforizmát, amely szerint „A rák megágyaz magának". A tudomány mind ez ideig nem ismeri a betegség eredetét – ezért van az, hogy a belgyógyászok olyannyira tehetetlenek a rák gyógyításában –, azonban kellő valószínűséggel feltételezhető, hogy a szervezetben vannak a betegség ellen ható, azzal szemben ellenálló erők. Ám ha ezeket az erőket a különböző idegi megrázkódtatások, kimerülések, ütközések, a depresszió megingatják, aláássák, akkor a betegség áttör a meggyengült védelmen.

– Mi a következőképpen értjük, Jelena Antonovna, ezt az összefüggést: a depresszió nem vált ki rosszindulatú daganatot, de elősegíti annak fejlődését. A daganat már régen kialakulhatott a férje szervezetében. Apropó, Moszkvában átvilágították a tüdejét az ideutazása előtt?

– Nem, nem vizsgáltatta ki magát.

– Úgy? És miért nem?

– Tudja, ez nem volt olyan egyszerű ügy. Felmentették az állásából... Ha nem tévedek, ön pártonkívüli?

– Igen.

Jelena Antonovna hallgatott egy kicsit, kifújta az orrát, s nyilván rövid tétovázás után úgy döntött, hogy nyíltan beszél az orvossal:

– Természetesen hibát követett el, nem a megfelelő módon fejezte ki magát. Csak, kérem, Nyikolaj Nyikolajevics, hogy ez köztünk maradjon. De a büntetés túlságosan szigorú volt. Teljesen eltávolították az iparból. Ideküldték. Ő pedig mindig a fegyelem mintaképe volt. És ha elment volna kivizsgáltatni magát, ha az orvos megtiltja neki az utazást, akkor... Érti, hogy ezt épp

ellenkezőleg értelmezhették volna. Nekem pedig eszembe sem jutott ilyen szörnyű betegségre gondolni.

S most végre az asszony, akinek nevét olykor az újsághírekben is megemlítették, nem tudott uralkodni magán, sötétkék kosztümkabátja ujjára hajtotta fejét, és, magát vádolva, sírt. De csak egy-két pillanatra engedett ennek a női gyengeségnek. Ismét szárazra törölte a szemét. Ismét egyenesen tartotta magát, visszanyerte józan ítélőképességét, készen állt a szolgálatra és kötelessége teljesítésére. Most nagyon látszott, hogy orcája, amely szintén vörösbe játszik, megereszkedett, mint egy parasztasszonyé, ez az 1920 óta párttag asszony, aki egyetlen dorgálás, fegyelmi nélkül, feddhetetlenül őrizte meg párttagságát, ez a közéleti személyiség egyidejűleg asszony és feleség is. S a férje érdekében mozgósítani tudta erejét, fegyelmezetten ült, mint a munkahelyén. S most történt meg először, hogy Nyikolaj Nyikolajevics előtt, anélkül hogy zavarba jött volna, nagy barna táskájából, egy retikül és aktatáska keverékéből elővette egyszerű, fémből készült púdertartóját, megnézte magát a tükörben, és bepúderezte az arcát és orrát.

Amint nézte, Szolovjovnak eszébe jutott a valahol hallott és kedvére való mondás: „A halált és a feleséget is Isten küldi." Az az ember, akinek kedvéért őt ide küldték, ezzel az azonos körülmények által alakított asszonnyal együtt lépeget végig életének ösvényén. És ha más lenne a felesége? Fölösleges kérdés... Onyiszimov valaha őt választotta, és ez a választás szintén része személyiségének. Nyilván nem lenne önmaga, ha mást vett volna feleségül. Egyébként vannak sorsdöntő pillanatok, útelágazások. Meglehet, valamikor máshoz

vonzódott, mást képzelt el élete társául. Az éles szemű orvos elhessegeti ezeket a csapongó gondolatokat. Hisz megmondatott: „Isten küldi."

A moszkvai professzor és Jelena Antonovna úgy döntött, hogy Nyikolaj Nyikolajevics még ma táviratot küld Moszkvába. Jegyzetfüzetébe felírja a szöveget a sifrírozó számára: „Onyiszimovot el kell szállítani. Tüdőrák gyanúja forog fenn, Szolovjov."

– Most már tulajdonképpen nincs is szüksége rám tovább Alekszandr Leontyevicsnek – mondta Szolovjov.

– De igen, menjen be hozzá, vizsgálja meg. Vagy legalábbis tegyen úgy, mintha megvizsgálná. És írjon fel neki valamit.

Nyikolaj Nyikolajevics naponta kétszer bement Onyiszimovhoz, gondosan meghallgatta, megkopogtatta, általános erősítő szereket írt fel neki, meg brómot tartalmazó készítményeket. S nem csodálkozott, hogy a betege kezdte magát lényegesen jobban érezni. Az ilyen látszólagos javulási stádiumok különböző tényezők eredményeként, természetesen a pszichés tényezőket is beleértve, gyakran előfordulnak a rákos folyamatok fejlődésében. A subfebrilis hőmérséklet pedig változatlan maradt. Megmaradt a fáradékonyság és a gyengeség is. De bizonyos órákban, főként reggel, Onyiszimov frissebb volt, a köntöst fél napra otthoni, zakós öltönyre cserélte, ismét minden reggel megborotválkozott. Szolovjovnak, aki nagy kedvvel ismerkedett Csendland fővárosával, de vele együtt a feleségének is, aki sokszor jelen volt az orvos látogatásainál, Alekszandr Leontyevics szívesen mesélt az országról. Mintha a diplomáciai tevékenység már valóban lefoglalta volna kissé.

– Itt nagyon bonyolult összefonódások vannak – mondta. – Az itteni nacionalizmus szelleme akadályozza az amerikaiak expanzióját. Értik? Az értelmiség, még a burzsoá értelmiség jelentős rétegei is Amerika-ellenesek. S bár ingadozva, mindenféle kitérőket téve, hozzánk vonzódnak. Mi vagyunk az erő. Itt, hazánktól távol, ezt különösen jól érzékeli az ember.

Ezt a végiggondolt, kiérlelt „Mi vagyunk az erő"-t Onyiszimov méltósággal és elégedetten ejtette ki. Jelena Antonovna figyelmesen hallgatta, nem szólt közbe, s időnként bólintott. Onyiszimov nagy kedvvel avatta be az orvost a gazdaság problémáiba. Csendland gyorsan iparosodik. Katonai vonatkozásban gyengének látszik, de rejtett potenciálja komoly erőt képvisel.

– Mint kohász – tette hozzá gúnyosan – én ezt különösen világosan látom.

És mohón kérdezősködött Moszkváról. Amikor meghallotta, hogy a hengerészeti főigazgatóság egykori épületét a Minisztertanács határozata értelmében a Szolovjov vezette intézet kapta meg, felélénkült, elmosolyodott.

– Még Szergo idején építettem ezt a hodályt. Emlékszik Szergóra?

Nem, Szolovjov nem találkozott vele.

– Kár, nagy kár... Talán azok voltak életem legszebb évei, amikor Szergo vezetése alatt dolgoztam.

Jelena Antonovna könnyed bólintásával mintha ismét férje szavait erősítette volna meg. Ő csak tudja, mennyire Damoklesz kardjaként függött Szergo halála után az Onyiszimov család fölött Berija keze, aki csak az alkalmat várta a leszámolásra. Nem, se Berijáról, még kevésbé a Gazdáról – egy kis fényképe ott függött

a hálóban, ez a csupasz fal egyetlen dísze –, nem kezd beszélgetésbe Onyiszimov ezzel a kellemes és úgy tűnik, okos moszkvai orvossal.

– Így hát épp az én dolgozószobámat birtokolja – folytatta Onyiszimov.

És ezt jó jelnek tekintette. Ő, aki korábban semmit sem hitt csak úgy el, aki találékonyan, élesen leleplezte a legkisebb csalást is, most hajlamos volt elhinni, hogy valamiféle elhúzódó tüdőgyulladása van, hitt a felépülésben. Hányszor megfigyelte már Szolovjov a ráknak ezt a kísérő jelenségét, amire könyvében is utalt, ezt az úgynevezett eufóriát, ezt a sajátos mámoros, túlfűtött állapotot, amihez könnyed hiszékenység, befolyásolhatóság járult.

Moszkvából hamarosan távirat érkezett, hogy Onyiszimovnak haza kell mennie kezelésre. A mindig elegáns, csokornyakkendős, mozgékony és az északi fővárossal való találkozását lelkesen átélő Szolovjov a szokott órában benézett Onyiszimovhoz. Amikor elolvasta a táviratot, gondolkozás nélkül felkiáltott:

– Szerettem volna még egy kicsit itt csavarogni. De hív a kötelesség. Így hát, Alekszandr Leontyevics, szedelőzködünk.

A most is jelen lévő Jelena Antonovna azonnal megkérdezte:

– Nyikolaj Nyikolajevics, mit gondol, végleges távozásra készüljünk?

Az orvos őszinte tekintettel visszakérdezett:

– Ugyan miért? Alekszandr Leontyevics hamarosan visszajön.

A komoly, moszkvai párttag asszony és a világszerte ismert orosz belgyógyász, aki megengedte magának,

hogy külföldön könnyelműnek látsszék, már nagyszerűen összedolgoztak, találékonyan és pontosan játszották a szerepüket.

A repülőtérre Alekszandr Leontyevicset nemcsak a szovjet emberek kísérték ki, hanem Csendland magas beosztású tisztviselői és a királyi kormány mellett akkreditált követségek vezetői is. Mindenki kezet szorított a nagy és kissé még titokzatos, Európa és Ázsia egy részére egyaránt kiterjedő, szocialista nagyhatalom közvetlen, okos és általános rokonszenvet szerzett képviselőjével. Honfitársai is, a külföldiek is mielőbbi gyógyulást, itteni kötelezettségeihez való gyors visszatérést kívántak neki. A kanadai követ karácsonyi vadászatra hívta meg. A készülődés, a közelgő felszállás, a diplomáciai testület iránta tanúsított figyelme, amely bizonyos mértékig természetesen személyének szólt, itteni munkájának eredménye volt, felkavarta, izgatta Onyiszimov képzeletét. Rég nem volt ilyen emelkedett hangulatban, nem érzett ilyen életörömet. Épp hogy megkezdődött a szeptember, amely abban az évben váratlanul meleg és napfényes volt Csendlandban, Onyiszimov sötét puhakalapban, kigombolt átmeneti kabátban ott állt mosolyogva, a kísérőktől körülvéve a szépen kéklő ég alatt, a felszállásra kész repülőgép mellett. A követségi tanácsos, aki egyben az ottani pártszervezet titkára is volt, a széles homlokú Mihejev, Onyiszimov állandó sakkpartnere, egy alkalmas pillanatban megkérdezte:

– Alekszandr Leontyevics, kire bízzuk a negyvenedik évfordulón tartandó beszédet?

– Mit akarsz, az évfordulóig még több mint egy hó-

nap van hátra. Senkire se bízd. Addig visszajövök. És magam fogom megtartani.

A beteg közelében álló Szolovjov könnyedén megerősítette:

– Természetesen, senkire se bízza.

Pedig ő pontosan tudta, hogy Onyiszimov többé soha nem tér ide vissza.

Koppenhágában át kellett szállniuk szovjet repülőgépre. Onyiszimovot egy kényelmes fotelben hagyva a tranzit váróterem üvegfala mellett, az orvos és Jelena Antonovna a repülőtér ösvényén sétált. Az asszony megkérdezte:

– Ha minden beigazolódik, meddig élhet még?

– Ki tudja azt, Jelena Antonovna, nem lehet tudni, milyen lesz a szervezet ellenállása. Néhány hónapig. Fél évig.

Moszkvában, a vnukovói repülőtéren este szálltak le. Nyolc hónappal ezelőtt Onyiszimovot itt búcsúztatták el a munkatársai, mintegy menetoszlopban lépegetve a betonon. Azok közül, volt munkatársai közül, most senki sem jött ki a fogadására.

A lépcsőhöz, amelyen Onyiszimov lassan lépegetett lefelé, odagördült egy mentőautó. Előkerült a hordágy. Erről a Minisztertanács egészségügyi szolgálata gondoskodott – nyilván azt gondolták, hogy Onyiszimov már mozgásképtelen. Ő gúnyosan félretolta az egészségügyieket, de ez a fogadtatás kétségkívül rosszul hatott rá. Az ismerős rossz érzés ismét hatalmába kerítette. Odaszaladt a fia, egy pillanatra megállt, kutatóan nézett apja szemébe, sárgásfehér, szürkébe játszó arcába. Andrjusa elképedt, mennyire kicsi lett, mintha összeszáradt volna ez a kedves arc. Az orra meg kicsonto-

sodott, viaszos lett... A fiú nem szemlélődött tovább, hanem apja melléhez bújt. Az izgatott Onyiszimov végighúzta a kezét Andrejka homlokán, puha haján, megérintette az ajkával.

Amikor felegyenesedett, Alekszandr Leontyevics a nagydarab, férfias Antonyina Ivanovnát, régi kezelőorvosát látta meg. Szolgálati kötelezettségeinél fogva jött ki eléje. Onyiszimov kezet fogott vele, meg akart ereszteni egy tréfát a mentőautóra meg a hordágyra vonatkozólag, de sehogy sem sikerült, s elnevetve magát, csak ennyit mondott:

– Na, Antonyina Ivanovna, már nem dohányzom...

36

A megérkezése utáni napon Onyiszimov befeküdt a kórházba, amelyhez már rég, még miniszter korában beosztották.

Egy úgynevezett félluxus kórtermet – elég különös elnevezés – bocsátottak a rendelkezésére. Ez a félluxus kórterem pedig dolgozószobából, hálóból és fürdőszobából, erkélyből állt, futószőnyeggel borított külön kijárata volt közvetlenül a lépcshőházba. A világos, tágas lakosztályban Alekszandr Leontyevicsnek sok minden nem nyerte meg a tetszését. A süppedő fotelek, a szőnyegek, a drága kis szobrok, a falra aggatott képek súlyos, aranyozott kerete. Valamiféle nagyokosnak még az is eszébe jutott, hogy tükrös szekrényt állítson be. Épp az hiányzik a betegeknek, hogy tükörben gyönyörködhessenek magukban.

Egyébként a tükör most még jól is jött, Onyiszimov

ellenőrizhette benne, hogy napról napra hízik. Ez mintha a kórházban adott diagnózist igazolta volna, miszerint Onyiszimovnak lassú lefolyású, hosszan tartó tüdőgyulladása, avagy orvosi szakkifejezéssel élve: elhúzódó pneumóniája van.

Annyi mindenesetre igaz, hogy ebben a tágas és véleménye szerint túlságosan díszes kórteremben Onyiszimov szemmel láthatóan meghízott, amihez, úgy gondoljuk, a dohányzás elhagyása is hozzájárult. Már nem volt ijesztően beesett az arca. Reggelenként sokszor frissnek érezte magát. A gerinctáji fájdalmak, amelyek azelőtt sem voltak kínzóak, most igen ritkán jelentkeztek, szinte megszűntek.

A fia könyveket hozott neki; aztán pedig az orvos engedélyével kikérte a Külügyminisztériumból a diplomáciai szolgálatával kapcsolatos ügyiratokat; reggeli után öltönyt vett magára, kórházi köntösét a szekrénybe akasztotta, az íróasztalhoz ült, amelyről természetesen eltette a kis szobrokat és egyéb drága díszeket, feltette a szemüvegét, kezébe vette kemény és vékonyra hegyezett kedvenc ceruzáját, s néhány órán át elégedetten és örömmel a dossziékkal foglalkozott.

És egyre inkább megerősödött benne a gondolat, hogy nem rákja van, hanem valamiféle tüdőgyulladása – krónikus, elhúzódó, rendszeres, hosszas kezelést igénylő gyulladásos folyamat megy végbe a tüdejében. De a betegség által kissé eltompított, józan belső hang – amely azért nem halt el –, az, amelyik mindig azt súgta Onyiszimovnak, hogy „ne hidd el", most is gátat szabott a túlságos hiszékenységnek.

Egyik este Andrjusa látogatta meg Onyiszimovot – egy héten kétszer jöhetett el hozzá, ezt a rendet az anyja

állapította meg. A gyereknek természetesen nem mondták meg, mi a baja az apjának, de különböző jelekből, például abból, hogy a kórház folyosóján egyszer Jelena Antonovna félbeszakította az orvossal folytatott beszélgetést, amikor meglátta, hogy jön a fia, és szigorúan elküldte a gyereket, ráparancsolt, hogy a díványon várja meg, már apja betegségének ez a titkolása is helyes következtetésre vezette a törékeny, halk fiút. A jeles tanuló dicsőségére már rég nem pályázó, négyesekkel, időnként pedig hármasokkal is elégedett Andrjusa most a beteg apja kedvéért, akinek egyáltalán nem voltak közömbösek fia osztályzatai, szorgalmasabban tanult, vasárnaponként elhozta apjának aláírásra az ellenőrzőjét. A szőke kamasz, aki most is olyan kérdően tudott nézni, mint régen, és a fegyelmezett, önuralmát most is megőrző apa ezekben a napokban valamelyest közelebb került egymáshoz. A közeledést elősegítette a könyvújdonságokat tartalmazó, Onyiszimovnak hetenként megküldött katalógus is. Apa és fia együtt válogatták ki a kórteremben a megvásárolandó könyveket. Alekszandr Leontyevics most is kihagyta volna a szépirodalmat, ám Andrjusa ízlésének engedve, vállalta, hogy egyik-másik prózai, sőt verskötetet is átlapozza. Ezzel jórészt ki is merült az otthon zárkózottságra nevelt fiú és az – Andrjusa egykori meghatározása szerint „nagy hallgatag" – apa beszélgetése.

Előfordult, hogy hosszú percek teltek el, s apa és fia egyetlen szóval sem törte meg a hallgatást. Alekszandr Leontyevics az újságok vagy a dossziék felé nyúlt, Andrej pedig hosszasan kibámult az ablakon. És egyszer a gyereknek különös dolgot súgott a szíve. Egy Lenin-kötettel és füzettel jelent meg az apja kórtermében.

A kerek asztalka mellé ült, s kinyitotta a *Mi a teendő?*-t, Lenin egyik legfontosabb munkáját, amelyről úgy döntött, hogy átrágja magát rajta, hisz annak idején az apja is tizenöt éves korában olvasta el.

Nehezen igazodik el az olvasottakon, de be akarja bizonyítani az apjának is meg önmagának is, hogy a mai tizenöt évesek is érnek valamit.

S a kórházi szabályok szerint fehér köpenybe öltözött fiú ott ül a zöld ernyős asztali lámpa alatt; szinte lányosan vékony nyaka és hegyes orrú profilja a könyv fölé hajlik. Közelebb húzza a füzetet, és egyet-mást feljegyez.

Alekszandr Leontyevics, aki a friss *Vecsernyaja Moszkvá*-val már elhelyezkedett a díványon, félreteszi az újságot és feláll. Járkálás közben a fia füzetébe kukkant. Az föl sem néz, folytatja a munkát, egy részt a könyvből beír a füzetébe: „...ha ezek a szerzők képesek lennének bátran és következetesen végiggondolni, amit mondanak, ahogyan azt mindenkinek végig kell gondolnia, aki az irodalmi, avagy társadalmi tevékenység színterére lép..." Igen, a gyerek már nem ír düledezve, határozottabb lett az írása. Jó lenne megérinteni, ujjaival érezni világosszőke fejét, lágy haját. De Alekszandr Leontyevics elszokott a becézéstől, már nem képes rá.

És mindketten hallgatnak. Alekszandr Leontyevics tekintete ismét a fia imént írt soraira siklik: „Bátran és következetesen..."

Vajon ő, az apa, mindig így gondolta-e végig a gondolatait?

A fiú folytatja az írást. Az apát vonzza a dívány. Kis idő múltán halkan megkérdezi:

– Andrejka, tudsz titkot őrizni?

A gyerek megrebben. Úgy látszik, elérkezett a pillanat, amikor apjának igazán szüksége van rá.

– Tudok.

– Akkor hozd el nekem a belgyógyászati kézikönyvet. Ott találod a dolgozószobámban.

– Tudom.

– Úgy csináld, hogy ne vegyék észre. És senkinek se áruld el. Senkinek. Érted?

Andrej nem szól, csak bólint. S mint már sokszor, most is összeszorul a szíve a sajnálattól, a beteg, talán jóvátehetetlenül megtört apja iránti sajnálattól és szeretettől, s ez arra készteti, hogy ne nézzen annak sápadt arcába. Andrjusa – s erről az előző oldalakon már beszéltünk – rég nem az apját tartotta ideáljának, de nagyon sajnálta őt. S most nagyon igyekezett, hogy se a tekintetével, se a könnyeivel ne árulja el az egész lényét átható együttérzést. Andrjusa nemcsak a könyvet hozná el titokban az apjának, hanem bármilyen kérését szívesen teljesítené, szeretne valami nagyobbat tenni érte.

Az egyik soron kívüli látogatása alkalmával a többi könyv között elhozta a vastag belgyógyászati kézikönyvet is. S egyidejűleg, saját elhatározásából, elhozta a polcon a kért könyv mellett levő Szolovjov-féle *Általános belgyógyászat*-ot is. Ezt a könyvet Alekszandr Leontyevics kitette az asztalra, a kézikönyvet pedig eldugta, a fiókba zárta. És magányában olvasgatta, összehasonlította a dolgokat.

Gócos pneumónia... A szimptómák nagyjából megfeleltek az ő állapotának: hőemelkedés, köhögés, nehéz légzés. Az idősebbeknél, írta a kézikönyv, gyakran nem eléggé kifejezetten folyik le a betegség. Lassú, kevésbé

jellegzetes pneumónia esetében a szervezet általános áthangolódását eredményező szereket alkalmaznak: többek között ascorbinsavas glukózinfúziót adnak. Őt nem így gyógyítják. Úgy látszik, nem ez, nem ez a baja.

És minduntalan visszatért egy másik betegség leírásához, ismételten mérlegelt, hasonlítgatott... Hosszú ideig megmarad a kielégítő közérzet. A felismerést elősegítik a megnagyobbodott nyirokmirigyek, olykor a bőrön megjelenő gomba alakú képződmények. A betegségre jellemző a tompa mellkasi fájdalom. Mindenféle hővel történő kezelés (melegítő párna stb.) szigorúan kerülendő. Masszív röntgenbesugárzásokra van szükség. Azonban ez a fajta (Dillon módszere szerinti) kezelés, amikor is nagy mennyiségű röntgenbesugárzást kap a beteg, mind ez ideig kevéssé hatásos. Igen, az ő esetében nem alkalmaznak röntgenterápiát. Lehet, hogy mégsem ez a betegsége? Ha az eset nem elhanyagolt, operációval gyógyítandó. Elhanyagolt daganat esetén a prognózis reménytelen.

Hát igen, nagyon sok a hasonló szimptóma. Bár a gyógyítás nem azonos. Csak penicillinnel szurkálják meg valamiféle tablettákat adnak. De fel kell készülni, fel kell készülni a legrosszabbra. Vagyis a közeli végre. És méltóképpen kell fogadni. Minden dolgát naprakészre kell hozni. És feddhetetlenül távozni. Úgy fejezni be az életet, ahogyan azt állama és pártja hű fiának becsülete megköveteli. Ideje pedig, meglehet, már nagyon kevés van rá.

De vajon nem hiába készítgeti-e rá magát? Nincs kizárva, hogy valóban tüdőgyulladása van. Hisz azt írja a kézikönyv, hogy igen sok változata létezik. Alekszandr Leontyevics megint kinyitja a vastag könyvet,

lapozgat, beleolvas, gondolkozik. De csak nem világos: mi baja, mi baja is van tulajdonképpen? S vajon nem akarják-e félrevezetni?

És ha így van, ő valóban nem jön rá a hazugságra?

37

Valóban nincs elég esze hozzá, hogy amint valamikor a minisztériumban és a bizottságnál mondogatta, *felgombolyítsa a dolgot?*

Az a nyomozói képesség, hogy a gyanúsítottat meglepje, megfogja – márpedig szinte mindenkire gyanakodott: „nem hazudik-e?" –, az évek során még csak fokozódott Onyiszimovban.

S vajon a régebben gondjaira bízott szén- és acélbirodalomban be tudta volna csapni bárki is? A legfinomabb, hogy úgy mondjuk, hatodik érzékével felismert, kiszagolt minden kísérletet, amikor port akartak hinteni a szemébe, szépíteni akarták a helyzetet. Még egy elég durva gyári mondás is járta róla: „Ez a pokolba is lemegy, ha valamit ki akar deríteni." Onyiszimov ismerte a mondást, és büszke volt rá.

Nemegyszer előfordult, hogy látogatása alkalmából egyik-másik gyárban a műhelyek falát frissen kimeszelték, az üzemegységek közötti utakat felseperték, homokkal hintették be. Onyiszimov azonban, akárcsak annak idején Szergo, aki sok mindenben a példaképe maradt, bement az eldugott sarkokba, bemászott az öntőgödrökbe, bebújt a munkahelyek alá, felfedezte, milyen piszok, rendetlenség van ott. És elővillantak fehér fogai – itt már a maga módján viselkedett: az eré-

lyes, olykor fékezhetetlenül lobbanékony Szergónak nem volt ilyen kegyetlen mosolya – és majdhogynem beleverte a műhely vagy a gyár vezetőinek orrát a rendetlenségbe és piszokba.

Könyörtelenül ostorozta Onyiszimov azokat is, akik nem elég pontosan, nem elég jól ismerték a szakmájukat. Ki tudta szúrni az ilyeneket.

Bemegy a martinacélműbe vagy a nagyolvasztóműbe, az asztalhoz ül, amelyen az olvasztási naplók hevernek, nézegeti, lapozgatja, s nagyon kemény, tűhegyes ceruzájával szinte átszúrva egy számot, magyarázatot követel a részlegvezetőtől: miért használtak akkor több mangánt, vagy sértették meg a hőmérsékleti előírásokat, vagy az ütemtervet? Mind a bizonytalan, mind pedig a túlságosan gyors válaszok egyaránt gyanakvásra késztették. Egyébként holmi arany középút, a fegyelmezett, nyugodt viselkedés se oszlatta el Onyiszimov gyanakvását. S egy pillanatban, a naplóba tekintve, szokásos szigorú hangján megkérdezte:

– Miért működött tegnap a második kemence lassú járatban?

Erre valami elfogadható válasz következett. Például:

– Lemaradtak az öntőkocsik. Így aztán...

– Az öntőkocsik? Miért? Tisztázta az okát?

– Az út nem győzte. Itt nálunk, Alekszandr Leontyevics...

Onyiszimov végig sem hallgatta, s mintha csak korbáccsal vágott volna végig az illetőn:

– Hazudik! Nem ismeri a munkáját! Tegnap egyetlen kemencét sem állítottak lassú járatra.

Ily módon kizökkentve a kerékvágásból, ahogy

mondani szokták, a hazugság ösvényére tévedő alárendeltjét, Onyiszimov már könnyen kiszedte belőle az igazat, rákényszerítette, hogy elmondja, feltárja a termelés valódi hibáit.

Ám ez a csapda nem mindig működött. Egyszer, amikor a Kurakovka nagyolvasztójának mérőfülkéjében az ifjabb Golovnya állt Onyiszimov előtt... Valószínűleg ez volt az első találkozásuk. De nem, Onyiszimov már hamarabb megismerkedett vele, amikor még nem volt acélgyártási és hengerészeti népbiztos, talán harminckilencben. Igen, igen, harminckilencben. Pjotr Golovnya egyből nem tetszett neki, beképzeltnek, kérkedőnek, törtetőnek látszott.

Onyiszimov emlékezetében minden logikai összefüggés nélkül, elevenen felmerült annak az egykori órának a képe. Meleg augusztusi éjszaka volt. Moszkva elcsendesedett. Pihenőre vonultak az utolsó villamosok, autóbuszok is. Az útkereszteződésekben kihunytak, pihentek az irányító lámpák. A moszkvaiak alszanak. De a Kreml ablakai világosak – Onyiszimov kocsija éppen mellette haladt el. És a népbiztosok, helyettesek, osztályvezetők és főigazgatók, azok beosztottai és titkárai munkanapja, vagy ha úgy tetszik, munkaéjszakája folytatódik.

Onyiszimov, aki akkor a tankgyártás népbiztosa volt, a Nogin térre tartott a kocsijával, az acélgyártási népbiztoshoz, hogy elmondja a tankgyártóknak szállított acél minőségével kapcsolatos igen komoly kifogásait. Igaz ugyan, hogy a népbiztos kiszálláson van, és a *gazdaságot* – hivatali körökben ez a kifejezés honosodott meg – első helyettese, Alekszej Golovnya, egy igen jól dolgozó, munkájához értő kohász vezeti, aki Onyi-

szimov legjobb tudomása szerint nem szokott a levegőbe beszélni.

A kissé már elnehezedett Alekszej Golovnya – az ülő életmód megtette a magáét – zöldes cover-coat zekéjében fel-alá járkált a szobájában, s amint az ajtó kinyílt, azonnal Onyiszimov felé indult. Valamikor évfolyamtársak voltak a főiskolán, de a baráti tegeződés később nem maradt meg közöttük. Meglehet, a magázódásra való áttérést az Onyiszimovra jellemző hivatalos stílus is elősegítette, amely mintegy kikapcsolt minden az ügyhöz nem tartozó beszélgetést, s ez a hivatalos stílus éppoly jellemző volt Onyiszimovra, mint a keményített fehér gallér.

Amikor a szobába lépett, Onyiszimov észrevette, hogy oldalt a díványon ül valaki – egy lebarnult, sovány fiatalember, aki nem tartotta szükségesnek, hogy felálljon, amikor a tankgyártás népbiztosa belépett. Miután Onyiszimov szinte nőiesen kicsi kezét megszorította, Alekszej Afanaszjevics az ülő fiatalemberre mutatott:

– Az öcsém, Petro. A Kurakovka igazgatója.

A fiatalember végre méltóztatott felállni. Állt és mosolyogva szemlélte az akkurátusan fésült, fejét a válla közé húzó, zöld szemű népbiztost. Ezt az isten tudja, mit jelentő mosolyt Onyiszimov nem találta helyénvalónak. Taknyos! Mit tud ez a szörnyűséges harminchetes és harmincnyolcas évről? Épp ebben az időben sokat írtak az öreg kohász Golovnyáról s egyben a fiairól is, akik szintén a kohómérnöki hivatást választották. S íme... Természetesen a vörös hajú, öreg Golovnya és az idősebbik fia megérdemelten lettek ismertek. De a fiatalabb, aki még semmivel sem tűnt ki, ha úgy tetszik,

szintén a dinasztiához tartozik. És tessék, már igazgató!

Onyiszimov még egy éles pillantást vetett az ifjabb Golovnyára. Lebarnult homlokán sebhely fehérlik – nyilván verekedős kölyök volt. Nem kerek krumpliorra van, mint a bátyjának, hanem az apjáéhoz hasonló vékony, hajlott orra. De a szeme egyforma a két testvérnek – olyan, amit gyakran kéknek neveznek, de nem azúrszínű, világos égszínkék, inkább hamuszínbe játszó, szürkéskék. Az ifjabbik kihajtott nyakú könnyű inget visel, az arca és a nyaka vörösbarna – ez nemcsak a perzselő déli nap eredménye, hanem a bőrbe evődő, semmivel le nem mosható apró ércporé, ami a régi, kiszolgált kohókból száll. Igen, lehet, hogy jól dolgozik. De túl nagyra tartja magát. Kissé vörösbe játszó szőke haja hanyagul borzas. Legalább a haját rendbe hozhatta volna. És az ingét begombolhatta volna. És nem kell ilyen magabiztosan mosolyogni.

Onyiszimov elfordult, és az asztal felé indult. Alekszej Afanaszjevics kérdő hangsúllyal azt mondta:

– Az öcsém majd sétál egy kicsit.

– Minek? Engem nem zavar. Semmiféle különleges titokról nem akarok tárgyalni.

Onyiszimov leült, kinyitotta az irattartóját, és minden kertelés nélkül a tárgyra tért. A mindig pontos ember most is gondosan előkészített dokumentációt tárt Alekszej Afanaszjevics elé: laboratóriumi eredményeket, a kiselejtezett acél csiszolatairól készült fényképeket. És jegyzőkönyveket, jegyzőkönyveket, amelyek azt bizonyították, hogy egész lemez-, vagy tengely-, avagy más szállítmányok nem felelnek meg a tankgyártás feltételeinek, követelményeinek.

Alekszej Afanaszjevics nagy sóhajtozás közepette olvasta egyik papírt a másik után. És meg sem próbált vitatkozni. Ő csak tudta, mennyire megrendült a kohászati ipar munkája, miután szinte minden igazgató, de sok közeli munkatársuk is nyomtalanul eltűnt, valósággal lekaszálta őket a letartóztatás. Óriási erőfeszítésre volt szükség, hogy ismét egyenletessé, ritmikussá tegyék a termelést, sínre tegyék és emeljék a megfelelő minőségű fém gyártását.

A beszélgetést folytatva, Onyiszimov maró gúnnyal nyilatkozott az úgynevezett rekorder olvasztárok gyorsolvasztási módszeréről.

– Ezek a maguk hírességei nem acélt adnak, hanem valamiféle kását. Valamiféle pótszert. Túlterhelik a fémfürdőt. A technológiai fegyelem betartása helyett pedig önkényeskednek. Természetesen a tegnapi lihegő lovagok, a műszaki kérdésekben járatlan emberek megengedhettek maguknak ilyesmit, de mi, hála istennek, megtanultuk a technológiai egyszeregyet.

„A tegnapi lihegő lovagok." Onyiszimov ezzel a névvel az igazgatóknak azt a ragyogó csoportját illette, amelyet a harmincas évek elején bíztak meg, s aztán a közelmúltban, Sztálin kegyetlensége folytán szinte teljesen kiirtottak, azt a csoportot, melynek sorsában majdnem maga is osztozott.

De végül mégsem osztozott! Amikor a történtek fölött elgondolkozott, Onyiszimov a felé a meggyőződés felé hajlott, hogy törvényszerűen maradt életben. De miben is állt feltételezése szerint ez a törvényszerűség? Természetesen az is szerepet játszott benne, hogy szinte vérévé vált a Gazda iránti odaadás, Sztálin minden szavának gondolkodás nélküli teljesítése, ez Onyiszimo-

vot nagyon kielégítette, örömét lelte benne, de csupán ez a készsége aligha mentette volna meg. Sokszor gondolt arra, hogy szerencséjére idejében sikerült műszaki képzettséget szereznie, szakképzett hengerésszé válnia. A represszió kaszája pedig azokat a gazdasági vezetőket döntötte le, vitte el, akik tulajdonképpen – amint ezt Onyiszimov a rá jellemző kategorikus módon megfogalmazta – nem értettek a technikához, s a politikán kívül semmi szakmájuk nem volt. Iparszervezőkként, amint erről Onyiszimov többször is meggyőződött, csak bizonytalan, zavaros képet alkottak a gyári munkáról, a termelésről, amelyet irányítottak. A rohanó idő feleslegessé tette őket. És valószínűleg veszélyessé is. A történelem túlságosan jól megtanította őket a politikai játék finomságaira. Egészen más típusú emberek, jórészt fiatal műszakiak váltották fel őket, akikkel együtt lépte át a szörnyű idők küszöbét ő, Onyiszimov mérnök is. Igaz, ebbe a sémába sok tény nem fért bele. De azért Onyiszimov akkoriban megelégedett vele. Anélkül, hogy valakinek is elmondta volna kisded elméletét, a későbbiek során egyáltalán nem gondolt ezekre a dolgokra. Ő nem ért a filozofáláshoz. Az ő dolga az, hogy pontosan, kifogástalanul teljesítse a párttól kapott feladatokat, Sztálin megbízatásait, erős tankokkal lássa el az országot, tankok százaival, amelyek páncélzatukat és manőverezési képességüket tekintve felülmúlják az Európában legjobb német tankokat, nem mondanak csődöt a közelgő, és úgy látszik, elkerülhetetlen háborúban. És ő határozottan a fémipari miniszter mellének szegezte követelményeit.

– De hát, Alekszej Afanaszjevics, önök megbízható, kidolgozott olvasztási technológiával rendelkeznek. És

a legszigorúbban meg kellene tiltani, hogy azt megsértsék. Különösen ezeknek a maga gyorsöntőinek. Feltétlenül ellenőrizni kellene őket.

A díványról váratlanul közbeszólt az ifjabb Golovnya:

– Zavaros logika!

Miután ezt gúnyosan közbevetette, vitára készen a dívány szélére telepedett át.

– Önnek, Onyiszimov elvtárs – folytatta –, úgy látszik, igencsak zavaros elképzelései vannak a gyorsolvasztásról.

Onyiszimov a válla fölött az ifjabb Golovnyára pillantott. S anélkül, hogy válaszra méltatta volna, visszafordult. Pimasz alak! Neki, Onyiszimovnak, aki kitüntetéssel védte meg kohómérnöki diplomáját, aztán pedig két évet töltött angliai gyárakban egyszerű hengerészként, ez a pimasz, felkapaszkodott alak épp azt a kifejezést – „igencsak zavaros" – vágta a szemébe, amelyet ő gondolatban az ipar lágerbe hurcolt régebbi vezetőire alkalmazott. Önmagához híven azonnal alaposan megmondta a magáét az ifjabb Golovnyának.

– Meggyőződhetett róla – mondta gúnyosan, az idősebbik testvérhez fordulva –, hogy nemcsak a gyárakban önkényeskednek. Hanem még itt, az ön dolgozószobájában is megengedi magának egy távolról sem szerény fiatalember, hogy a beszélgetésünkbe avatkozzék.

Ezután figyelmet sem fordított a nevezetes család ifjabb sarjára. S miután kioktatta – Onyiszimovról az a mondás is járta, amelyről szintén tudott, hogy „Onyiszimov nem oktat, hanem kioktat" –, alig biccentett Pjotrnak, amikor a szobát elhagyta.

Ezután néhány hónappal pedig Onyiszimovot kinevezték acélgyártási és hengerészeti népbiztossá, avagy ahogy mondták, acélipari népbiztossá.

Abban az időben kisebb egységekre bontották az iparirányítást: külön vaskohászati népbiztosságot szerveztek, ennek fennhatósága alá tartozott a vasércelőhelyek egész óriási birodalma, az adalékanyag bányászata, a kokszgyártás és egy valamivel kisebb, speciális feladatokat ellátó népbiztosságot, melynek vezetését Onyiszimovra bízták.

1940 őszén, immáron új minőségben, Onyiszimov hosszú gyárlátogató körútra indult.

Pontosan egy évvel azelőtt, a Szovjetunió közeli szomszédságában fellángolt a második világháború. Hitler hadosztályai szinte egyetlen lendülettel megtörték Lengyelország ellenállását. Kis idő múltán pedig tankoszlopaikkal betörtek Franciaországba, kapitulációra kényszerítették. S a háború bizonyos időre mintha ismét háttérbe húzódott volna. De vajon hosszú időre? Nem üt-e hamarosan a mi óránk is?

A népbiztos útitervében a Kurakovka meglátogatása is szerepelt. Onyiszimov ott ismét találkozott az ifjabb Golovnyával.

Vénasszonyok nyarának egyik szép napja volt. S a régi Kurakovka szűk udvarán, amely annyira elütött az újonnan épített kohászati kombinátok tágas, szerteágazó autóutakkal rendelkező gyári területeitől – ott lépegettek ketten, a magas, de fejét válla közé húzó Onyiszimov, aki itt sem vált meg sötét puhakalapjától, kopott, sötét öltönyétől, a Dickens-féle írnok állandó

öltözékétől, és a vele lépést tartó, könnyű, fakult kék munkaruhát és sportsapkát viselő, az ércportól – amely itt rozsdásra festi a földet és a bádogtetőket – vörös képű, vékony csontú, mégis erős állú, harmincéves igazgató.

A keskeny aszfaltozott út – azon haladtak – a nagyolvasztóhoz vezetett. Egy kicsit oldalt, a sínek közé szorítva, egy alacsony épület tűnt fel. Két magasba emelkedő vaskémény feketéllett fölötte.

– Ez itt mi?

– Ez, népbiztos elvtárs, a telep legrégibb épülete. Két kis martinkemence.

– Most milyen acélt gyártasz?

– Ötvözött acélt. Tengeralattjárónak.

– A megrendelés száma?

Golovnya zavarba jött:

– Nem emlékszem rá, népbiztos elvtárs.

– Nézd meg a jegyzetfüzetedben.

– Nem írtam fel. Ha megengedi, azonnal telefonálok, megkérdezem a tervosztályon.

– Én is felvilágosíthatlak – mondta keményen Onyiszimov.

És emlékezetből megmondta a megrendelés számát. Azt természetesen nem tette hozzá, hogy csak tegnap, a gyárlátogatásokra készülve, tanulmányozta át a Kurakovkának adott megrendeléseket. Egyébként az olyan megrendelések adatait, mint például a tengeralattjárók céljára gyártott acél, amelyet kormánymegrendelésre, helyesebben a kormány rendelkezésére gyártottak, talán a nap bármely órájában, minden segítség nélkül meg tudta volna mondani.

A továbbiakban Onyiszimov folytatta a kegyetlen vizsgáztatást.

– A feladat tonnákban? A kiszállítás határideje?

Ezekre a kérdésekre a fiatal igazgató elnevette magát, és azonnal válaszolt. Nevetése magabiztosnak, pimasznak tűnt. Onyiszimov elfojtotta ingerültségét. Ez a híres családhoz tartozó, vagy ahogy bizonyos idő óta mondogatják, kohászdinasztiából származó, elkényeztetett alak még ma megkapja a magáét. Az igazi megpróbáltatás a nagyolvasztóban vár Golovnyára. Egyelőre azonban...

– Menjünk be – vetette oda kurtán a népbiztos.

A sínek, amelyeken elindultak, egy sarkig tárt vaskapun át két kisméretű kemence munkaterére vezettek.

Éppen csapoltak. Gázszag volt, füst gomolygott, nehéz volt lélegezni. Az üstből ömlő folyékony fém vörös fényeket vetett az alacsony tető fekete, kormos gerendáira, szarufáira s az ugyanolyan kormos téglafalra. Egy idős mester, homlokára húzott sapkában, impregnált, fekete munkaruhában, arcát a kezével védve, nézte, hogyan folyik a kokillába az izzó acélsugár. Onyiszimov melléje lépett:

– Hogy nézed?

– Hogy nézném? Ahogy szoktam.

– Ahogy szoktad – ismételte a mester után epésen a népbiztos. – Miért állsz ilyen messze? Hol van a kék üveged? Miért nem figyeled a dermedést?

– Figyelem.

– Mit láthatsz kék üveg nélkül? Hol a kék üveged?

A mester elővette zsebéből a maga készítette, fakeretbe foglalt kék üveget. Az üvegen repedés húzódott végig.

– Milyen állapotban van a munkaeszközöd?

Onyiszimov kikapta a mester kezéből az üveget, és eldobta. Azután elővette a saját, alumíniumkeretes üvegét s a mester felé nyújtotta. Az a szeméhez illesztette a népbiztos üvegét, azon át nézett.

– Ne így!

A népbiztos megragadta az impregnált munkaruha gallérját, és egészen a hőséget árasztó kokillához húzta a mestert. S ő maga kalapban, keményített inggallérban melléje állt. A fém vibráló fényében remegtek a szálak a zakóján.

– Adjatok egy üveget! – parancsolt rá Golovnyára.

És egy féllépésnyit sem hátrálva, alig elviselhető erős visszfényben, a vakság ellen védő kék üvegen át figyelte, hogyan tölti meg az acél a kokillát. Mint hengerész nagyon jól ismerte az öntést, az acélgyártó üzemek utolsó műveletét is. Amikor rendet csinált, technológiai fegyelmet követelt, állandóan azt hangoztatta: az öntésnél figyelni kell a felszínt, hogy az állandóan a faltól egy-két centiméterre legyen. Ha tapad, akkor gyorsítani kell a sugárt. Különben a felszín tapadása a hengerlésnél másodosztályú árut vagy selejtet eredményez. A többi technológiai utasítás mellett ő még egy külön utasítást is kiadott, amely a legapróbb részletekig felsorolta az öntés szabályait. Itt, a Kurakovkában pedig úgy folyik a munka, mintha az utasítás nem is létezne.

Onyiszimov a kokilla mellett hagyta a mestert, megsemmisítő pillantást vetett Golovnyára, és a kiürített, izzó kemencéhez ment, meg akarta nézni a teknő fenekét. Az ablakhoz vezető utat egy kis odadobott, izzó, bár kissé már megszürkült, hamuval borított halom zárta el. Onyiszimov a halomra lépett.

– Mit csinál? Megég! – kiáltott fel Golovnya.

– Nem vagyok én kisasszony – felelte epésen a népbiztos.

Ám a cipője talpán már átsütött az égető forróság. Onyiszimov gyorsan elugrott. És az igazgatóra sandított: nem neveti-e ki.

Néhány perc múlva ugyanazon a kapun át távoztak. A népbiztost utolérte a műszakvezető mérnök.

– Népbiztos elvtárs, tessék az üvege.

– Adja oda emlékül a mesternek. No meg a többieket is hadd emlékeztesse, hogy az utasításokat ismerni kell. Ismerni és betartani.

Onyiszimov és Golovnya ismét a kemencék felé tartott az aszfaltozott úton. Az elbizakodott igazgató már kapott egy kis leckét. De sejtette-e, mekkora fejmosást kap a népbiztostól a nagyolvasztóműben?

A gyárat majdnem két héten át vizsgálta a népbiztosság különleges bizottsága, amelyet Onyiszimov régi szokása szerint a saját látogatása előtt odaküldött. Amint megérkezett a népbiztos, azonnal közölték vele, hogy az ifjabb Golovnya valamiféle gyanús kísérletekbe kezdett a nagyolvasztóműben. S tette ezt anélkül, hogy a népbiztosságot erről értesítette volna, engedélyt kért volna rá. Az efféle szokások még tartották magukat a kohászatban. „Mindenki a maga feje után megy" – az újonnan kinevezett, szigorú népbiztos már többször jellemezte ezzel a mondással a gyárakban látottakat. Ő, aki a kohászati ipar megteremtőinél, az angoloknál járta ki az iskolát, aki aztán megfordult Németországban is, átvette a németek pontosságát, akkurátusságát, nem engedi meg, hogy a gyárakban mindenki a maga módján okoskodjon. Az ellenőrzött, megbízható

technológia semmiféle megsértését nem fogja eltűrni, fegyelmet teremt. És Golovnya vagy nem Golovnya az illető, híres ember vagy kevésbé híres, az önkényeskedésért lenyúzza a bőrét, mint bárki másnak.

A keskeny út mellett ott állt még egy kis alacsony épület.

– Ez mi?

– A nagyolvasztó étkezdéje.

– Nézzünk csak be. Hol a hátsó bejárat?

Onyiszimov mindenütt ezt csinálta: a kirakatnak sehol sem hitt, váratlanul jelent meg, a hátsó bejárat, a kisudvarok felől lepte meg az embereket.

Amikor a kitaposott kőlépcsőn lementek a szuterénbe, egy a konyhához csatlakozó, homályos helyiségbe jutottak. Néhány asszony éppen krumplit hámozott. Mindnyájan abbahagyták a munkát, hol a horgas orrú fiatal igazgatóra néztek, hol meg a sápadt, kalapot viselő ismeretlen főnökre. Onyiszimov szétnézett, és azt kérdezte:

– Miért hámozzák ilyen vastagon?

Az egyik asszony válaszolt rá:

– Mert rothadt.

Onyiszimov közelebb ment, lehajolt, felvett a padlóról egy krumplit. Azután még egyet.

– Nem, nem rothadt.

A népbiztos ledobta a krumplit, állt még egy kis ideig, aztán megfordult és kiment. Odakint elővette a zsebkendőjét, és megtörölte a maszatos kezét. Golovnyának pedig csípősen odamondta:

– Vastagon hámoznak. Hazahordják. Malacot tartanak.

Sanélkül, hogy bármit is hozzátett volna – úgymond,

vond le magad a következtetést –, a közelben lévő egyes számú kemence felé indult. Pjotr most is mellette lépkedett.

Az ércportól szintén vörös kis lépcsőn fölmentek a mélyen, egyenletesen búgó kemencéhez. Amikor bementek a mérőfülkébe – ahol a műszerfalon minduntalan különböző fények villantak fel és hunytak ki –, Onyiszimov leült, maga elé húzta és kinyitotta az öntési naplót. A népbiztos kérdéseire az igazgatóhoz hasonlóan fiatal és ugyanolyan fakó munkaruhába öltözött részlegvezető válaszolt. Izgalmában időnként dadogott, és vörös foltok égtek az arcán. Onyiszimov még egyetlen szót sem ejtett az üzemrészben tapasztalt önkényeskedésekről. Önmagához híven, először be akarta bizonyítani, hogy partnere nem ért a dolgához, meg akarta zavarni, le akarta tolni. S anélkül, hogy a naplóból felnézett volna, megkérdezte:

– Miért maradt ki tegnap a második kemencénél öt adag?

A művezető zavarba jött.

– Ö... ö... tegnap?

– Igen, tegnap.

A közelben álló igazgató azonnal beavatkozott:

– A kettesen tegnap nem maradt ki adag. Ön téved, népbiztos elvtárs.

Pjotr Golovnya magabiztosan beszélt, de ő is izgult – gúnyos mosolya eltűnt, látszott, hogyan mozog a bőr alatt az arcizma. Onyiszimovnak, képletesen szólva, viszketni kezdett a nyelve, hogy most azonnal ráncba szedje Pjotrot: „Úgy látszik, te nem az egész gyárral foglalkozol, hanem csak a nagyolvasztóval. S mellé még mindenféle csínyeket engedsz meg magadnak." De

nem mondott semmit. Mindennek megvan a maga ideje. Ide, a fülkébe rendelte a népbiztossági brigád tagjait, akik hamarosan meg is jelennek, s akik között ott lesz Zemcov mérnök is, a kohászcsoport vezetője. Hadd jelentse csak első lépésként a bűnös jelenlétében, milyen technológiai lazaságok vannak a Kurakovkában, mit enged meg magának az igazgató. Pjotr majd megkapja a magáét.

Meg is kapta...

39

Ott helyben, az 1. számú kemence mérőfülkéjében. Az adott órában megjelentek, akiket a népbiztos már előre a Kurakovkába küldött: a keskeny arcú, csontos Minyin, a déli kohászati építési főigazgatóság vezetője, Sibajev, a népbiztosság főkönyvelője és Zemcov, a kohászcsoport vezetője, nagy testű, ahogy mondani szokták, szolid, kefefrizurás férfi, aki jelentős gyári, mérnöki tapasztalattal rendelkezett, s ugyanakkor professzori címet is kapott. De hozzátesszük, hogy Zemcov sakktanulmányok és sakkfeladványok szerzőjeként is szerzett bizonyos nevet. A kiszállások alkalmával feltétlenül vitt magával sakkszakkönyvet, és sokáig bűvölte egyedül a táblát. Onyiszimov szívesen mérkőzött vele a vasúti kocsiban. Bármily furcsa, ezeken a mérkőzéseken a népbiztos többnyire legyőzte a felkészült játékost. Zemcov azzal magyarázta a vereségeit, hogy a gyakorlati játék nem áll feltétlenül arányban a feladványkészítő képességeivel. Onyiszimov titokban gyanakodott is: vajon nem ravaszkodik-e? De nagy meg-

elégedéssel nyerte a partikat. S ezt a gyengeségét nem titkolta önmaga előtt, megbocsátotta magának.

A sokat szolgált és az egykor ráöntött lila tinta nyomait viselő, összekarcolt asztal körül mindnyájan elfértek: Onyiszimov, a vele érkezett előadó és titkár, Pjotr Golovnya meg az üzemvezető is. Egy tálcán az üzemrész büféjéből hozott gőzölgő teáspoharak álltak, meg keksszel teli olcsó, zöld, talpas üvegtál. De senki nem vett belőle. Onyiszimov vezette be a népbiztosságon azt a szigorú szabályt, hogy a gyárakban soha semmit nem szabad elfogadni – nemcsak, mondjuk, egy vacsorát vagy ebédet az igazgatónál, de még egy csésze teát sem. A szabály megszegőit a kollégium ülése elé citálta, kegyetlen szavakkal ostorozta. És a kiküldetések alkalmával maga mutatott példát az önmegtartóztatásra.

A fülke ajtaja időnként kitárult, egy pillanatra betört a zúgás, sípolás, bejött a fekete szemöldökű, simára borotvált mester, és tette a dolgát: megnézte a fényjelzéseket, a regisztráló műszerek által fekete vonalakkal összefirkált milliméterpapírt. Azután kiment. Járkálása nem szakította félbe az ülést.

Onyiszimov rágyújtott, és Zemcovhoz fordult:

– Tiéd a szó, Nyikolaj Fedotovics. Hogy állnak a dolgok itt a nagyolvasztóban?

A sakkozó kohász szólásra emelkedett. Basszus hangján, tempósan, szüneteket tartva és időnként két ujjával előrehúzva csücsörítő alsó ajkát – ez a mozdulat jellemző volt rá –, Zemcov alaposan, dinamikusan elemezte az itteni nagyolvasztó munkáját. Elhárította az alapot nélkülöző vádakat. A jelenlévők tudták, hogy az iparban és a szállításban még tart a fejetlenség és szervezetlenség nehéz korszaka, amely az közelmúlt években

történt letartóztatások eredménye. Erről egyébként nem illett beszélni. A kohászat eredményei 1939-ben siralmasak voltak. És csak 1940 elejére – annak az évnek az elejére, amelyről ezeken az oldalakon szó van – kezdett az acélipar is, csakúgy, mint a gazdaság többi ágazata, kissé magához térni. De még bizonytalanul, akadozva, visszaesésekkel dolgozott.

Ugyanazzal a hol pártfogó, hol ironikus mosollyal festette le Zemcov a kemence működtetésének még soha sehol sem látott módját, valamint azokat a konstrukciós újításokat is, amelyeket az egyik kemencénél a Kurakovka igazgatója vezetett be.

– Az eredmények természetesen siralmasak – közölte Zemcov. – De hát lehetnek-e mások, amikor a kohászat elemi előírásait is megsértették. Ezek azt követelik, hogy a felszabadult gáznak adjunk szabad utat, a mi nyughatatlan kísérletezőnk pedig, tulajdon elméleti ötleteitől vezettetve, amelyekről sajnos a világ műszaki irodalma még mit sem tud, fogta magát, és eltömte a kemencét. S persze csak baja származott belőle.

A Kurakovka is megszenvedte azokban az időkben, hogy kevesebb áramot kapott, olykor pedig szünetelt az áramszolgáltatás, a gyárba érkező betétanyagok minősége nagyon leromlott, de még azokból sem volt elég, az ércudvar üresen tátongott, a kemencéket közvetlenül a vagonokból rakták meg. Az ilyen időszakban népbiztossá kinevezett Onyiszimov olykor éjjel-nappal nyomon követte Moszkvából szinte minden ércet és meszet szállító szerelvény mozgását. A krónikus munkáshiány, az elvándorlás, különösen ott, ahol még az elavult, nehéz fizikai munkát alkalmazták, a Kurakovkának is keserves gondokat okozott.

Zemcov nem szépítette ezeket a nehézségeket. Ilyen körülmények között, az igazsághoz tartozik, hogy ezt meg is mondjuk – a nagydarab mérnök ismét megállt, két ujjával meghúzta az alsó ajkát –, a nagyolvasztó még bizonyos sikereket is elkönyvelhet. Az öntés görbéje fokozatosan emelkedik. De vajon megelégedhetünk-e ezzel? Nem, még egyetlen kemence sem teljesíti a terv által előírt feladatot. A gyári vezetésben komoly melléfogások, olykor pedig – ne haragudjon az őszinteségért, Pjotr Afanaszjevics – komoly hibák figyelhetők meg.

– Miután a problémákat helyben megvizsgáltuk – folytatta Zemcov –, a következőket állapítottuk meg: a nehéz helyzet, amelyben jelenleg a nagyolvasztó van, nemcsak objektív okok következtében alakult ki, hanem azért is, mert Pjotr Afanaszjevics fiatal korától fogva – Zemcov elnézően mosolyogva végigsimított puha kezével őszes kefehaján, amely azonnal visszaugrott eredeti helyzetébe –, fiatalságánál, hevességénél fogva, amely számomra különösen érthető, mivel egykor magam is feltalálónak számítottam, megalapozatlan, avagy az idősebb kolléga jogán azt is megengedem magamnak, hogy azt mondjam, hibás kísérletezésbe kezdett.

Pjotr szó nélkül hallgatta, nyugodtnak látszott. Csak az arca rándult meg olykor. No meg lesült homlokán, amelyet ferde sebhely szelt át, jelent meg egy, az orrnyerge felé irányuló, függőleges ránc.

Onyiszimov élesen megkérdezte:

– Ki engedélyezte neked ezeket a dolgokat?

– A főigazgatóság vezetőjének említettem a konst-

rukciómat. Ő nem tiltakozott a dolog kipróbálása, tanulmányozása ellen.

Onyiszimov Minyihhez fordult:

– Így volt?

– Én nem emlékszem ilyen beszélgetésre, Alekszandr Leontyevics.

– Hát akkor ki engedte meg? – kérdezte ismételten Onyiszimov. – És hol dokumentálták?

Pjotr nem válaszolt.

– Kinek képzeled te itt magad? Talán fejedelemnek? Rád bíztak egy gyárat, és te, tessék, kihasználtad az alkalmat: hadd foglalkozzak állami számlára egy kicsit a saját ötletemmel. A saját birtokodnak nézed a gyárat? Szerinted hogy értse ezt az ember?

– Meg vagyok győződve – mondta Pjotr –, hogy módszerem előbb vagy utóbb az egész kohászatban győzedelmeskedni fog. És majd...

– Én... én... – vágott közbe Onyiszimov. – Kevesebbet beszélj magadról! Furcsa, hogyan tehettél szert erre az anarchista individualizmusra te, aki munkáscsaládban nevelkedtél. Nézze meg az ember, egy kivételes egyéniség! Azt hiszed, hogy a szovjet törvények rád nem vonatkoznak?

– Ezt én nem hiszem.

– Miért önkényeskedsz?

– Módszeremet maga az élet követelte ki. Éppen a mi szovjet kohászatunk...

– Kohászatunknak elsősorban szigorú rendre van szüksége. És elsőként te bontod meg! Nem csoda, ha az üzemrészekben is gyenge lábon áll nálad a technológiai fegyelem. Nekünk nem az általad ígért csodákra van szükségünk, hanem a rendet szolgáló megszokott és

szakadatlan munkára. Az ilyen produkciókért, amelyeket itt nekünk bemutatsz, mások okulására le kellene váltani, egyelőre azonban megelégszem a figyelmeztetéssel. De ezt az egész cirkuszt, ezt az egész hülyeséget próbáld meg abbahagyni. Azonnal abbahagyni!

Miután a Pjotr Golovnya konstruktőri önkényeskedéséről folytatott beszélgetést ezzel befejezte, a népbiztos kétórás szünetet rendelt el, és kiment az üzemből.

40

A számbavétel, hogy mi hiányzik, mire lenne szüksége a nagyolvasztónak, csak késő éjjel ért véget. Külön felírták azokat az utasításokat, határozatokat, amelyek a népbiztos által itt hagyandó parancs külön fejezetét képezik majd.

Éjjel kettőkor vagy háromkor Onyiszimov elengedte az ülésezőket. Ezt a rendet mindig betartotta a gyárlátogatásai alkalmával. A népbiztosság, Onyiszimovot útjaira elkísérő munkatársai, akik kesernyés humorral a népbiztos igáslovainak nevezték magukat, mindig kifacsartan, éhesen, kimerülten indultak éjszakai pihenőjükre. Ő pedig, mintha csak valami nagyon szilárd acélból öntötték volna, friss maradt, megőrizte éles nyelvét és éles szemét.

A népbiztos, miután az igazgató kíséretében elhagyta a szűk vasúti részt – az acélkerekek által fényesre koptatott sínek fel-felcsillantak a gyár fölött kissé vörösen csillogó ég alatt –, az aszfaltútra tért, ahol már várta a kocsi. A kísérői számára rendelt másik kocsi vagy egy perccel ezelőtt ment el, hátsó lámpái vörös pontként

még a közelben villogtak. De hamar eltűntek. A gyár éjjeli hangjait mintha letompították volna. Csak néha hallatszott valami csörömpölés vagy egy-egy éles fütty.

– Nagyon kérem – szólalt meg Pjotr –, engedje meg, hogy egy kemencén kísérletezzek a módszeremmel.

– Na, helyben vagyunk már megint – válaszolta Onyiszimov. – Járjunk egyet, kísérj el egy kicsit.

Elindultak a kis út szélén. Mögöttük, anélkül hogy a népbiztost megelőzte volna, ott gurult a kocsi. Onyiszimov elégedetlenül hátranézett. Moszkvában sem engedte meg soha, hogy a kocsi, az ő lépéseihez alkalmazkodva, kövesse, ezt valamiféle úri tempónak tartotta. A sofőrhöz lépett és ráparancsolt:

– Menj a főkapuhoz. Ott várj meg.

És visszatért Pjotrhoz.

Egy darabig csendben ballagtak.

– A „pelyhek" jutottak eszembe – szólalt meg Onyiszimov.

A hangja lágy, bizalmat keltő volt. Mintha levetette volna a hivatalosság állandóan viselt páncélját.

– A „pelyhek"?

Mindketten jól ismerték ezt a kohász szakkifejezést, amely az acél akkor még semmiféle műszerrel fel nem deríthető hibáját jelölte. A tudománynak csak annyit sikerült tisztáznia, hogy a „pehely" az acélba került igen kicsi, szinte mikroszkopikus hidrogénbuborék következménye. Hengerlés közben, amikor a hengersor gépei nyújtják az acélt, a buborék elnyúlik, hajszálvékony repedés, holmi „féreg" lesz belőle, amely semmivel sem árulja el magát idő előtt. A „pelyhet" tartalmazó acél „megfelel" minősítést kap. És a látszatra megbízható, feldolgozott acél csak hosszú idő múltán törik

el, reped meg. Történtek már vonatkisiklások, mert a minden jel szerint hibátlan sín eltört. Előfordult, hogy egy pillanat alatt eltört a hajó propellere. Olykor váratlanul eltörnek a látszatra legszilárdabb rácsos tartók és fogaskerekek és tengelyek. És csak a törés mutatja meg a veszedelmes, már terebélyesebbé lett „pelyheket" – az ezüstfehér, az acél elfáradására utaló sötét foltokkal körülvett hópehelyszerű képződményeket.

Onyiszimovnak régóta kedvenc témája a „pehely". Talán helyénvaló itt megemlíteni, hogy ifjúkorában a példamutató főiskolás Onyiszimovot, aki a főiskola párttitkára is volt, a társai „a pehely nélküli ember"-nek hívták. És ő büszke volt erre a névre.

A jelenleg Onyiszimov vezetése alá tartozó kohászok tudták, hogy a félelmetes népbiztost, kissé durván fogalmazva, könnyen *le lehet venni a lábáról*, ha a beszélgetést a „pehelyre" terelik. Ilyenkor Alekszandr Leontyevics lelkes lett, elkezdte taglalni a tisztázatlan probléma legkülönbözőbb finomságait, elképesztő tényeket sorakoztatott fel. S a tapasztalat szerint, miközben beszélt, kedvesebb lett. Egyébként a „kedvesebb lett" kifejezés valahogy nem illett rá. Egyszerűen arról volt szó, hogy egy kis ideig nem kellett tartani az epés megjegyzéseitől és lobbanékonyságától.

Most is, ahogy az éjjeli órán az üres úton Pjotr mellett lépegetett, szívesen beszélt a „pehelyről". Mintha válla közé húzott nagy feje a filckalap alatt kissé magasabbra emelkedett volna. Onyiszimov felült kedvenc vesszőparipájára, és így pihent ezekben a percekben.

Pjotr, mint az olvasó már tudja, nem rendelkezett kellő taktikai érzékkel. Hallgatta, hallgatta egy darabig Onyiszimovot, azután megint csak a magáét fújta.

– Semmiféle összefüggést nem látok, népbiztos elvtárs, az én módszerem és a „pehely" között.

– Én pedig látok.

– Miben?

Pjotr elnevette magát – jaj, ezek a nevetések! –, és néhány érthető szóval megmagyarázta, hogy módszere, bármely irányból közelítsék is meg, egyáltalán nem fenyegeti az acél minőségét. Azonkívül pedig új utakat-módokat fedeztek fel, hogy az acélt mindenféle gázbuboréktól radikálisan megtisztítsák. Már régóta javasolják a vákuumban való öntést. Ezt is ki kell próbálni, a gyakorlatban kell megvizsgálni. Onyiszimov nem szállt vitába, csak odavetette:

– A „pehellyel" azért jó lesz vigyázni. – Hangja most már a szokásos módon, keményen csengett. – Azonkívül nem vetted figyelembe, hogy a pelyhekről képletes értelemben is beszélhetünk. Ezek a te feltalálói csodabogárkodásaid a te személyes pelyheid. Jobb tőlük idejében megszabadulni.

– Igyekszem felfogni, amit mond – válaszolta halkan Pjotr.

– Igen, kénytelen leszel.

– Természetesen a módszeremmel kapcsolatban semmit sem tudok önnek bebizonyítani. Egyelőre hagyjuk nyitva a kérdést, hogy jó-e vagy használhatatlan. De ha felülről azt mondanák önnek: támogasd...

– Hát...

– Vagy egyszerűen csak rábólintanának, akkor én öntől mindent megkapnék a találmányomhoz, attól függetlenül, hogy az jó vagy rossz.

– És ebből mi következik?

A kérdés fenyegetőleg hangzott. Pjotr minden indulat nélkül válaszolt:

– Az ipar nem élhet így, Alekszandr Leontyevics. Azt hiszem, hogy egyáltalán nem lehet így élni.

Na, itt aztán Onyiszimov *jól megmondta* neki...

De miért, miért jut ez most az eszébe? Hiszen teljesen más dolgon gondolkozott.

És ismét az a gondolatsor tör be, folytatódik az emlékezetében.

Talán éppen az az éjszakai séta, amikor a nagyolvasztótól a főbejárat felé haladtak, a kezdetben békés, Golovnya szabad gondolkodását feltáró séta késztette Onyiszimovot a határozott döntésre: ilyen emberrel nem lehet szót érteni, az ilyet le kell váltani.

Onyiszimov még két vagy három napot töltött a gyárban, mindenkit bámulatba ejtve nyomozói képességével, pontosságával, fáradhatatlanságával – huszonnégy órából tizenhatot itt is munkával töltött.

Az elutazás előtt beszédet mondott a termelési és műszaki aktívagyűlésen. Az üzem- és osztályvezetők, néhány más, munkában kitűnt mérnök, a legjobb művezetők, az élenjáró munkások, a pártszervezet, a szakszervezet vezetői, valamint a népbiztost kísérő egész apparátus, amely mintegy harmincfőnyi különböző szakembert foglalt magában, teljesen betöltötte a meglehetősen tágas, négyszáz személyes teret a lemezhengermű gyűlésekre berendezett részén.

Egészen rövidre fogva beszéde politikai részét, Onyiszimov tárgyszerűen és konkrétan elemezte a gyár munkáját. Beszédéből hiányoztak az enyhítő, a félig kimondott vagy a finoman fogalmazott kifejezések. Rámutatott a vezetés hibáira, kioktatta, ostorozta

mindazokat, akik a hanyagságért, a technológiai, valamint az elemi munkafegyelem megsértéséért felelősek voltak, világos, megoldható feladatokat tűzött ki. Nem kímélte az igazgatót sem.

– Sajnos, Golovnya elvtárs, ahelyett hogy a munkájával, a termelés szervezésével foglalkozna, a saját találmányaival szórakozik. Úgy látszik, azt képzeli, hogy a gyárat haszonbérletbe kapta, s azt csinál benne, amit akar. De mélységesen téved. Az igazgató, éppúgy, mint bármelyikünk, csak a szolgálati kötelességét végzi, az államot szolgálja. És a beosztását a saját fantazmagóriái megvalósítása érdekében kihasználni senkinek sem engedtetik meg a Szovjetunióban. Az általános rend az igazgatóra nézve is kötelező: az ötleteivel forduljon a megfelelő helyre. És várja a döntést!

Az emelvényen, az elnöki asztalnál ülő horgas orrú, vöröses, természetes göndör hajú, fiatal igazgató közbeszólt:

– S ön már nemet is mondott nekem.

– Tudomására hozhatom, Golovnya elvtárs, hogy nem vagyok holmi nyakas kupec, aki saját szeszélyeitől vezettetve, nemet vagy igent mondhat valamire. A berendezést, amit itt ön önkényesen beállított, alaposan megvizsgálták a szakemberek. S a következő véleményt adták róla: ostoba agyszülemény. Ezt láttam én is. S ki kellett adnom a parancsot: hagyja abba, Golovnya elvtárs, a bűvészkedéseit.

Pjotr még egyszer közbeszólt:

– Egykor majd mindenki megtudja, hogy ön betiltotta a dolgot!

Onyiszimov gyorsan hátrafordult. Szóval így állunk! Ez a makacs karrierista még itt, négyszáz kohász előtt

is merészel közbevakkantani, ellentmondani a népbiztosnak. Na, majd én is odamondok neki!

– Igenis, megtiltottam! És ide küldöm az ellenőreimet, nézzék meg, hogyan teljesítette a parancsot. Ha pedig nem hagyja abba a partizánkodást, olyat ütök a fejére, hogy míg él, megemlegeti. A gyár nem a maga birtoka, maga pedig nem földesúr! Ne képzelje magát valamiféle kiválóságnak, privilegizált embernek. Nálunk nincsenek kivételezettek! S nem leszek rá tekintettel, hogy híres családból származik. Elnézésre ne számítson!

– Nincs is rá szükségem!

– Légy szíves, ne vitatkozz velem. Milyen példát mutatsz?

Onyiszimov visszafojtotta lélegzetét, visszanyerte rendíthetetlenségét. Nagy feje egy pillanatra a papírok fölé hajolt. S éles zöld szeme ismét a teremre irányult. A népbiztos szükségesnek tartotta, hogy mondjon még néhány szót az igazgatóról:

– Golovnya elvtárs mai viselkedése ismételten arról győz meg, hogy nem képes a gyárat vezetni, hogy le kell váltani.

Szavai nyugodtak, súlyosak voltak.

Ezzel az elhatározással – hogy a pimasz igazgatót le kell váltani – utazott el másnap Onyiszimov a Kurakovkából.

41

Ám egy nagy gyár igazgatójának a leváltásához nem volt elég az ő hatalma. A legnagyobb vállalatok és építkezések vezetőinek kinevezését a párt Központi Bizott-

sága hagyta jóvá, akik – hogy ismételten egy a korra jellemző kifejezést használjak – külön nómenklatúrába tartoztak. A Központi Bizottság szankciója nélkül nem lehetett elküldeni, leváltani az ifjabb Golovnyát.

Onyiszimov aprólékosan átgondolta, hogyan fog érvelni a fent lefolytatandó beszélgetésben. Gondolatban feljegyzést készített a dologról. Az ilyen jellegű, Központi Bizottságba küldendő iratokat mindig maga készítette el. Ehhez azonban csak nem fogott hozzá. A gondolatban megfogalmazott szöveggel még nem volt megelégedve. Azért mégis papírra vetett egy többékevésbé megfelelő piszkozatot. De csak többé-kevésbé megfelelőt... Valamiféle ösztönös kétsége, amiről magának sem tudott számot adni, megmaradt. És ő hitt ennek a bizonytalan érzésének. Jól van, ráér, majd később.

Egyébként közeledett az ünnep, a nagy októberi szocialista forradalom évfordulója. Úgyis csak az ünnep után tárgyalhatja meg a kérdést.

November hatodikán este, miután szokatlanul korán odahagyta dolgozószobáját, Onyiszimov hazament átöltözni. És feleségével együtt a Nagy Színházba hajtott, hogy részt vegyen a szovjethatalom születése alkalmából rendezett hagyományos ünnepségen.

A kormány tagjai számára fenntartott oldalbejáraton áthaladva az új, fekete öltönyt és kifogástalanul ragyogó cipőt viselő Alekszandr Leontyevics és az angol szabású szürke kosztümöt viselő Jelena Antonovna – mely kosztüm mintegy kiemelte egyenes tartását, és amelyet semmi sem díszített, hacsak a krémszínű selyemblúz kihajtott gallérját dísznek nem tekintjük – felmentek a proszcéniumpáholyba. A kis előtérben – szín-

házi szaknyelven avantloge-nak hívják –, amelyet nehéz, sötétzöld függöny választott el a székektől, már ott állt Ivan Tovadroszovics Tevoszján meg a felesége, Olga Alekszandrovna, akik szemmel láthatólag szintén most érkeztek.

A barna bőrű, alacsony, csillogóan fekete hajú vaskohászati népbiztos örömmel üdvözölte a belépőket. Fekete, szinte tusrajznak ható bajusza a kontraszt miatt még vonzóbbá tette, amikor fehér fogait elővillantva mosolygott.

Olga Alekszandrovna is mosolygott. Enyhén telt nyakát könnyű rózsaszín sál fogta körül. Szőke haját nem fésülte aszketikusan simára, de nem is borzolta túlságosan föl. Megigazgatta a tükör előtt, és ezt egyáltalán nem tartotta szégyellnivalónak.

Onyiszimov akaratlanul is összehasonlította az ifjúkorától szintén pártmunkás hivatást választó Olga Alekszandrovnát a saját feleségével. Mindkét asszony magas posztot töltött be, ám Tevoszján feleségén a legkisebb jelét sem lehetett fellelni a Jelena Antonovnára jellemző ridegségnek. Amikor a már kétgyermekes asszonyra nézett, Onyiszimov, ki tudja, hányadszor sajnálkozott gondolatban, hogy neki nincs gyereke (Andrejkáról akkor még szó sem volt, csak két évvel később, a háború idején született meg).

Néhány perc elteltével az asszonyok a redőzött függöny mögé léptek, a helyükre mentek. A sokszintes, óriási nézőtér zaja tompán hallatszott be a páholy előterébe. A két népbiztos a pamlagra ült. Itt szabad volt dohányozni, amit az alacsony asztalra helyezett hamutartó meg a falba épített szinte észrevehetetlen szellőzőrács is tanúsított. A két szenvedélyes dohányos nem

hagyta ki a lehetőséget, hogy gyorsan szippantson még egyet-kettőt.

Onyiszimov gratulált Ivan Tovadroszovicsnak. Tevoszján népbiztossága hosszú-hosszú hónapok után most októberben végre teljesítette a nyersvastermelési tervet. Még egy évvel ezelőtt is annyira ziláltan ment a termelés a gyárakban, hogy a kohászat nyolcvan százalékra sem teljesítette a programját. Ennek megfelelően csökkentek a keresetek is, a kohászok kedvüket veszítették, sokan teljesen elcsüggedtek, a helyzet kilátástalannak tűnt. És akkor Tevoszján egy merész, a szovjet ipar történetében példa nélkül álló lépésre szánta el magát: bejelentette, hogy az olvasztási terv nyolcvanszázalékos teljesítéséért is prémiumot fizetnek. És minden további százalék után progresszíven emelkedik a prémium összege. Ezt a Népbiztosok Tanácsa által jóváhagyott intézkedést kiterjesztették az acélgyártási és hengerészeti népbiztosságra is. És ez a határozat – ebben az esetben Alekszandr Leontyevics a legkisebb irigység nélkül meghajolt Tevoszján szervezői képességei előtt, mert semmiképpen sem engedte volna meg magának, hogy az irigykedésig alacsonyodjék –, éppen ez a kohászok egész hadseregét érintő határozat vetett véget a közömbösségnek, kilátástalanságnak, ez hatott mágikus erővel.

– Kissé korán gratulálsz – mondta Tevoszján. – Ha majd az egész ciklusban teljesítem a tervet, az már más lesz. Úgy látszik, fej fej mellett haladva jutunk idáig. Te talán még egy orrhosszal előbbre is törsz.

Onyiszimov nem vitatta ezt a jóslatot. Valóban, a vezetése alá rendelt vállalatok, üzemek, többek között az öreg Kurakovka is, magabiztosan fokozták a tem-

pót, egészen közel kerültek a program százszázalékos teljesítéséhez *mind a mennyiséget, mind pedig a minőséget* tekintve. Már biztosra lehetett venni, hogy az elkövetkező negyvenegyes évbe – sejtette-e valaki is, milyen szörnyűséges lesz ez az év? – az acélipar megerősödve lép át.

– Általában véve – folytatta Tevoszján –, ha a mostani szokás szerint Majakovszkij szellemét idézzük, dicsőséggel adunk számot. De a gratulációkat hagyjuk. Inkább azt mondd meg, milyen benyomásokat szereztél az utadon?

Alekszandr Leontyevics szívesen kezdett élményei elbeszéléséhez. Önmagához, a jól húzókhoz híven, akikre a történelem azt a szerepet bízta, hogy biztassanak, ostorozzanak, a nehezen dicsérőkhöz híven, akik az öndicséretet sem szeretik – egyébként Tevoszján is ilyen volt –, arról kezdett beszélni, ami utazása során felháborította. A munkarend megsértéséről, a technológiai fegyelmezetlenségről. Még jobban meg kell húzni a csavarokat. Tevoszján valamelyik kérdése, vagy talán egyszerűen a beszéd menete a „pehely" problémájához vezette el Onyiszimovot. A technológiai könnyelműség és önkényeskedés következményei a jövőben valamikor megmutatkoznak. És aligha kerüljük el ezt az egyáltalán nem kellemes foglalatosságot, hogy baleseteket vizsgáljunk ki. Itt Alekszandr Leontyevicsnek eszébe jutott az ifjabb Golovnya.

– Nem szeretem váltogatni az igazgatókat – mondta –, de úgy döntöttem, hogy Golovnyától megszabadulok.

Röviden elmondta partnerének, milyen bűnei vannak a Kurakovka igazgatójának: magabiztos, feltalá-

lói viszketegségben szenved, szófogadatlan, nyilvánosan pimaszkodik.

Tevoszján sötétbarna, szinte fekete szeme nem fejezett ki helyeslést.

– Tudod, azt mondhatják, furcsa dolgot javasolsz. Fiatal igazgató. Elég jól húz. Segíteni kell neki. Nem hamarkodod el a dolgot?

Az Onyiszimovot nyugtalanító bizonytalan kétség egy pillanat alatt világossá vált, mintegy kikristályosodott. Igen, nagyon valószínű, hogy valami ilyesmit mondanak majd neki. De azért nem adta meg magát:

– Sietségre persze nincs semmi ok. Másrészt pedig, ha meg vagyok győződve, akkor miért halogassam?

– De meg vagy-e győződve?

Ebben a pillanatban meglebbent a zöld függöny. Tevoszján felesége nézett ki. Már levette a rózsaszín sálat.

– Miért nem jöttök? – Nyugodt, csengő hangjából enyhe szemrehányás érződött ki. – Azt hiszitek, várni fognak rátok?

Az elhúzott függönyön át hallani lehetett, hogy a termet már várakozó csend tölti be. A két népbiztos gyorsan a páholyba lépett.

A színpadon, a vörös bársonnyal borított asztalnál még senki sem ült. Még üres székek sorakoztak mögötte. A színpadi fényszóró egy óriási medaliont világított meg: a hátsó falon a profilból megrajzolt Sztálin arcát és a neki mintegy háttérül szolgáló Lenin profilját. Csak a nagyon éles tekintet vehette észre, hogyan lesz ezen a kettős portrén évről évre kisebb Lenin profilja, Sztáliné pedig egyre nagyobb.

A filmhíradósok jupiterlámpái, egyelőre a terem felé irányítva, kékes fényt árasztottak. Egyébként egy-

kettő még sötéten, a kulisszák mélye felé fordult, oda a földszintről és a páholysorokból nem láttak be, ám a szélső páholyból, ahova Tevoszján és Onyiszimov belépett, de nem ült le, jól be lehetett látni. A kulisszák mögött, az asztalhoz vezető utat szabadon hagyva, már szorosan felsorakoztak azok, akik meghívást kaptak, hogy a színpadon foglaljanak helyet. Szinte mindnyájan közismert emberek voltak. Ott van néhány sarkköri pilóta, mellettük a terebélyes, kopaszodó repülőgépmotor-tervező, továbbá az ugyanolyan híres, fekete szakállas akadémikus. Ott látszik Pizsov szépen felvetett feje. Ott látni annak az idős, régi, bolsevik asszonynak sima ősz haját is, akit elkerült a regresszió.

Tekintetét a kulisszákra szegezve, Tevoszján könynyedén oldalba böki Onyiszimovot:

– Na, nézd csak, az öreg Golovnyát is odarángatták.

Onyiszimov nyugodtan válaszolta:

– Miért ne? Nyilván ismét nagy becsben állnak a kohászok.

A vörös bajszos kohászmester az elöl állók háta mögül kukucskál elő. Úgy látszik, időnként lábujjhegyre áll, igyekszik minél jobban előredugni nagy, horgas orrát. Az elégedett, kipirult öreg Golovnya minduntalan a bejárat felé nézegetett.

Még egy perc – és szinte váratlanul, holott éppen erre vártak, az átjáróban felbukkan Sztálin. Nem jön gyorsan, de nem is lassan, méltósággal lépeget. Katonai szabású öltözéke talán semmit sem változott a régi időktől fogva: csizmába gyűrt, kissé a vádlijára buggyanó, khakiszínű nadrág, ugyanolyan, minden rangjelzés nélküli zubbony. Egyébként nem, ez már nem zubbony, hanem nagyon jól szabott rövidkabát, amely könnye-

dén simul törzsére. Még ruházatának ez az apró változása is arról tanúskodik, hogy szakított a katonakülsővel, valami másnak jött el az ideje.

A Gazda a tapsoló sorfal között lépeget, nem néz se jobbra, se balra, mintha senkit sem látna. Mozdulatlan feje fenséges benyomást kelt. Nem lehet észrevenni, hogy alacsony. Sztálin után, bizonyos távolságot tartva, legközelebbi munkatársai következnek. A terem elől még eltakarják a kulisszák, de a színpadon felhangzó tapsot azonnal átveszi a terem is.

Sztálin hirtelen megáll. Élénk mozdulattal – igen, igen, Onyiszimov emlékezete szerint valamikor ilyen fiatalosan fordult meg –, élénk mozdulattal kezet nyújt valakinek a felsorakozottak között. De kinek? A vörös kohászmesternek. Golovnya elől hirtelen ellépnek. Az öregnek már nemcsak az arca vörös, hanem ráncos nyaka is. Az ünnepi nyakkendő félrecsúszott, de Golovnya észre sem veszi. Mindkét kezével megrázza Sztálin kezét. Az valamit mond neki, látszik, hogy sűrűnek tűnő, fekete bajusza mozog.

Kigyulladnak a Sztálinra irányított jupiterlámpák. De a filmhíradó nem tudta megörökíteni a pillanatot. Ismét monumentálissá válva, ismét mozdulatlanul hordozva a fejét, Sztálin már tovább is ment. Kezével mintha elhessegetné a reá özönlő fényt. A hangtalan parancsnak engedelmeskedve a fénynyalábok azonnal kissé megváltoztatják az irányukat.

Sztálin után, hóna alatt irattartóval, Molotov lépeget. Ő is megáll az öreg Golovnya mellett, hogy kezet szorítson vele. És a továbbiakban a Sztálint követő sor minden tagja megáll a vörös hajú kohász előtt, és kezet fog vele. Mintha mindnyájan, gondolkozás nélkül, egy-

formán parancsot teljesítenének. A kohász eleinte mosolyog, utána vörös arcán csodálkozás jelenik meg, amely csodálatos pontossággal tükrözi érzéseit, végezetül pedig, amikor számára teljesen ismeretlen emberek fognak vele kezet, teljesen döbbentnek látszik.

A Gazda pedig már az asztalnál áll, és mintegy a dörgő ovációra válaszolva, nyugodtan tapsol.

Érzelmeit, a Sztálin iránti odaadását, géniuszába vetett hitét kifejezve, lelkesen tapsol Onyiszimov is. Egy pillanatban szeretné odasúgni Tevoszjánnak: „Hát, igen... itt kissé melléfogtam."

De azonnal működésbe lép a kifogástalanul működő fék. A tréfát megtartja magának. Még annyit sem mond ki, hogy: „Na, igen."

Természetesen az ifjabb Golovnya leváltását elhalasztotta. És így nem kellett visszakoznia. Ebben segítségére volt a *Pravda* egyik száma is, amely nem sokkal a forradalom évfordulója után jelent meg.

Maga elé helyezve az újságot, dolgozószobájából felhívta a Kurakovka igazgatóját, s miután kikérdezgette a dolgairól, azt mondta neki:

– Olvasd el figyelmesen a mai *Pravdá*-t.

– Mindig figyelmesen olvasom. Mi van benne ma?

– Majd rájössz, ha megnézed. De ha óhajtod, most mindjárt kielégíthetem a kíváncsiságodat. Megjelent a Népbiztosok Tanácsának határozata a technológiai rend önkényes megsértéséről a gépgyártó iparban.

– A gépiparban?

– Légy nyugodt. Mi sem bújhatunk ki alóla. Idézzem?

– Kérem. Hallgatom.

– Figyeld csak. „A technológiai folyamat megvál-

toztatása... csak a népbiztos engedélyével történhet." Felfogtad?

– Ez nem új számomra.

– De van valami új is. Hallgasd csak tovább: „A határozat figyelmen kívül hagyása bűnténynek tekintendő, és azokat a gyárigazgatókat, főmérnököket és főtechnológusokat, akik a rendelkezést megszegik, bíróság elé kell állítani." Megértetted? Gondolom, kitalálod, ki írta alá.

– Majd magam is elolvasom.

– Ne csak olvasd, hanem tedd az asztalodra, az üveg alá, hogy időnként felfrissítsd az emlékezetedet. És dolgozz. Az eretnekségeidet pedig feledd el.

De miért jelenik meg a kórházi ágy párnáira hanyatló Onyiszimov lelki szeme előtt minduntalan Pjotr Golovnya? Miért emlékezik újra és újra Sztálinra?

Pedig egészen más járt az eszében: hogyan, mi módon tudhatná meg az igazságot a betegségéről?

S ugyanakkor nemhiába, nemhiába térnek vissza a gondolatai a merész igazgatóra. Ha Onyiszimovnak valóban kevés idő adatott már, akkor... Akkor egyéb ügyei mellett, amelyeket, mint az állam és a párt hűséges katonájának, le kell zárnia, valami döntésre kell jutnia Pjotr Golovnyára vonatkozólag is. Valamiképpen ezt az oldalt is „azsúrba kell hoznia".

De hát végezetül is, mi a baja?

Onyiszimov kórterme a belgyógyászati osztályhoz tartozott, amelyet Vlagyimir Petrovics Fomenko professzor vezetett.

A testes, pocakos Vlagyimir Petrovics, aki egyáltalán nem hasonlított az elegáns, karcsú Szolovjovra, s ráadásul még szakállt is viselt, a kemény, határozott döntéseket össze tudta egyeztetni a megnyugtató, kedves dorombolással, és általában megszerezte a betegek bizalmát.

Miután már majdnem két évtizedet töltött el ebben a kórházban, jól értett saját belgyógyász munkájához, de szintúgy ismerte azt a különleges egészségügyi adminisztrációt is, melynek iratai egész köteteket tettek ki, és mindig készen álltak, hogy bármiféle ellenőrzés vagy nyomozás alkalmából bemutassák. Az íratlan törvényt, mely szerint „Ha már meghal valaki, haljon meg szabályosan" – Vlagyimir Petrovics tökéletesen megtanulta. A más orvosok körül az elmúlt időkben kitört viharok őt elkerülték. Tudta, hogy a kollégák a „cipócska" gúnynevet adták neki. Annyi baj legyen, nincs ellenére a név. Sőt, időnként gondolatban szívesen elmondta a cipócska hetyke mondókáját: „Elszöktem a nagymamától, elszöktem a nagyapától, elszöktem a farkastól, tőled is elszökök, tapsifüles."

S egy borongós októberi napon a szakállas professzor fehér köpenyében, amelyen át kirajzolódott daliás válla és óriási pocakja, meglátogatta Alekszandr Leontyevicset. Az pedig, munkához öltözve – zakóban, hófehér, keményített nyakú ingben – az íróasztalnál ült, és a Csendlandból küldött újságokat nézegette: félévi ott-

tartózkodás után szótár segítségével már megértette a szöveget.

– Igen jó, hogy munkában találom, Alekszandr Leontyevics – mondta, dorombolta a professzor. – Ha ennyire kedve van dolgozni, az nyilván azt jelenti, hogy a javulás útján van. Ez a magunkfajta gyakorló orvos számára a legjobb jel. Na, jöjjön csak, hadd nézem meg az ablaknál.

Az ablakon beömlő fény egyáltalán nem oszlatta el a földszürke árnyékot Onyiszimov homlokán, pofacsontján, simára borotvált arcán. Úgy tűnt, mintha a beteg az imént arcával a földhöz simulva feküdt volna, s az ott hagyta rajta szürke, poros nyomát.

A professzor azonban úgy tett, mintha meg lenne elégedve.

– Igen, kissé jobban néz ki. Mintha az arca is kigömbölyödött volna. Ha nem tévedek, a súlya is növekedett?

A ravasz professzor pontosan tudta, hogyan változott a kórházban Onyiszimov testsúlya, de mintha csak véletlenül tenné, hangsúlyozni akarta ezt a tényt.

– Hízom – felelte Onyiszimov.

– Nagyon jó. És hogy alszik?

– Itt elég jól alszom. Igaz, hogy ennek a maga altatójának a segítségével. Amiért is köszönetet mondok önnek, Vlagyimir Petrovics.

Onyiszimov a lehető legnyugodtabban mondott köszönetet, noha egyelőre semmiféle altatót nem kért és nem kapott a kórházban. „Cipócska" semmivel sem árulta el értetlenségét, csak apró szeme meredt egy pillanatig a mennyezetre.

– Aha, aha – hagyta jóvá. – Tehát így folytatjuk.

Most azt mondja meg, hogy áll a fájdalmakkal? Nem csökkentek?

– Talán ritkábbak lettek a rohamok. És a fájdalom gyorsan elcsitul, ha beveszem a gyógyszert, amit ön rendelt számomra.

A kövér orvos gyors, gyanakvó pillantást vetett a betegre. A kórterembe zárt diplomata, mintegy elismerése jeléül, elmosolyodott. A szakállas osztályvezető szép vonalú nagy szája, eleven, csillogó szeme jóindulatú mosollyal válaszolt. Ám mögötte zavar rejlett. „Ön rendelte." De mit rendelt tulajdonképpen? Fájdalomcsillapítót még nem adtak Onyiszimovnak, annak még nem jött el a sora. Akkor hát mit? Csak nem felejtette el, az ördögbe is? És ismét csak „ahá"-val válaszolt:

– Aha, aha...

Majd így folytatta:

– Most pedig, kedvesem, vetkőzzön le derékig. Meghallgatjuk a tüdejét, a szívét.

Alekszandr Leontyevics szabaddá tette beesett mellkasát. Bár az utóbbi napokban felszedett egy keveset, a régebben érzékelhető kis zsírréteget már felemésztette a betegség. Keskeny, lesoványodott hátán végig kirajzolódott a gerincoszlop. A válla is kihegyesedett. A professzor sietség nélkül és alaposan meghallgatta különböző oldalról a beteg tüdejét.

– Igen, egy kis zörej még van. Ez még hosszú ideig megmarad. Ez a gócos tüdőgyulladás nagyon makacs dolog. Öltözzön föl, Alekszandr Leontyevics. Elég vizsgálatot végeztünk már, a kép világos. Nincs miért a kórházban tartanunk.

Onyiszimov egy pillanat alatt felfogta, mit jelent ez a „nincs miért". De nem árulta el magát. Nem kérdezett

rá. Nem keltette fel a szakállas gyanakvását. Az folytatta:

– Ha ön is úgy gondolja, hamarosan szanatóriumba helyezzük át. A konzílium is ezt javasolta. A többi most már az idő dolga. Miránk, tolakodó gyógyítókra, tulajdonképpen nincs is szüksége.

A turbékoló, testes professzor nyilván nem érzékelte, mennyire fenyegetően, félreérthetően hangzottak szavai.

– A *Tengelicé*-be visszük. Járt már ott? Csodálatos hely. Ott meggyógyítja a természet. A hozzátartozói gyakran meglátogatják majd: „Zimcsikkel" mindössze húsz percre van – a kicsinyítő, becéző fordulatokat kedvelő orvos még a ZIM márkájú autót is becézte, Zimcsiknek nevezte. – Vagy két hónapig ott tartjuk. Esetleg háromig. A *Tengelicé*-ben is a mi felsőbb ellenőrzésünk alatt lesz. A friss levegő, a nyugalom az ön legfőbb orvossága. Mi pedig csak segíteni fogjuk a természet munkáját. Röntgenterápiát írok elő önnek, kedvesem.

Onyiszimov fegyelmező központoknak engedelmeskedő sárgásszürke arca semmit sem fejezett ki. Mintha figyelmesen hallgatná a bőbeszédű orvost. Csak egy pillanatra sütötte le a szemét, hogy abban se csillanjon fel a megértés fájdalma. Röntgenterápia. Ezzel a szóval, csakúgy, mint Csendlandban, megmondták, mi a betegsége. Ingének keménygallérját gombolgatva, Alekszandr Leontyevics így szólt:

– Ezt már ott, Csendlandban javasolták... Masszív dózisokban, ugye?

Hangja és lélegzése nem hagyta cserben, egyenletes maradt. A professzor jobbnak látta kitérni az egyenes válasz elől:

– Alekszandr Leontyevics, ön már a mi orvosi birodalmunkba hatol, ahol...

A beteg nem hallgatta végig:

– Ha jól emlékszem, Dillon módszere szerint?

A szakállas ismét gyanút fogott, Onyiszimovra nézett. Az féloldalt állt neki, és az ősziesen szürke moszkvai eget vizsgálgatva, éppen sötét nyakkendőjét kötözgette. Ujjai a szokásos módon remegtek, a nyakkendő ugrált, de a csomó kifogástalanul sikerült.

– Irigylésre méltó emlékezete van, Alekszandr Leontyevics.

– Köszönöm. Azt hiszem, még jó vagyok valamire.

A már sötét, csíkos öltönybe öltözött Onyiszimov, mintha munkába menne, az íróasztalhoz ült, gépiesen közelebb húzta kemény, hegyes ceruzáját. Annak idején ilyen hegyes ceruzával jelölt meg a jelentésekben és kimutatásokban minden eltérő, pontatlan, kétséges számot, szinte átszúrt minden hamisságot.

Most, ujjait az asztal széléhez feszítve, hogy ne remegjenek, ismét elmosolyodott:

– Vlagyimir Petrovics, nagyon jót tesz nekem a termofor. Megszünteti a fájdalmat. Úgy látszik, hasznos volt elrendelni.

– A termofor? Én rendeltem?

– Min csodálkozik? Nyilván itt van valahol a papírja is róla.

Onyiszimovnak még volt ereje, hogy a szokásos ironikus módján fogalmazzon. A professzor ismét a mennyezetre bámult. Csak nem követte el ezt az ostobaságot, nem kevert össze valamit és nem rendelt el ellenjavallott kezelést? Igaz, hogy csak a termoforról van szó, de akkor is botrányos. Elítélendő dolog. S ami a

legfontosabb, dokumentum van róla. Vlagyimir Petrovics püffedt kezével megtörölte a homlokát, amely kissé megizzadt.

– Emlékszem, emlékszem... De sokkal hatékonyabb eszközökkel is rendelkezünk. Egyébként hadd nézzem meg azt a papírt.

– Aligha találom meg. Valószínűleg a feleségem hazavitte. Minden ilyesmit megőriz.

Onyiszimov most már nem rejtegette átható, zöld szemének száraz ragyogását, egyenesen a professzor szemébe nézett. A beteg egyetlen durva vagy sértő szót sem mondott, de az orvos belül úgy összerándult, mintha végigvágtak volna rajta. Szakálltól keretezett két orcája vörösen lángolt.

– Ezt nem szabad, Alekszandr Leontyevics. – Nem szabad elvinni az orvosi papírokat. Szükségem lenne rá, és íme...

– Miért izgul? Ugyanezt a feljegyzést megtalálja, ha jól ismerem az előírásaikat, a kórtörténetben is. Visszamegy a szobájába és elolvassa. Nemde?

Onyiszimov minden ellenvetésével csak tovább kínozta a professzort. Partnere, aki mindeddig mintaszerű orvosnak és adminisztrátornak számított, zavartan nézte ennek az ezelőtt egy évvel még minisztereket ostorozó embernek a mosoly közben ismételten elővillanó fogait, a halálraítéltség letörölhetetlen bélyegét viselő megsötétedett arcát és kezét. „Mindent tud. Ismeri az egész rendtartásunkat." Szerette volna valahogy illedelmesen kivágni magát, s utána távozni.

– Aha, aha... Most majd sokkal hatékonyabb eszközöket fogunk alkalmazni. És még finomabban. Érti?

Természetesen Onyiszimov tovább ostorozhatta

volna láthatatlan korbácsával az izgatott hájgombócot, de hirtelen közönyössé lett. S csak annyit mondott:

– Értem.

A beszélgetéstől elkínzott, izzadt professzor végre elköszönt, és elhagyta a félluxus kórtermet. És hangosan fújtatva lement a dolgozószobájába. Kulcsra zárta az ajtót. Elővette a szekrényből azt a dossziét, amely az Onyiszimovra vonatkozó teljes dokumentációt tartalmazta. Átlapozta. Ismét visszatért az első oldalhoz. Még egyszer átnézett mindent. Hogy az ördög – itt egyetlen szó sincs semmiféle termoforról! Tehát Onyiszimov, ahogy mondani szokás, egyszerűen csőbe húzta?! Nahát, már engedjen meg, kedvesem, de én többé magához be nem megyek.

Onyiszimov pedig felöltözve feküdt – szokásos rendszeretetével mit sem törődve, még a nyakkendőjét sem vette le – a kórházi ágyhoz egyáltalán nem hasonlító, széles, mahagóniágyon. És a falat nézte.

Behozták az ebédet. A beteg engedelmesen felkelt, kedvetlenül evett. Azután mégiscsak átöltözött, öltönyét a szekrénybe akasztotta, s pizsamában az ágyra feküdt. És ismét a falra meredt.

Ebéd után meglátogatta a felesége. Az elöl gombolt fehér köpeny, a maga szigorú fehér vonalaival csak még jobban kiemelte, milyen délcegen tartja magát az asszony, milyen egyenes a nyaka, biztosan tartja sima frizurás, őszülő fejét. Alekszandr Leontyevics felkelt, és vigyázva, nehogy az önuralmát elveszítse, azt mondta:

– Van egy újságom. Átvisznek szanatóriumba. És röntgenterápiát írtak elő.

S hirtelen furcsa melegséget érzett a szeme sarkában. Végighúzta rajta a kezét. Szürke arcán, akarata ellenére, könnyek folytak végig.

Körülbelül egy óra múlva, Jelena Antonovna felhívta Szolovjovot belgyógyászati intézeti dolgozószobájában.

– Nyikolaj Nyikolajevics. Onyiszimova vagyok. Elnézést, hogy...

Szép mellhangja most felismerhetetlenül magasan csengett, a membránból szapora lélegzés hallatszott. De azért a nyilvánvalóan izgatott Jelena Antonovna betartotta a kötelező udvariassági formát.

– ...hogy zavarom. Nagyon kérem, látogassa meg Alekszandr Leontyevicset.

A tekintetektől nem zavart, neves orvos elfintorodott. Minden világos, segíteni nem lehet rajta, akkor miért látogassa meg? És azt kérdezte:

– Mi történt?

– Ma elsírta magát. Életemben először láttam könnyezni.

– Igen, el tudom képzelni. Nagyon nehéz dolog.

– Arról van szó, hogy Fomenko professzor röntgenterápiát írt elő neki. Alekszandr Leontyevics pedig a kérdéseivel rákényszerítette... Szóval mindent kiderített. És amikor bementem, elkezdte mesélni, és folytak a könnyei. Kérem, látogassa meg, és mondjon neki valamit. Örömmel veszi. Senki mást nem akar most látni.

– Nem tudom. Van egy kényelmetlen körülmény. Abban a kórházban én tulajdonképpen kívülálló vagyok.

Jelena Antonovna izgatottsága ellenére is számításba vette már ezt a lehetőséget.

– Fomenko professzor is kéri. Az ő szobájából telefonálok.

– Jól van, várjon egy kicsit. Megyek.

A beszélgetés végeztével Nyikolaj Nyikolajevics felsóhajtott. A mai terveinek befellegzett. Nincs mit tenni, valahogy meg kell nyugtatni Onyiszimovot, enyhíteni kell a lelki traumát. Gyorsan kiadott néhány utasítást, rendet csinált az íróasztalán, kocsit kért, és a könnyed, karcsú, elegáns Szolovjov, ősz fürtjeire kalapot téve, elment a kórházba, ahol Onyiszimov feküdt. Az igazat megvallva, a széles körben elismert belgyógyász nem nagyon szerette ezt a kiemelt gyógyintézetet: még a sztálini időkben azt merészelte mondani, hogy ott nem annyira a betegeket világítják át röntgensugárral, mint inkább az orvosokat. S bár az országban és a világban is sok minden megváltozott azóta, de a kórházi rend, amint ezt egyszer erre a kórházra utalva, Szolovjov tréfásan mondta, a régi maradt.

A bejáratnál Szolovjovot már ott várta a belépő. A tudós orvost az első emeleti folyosón fogadta az osztályvezető, aki már megszabadult fölösleges aggodalmaitól, ismét visszanyerte rokonszenves kedélyességét. És a dolgozószobájába kísérte elegáns kollégáját.

– Alaposan megszenvedtem vele, Nyikolaj Nyikolajevics. Mindent ért. Minden ravaszkodásunkon átlát. És én többé nem megyek be hozzá. Önnek sem javasolnám.

– Azért mégiscsak be kell menni. Már csak tiszteletből is.

– Hát, ahogy gondolja. Parancsoljon.

Fomenko a vendég elé tolta az asztalon lévő dossziét. A fedelén a következő felirat állt: „2277. sz. kórtörténet,

A. L. Onyiszimov." A dossziéban már többtucatnyi teleírt lap sorakozott. Szolovjov belelapozott. A lapok nemcsak a jelenlegi betegség történetét tartalmazták (az anamnesis morbi-t, ahogy az orvosok mondják), hanem egy sajátos élettörténetet (az anamnesis vitae-t) is. A bennük foglaltak nem jelentettek újdonságot Szolovjov számára, de most mintha sorba rendeződtek volna.

1937-ig jó egészségnek örvendett. 1937-ben heveny gastritise volt. 1938-ban elkezdett dohányozni. Az okos orvosnak nem volt szüksége kommentárra: ez a két év hihetetlen idegfeszültséget, félelmetes ütközéseket jelentett Onyiszimov anamnesis vitae-jében. Nyilván drágán fizette meg, hogy Sztálin nem bántotta, nem fosztotta meg a bizalmától. És jöttek a betegségek. Arteriosclerosis... Hipertónia... Endarteriitis... Menet közben kezeltette magát...

És még egy dátum, az 1952-es. Ebben az évben kezdett el remegni a keze. Szintén emlékezetes korszak.

Szolovjovot az Isten megóvta, soha nem hívták, hogy Sztálint kezelje. Általában megóvta a sors a Joszif Visszarionoviccsal való személyes ismeretségtől. Onyiszimov természetesen közelebbről látta, milyen lett a Gazda öregségére. És kétségkívül újabb, kegyetlen ütközésben, megrázkódtatásban volt része.

A továbbiakban újabb dátumok következnek. Jelenlegi betegségének kezdetét a beteg 1957-re teszi. Az azt megelőző években nem vizsgáltatta ki magát. A rejtett stádium feltehetőleg már 1956-ban lefolyt. Ötvenhat. Nevezetes időszak. De itt nyilván csak véletlen egybeesésről van szó. És elég a szociologizálgatásból. Át kell futni az anamnesis morbi-t is.

Bizonytalan, tompa fájdalom a mellkasban. Nehézség érzése a szegycsont mögött és légszomj. Enyhe, olykor erősödő köhögés. A hajas fejbőrön és a hónaljban borsószem nagyságig terjedő csomók. Nyirokcsomó biopsia: rákos sejtek vannak benne. Köpetvizsgálat: egy-egy rákos sejt. Röntgen: mindkét tüdőben infiltráció.

S íme a napi feljegyzések között a konzílium Szolovjov által aláírt következtetése: „Kétoldali daganatos folyamat a tüdőben, sok metastasissal. Operáció nem javallott."

Tovább ismét a napi bejegyzések következnek. Azután szétfutó írással, mintha nem takarékoskodnának a hellyel, a következő áll: célszerű a beteg szanatóriumba való átszállítása és ott röntgenterápia alkalmazása. Ott van a javasolt dózis is. Azután ugyanolyan szétfutó írással az aláírás is: Fomenko. Világos: a röntgent a lelkiismerete megnyugtatására rendelte el. Egyébként mi mást tehetne?

Miután a dossziét átnézte, Nyikolaj Nyikolajevics rövid ideig még az osztályvezetővel beszélget. Az, önérzetét félretéve, elmeséli, hogyan tette bolonddá ma Onyiszimov.

– Önt is meg fogja izzasztani, kedvesem, jusson eszébe, mit mondtam.

– Mit lehet tudni... Talán nem fog.

Azután megegyeztek, milyen taktikát alkalmaznak a találékony beteggel szemben.

A már fehér köpenyt és fehér sapkát öltött Nyikolaj Nyikolajevics – a begombolatlan felsőgomb látni engedi a fekete csokornyakkendőt – a folyosón Jelena Antonovnával találkozik. Megnyúlt arcán vörös foltok üt-

nek át a púderrétegen. Őszes haja nincs olyan szigorúan simára fésülve, mint máskor, egy-két fürtje elszabadult. Az *Általános belgyógyászat* szerzője meghallgatja Onyiszimov feleségének az izgatottság ellenére is pontos beszámolóját.

– Megpróbálok, Jelena Antonovna, egy kis balzsamot csöpögtetni a lelkére. Megpróbálom, aztán meglátjuk.

Nyikolaj Nyikolajevics felmegy a futószőnyeggel borított lépcsőn, aztán bekopogtat a félluxus kórterem ajtaján. A kopogtatásra nem érkezik válasz. Szolovjov határozottan benyit.

44

Az első helyiség, amely dolgozó- és fogadószobául szolgál, üres. Odakinn már besötétedett, a függöny összehúzva, az íróasztalon zöld ernyős lámpa ég. Az íróasztalra vetülő fénykörben, az áfonyavörös posztón nyitott könyv hever.

Nyikolaj Nyikolajevics körülnéz. A könyvbe is beledugja nemes vonalú orrát. De hisz ez az ő tulajdon munkája, az *Általános belgyógyászat*. A rosszindulatú daganatokról szóló fejezetnél van kinyitva. Méghozzá azon az oldalon, ahol az eufóriát tárgyalja, azt, hogy a rákos betegeket fokozott hiszékenység jellemzi, hogy készek elhinni a kedvező magyarázatot, még a nyilvánvaló vagy alig leplezett hazugságot is.

Úgy látszik, Onyiszimov az imént olvasta el újra a számára már kétségtelenül ismerős oldalt. Elolvasta és elment, anélkül hogy a könyvet becsukta, eltette volna. Ez egyáltalán, egyáltalán nem jellemző rá.

A belgyógyász gépiesen végigfutott szemével a sorokon. Hm, tehát az eufória titkát tudja Onyiszimov. Ez természetesen megnehezíti Szolovjov küldetését. Esetleg teljesíthetetlenné is teszi. Mindegy, akkor is hozzá kell kezdeni a játékhoz.

Felveti a fejét, két kezével könnyedén felborzolja kopaszságát koszorúzó ősz haját és felkiált:

– Alekszandr Leontyevics, halló!

A hálószobából kilép Onyiszimov. Vállban túlságosan bő, csíkos pizsama van rajta. A lámpa zöldes fényt vet arcára, amely mintha poros lenne. Beesett szeme komor.

– Jó napot, Nyikolaj Nyikolajevics. Örülök, hogy benézett. Foglaljon helyet.

– Miért van itt önnél ilyen sötétség? Az ember önkéntelenül is világfájdalmas hangulatba kerül tőle.

Az elegáns látogató a kapcsolóhoz lép. Egy kattanás, és a szobát felülről erős, de nem bántó fény önti el.

Tapasztalt szemével Szolovjov azonnal észrevesz Onyiszimov arcán, a szája bal sarkánál egy újonnan megjelent csomót, egy pici, gyufafejnyi, igen sötét, szinte fekete csomót. Ez a pici domborulat, amely még nem szerepel a kórleírásban, mintegy hirdeti, hogy a betegség, a súlygyarapodás ellenére is kérlelhetetlenül halad a maga útján.

Onyiszimov az asztalhoz lép, a nyitott könyvre pillant, odébb tolja. Mindketten a díványra ülnek.

– Engedje meg, Alekszandr Leontyevics, hogy nyíltan beszéljek önnel.

– Ideje lenne... Már régóta kérem öntől.

– Hát szóval. Nem tagadom, hogy ismét orvosi minőségemben hívtak el önhöz.

Onyiszimov bágyadtan hallgatja, egyáltalán nem reagál. Szolovjov azonban nem veszíti el a bátorságát, a következő mondata pontosan ki van számítva:

– S ennek megvan a maga oka.

S finom, artisztikus arcán hirtelen kissé zavart mosoly jelenik meg:

– Ne gondolja, Alekszandr Leontyevics, hogy túlságosan sokat képzelek magamról...

A beteg erre a mondatra sem válaszol. De azért annyit mégis megkérdez:

– Miféle oka?

– Mi az okom a látogatásra? Arról van szó, hogy a konzíliumon megoszlott a véleményünk. Tulajdonképpen egyedül maradtam. Az újabb, sokkal alaposabb vizsgálatok pedig az én véleményemet igazolták.

Az *Általános belgyógyászat* szerzője lelkesen fantaziál, avagy egyszerűbben szólva, hazudik. De valamit már elért: felkeltette Onyiszimov érdeklődését.

– Miben tértek el a vélemények?

– Ha megengedi, ismét nyíltan fogok beszélni. A konzíliumon én azt mondtam, hogy önnek nem pneumóniája van.

– Ezt én tudom.

– Nem pneumóniája, hanem egy nagyon ritka és nehéz betegsége, actinomicosisa van.

– Hogyan?

– Actinomicosis. Nagyon ritka betegség. Egy mikroszkopikus gomba okozza. Igen nehéz gyógyítani. Módfelett makacs dolog. Olykor évekig is eltart.

Szolovjov kigombolja a köpenyét, előveszi a jegyzetfüzetét és drága, legújabb típusú, külföldi töltőtollát. Olvashatóan leírja: „Actinomicosis", kitépi a lapot,

könnyedén feláll, s a lapot az asztalra helyezi. És megmagyarázza Onyiszimovnak, miféle betegség ez, honnan ered, mik a szimptómái, milyen a lefolyása. S egy pillanatban, a szó közepén megállva, megkérdezi:

– Apropó, nincs meg itt valahol önnek a belgyógyászati kézikönyv? Abban mindez pontosan ki van fejtve.

Az orvos találékonyságától meglepett Onyiszimov nem válaszol. Szeretné azt mondani, hogy „nincs", de ebben zavarja a bizalom, amelyet Szolovjov ismételten sugall neki. De „igent" sem akar mondani, ehhez még túl gyöngék a bizalom hajtásai.

– Az én könyvemben is talál néhány szót erről a betegségről.

Most szívesen felvenné a könyvét, amely az eufóriáról szóló oldalnál van kinyitva, tovább lapozna ennél az oldalnál, lapozgatna benne, de jó érzéke megóvja tőle: nem szabad felkelteni Onyiszimov gyanúját. És Szolovjov nem nyúl a könyv után.

– Röntgenterápiával gyógyítjuk – közli. – Masszív dózisokban adjuk. És hosszú, meglehet, nagyon hosszú harcra kell felkészülni.

– És Fomenko miért nem szólt erről?

– Itt, Alekszandr Leontyevics, sajátos szokások uralkodnak. Legelőször is arra gondolnak, hogy ne nyugtalanítsák a beteget. Ne okozzanak neki kellemetlen élményeket. Természetesen, bizonyos határok között ez helyénvaló. Az olyan esetekre gondolok, amikor az orvostudomány leteszi a fegyvert. Márpedig mi harcba szállunk az ön betegségével. Háborúba, ismétlem, hosszú, nehéz háborúba, amelyben sikereink valószínűleg a betegség újabb fellángolásaival váltakoznak

majd. Ön bátor ember. Meg vagyok győződve, hogy az igazság fegyvert jelent a harcához.

Alekszandr Leontyevics figyelmesen hallgatja az orvost. És maga sem veszi észre, hogyan tompul el lassanként ezekben a percekben nyomozói gyanakvása. Már nem fogja rajta a partnerét, nem szorítja falhoz, hagyja magát becsapni. Persze ez már nem az, nem az az Onyiszimov, akit évtizedeken át ismertek.

Megérinti szája bal sarkában a kis, sötét csomót:

– Ezek a pörsenések mitől vannak rajtam?

– Faggyúmirigy-gyulladás. Külön betegség. Így hát két különböző betegséget is találunk önnél. Bár meglehet, összefüggésben vannak egymással.

Összességében véve, amint a későbbiek során Szolovjov fogalmazott, amikor a könyv szerzőjének az Onyiszimovval való találkozásairól mesélt, ő, a tudós orvos, akkor valamiféle tudományhoz hasonlító hülyeségeket hordott össze. Alekszandr Leontyevics pedig, megérintve a kis csomókat, meggyőzőnek találta Szolovjov fantazmagóriáit.

– De miért vizsgált meg a sebész? Talán megoperálnak?

– Igen, olykor az actinomicosist is operálják. Egyelőre azonban erre nincs ok. De az is lehet, hogy ezeket a faggyúmirigyeket is el fogjuk távolítani. Egyébként majd meglátjuk. Nem kell sietni.

– A szanatóriumban meglátogat?

– Természetesen. Most már nem hagyom el.

Alekszandr Leontyevics hirtelen felélénkül, átül az asztalhoz, megmutatja a Külügyminisztériumból küldött dossziét a csendlandi újságok kivonataival, elmond néhány érdekességet, kuriózumot a csendlandi

krónikából. Ismét szovjet diplomatának érzi magát Csendlandban, aki csak betegsége idejére utazott el onnan. A belgyógyász érdeklődéssel hallgatja, mosolyog. Rózsaszínű orcáján kedves gödröcskék jelennek meg. Ma természetesen megnyerte a játszmát. De nagyon jól tudja, hogy Onyiszimov frissessége, mámora még sokszor fog váltakozni az elkerülhetetlen közeli vég józan tudatával. De ismét és ismét jelentkezik majd az eufória is.

Szolovjov végre elbúcsúzik. A beteg az ajtóig kíséri a professzort.

Amikor egyedül visszamegy az asztalhoz, előveszi az elrejtett belgyógyászati kézikönyvet, megtalálja a Szolovjov által megnevezett betegséget, falja a szöveget, azután átolvassa lassabban. Igen, minden egyezik. Szinte minden egybeesik.

45

Krónikánk következő eseményének dátumát pontosan megmondhatjuk. Az eligazítást itt Andrianovkában, a Donyec-medence egyik kohászati központjában megtartott össz-szövetségi kohászkongresszus adja. A megnyitás napját a meghívó 1957. október 28-ában jelölte meg.

Előző nap, az ebéd előtti órában, a Minyeralnije Vodi felé haladó gyorsvonatról, amely épp csak hogy áthaladt a Donyec-medencén, a szinte ismeretlen kis Greki állomáson, ahol a menetrend szerint a vonat mindössze egy percet áll, leszállt egy, minden jel szerint vadászni készülő férfi. Magas, térden felül érő gumicsiz-

ma, kopott, sőt kifehéredett, egykor barna színű bőrkabát, viharvert, sötét színű sapka, háló a lőtt madarak számára, töltényöv, a hátán, tokba húzva, kétcsövű puska – ebből állt a vonatról leszállt utas összehangolt és nyilván nem először magára öltött ruházata, felszerelése. A vadász könnyedén leugrott, könnyed járással indult útnak, ugyanakkor nagydarabnak látszott, különösen hátulról, hajlott, széles háta felől nézve. Most hátrafordult, a vonatablakban felfedezett valakit, integetett. Világosszürke, most szinte búzavirágkékké sötétülő szeme jó hangulatról tanúskodik. A veleszületett, huncutkás mosoly szebbé teszi kissé erős állban végződő, napbarnította arcát.

Reméljük, az olvasó felismerte az ifjabb Golovnyát. Ez itt a szülőföldje. Andrianovkában született, itt nőtt fel, lett tizennégy éves korában gázadagoló-tanuló az olvasztóműben. Szenvedélyes vadász, már kamaszként, azután pedig fiatal emberként, harminc-negyven kilométeres körzetben bejárta a mezőket, horhosokat, kis erdőket Andrianovka körül. S természetesen régóta tudja, hogy innen, Grekiből egyenesen a gyár központjához juthat, ott pedig a Nyizsnyaja Kolonyijához – a kis telephez, amelyet akkor neveztek el így, amikor az andrianovkai gyár a francia általános részvénytársaság tulajdona volt.

Menni kell jó pár órát, de neki épp erre van szüksége. Holnap, a napirend szerint, előadást tart, most azonban ki a fejéből mindenféle olvasztóművel! Egyébként a vonatban kizárólag erről beszélgettek. Hogy lehetett volna másképp, amikor a két szomszédos gyár kohászai meg a dnyepropetrovszki Kohászati Főiskola nyersvasgyártási tanszékének tudós népe utazott ben-

ne. És természetesen ő, a Kurakovka igazgatója, volt a fővitatkozó. Most pedig még a jegyzetfüzetét sem hozta magával a vonatról, pedig azt mindig magával hordja. Szándékosan hagyta ott. Az a gyárral kapcsolatos gondolatait tartalmazza. És a maga elé tűzött feladatokat. Egyiket még érlelni kell. A másiknak a megvalósításához kell látni. De ma kikapcsolta magát az egészből. Hadd fújja át, tisztítsa ki fejét a szél, annál is inkább, mivelhogy ma, úgy tűnik, jó erősen fúj.

Az állomás fölött végigfut az indulást jelző sípszó. Pjotr még mindig a vagont nézi, amelyikben idáig utazott. Az ablaküvegen át a kurakovkaiak – csupán kettő korosabb közülük, a többiek csak fiatalnak nevezhetők – integetnek vadászni induló igazgatójuknak, aki az ő gondjaikra bízta a holmiját. A vonat elindul, felgyorsul. Egy-két perc s már ki sem lehet venni, csak a mozdony füstjének pamacsai látszanak a távolban.

Pjotr elhagyja az állomás körüli telepet, és kétcsövű puskájával a vállán az aszfaltút padkáján bandukol, amely a látóhatáron túl rejtőzködő Andrianovkába vezet. Mindkét irányba teherautók húznak el nagy zúgással, időnként felberreg egy-egy személykocsi is. Szép napsütéses idő van, de az évszakhoz képest meglepően hideg. S még a szél is fúj. Árnyékban talán a mínusz három-négy fokot is eléri. Az út menti árok árnyékos oldalán deres a fű.

Pjotr frissen lépked. Ott, az után a híd után letér a pusztába, a közelben sötétlő, lombját hullajtott bokros felé veszi az irányt. Hát ez meg mi? Pjotr mellett elhaladt egy csillogó fekete Volga, de hirtelen fékez, aztán gyorsan megindul hátrafelé. És megint megáll. A nyitott ajtóból Cselisev akadémikus hajol ki. A szürke át-

meneti kabát gallérja alól ugyanolyan színű gyapjúsál látszik ki. A szép, bolyhos sapka is harmonizál vele. Az akadémikus Pjotrra irányuló szeme barátságosan csillog. Pjotr tiszteletteljesen meghajol.

– Megyek és mit látok – mondja Cselisev. – Nem hiszek a szememnek. Csak nem Golovnya? De ő, pontosan ő! Hát ezt meg hogy értsem?

Golovnya mosolyog:

– Én is zavarban vagyok, Vaszilij Danyilovics: hogyan értelmezzem ezt az önnel való találkozást?

– Az én idekerülésem világos. Repülőgéppel érkeztem. És most teljes sebességgel röpítenek Andrianovka felé.

– Nem erről beszélek. A kellemes találkozás jó jel a vadász számára.

– De hogyan lett magából itt vadász?

– Leszálltam a vonatról és itt vagyok...

– És gyalogszerrel Andrianovkáig?

– Elmegyek. Talán még valami vad is akad.

– Ugyan. Miféle vad akadna most? No meg a helybéli vadászok nyilván már nyáron mindent kilőttek. Inkább üljön be mellém.

– Köszönöm, Vaszilij Danyilovics. De mi, vadászok, különös népség vagyunk. Nem tud rábeszélni.

– Üres kézzel érkezik majd.

– Kérem, mondja azt is, hogy ne legyen szerencsém. Ez nagyon jó jel.

– Az ördögbe... Azért mégiscsak kár. Barátilag beszélek.

– Barátilag? – Pjotr kicsi szájának sarkában gúnyos mosoly villan. – És tiszta szívből?

Vaszilij Danyilovicsra hirtelen rájön a köhögés. Ap-

ró szeme eltűnik a bozontos szemöldök alatt. Ez azonban nem állítja meg Golovnyát:

– Ha megengedi, Vaszilij Danyilovics, ezt így felírom. – Ugyanolyan gúnyos mosollyal Pjotr úgy tesz, mintha elővenné a jegyzetfüzetét. És láthatatlan ceruzával írna, de közben mondja is: „Barátilag és tiszta szívből mondom, hogy üres kézzel érkezik." Most pedig ide írjuk a mai dátumot is.

Azután Pjotr elteszi a láthatatlan jegyzetfüzetet. Cselisev végre kiköhögte magát.

– Tehát nem jön velem? Na, akkor a viszontlátásra.

Az ajtó becsapódik. A kocsi horkant egyet, és elrobog Andrianovka felé.

46

Az ifjabb Golovnya eddig sohasem engedte meg magának, hogy Vaszilij Danyilovicsot arra az esetre emlékeztesse, amikor az első háborús télen az Urálba menekített népbiztosság folyosóján elővette a jegyzetfüzetét, és beleírt valamit. Ma célzott először erre a rég történt esetre.

Hány év is telt el azóta? Majdnem tizenhét.

Igen, 1941. november 7-én este találkoztak – a szovjet állam fennállásának évfordulóján. Egyébként kisebb gondjuk is nagyobb volt az ünnepnél. A népbiztosság november hetedikén is dolgozott. Csak reggel gyűltek össze a munkatársak az ünnep tiszteletére a szálloda tágas, de íróasztalokkal telezsúfolt halljában, amely az Onyiszimov alá rendelt főosztályoknak helyet adott, és szó nélkül figyelték a vezetékes rádió hangszóróját, amely a Moszkvában, a Vörös téren folyó kato-

nai díszszemlét közvetítette. Azután a bemondó, árnyalatokban gazdag hangján, amely már önmagában is a történelmi pillanat komolyságát, ünnepélyességét hangsúlyozta, felolvasta Sztálin előző napi beszédét.

Onyiszimov is lejött a második emeletről. A beosztottai mellett állva hallgatta végig a közvetítést, noha igénybe vehette volna a szobájában lévő kitűnő rádiókészüléket is. A szokásos módon, igen gondosan fésült – minden hajszál a maga helyén –, a szokásos módon zárkózott, hivatalos modorával mindenkivel három lépés távolságot tartó Alekszandr Leontyevics szinte semmit sem változott a háború alatt. Csupán szabályos, klasszikus vonalú arca lett kissé sötétebb, helyesebben erősödött rajta a barnás szín. A komor árnyék azon a napon vált különösen észrevehetővé, amikor – még mindig moszkvai parancsnoki posztján maradva és a vele együtt ott maradt kisszámú apparátusban *kaszárnyarendet* tartva, amelyben is ő maga mutatott példát – hirtelen azt az utasítást kapta, hogy azonnal hagyja el a fővárost. És egy túlzsúfolt helyiérdekű vagonban keletre utazott. Itt az Urálban Cselisev, aki gyakran beszélgetett vele, még nem látta mosolyogni.

Az adás végeztével Onyiszimov röviden ennyit mondott:

– Elvtársak, most pedig munkára fel. Mindenki menjen a helyére!

Azon a napon Onyiszimov talán még fokozta is a háborús hétköznapok munkafeszültségét. Még a kissé tétovázó Cselisevvel is szúrósan beszélt.

Este Vaszilij Danyilovics a maga dolgozószobájában, amely azelőtt kis szállodai szoba volt, aprólékos munkával foglalkozott: tervet készített a kitelepített

üzemek elhelyezésére és azok keleti gyárakhoz való *kapcsolására*. Még jó, hogy a harmincas években, amikor a Novouralsztal épült, bejárta itt Magnyitkát is, a nyizsnyij-tagili kombinátot is, meg sok régi, de akkor teljesen felújított kisebb-nagyobb gyárat is.

Emlékszik, hogy azon a november 7-i estén egyre forgatta, rakosgatta a kék másolati lapokat – fehér és színes vonalakkal mindegyiken valamelyik keleten lévő gyár tervrajza volt –, és a lapok már tarkállottak a megjegyzéseitől.

A korai uráli fagyok kicifrázták, jégvirágokkal vonták be az ablakot. Behallatszott a szél fütyülése, üvöltése.

Egyszer csak megszólalt a telefon. Onyiszimov hívta.

– Vaszilij Danyilovics, jöjjön be hozzám.

Mikor a népbiztos dolgozószobájába lépett, Cselisev csodálkozva tapasztalta, hogy Onyiszimovnak jókedve van. A komor árnyékot mintha elsöpörték volna az arcáról. Úgy tűnt, mintha a szokásos barnaság világosabb lenne, elevenség, valami pírféle jelent meg orcáján. A váratlan, nyílt mosoly is jól állt neki.

– Foglaljon helyet – mondta Cselisevnek, de ő állva maradt.

Érezni lehetett, hogy izgalom feszíti. Mi van vele? Mi történt? Vaszilij Danyilovics a folytatást várva leült. Onyiszimov nem tette próbára az akadémikus türelmét, minden bevezetés nélkül közölte:

– Most beszéltem a Gazdával. – A váratlanul megjelenő magas felhangok, a fiatalos csengés egy pillanatra megváltoztatta Alekszandr Leontyevics hangját. – Azt a feladatot kaptuk, hogy építsünk új gyárakat. Még-

hozzá úgy, hogy minél előbb működjenek. Ki kell dolgozni a tervet, és javaslatot kell tenni.

Alekszandr Leontyevics már hivatalos hangon beszélt. Azonban tőle szokatlan bőbeszédűséggel és ismét mosolyogva folytatta:

– Na? Mit szól hozzá, Vaszilij Danyilovics? A németek Moszkvánál állnak, a Gazda pedig Moszkvából azt a parancsot adja, hogy építsünk új gyárakat!

Vaszilij Danyilovics hallgatott. Kellett hozzá egy kis idő, hogy átgondolja, átélje a hallottakat. De emlékszik rá, hogy megkönnyebbült.

Azokban a bizonytalan, keserves hetekben többször is eszébe jutott: kibírjuk-e? Győzzük-e erővel ezt a háborút, a legszörnyűbbet, legfélelmetesebbet mindazok közül, amelyeket Oroszország megért? Ezek a kérdések kínozták az akadémikust, lappangtak lelke mélyén, bármivel foglalkozott is. Még álmában is gyötörték.

A háború előtt Cselisevnek módjában állt külföldi újságokat olvasni, amelyek figyelmeztettek, hogy a hitleri hadsereg már a szovjet határ mellett összpontosul, és bármelyik percben támadhat. Később, amikor a figyelmeztetés beigazolódott, bizonytalanul, ködösen megsejtette, hogy a hadi sikertelenségben, a bajokban valamiképpen Sztálin is hibás. De hát hogyan történhetett? Háborúra készítette fel az országot, s amikor ütött az óra, kiderült, hogy ő nem készült fel?

Mivel ezeket a szembeszökő ellentmondásokat nem tudta megmagyarázni, nem találta meg hozzájuk a kulcsot, egyáltalán nem gondolva arra a formulára – *a személyiség hibái* –, amelyet csak sok évvel később alkalmaztak Sztálinra, nem foglalkozott ezekkel a számára értelmetlennek tűnő gondolatokkal.

Csak nem jutottunk túl a legnehezén? A reggeli moszkvai adás hitet sugallt. Sztálinnak ez a telefonhívása pedig már egészen jó jel. De azért a jó hírekre éhes Vaszilij Danyilovics még nem mert szabadon fellélegezni.

– Ha ilyesmibe vágunk – szólalt meg –, hol találunk manapság gépeket? És építőket?

– Erről gondoskodnak. Lavrentyij Pavlovics azt a feladatot kapta, hogy szervezzen számunkra építő egységeket. Embere van bőven. Meg minden egyéb. Jó hírük van. Dolgozni fognak. Csak rajtunk ne múljon. Pontos igényeket kell bejelenteni. És előzetes tervrajzokat kell készíteni.

És Onyiszimov továbbra is jókedvűen, lelkesen magyarázta a feladatot. Most még a lágereket is – amelyekben nem is olyan rég az öccse is elpusztult, és amelyek a foglyok tömegeit egyesítették a szögesdrót mögött, mintha valamiféle másik világban történne az egész –, a lágerlakókat is háborús körülmények között szükséges, nagyon fegyelmezett, könnyen mozgatható munkacsapatoknak látta.

Alekszandr Leontyevics az asztalhoz ült, maga elé húzta nagy jegyzetfüzetét és, Vaszilij Danyiloviccsal megtanácskozva, azonnal elkezdte felvázolni az új acélgyártó üzemek tervét. Kemény ceruzájával és kalligrafikus írásával egyik pontot a másik után írta fel. Legelőször is sürgetni kell, hogy fejezzék be és állítsák üzembe a dél-uráli csőgyárat. Ezzel együtt fel kell építeni a cseljabinszkit – a helyét már kijelölték, a terv készen van. Valamint a bakalit – ennek is kész a terve. Cselisev azt javasolta, hogy a Bakalban kijelölt területre vigyék át a fel nem épült kurszki gyárat, ahol is a háború előtt már

elkezdték az első kemencék szerelését, mivel azonban közel került a front, a munkálatokat beszüntették. Onyiszimov azt mondta:

– Igen, mindent kiásunk ott a föld alól. Mindent elhozunk az utolsó grammig.

Ekkor a dolgozószobába szinte hangtalanul Szerebrjannyikov, a titkárság kopasz vezetője lépett be. Látszatra nem sietős, de mégis gyors léptekkel a népbiztoshoz ment:

– Alekszandr Leontyevics, megjött az ifjabb Golovnya. A fogadóban várakozik.

– Épp jókor. Jöjjön be.

47

A belépő, világos szemű Golovnya még nem melegedett fel a nagy hideg után. Hóvihar paskolta arca, horgas orra, erős álla vörösen lángolt. Vörös volt a keze, amely nyilván szintén fedetlen maradt a fagyban. Rövid barna bőrkabátját (nem ebből lett később Pjotr vadászöltözéke?) derékban szíjjal fogta össze, hogy ne fújjon alá a szél. S amikor a népbiztoshoz belépett, elfelejtette levenni a szélben oly hasznos szíjat.

– Szervusz – mondta Onyiszimov. – Ebben az öltözékben parádézol?

– Tegnap indultam el Orszkból. Ott meleg van. De hogy itt maguknál – Golovnya köhintett – milyen hideg van.

– Ülj le. A gyár kitelepítéséről szóló jelentést elhoztad?

– Ezért jöttem. Csak tegnapelőtt fejeztük be.

– Minden felszerelés megvan? Semmit sem veszítettél el?

– Ami elveszett, megkerestük, Alekszandr Leontyevics. A jelentést az ön ellenőrei is aláírták. A dokumentáció nem fért bele egy aktatáskába, bőröndbe kellett csomagolni. Behozzam?

– Ráér.

Onyiszimov feltett még néhány kérdést arra vonatkozólag, hogy hogyan helyezték el a munkásokat, hogyan oldották meg a Dnyeper mellékéről szétszedve elszállított gépek raktározását és megőrzését, melyiket szerelték már össze, avagy szerelik az új helyen? Tulajdonképpen enélkül is teljes *információval* rendelkezett, pontosan tudta, hogy a Kurakovka hengersora már Zlatousztban működik, már acélt hengerel, noha még nincs tető fölötte. Azonban saját gyakorlatát követve, ismételten ellenőrizte a rendelkezésére álló adatokat.

Cselisev emlékezett rá, hogy már Moszkvában, a nyugtalansággal teli napokon és éjszakákon, amikor a délen lévő gyárak áttelepítése folyt, Onyiszimov mintha csak még fokozta volna a pedantériáját, pontosságát. Cselisev sokszor megfigyelhette, hogyan követeli ugyancsak az ifjabb Golovnyától, aki ágyútűzben indította el a Kurakovkából egymás után a szerelvényeket, hogy jelzéssel lásson el minden kis és nagy ládát, a vasutasokkal együtt készítsen jegyzőkönyvet, nyugtát, kísérő iratot, és ne engedjen el egyetlen vagont sem kísérő nélkül. És alkalmi katonai repülőgépeken a pokol kellős közepébe küldte a munkatársait, apparátusának dolgozóit, hogy ellenőrizzék az áttelepítés menetét. És egyszer alaposan megmosta az ifjabb Golovnya fejét, amikor valamelyik megbízottja azt jelentette, hogy egy

aknagaratot és egy markoló alkatrészeit, a sietségben és kapkodásban, jelzés nélkül indítottak útnak. Onyiszimov a következő jelzésrendszert vezette be: a szétszedett berendezés minden darabját azonos betűvel jelölték meg, amely után szám következett. Golovnya azért is alaposan megkapta a magáét, mert egy exkavátort, amelynek elszakadt a hernyótalpa, nem rakott fel. Végezetül a Kurakovkából útnak indult az utolsó szerelvény is. Az összeköttetés még megvolt, Pjotr jelentette, hogy indítja a teherautókat a robbantócsoport tagjaival, akik teljesítették feladatukat, és engedélyt kért, hogy ő is velük együtt elhagyhassa a gyárat. Onyiszimov azt mondta: „Nem. Még szedd össze a munkásokat is, akik eddig nem jöttek el. Alakíts belőlük csoportokat. Azokkal gyere el. Gyalogmenetben vidd őket a Donyec-medencébe."

Előfordult, hogy Cselisev, amikor a népbiztos ilyen jellegű parancsait hallotta, el volt ragadtatva tőle, s arra gondolt: „Győzni fogunk."

Az ifjabb Golovnya valóban gyalog jött el a Kurakovkából. És nem egyedül.

Azután pedig, már az Urálban, a népbiztos szigorú parancsára nemcsak hogy össze kellett rakni mindent, amit elhoztak, hanem nagyon részletes, dokumentált jelentést kellett készíteni az áttelepítésről – be kellett számolni minden egyes állami rubelről, minden gépről, minden kábelkötegről, ami a gyár könyvelésében szerepelt.

A meghibásodott és útközben lekapcsolt vagonokat megkeresték az állomások vakvágányain. Meg kellett fejteni a jelzéseket, ellenőrizni minden jelet, és egyeztetni őket a dokumentációval. Egy különbizottság a nép-

biztosság revizoraival együtt mindenféle jegyzőkönyvet, leltárjegyzéket, meghibásodási tanúsítványt stb. írt alá. A legaprólékosabb munka után Golovnya végre elmehetett Onyiszimovhoz jelentést tenni.

Miután Golovnyát kikérdezte, Alekszandr Leontyevics felállt az asztal mellől. Járkálni kezdett, elővett a zsebéből egy kék Belomoros dobozt (kedvenc cigarettáját a háború alatt nem gyártották), és váratlanul Golovnya felé nyújtotta:

– Vegyél! A sok kínlódás közepette nyilván te is rászoktál.

A szó nélkül figyelő Vaszilij Danyilovics ismét azt érezte, hogy Onyiszimov szokatlanul izgatott. A szigorú népbiztosnak nem volt szokása cigarettával kínálni a beosztottait.

– Nem találta el, Alekszandr Leontyevics. Nem dohányzom. Köszönöm.

Onyiszimov sercentett a gyufával, mélyen leszívta, majd kifújta a füstöt. És Cselisev immár másodszor hallotta:

– Most beszéltem a Gazdával.

Ezeket a szavakat most az ifjabb Golovnyához intézte. Nem titkolván boldog izgatottságát – kissé tompítva áttört az állandóan viselt páncélon –, Onyiszimov megint elmondta, úgy döntöttek, hogy új gyárakat kell építeni, hogy minél előbb működjenek. Nyilvánvalóan szóról szóra Sztálin szavait ismételte meg. Rövid nyakán ülő nagy fejét a falon lévő, kötelező portré felé fordította:

– Felfogod, milyen perspektívában gondolkozik?!

A népbiztos leült, de nyomban fel is ugrott, és járkálni kezdett.

– Mit csinálják veled? Munka akad majd a számodra. Apropó, hisz aktatáska nélkül érkeztél, tárca nélküli ember vagy.*

Nevetett a saját tréfáján. Helyesebben mintha néhány tompán csengő, szaggatott hangot préselt volna ki a torkából. A nevetés nem volt jellemző rá. Legalábbis Cselisev akkor azt jegyezte a füzetébe, hogy Alekszandr Leontyevics az ő jelenlétében még sohasem nevetett.

– Tehát, exdirektor elvtárs, avagy tárca nélküli direktor, hova nevezzelek ki? Te magad mit szeretnél?

– Bármilyen munkát vállalok, ahol szükség van rám.

– És ha nem gyárigazgatónak küldelek el?

– Azt is vállalom. Nem bánnám, ha a nagyolvasztóba küldene, mondjuk, az Uralsztalba.

– Nem, ott teljes a létszám. A bakali gyárba elmész?

– Melyikbe?

– A bakaliba. Ott tulajdonképpen még semmi sincs. Csak a hely, az érintetlen nyírfás. De a terv megvan. Megvan az igazgató is meg a főmérnök is. – Onyiszimov megnevezte, hogy kik. – A geodéták, amennyire ismerem az ügyet, valahol már leütötték a karókat, kijelölték a fő irányt. Most aztán hozzálátunk, és gyorsan felépítjük. Érdekes munka. Elmész oda a nagyolvasztó vezetőjének?

– Elmegyek.

– Akkor láss munkához. Először menj el a helyszínre, azután a nagyolvasztó-tervező intézet cseljabinszki fiókjához. Alaposan tanulmányozd a tervet.

* Szójáték. Az oroszban azonos szóval jelölik az aktatáskát és a miniszteri tárcát.

Onyiszimov, miközben pontról pontra konkretizálta az ifjabb Golovnyára váró feladatokat, megnyomta a csengő gombját. *Késlekedés nélkül* belépett Szerebrjannyikov.

– Ide figyelj, azt hiszem, a raktárunkban van némi téli felszerelés. – Alekszandr Leontyevics azt mondta „azt hiszem", „valamiféle", holott nagyon jól tudta, hány rövidbunda, hány halinacsizma van a népbiztosság raktárában. – Fel tudjuk-e öltöztetni a bakali gyár nagyolvasztójának vezetőjét? – és fejével az ifjabb Golovnya felé intett.

A titkári ügyek mesterének méltóságteljes arca figyelmen kívül semmit sem fejezett ki:

– Fel tudjuk, Alekszandr Leontyevics.

– Akkor gondoskodj róla!

Szerebrjannyikov eltűnt. Onyiszimov pedig így szólt Golovnyához:

– Menj, szerelkezz fel. Elmész Bakalba és Cseljabinszkba, azután megint jelentkezel nálam. A jelentésedet hagyd itt, add le a rendelkezés szerint. Megnézik nélküled.

48

Ám az olvasztóüzem újsütetű vezetője nem sietett az elmenéssel. Az arca égett, de már nem volt lángvörös. Csökkent a vörösség hosszú s egyben széles, kissé lapított párnás ujjain is, melyeknek végén elevenen csillogtak a rövidre vágott körmök.

– Alekszandr Leontyevics, kérni szeretnék öntől valamit.

– Mondjad.

– Engedje meg, hogy az egyik kemencénél bevegyük a tervbe az én szerkezetemet.

– Megint a magadét fújod... Nem állt szándékomban, hogy egy ilyen napon összevesszek veled, de mit tehetek? Olvastam a cikkedet a *Sztaleplavilscsik**-ban. És megrovásban részesítettem a szerkesztőt. Miért közli ezt a – Onyiszimov nyilván valami enyhébb kifejezést keresett, de a megszokott éles, kemény fogalmazása kerekedett felül –, ezt a te hóbortodat?!

Golovnya még mindig megpróbálta meggyőzni a népbiztost, azt mondta, hogy a költségek jelentéktelenek, szinte észrevétlenek lesznek a nagy építkezés költségeiben.

– Nem lehet! – szakította félbe Onyiszimov. – Ne tömd se a saját fejedet, se az enyémet ezekkel az ötletekkel. Nem engedek meg semmiféle eltérést a tervezőintézet terveitől. Ezek a legjobb amerikai szabványok. Nem kutyafuttában összeszedett dolgok.

Itt Vaszilij Danyilovics is közbeszólt, s azt dörmögte:

– Ha szabadjára engedjük a népet, az isten se szedi ráncba.

– Na, végeztünk – zárta le a vitát Onyiszimov. Erőt vett ingerültségén, és ismét kedvesen, nyíltan mosolygott. – Szerelkezz fel, és utazz el! A kinevezésedet utánad küldjük.

Körülbelül egy óra múlva, amikor Onyiszimovtól távozóban a folyosón haladt, Cselisev ismét meglátta az ifjabb Golovnyát. Vadonatúj, szinte még hamvas, térdig érő irhabundát és töretlen, szürke halinacsizmát viselt. A szintén most kapott szőrmeusankát a kezében

* Acélolvasztár, folyóirat.

tartotta, amelyre már felhúzta a kétujjas, vastag gyapjúkesztyűt. Az akadémikussal szemben haladva, az apjához hasonlóan kissé görnyedt Golovnya hirtelen kihúzta a vállát, s mintegy tisztelegve, vöröses hajához emelte a szabad kezét.

Mindketten megálltak. Vaszilij Danyilovics kedvtelve vizsgálgatta apró szemével Golovnyát.

– Nem akartam Onyiszimov jelenlétében beszélni a cikkéről – szólalt meg Cselisev. – Elolvastam.

Cselisev Pjotrnak ugyanarra, a *Sztaleplavilscsik*-ban közölt publikációjára gondolt, amelyben a szerző alaposan, rajzokkal és számításokkal kiegészítve, leírta a nagyolvasztók működésének meggyorsítására javasolt módszerét.

– Elolvasta és...?

– Barátilag és tiszta szívből mondom, fiatalember, hogy semmi eredményre nem jut.

Csodálatosképpen Golovnya mintha egyáltalán nem sértődött volna meg. Lehúzta a kesztyűjét, a hóna alá fogta, a bunda alól gyorsan elővette a jegyzetfüzetét, a ceruzát, és kissé gúnyos mosollyal, amely nyilván akaratlanul ült ki az arcára, kijelentette:

– Vaszilij Danyilovics, ha megengedi, ezt felírom. „Barátilag és tiszta szívből: fiatalember, semmi eredményre nem jut." Így van? Megengedi?

– Hm... Csak tessék.

– Most ide írom a dátumot: 1941. november 7-e. Valamikor még eszébe juttatom, Vaszilij Danyilovics.

Golovnya felnézett a jegyzetfüzetből. Cselisev ismét meglátta a mérnök búzavirágkék, egyáltalán nem fáradt szemét, kissé pimasz mosolyát, a homlokán ferdén húzódó sebhelyet.

Vaszilij Danyilovics pontosan abban a pillanatban szabadult meg sokáig kínzó kételyeitől, és győződött meg véglegesen: győzni fogunk! Ez volt az az utolsó csepp, amelyre úgy szomjazott. Nem pedig az a moszkvai telefonhívás, amelyről azon az estén a felismerhetetlenségig megváltozott Onyiszimov beszámolt.

Most pedig nyilvánvalóan, bizonyosan... Ám az érzés talán csak a következő pillanatban fogalmazódott világos gondolattá. Igen, ha ez a sok mindent átélt, fiatal Golovnya, aki ágyútűz közepette vezette a kitelepítést, gyalog jött el a kiürített Kurakovkából, tehervagonban végigutazott a fél Oroszországon, ha ez teljesen nyugodtan azt mondja: „Valamikor még eszébe juttatom, Vaszilij Danyilovics", ez azt jelenti... Azt jelenti, hogy látja azt a távoli időt, amely még reá vár a jövőben. Reá és mindnyájunkra!

Akkora izgalom fogta el, oly nagy lelkesedés kerítette hatalmába, hogy a lélegzete is elakadt. Amikor lélegzethez jutott – na végre, egy mély lélegzet –, Vaszilij Danyilovics nem szólt, csak a szobájába ment.

...Azután pedig a következő történt.

1945-ben, a nagy győzelem megünneplése után, Cselisev egy kohászcsoport vezetőjeként a tengerentúlra ment, helyesebben repült.

S onnan többek között a következő hírrel tért vissza: Amerikában néhány nagyolvasztónál azt a módszert és konstrukciós megoldást alkalmazzák, amelyet először az ifjabb Golovnya vezetett be a Kurakovkában. És a nagyolvasztók termelékenysége valóban nőtt. Úgy tetszik, lassanként az egész amerikai kohászat erre a módszerre tér át.

– Itt bizony melléfogtam – ismerte el őszintén Vaszilij Danyilovics.

Onyiszimov nyugodtan fogadta a hírt, semmiféle megbánást nem mutatott. De Pjotr Golovnyához, aki ismét a régi helyen, az újjászületett Kurakovkában volt igazgató, barátságosabb lett. És kiadta a parancsot, hogy két-három gyárban próbálják ki a módszerét.

Pjotr azonban nem nyugodott. Minden alkalmat kihasznált és mondogatta, hogy módszerét szinte egyáltalán nem alkalmazzák, elterjesztése nagyon lassan halad.

S végezetül – 1952-ben –, méghozzá véletlen egybeesés folytán, azokban a napokban, amikor Lesznih kemencéi miatt Onyiszimov Sztálin hideg dühét érzékelhette – az ifjabb Golovnya panasszal fordult a Központi Bizottsághoz. Az összeütközés történetét – használjuk most a szót a közvetlen értelmében –, a gyárigazgató és az állami bizottság elnökének harcát, ebben a könyvben nem tudjuk elmondani: a konstrukció nem bírja el ezt a megterhelést. Az összeütközés olykor meglepő fordulatait megpróbálom bővebben kifejteni egy általam elképzelt sorozat következő köteteiben, a kor nagy kérdéseivel való összefüggéseiben, a kutatói szellemhez, az objektivitáshoz híven, már amennyire képes vagyok rá. Ebben majd ismét segítségemre lesz Cselisev naplója.

Most a szunyókáló Vaszilij Danyilovicsot Andrianovka felé röpíti a kocsi. Az ördög vinné el, Pjotr csak beleszúrt. Eddig sohasem emlegette azt az esetet. Kemény fickó! De lő-e valamit? S ha mégis? Még az is megtörténhet.

Este Vaszilij Danyilovics a vendégház jól fűtött, csendes szobájában ült.

Régen, amikor az andrianovkai gyár főmérnöke volt, egy ideig éppen ebben a homokpalából épített, régi, földszintes épületben lakott. De később is, amikor a gyárakat járva a Donyec-medencébe látogatott, gyakran itt szállt meg.

Andrianovkába érkezése után Vaszilij Danyilovics az egész napját az emberek között töltötte, tartott két röpgyűlést, régi ismerősökkel beszélgetett, gyorsan végigment a gyáron, megebédelt az igazgatónál, és végezetül elengedték pihenni ebbe a kedves, meleg szobába. Az öltönyét kényelmes pizsamára cserélte, lefeküdt, és nem sokáig forgolódott.

Holnap neki kell megnyitnia a városi színházban a kohásztanácskozást. Bevezetőt kell mondania. De mit fog mondani?

Eszébe jutott egy közelmúltban tartott ülés, ahol ő mint jubiláns válaszolt az üdvözlésekre. Bárhogy vesszük, a hetvenöt év jelentős évforduló. Ebből az alkalomból Vaszilij Danyilovicsot Lenin-renddel tüntették ki, és nem is először. Az újságok közölték a fényképét. Ünnepi ülést rendeztek a tiszteletére. A híradósok jupiterlámpáinak vakító fényében neki is ki kellett állnia az emelvényre – nem volt mentség – a dugig tömött teremben. Vaszilij Danyilovics öregségére sem szabadult meg félszegségétől, amely ifjúkorában annyira kínozta, s a születése napján szívesebben lett volna valahol Moszkvától távol. És csak ünnepeljék meg a jubileumát nélküle. De be kell vallani, hogy a menekülési vágya nemcsak

a félszegségéből fakadt. Vaszilij Danyilovics titokban attól tartott, hogy a fiatalok távollétükkel fognak tüntetni a jubileumi ülésen. Ő pedig, nagy szégyenére, megállapíthatja, hogy a fiatal kohászoknak nincs szükségük rá, nem érdekli őket. Ajaj, jobb lenne elutazni. De nem sikerült, nem engedték. És végezetül is nagyon jól sikerült minden. A karzatot és lenn a hátsó sorokat az ifjú kohásznemzedék töltötte meg, még a fal mellett is szorongtak fiatalok. A meghatódott Vaszilij Danyilovics sokat, terjengősen beszélt. Nyilván öreges erkölcsi prédikációt tartott, hosszasan fejtegetett olykor, ahogy mondani szokás, nyomta a sódert – ki ne tudná, hogy Cselisev nem valami híres szónok? –, ennek ellenére köhögés nélkül hallgatták. Az az este mintha ismét a Szovjetunió főmetallurgusának semmiféle nómenklatúrában nem szereplő címével ajándékozta volna meg. Az elcsendesedett teremre nézve, szerette volna egyetlen hamis hang nélkül, minden fellengzősség nélkül elmondani azt a legfontosabbat, amit hétköznapokon nem mond ki az ember.

– Hálát adok a sorsnak – mondta nem valami gördülékenyen és frissen –, hogy részt vehettem a régi Oroszországnak az új Oroszország felé történő menetelésében. Ezt tartom életem legnagyobb szerencséjének.

A továbbiakban azokról a csodákról beszélt, amelyeket ő mint kohász megélt. Az első ötéves tervek idejéről. Amikor a lerombolt, elmaradott országban óriási gyárak nőttek ki a földből, olyan gyárak, amilyenekről Kurako a juzovkai régi gyár ócska kemencéi mellett tartott „kohászakadémiáján" beszélt. De ekkora lendületről talán még ő sem álmodott. Ez csak csodának nevezhető.

Lélegzetelállító volt a második csoda, a második meglepetés is. Cselisev elmondta az egybegyűlteknek, milyennek látta 1943-ban a Donyec-medencében és a Dnyeper-melléken a visszavonuló hitleri hadsereg által lerombolt gyárakat. Kő kövön nem maradt, téglatörmelékek, robbantástól összevissza görbült vasak halmazait találták utánuk. Az ember azt gondolta volna, hogy ezt nem lehet újjáépíteni. De csak néhány év kellett, hogy a látszólag a föld színéről eltörölt gyárak feltámadjanak hamvaikból, még nagyobbak, szebbek legyenek, mint azelőtt voltak.

A jubileumi ülésen elmondott beszéd később megjelent újságcikk formájában is. A szerkesztőség kissé meglepte a jubilánst, amikor beiktatott egy *A harmadik meglepetés* alcímet is. És beírt néhány nagyon dicsérő – Cselisev stílusára egyáltalán nem jellemző – szót a jelenlegi átszervezéseket illetően. Igaz, az öreg rájött, hogy maga adott rá bizonyos lehetőséget, amikor a sok, váratlan termelési újításról beszélt, amelyeket ő mint a kutatóintézet igazgatója nem értékelt, azokról az újításokról, melyeknek már nem állják útját akadályok, a megszokottá lett „tilos".

Amikor a megküldött korrektúrát olvasta, Cselisev időnként elfintorodott, de szokása szerint nem szállt vitába, aláírta a cikket.

Tegnap, amikor Onyiszimovot a kórházban meglátogatta, az újságnak ezt a számát ott látta az ágyán. Kellemetlenül érintette. Emlékszik rá, Onyiszimov elkapta a tekintetét, amikor az újságra sandított. Elkapta és elfordult. Úgy tett, mintha nem vette volna észre.

Az ördög vinné el, tegnap, a nagy sietségben nem tudta elővenni a naplóját, és nem jegyezte fel az Onyi-

szimovval történt találkozást. Kötelessége, hogy most pótolja. A mai élményeit is fel kell jegyeznie.

Vaszilij Danyilovics krákog egyet, majd előveszi a mindig magával hordott füzetet, asztalhoz ül, kezébe veszi a töltőtollat.

50

Forduljunk ismét Cselisev feljegyzéseihez, aki szorgalmasan teljesítette az önmagára rótt kötelességet, naplójában feljegyezte tanúságtételét a korról, az új földről, melynek gyermeke volt.

Amikor Cselisev felment az általunk már ismert félluxus kórterembe, Alekszandr Leontyevicset a fogadó- és dolgozószobában találta. A szoba Onyiszimovra jellemző szokásos rendjét úti előkészületek bontották meg. A széken és a kerek asztalon két nyitott tetejű bőrönd volt, amelyeket részben már megraktak dossziékkal, könyvekkel és ruhával.

– Amint látja, csomagolok – magyarázta élénken Onyiszimov. – Átköltözöm a *Tengelice* szanatóriumba.

Barátságos mosollyal fogadta a kórházi szabályok szerint fehér köpenybe öltözött, hórihorgas akadémikust. Cselisevnek pedig úgy rémlett, hogy a beteg egy pillanatig nagyon figyelmesen nézett rá, mintha csak le akart volna olvasni, ki akart volna találni valamit a vonásaiból. Talán a betegsége titkát. Ám zöldes szemében azonnal ki is hunyt ez a nyugtalan kíváncsiság. Onyiszimov ismét mosolygott. És egyáltalán nem nézett ki rosszul. Legalábbis nem annyira rosszul, mint amire Cselisev számított. Sárga arcának hamuszürkébe ját-

szó színe nem volt ijesztő. De a szája bal sarka fölött egy borsószemnyi sötét csomó jelent meg. Az ápolónő, aki Cselisevet a kórterembe kísérte, figyelmeztette, hogy ne csodálkozzon, ha a beteg arcán csomókat lát. Íme ott is van egy a halántékán, őszülésnek még mindig ellenálló haja szélénél.

Az akadémikus a találkozás első pillanatában azt is észrevette, hogy a beteg Onyiszimov egyáltalán nem hagyta el magát. Alig észrevehetően beesett arca most is frissen borotvált. Jól vasalt öltönyt visel, mintha a munkahelyén lenne: nem hagyta el a gondosan csomózott, sötétszürke nyakkendőt sem.

– Tessék, tessék – folytatta Onyiszimov. – Így most már nemcsak táviratilag köszönthetem.

Cselisev természetesen emlékezett rá, hogy a jubileumi ülésen a többi között Onyiszimov meleg hangú táviratát is felolvasták.

– Köszönöm, köszönöm... Hál' istennek már túl vagyunk rajta.

Alekszandr Leontyevics kináló mozdulatát követve, Cselisev a díványra ült. A díványpárna egy csomó rárakott újság alatt rejtőzött. Ez volt az a pillanat, amikor Vaszilij Danyilovics észrevette az *Izvesztyijá*-nak azt a bizonyos számát, amelyik az ő cikkét is közölte. Zavarba jött, elfordította a fejét és elkomorult. És tekintete hirtelen ismét találkozott Onyiszimov tekintetével. Az utóbbi nyugodtan félrenézett, mintha semmit sem vett volna észre. Cselisev ebből megértette, hogy Onyiszimov most nem akar bizonyos témákat érinteni, bizonyos igazságoktól elhatárolja, mintha kímélné magát. Hát akkor Vaszilij Danyilovics is igyekezni fog, hogy semmivel se bántsa meg a beteget.

– Most közölték velem, Alekszandr Leontyevics, hogy átköltözik. Ez jó dolog.

Onyiszimov mintegy mellékesen megkérdezte:

– Beszélt az orvossal?

– Igen, érdeklődtem a hogyléte iránt. – Mielőtt bement volna Onyiszimovhoz, Cselisev valóban megkereste a szakállas osztályvezetőt. Az csüggedten csak azt dörmögte: „inoperabilis". – Érdeklődtem, és most nem vagyok nyugtalan. Sínen van az ügy. Kitűnő orvossága lesz: a friss levegő. És teljes erővel megindul a javulás útján.

– Aligha. Elhúzódó betegség ez.

– Nem baj. Ha az orvosok nyugtalankodnának ön miatt, nem kockáztatnák, hogy szanatóriumba küldjék. Ez a népség nem szeret kockáztatni.

Cselisev kényelmesebben elhelyezkedett a díványon, és kinyújtotta hosszú lábát. Ez a hanyag tartás talán nagyobb hatással lesz Onyiszimovra, mint megnyugtató szavai. Az valóban megint kedvesen, barátságosan mosolygott. De a szája bal sarka fölötti csomó mégiscsak ferdévé tette kissé a mosolyát.

Az ördög vinné el, Cselisevnek most mégiscsak érintenie kell egy témát, amelyet... Amelyet nem lehet teljesen elhallgatni.

– Én is útra készülök, Alekszandr Leontyevics. Holnap Andrianovkába repülök a kohászok tanácskozására.

– Igen? Ha visszajön, majd részletesen elmeséli. Jó? Min dolgozik most, Vaszilij Danyilovics?

A vendég titokban csodálja Onyiszimov önuralmát. Ennyire beteg, és így tartja magát. Cselisev is megkí-

mélte magát a harmadik meglepetésről való beszélgetéstől.

– Ó, miben áll az én munkám? Ülésezek. Naponta kétszer, de olykor háromszor is. Ámbár miért vonnám magamra isten haragját? Nem mindig koptatjuk fölöslegesen a nadrágunkat. Előfordul, hogy arra érdemes dolgokon törjük a fejünket. Mint például ma is...

Úgy érezvén, hogy kínzó zavara oldódik – talán túljutottak a kellemetlen témákon –, Vaszilij Danyilovics közli: ma a zsugorítóműbelieket hallgattuk meg. Most ők az ünnepeltek: kidolgozták, beindították az önjáró zsugorítvány gyártását. Erről számolt ma be a módszert kidolgozó csoport. Elkezdi mesélni a részleteket, és hirtelen a mellette ülő Onyiszimov kicsi, szürke kezére esik a pillantása. Az egyik kéz a másikon. Cselisevnek eszébe jut, hogy Onyiszimov régen is így tett, amikor ujjainak remegését akarta leplezni. Vaszilij Danyilovics észbe kap. Megint rossz helyre tévedtem! Hogy feledkezhetett meg róla, mennyire nehezen tört utat Onyiszimov idejében ez az újdonság.

Na jó, itt van a sekszna i kombinát, arról lehet beszélni. Ez bizonyára érdekes lesz Onyiszimov számára. Vaszilij Danyilovics hagyja a zsugorítóműveket, és arról beszél, hogy a Minisztertanács által kiküldött bizottság végre minden kételyt eloszlatott ezzel a kombináttal kapcsolatban. A beteg felélénkül, még az arca is valósággal felfrissül. Már vagy egy féléve megjelent egy cikk, amely azt állította, hogy a Sekszná ban, a szén- és érclelőhelytől messzire felépített gyár sohasem lesz rentábilis, s ily módon hiba volt felépíteni. Ez a vád nyomasztotta Onyiszimovot. Annak idején, felülről kapott feladatként, ő *készítette elő* a kohászat közeli északon

történő fejlesztésének *kérdését*, tucatszámra tartotta a megbeszéléseket, akadékoskodva ellenőrzött minden számot, sokszor elővette a fiókból a számolótáblát, csattogtatta a golyókat, tanulmányozta a költségvetést, a mérleget, a kalkulációt. S arra a meggyőződésre jutott, hogy gazdaságilag célszerű felépíteni a gyárat. És felülről megkapta a jóváhagyást.

Most élénken érdeklődik a bizottsági ülések viszontagságai, a határozat megfogalmazásai iránt. Vaszilij Danyilovics megmagyarázza, hogy a vitát tulajdonképpen maguk a sekszai kohászok döntötték el. A munkájukkal bebizonyították, hogy tudnak veszteség nélkül is dolgozni. A szovjet kohászat történetében a legjobb eredményt érték el a térfogat kihasználása terén. S ez a magas munkakultúra eredménye volt, nem egy valamilyen eljárásé, hanem az egész élenjáró technológiáé.

Onyiszimov ezt szívesen hallgatja. A munkakultúra. A technológiai hozzáértés, a pontosság minden apró dologban. Pontosan ebben a szellemben nevelte, iskolázta ő is szünet nélkül a kohászokat, ő, aki közelről ismerte a külföldi gyárakat, és akit Szergo tréfásan „németnek" nevezett el.

Vaszilij Danyilovicsnak azonban ismét torkán akadt a szó. A beszélgetés megint nagyon közel került a veszélyes zónához. Hisz nem mondhatta el Onyiszimovnak, hogy az északi kombinát dolgozói sok újdonságot iktattak haladó technológiájukba, a többieknél bátrabban alkalmazták azt a módszert, amelyért az ifjabb Golovnya oly kitartóan harcol.

Váratlanul maga Onyiszimov ejti ki a nevét:

– Valamit szeretnék még mondani... Andrianovká-

ban bizonyára találkozni fog Pjotr Golovnyával. Jó lenne, ha benézne hozzám, amikor Moszkvában jár.

A hangja ismét szenvtelen. Csak úgy, mellesleg vetette oda a meghívást. A kezét azonban most is lefogja.

– Átadom, Alekszandr Leontyevics.

Onyiszimov frissen feláll.

– Maradjon, maradjon, Vaszilij Danyilovics. Én pedig, ha megengedi, csomagolni fogok.

Cselisev is feláll. Az újság *A harmadik meglepetés*-sel ott marad a díványpárnán anélkül, hogy beszéltek volna róla.

– Nekem is csomagolnom kell még. Elmegyek. Ön pedig gyógyuljon meg, Alekszandr Leontyevics.

– Igyekezni fogok. Ne feledkezzen meg rólam. Látogasson meg a *Tengelicé*-ben.

Az akadémikus csontos kezével megszorítja a beteg kicsi kezét, érzi, mennyire remeg, és megkönnyebbülten elhagyja a félluxus kórtermet.

51

A sötétkék pizsamás Vaszilij Danyilovics nagy figyelemmel ír a vendégház asztalánál. A mennyezetvilágítást kikapcsolta, az asztali lámpa jól megvilágítja a füzetet, amely gyorsan telik a nem valami jól olvasható, öreges, de könnyedén írt sorokkal.

Kopogtatnak, s ez elvonja Cselisev figyelmét.

– Tessék, tessék.

Befejezi a mondatot, felnéz, és az ifjabb Golovnyát látja maga előtt.

Pjotr már megmosakodott, átöltözött, megebédelt.

Ugyanaz az elegáns, picit vörösbe játszó öltöny van rajta, amelyben Vaszilij Danyilovics a minisztériumban látta. Friss rajta a világoskék ing is, a cipője ünnepi módon ragyog – mindenen érzik a feleség gondoskodása. Az asztali lámpa halvány fényében Pjotr haja a zuhanyozás után egészen sötétnek tűnik, vöröses árnyalatát szinte észre sem venni. A vendég egyik kezét a háta mögé rejti. És mosolyog:

– Engedje meg, Vaszilij Danyilovics, hogy köszöntsem a születésnapja alkalmából.

– Jaj, ma már köszöntöttek. Most már abba kellene hagyni.

– Én különleges köszöntővel jöttem. És nem üres kézzel. – Ezzel Pjotr előhúz a háta mögül egy súlyos, színesen csillogó tollú vadkacsát. – Fogadja el, Vaszilij Petrovics.

– Mit csinál? Hova tegyem? Tehát mégiscsak lőtt valamit? Nem vártam. Semmiképpen sem számítottam rá.

– Éppen jól fog jönni. Még egy példa az ön *Harmadik meglepetés*-éhez.

– Ó, ez már a negyedik.

– Na és? Még látjuk önt, Vaszilij Danyilovics. S nyilván nem is egyszer.

– Mire céloz? Na, ki vele, ki vele, ha már elkezdte. Mit talált ki már megint?

– Sok gondolatom van. De még ki kell próbálni. Ebből a célból elhatároztuk, hogy a Kurakovkában a nagyaknás kemencéket kis kemencékkel váltjuk fel.

A súlyos vadkacsát továbbra is a kezében tartva, Pjotr belefeledkezve meséli elképzelését. A nagyaknás kemence elavult dolog. Olvasztani a nyersvasat, kokszot kell használni, meg kell szabadulni a kéntől, salak

keletkezik. Hát nem jobbak a kis kemencék? Nyersvasat adunk az öntödének, s a kis kemencék egyidejűleg kísérleti bázist is jelentenek majd. Kipróbálni, kipróbálni, erre vágynak a feltalálók. A kísérletezés jogát kell meghirdetnünk. És amint ezt a marxizmus megköveteli, a jogot anyagilag is támogatnunk kell. Ez a kis kemencék értelme. Már a pénzt is megszereztük hozzá, Vaszilij Danyilovics.

„Igazi mérnök" – villan át Cselisev agyán. S csak a következő pillanatban jut el a tudatáig, hogy annak idején pontosan ezt mondta őrá is, az akkor még fiatal mérnökre, Kurako. Hát akkor talán már nem is olyan félelmetes kilépni a körből, ahogy mondani szokták, megvannak az utódok. Egyébként miért ne élhetne még egy kicsit? Az öreg azt mondja:

– Ejnye, ejnye, úgy látszik, megérem a negyedik meglepetést.

– Feltétlenül!

Heves felkiáltását Pjotr még egy kézmozdulattal is megerősíti. És vadászzsákmányára tekintve hirtelen elmosolyodik.

– Engedje meg, Vaszilij Danyilovics, hogy ezt a terven felüli vadkacsát valahova letegyem.

– Ne tegye le. Mit csináljak vele?

– Hát vigye el Moszkvába. Vagy rendezzen belőle vacsorát itt, nekünk, kurakovkásoknak.

Pjotr körülnéz, meglátja a díványon az újságot, ráfekteti a vadkacsát.

Cselisevnek önkéntelenül eszébe jut az Onyiszimov betegszobájában lévő divány, rajta az újságcsomó. S az előbbiekkel való minden összefüggés nélkül csüggedten azt mondja:

– Onyiszimov állapota... Hallotta? Reménytelen állapotban van. Haldoklik. Tegnap jártam nála.

Pjotr szó nélkül fogadja a hírt. Vaszilij Danyilovics folytatja:

– Arra kért, mondjam meg, hogy ha Moszkvában jár, nézzen be hozzá.

Pjotr most sem szól. A szája összeszorítva. Az arcizmai idegesen ugrálnak. A mély redők mintha még mélyebbé váltak volna.

– El kellene menni hozzá, Pjotr Afanaszjevics.

A Kurakovka igazgatója ismét nem válaszol.

– Hát akkor nem zavarom tovább – mondja végezetül komoran.

A széles vállú, hajlott ember elhagyja a szobát.

– Kemény dió – mormogja Cselisev.

S kis idő múltán ismét a toll után nyúl.

Egy óra múlva Vaszilij Danyilovics kalapban, kabátban a vendégházhoz vezető, kővel kirakott úton lépeget az éjszakai andrianovkai ég alatt, melyet kissé vöröses fény von be. A kohász akadémikust vonzza a gyár.

1960–1964

Új megbízatás című regényét Alekszandr Bek a hatvanas évek elején írta meg, de az csak most jutott el az olvasókhoz. A harminc évvel ezelőtti eseményekről – a minisztériumok megszüntetéséről, a népgazdasági tanácsok szervezéséről, melyekkel kapcsolatban a Szovjetunió Minisztertanácsa egyik tisztségviselőjét követte nevezték ki – nekem is (akárcsak a regényhez előszót író Grigorij Baklanovnak*) az volt a benyomásom, hogy azoknak közvetlen közük van a mi átépítésünkhöz, peresztrojkánkhoz. A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága 1987. januári plénuma megerősítette ezt a meggyőződésemet, s most megpróbálom elmondani gondolataimat arról, ami engem mint a társadalmi termelés irányításával foglalkozó közgazdászt közvetlenül érint.

1. Az Adminisztrációs Rendszer

Alekszandr Leontyevics Onyiszimov, a regény hőse kitalált személy. Az író által elképzelt Kohászati- és Fűtőanyagipari Állami Bizottság elnöke, amely a Szovjetunió több nehézipari minisztériuma fölött gyakorol felügyeletet. Onyiszimov mellett azonban többnyire nem

* Az orosz kiadás Grigorij Baklanov előszavával jelent meg.

kitalált személyek élnek és cselekszenek, hanem az akkori évek valóságos személyei – Ordzsonikidze, Tevoszján, Sztálin, Berija. Az író elmondása szerint a regényben leírt események alapjában dokumentárisak, a kortársak leírásain alapszanak. De mint minden művészi alkotás, a regény is tipikus jelenségek tipikus elemzésévé növi ki magát. Ezért lett eseménnyé vezetéstudományunkban.

Egy évvel ezelőtt Gazdasági módszereket a gazdaságirányításnak című cikkemben (l. *Nauka i zsizny* 1986/2–3) a gazdasági módszerek komplex és szisztematikus alkalmazását vizsgáltam, s csak részben érintettem az adminisztrációs rendszer kérdését.

A regényben eleven, szemléletes, érzékletes formában jelenik meg előttünk a főként adminisztratív módszereken alapuló irányítási mechanizmus, az Adminisztrációs Rendszer. Szigorúan a regény keretein belül maradva megkísérlem bemutatni, mi jellemzi ezt a rendszert.

A rendszer alapját a döntések központosítása és a Felsőbbség, különösen Sztálin, a Gazda által adott direktívák pontos, odaadó, feltétlen teljesítése képezi. Onyiszimov magát nem kímélve, elsősorban saját munkáját intenzívebbé téve „feszültségben tartja az apparátust". A legfelsőbb szintű vezetésben dolgozók számára nincs különbség éjjel és nappal között. Az éjjel tizenkettőkor vagy akár kettőkor tartott értekezlet megszokott jelenség.

A direktívában megszabott feladatok teljesítése érdekében Onyiszimov kemény szavakat használ, szemrehányást tesz, csépel, ostoroz, négyszemközt is meg

nyilvánosan is. De akire rátámad, az ezt teljesen jogosnak tekinti. Ez a szabály, a dolgok megszokott rendje.

Onyiszimovot magát is ellenőrzik, ostorozzák. Tevoszján régi barátja Onyiszimovnak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Onyiszimov akár a legkisebb elnézésre is számíthat részéről. Tevoszján, a jó ismeretség ellenére, havonta majdnem kihallgatásszerű ellenőrzésnek veti alá Onyiszimovot. Az utóbbi rendszerint kifogástalanul kerül ki belőle, de azért a következő hónapban kezdődik minden elölről.

Az adminisztratív folyamat alapja a hivatalosság. A hivatalosság minden, az ügyhöz nem tartozó beszélgetést és kapcsolatot kizár. Onyiszimov mindig hófehér, keményített inggallérja percenként emlékeztet, hogy egy tisztviselő, a mechanizmus láncszeme áll előttünk, nem pedig Alekszandr Leontyevics.

De nézzük meg, hogyan irányítja Onyiszimov népbiztos a beosztottjait. Egy főigazgató szokásos beszámoltatása folyik. Először jön az ügyek általános állása. Rendben van. Most nézzük üzemegységenként, kemencénként. Azután pedig munkahelyenként. Miért marad le egyes üzemek és kemencék termelése? A főigazgatóság vezetője nem készült fel ilyen részletes válaszra: „Én ezt nem tudom. Ezek az adatok nem állnak rendelkezésemre." Onyiszimov: „Hát akkor mit csinál itt? Minek ül itt? Miért kapja a fizetését?" A beszámoltatás folytatódik. Hogy halad a csőgyár rekonstrukciója? Elkészül-e a terv szerint? Vannak-e problémák? Milyenek? Mutassa a berendezések szállítási tervét! És így tovább, részletről részletre.

De nézzük, hogyan számol be Onyiszimov – akkor éppen a tankgyártási főigazgatóság vezetője – Sztálin-

nak, a Politikai Bizottságnak. Nincs szüksége jegyzetfüzetre. Elmondja, mi a helyzet egyik vagy másik gyárban, sőt műhelyben is. Ismerteti a laboratóriumban és a kísérleti lőtereken kapott eredményeket. Emlékezetből idézi az adatokat. Elemzi a nehézségeket. Őszintén jelent, nem mentegeti magát sem. De Sztálinnak sincs szüksége jegyzetfüzetre. Az eredményeket nem kérdezi. Amit már megoldottak, elértek, arra egy szót sem veszteget. Az érdemek szóba sem kerülnek. Sztálin csak a tankgyártás fájó pontjait feszegeti: mi van a lánctalpsaru rögzítésével, az olajdifferenciálművel, a sebességváltó szekrénnyel, a nyersvassal. És egymás után mutat rá a gyenge pontokra.

De az emberek egymás közötti viszonya nemcsak vertikálisan ilyen szigorú, hanem horizontálisan is. Onyiszimov tankgyártási népbiztos a megbízott acélgyártási népbiztossal beszél, aki régi ismerőse, és akivel egy házban lakik. Laboratóriumi adatokat, a kipróbálás során szerzett eredményeket, csiszolatokról készült fényképeket, jegyzőkönyveket mutat. Azt bizonygatja, hogy a tankgyártási népbiztosság nem kapja meg a megfelelő minőségű acélt. S most is kérlelhetetlen, semmi személyes hang, semmi engedmény. Az államnak dolgozunk, és kötelesek vagyunk jól csinálni. Az országnak, Sztálinnak a tankok százaira van szüksége és jobbakra, mint a német tankok. Ehhez viszont, véli Onyiszimov, a világszabványnak megfelelő, legjobb technológiát kell kidolgozni. Ki kell dolgozni a konkrét instrukciókat, konkrét feladatokat kell adni. Azután pedig rá kell szorítani minden beosztottat, hogy vonakodás nélkül, pontosan, szigorúan betartsa a direktívák minden részletét, az instrukció minden betűjét. Kö-

nyörtelenül és állandóan ellenőrizni kell mindenkit, tetten kell érni a legkisebb mulasztást, nehogy kudarchoz vezessen, csírájában kell elfojtani mindenféle önkényeskedést. Ezért kiabál a népbiztos az üzemben a művezetővel az acélöntésnél a kéreg miatt: ez a kéreg szerepel az instrukcióban, enélkül rosszabb lesz az acél minősége.

A kulturált munka, a technológiai hozzáértés, a legnagyobb pontosság minden részletben – ez jellemzi az ágazati vezetés munkastílusát. Ezért a pontosságért nevezte el Ordzsonikidze Onyiszimovot „német"-nek. És Onyiszimov arra nevelte beosztottjait, hogy a technológiát és a minőséget a legszigorúbban ellenőrizzék.

Különösen nagy feszültség keletkezik az Adminisztrációs Rendszerben, ha a feladatot maga a Gazda adja. Amikor Onyiszimov kap feladatot Sztálintól, azonnal a „fehér izzás" állapotába kerül. A megoldásba bevonja az apparátust, a tervezési központokat, a tudomány erőit. „Előkészítette a kérdést." Mindent utánaszámol, ellenőriz, a hivatalosság csillogásával ruházza fel a javaslatokat.

Az igazmondás az Adminisztrációs Rendszer kötelező része. Amikor a háború éveiben az a veszély fenyegetett, hogy leáll az acéltermelés, Onyiszimov személyesen jelenti a dolgot a Honvédelmi Bizottságnak, nem bízza senki másra, nem bújik mások háta mögé. Pontosan tudja, mibe kerülhet neki ez a jelentés. Az országot azonban nem szabad becsapni. És a segítségére sietnek, közvetlenül a fronttól vonnak el csapatokat. És hisznek neki: ha azt mondja „nem vagyok rá képes", akkor nyilván valóban minden erő kimerült. De regényében

Bek csak ezzel a jelentéssel kapcsolatban mondja, hogy a feladatot nem lehet teljesíteni.

Onyiszimov teljesen alá van rendelve a Felsőbbségnek, de az apparátus is teljesen alá van rendelve Onyiszimovnak – ez szintén a Rendszer jellemző vonása. Ezért joggal írhatta a Központi Bizottságnak: „Teljes felelősséget vállalok beosztottaim szolgálati tevékenységéért."

Ez a konkrét, részletes, naturális vezetés rendszere. Ez a termelés szüntelen, központi, operatív irányításának rendszere. Ez az Adminisztrációs Rendszer.

2. Az adminisztratív stílus

Onyiszimov, immáron mint az állami bizottság elnöke, pontosan reggel kilenckor belép hivatali szobájába.

Először a gyárak legutóbbi huszonnégy órában elért teljesítményéről szóló jelentéseket nézi át. De nem elégszik meg az iratok tanulmányozásával, minduntalan a kormány külön vonalába kapcsolt „automata" telefon után nyúl. Miniszterekkel, főigazgatóságok vezetőivel, igazgatókkal, sőt üzemvezetőkkel, műszakvezetőkkel tárgyal. Miért nem teljesítették ezt és ezt a rendelést? Miért romlott az új típusú acél minősége?

Az operatív ügyek után Onyiszimov a műszaki fejlesztés kérdéseire tér át. Hogy halad a kohászat automatizálása? Hogy halad a berendezések szállítása, teljesítik-e az ütemtervet, hogyan használják ki az üzemekben a megkapott gépeket? És itt ismét minden részletet figyelembe vesz. Ismét telefonál és telefonál. Szorongatja a Tervbizottságot, az üzemeket, beszólítja munkatársait, feladatokat ad a beosztottainak. Tudakozódik, tisztáz, sürget. Rendelkezik. Hozzáértéssel, pontosan, keményen.

Onyiszimov energiát, akaraterőt sugároz.

A folyó ügyek, a tudományos-műszaki fejlődés kérdései után Onyiszimov a legfontosabbat, a hétéves terv kidolgozását veszi sorra (noha nyilvánvaló, hogy neki már nem lesz dolga a hétéves terv feladatainak teljesítésével, az a hír járja, hogy fel fogják menteni tisztségéből).

Az ügyiratok és a szakirodalom tanulmányozása után Onyiszimov különböző szakemberekkel beszélget, élesen, keményen tisztázza a kérdéseket. Nem szégyell kérdezni, nem fél, hogy kiderül, miszerint valamit nem tud, meg tudja hallgatni, amit mondanak. Annak idején a főigazgatóság vezetésének átvétele után két hónappal már egyenlő partnerként tárgyalt a tankgyártás szakértőivel.

Amikor kiderül, hogy az *Elektrometall* gyár nem tud megbirkózni a kormánytól kapott feladattal, a sugárhajtású motorokhoz szükséges különleges hőálló acél gyártásával, Onyiszimov otthagy mindent, abbahagyja beteg lába gyógykezelését, és maga utazik el a gyárba. Ott, még azt sem engedélyezve magának, hogy fájó lábára gondoljon, órákig áll a munkatéren, személyesen figyel minden öntést, elejétől végig. Minden este operatív megbeszélést tart, keresztkérdéses kihallgatásokat rendez, keresi a lényeget, azt a bizonyos megfoghatatlan tényezőt. És három hét múlva azzal a jelentéssel érkezik vissza Moszkvába, hogy a feladatot teljesítették, megvan az új acélfajta. Évek múlva, amikor a TU–104-es sugárcsövét nézi, eszébe jut, hogyan álldogált érzéketlenné vált fájó lábán hetekig, miközben az acél meglett, ő meg egy újabb gyógyíthatatlan betegséget szerzett.

Ha tudatlansággal, csalással találkozik, kérlelhetetlenné lesz. Megjelenik a félelmetes „onyiszimovi" mosoly, és kegyetlen szavakkal ostoroz.

Az üzemekbe a hátsó bejáraton ment be. Leleplezte, amit rejtegetni akartak, rámutatott a piszokra, a káoszra, és kegyetlenül feltárta az igazságot, bármilyen keserves legyen is az.

Így dolgozott főigazgatóként, népbiztosként, miniszterként és az állami bizottság elnökeként is. Meg volt győződve, hogy minden hazugságot le tud leplezni. Büszke volt nyomozói képességeire, hogy meg tudja lepni, meg tudja fogni az embereket. Gyanakvása az évek során még fokozódott. Sem a szén, sem pedig az acéltermelés terén nem volt olyan ember, aki „átrázhatta" volna. Valami nagyon finom „hatodik" érzékkel rájött, ha port akartak hinteni a szemébe, szépíteni akarták a helyzetet. Onyiszimov stílusának jellemző vonása volt, hogy gyűlölte a lakkozást, a dolgok szépítését, az önbecsapást.

Egyszer a hátsó bejáraton, a hátsó udvar felől bement a gyári étkezdébe. Az asszonyok éppen krumplit hámoztak.

„Miért hámozzák ilyen vastagon? Az egyik asszony válaszolt rá: – Mert rothadt." Onyiszimov közelebb ment, felvett egy-két krumplit, és tiltakozott: „Nem, nem rothadt." És csípősen odavetette az igazgatónak: „Vastagon hámoznak. Hazahordják. Malacot tartanak." Ebben a jelenetben benne van az egész Onyiszimov.

Egy gyárba Onyiszimov rendszerint azután látogatott el, miután minisztériumi bizottságot küldött oda, s az már alaposan informálódott. Kiküldetésben általá-

ban napi tizenhat órát dolgozott, s ezt több napig egyfolytában. Azután pedig kiadta az utasítást. Az utasítás minden tennivalót magában foglalt. Utána pedig következett az ellenőrzés és megint csak az ellenőrzés. A népbiztossal érkezett szakértők még egy teát sem ihattak meg a gyárban. Erre tanította őket a népbiztos. Ha ellenőrizni jöttél, akkor ellenőrizz! A legkisebb dolgot sem volt szabad elfogadni. Ha valaki megszegte a szabályt, Onyiszimov a kollégium elé citálta és kegyetlenül lehordta.

Onyiszimov ahhoz az elvhez tartotta magát, hogy állandó ellenőrzésre van szükség. Sokszor mondogatta: „Ha megbízol valakiben, véged van."

3. Az adminisztrátor

Onyiszimov ötvenhárom éves. Szeme alatt sötét karika, a sokéves kialvatlanság nyoma.

Életének jelszava a feddhetetlenség. Igyekszik mindig úgy viselkedni, hogy önmagának semmiért se tehessen szemrehányást. Önmagával szemben óriási követelményeket támaszt. Elsősorban önmagának nem tesz semmiféle engedményt.

A felülről kapott legenyhébb, legcsekélyebb megjegyzés is kegyetlen fájdalmat okoz neki, s nem nyugszik, amíg helyre nem hozza a Felsőbbség elégedetlenségét kiváltó dolgot.

Onyiszimov tevékenysége az én teljesítem a felülről kapott utasítást, maguk meg teljesítik az enyémet elvre épült. Egyik kedvenc jelszava a „Nem okoskodni". Úgy dolgozik, mint egy pontos gép, kitűnően ismeri az adminisztráció technikáját, ismeri a vezetési mechanizmus valamennyi labirintusát, a tárcaközi kapcsolatok

minden finomságát. Tudja, mit kell tennie, hogy a szükséges határozatot „kihajtsa".

Onyiszimov természetesen a „kitéréshez" is ért. Ez a képessége azonban nyomtalanul eltűnik, ha a megbízatást Sztálintól kapja. De a kínos, pedáns pontosság nemcsak becsület, szent kötelesség, hanem védőpajzs is volt számára.

Nem lenne helyes, ha azt mondanánk, hogy Onyiszimovnál az ügy érdeke állt az első helyen. Pontosabb lesz, ha úgy fogalmazunk, hogy Onyiszimovnak egyáltalán nem voltak érdekei az ügy érdekein kívül. Az ügy érdekét azonban ő a végrehajtás készségeként értelmezte. Attól kezdve, hogy tizenhat éves korában az illegalitásban a párt tagja lett, sohasem próbált kisiklani, kibújni a párt- és állami határozatok teljesítése alól.

Például, amikor Sztálin halála után megtiltották, hogy a vezetők a nyolcórás munkanapnál többet töltsenek a munkahelyükön, Onyiszimov, szokása szerint engedelmeskedett a rendelkezésnek, de legutolsóként távozott a bizottságból. Az otthoni esti órákat nem szerette, és tömött dossziét vitt haza a munkából, hogy biztosítsa magát a „semmittevés" ellen.

Alekszandr Leontyevics szinte egyáltalán nem bírja az italt. Szerény, dolgos ember. Még külföldön a követségen is, amikor számára kedves embereket lát vendégül, vodka, bor, sőt sör nélkül szolgáltatja fel a vacsorát.

Onyiszimov egyetlen gyengéje a mértéktelen dohányzás. 1938-ban szokott rá, amikor a sorsa eldőlt, és csoda folytán menekült meg.

Amikor a háború éveiben a minisztérium büféjében

alma vagy kaviár került, kérlelhetetlenül utasította a beszerzőket, hogy küldjék az óvodába.

A minisztérium speciális büféje ingyen szolgálta ki a minisztérium kollégiumának tagjait, de Onyiszimov sohasem élt vissza ezzel a lehetőséggel. Rendszerint egy csésze erős teát, egy sajtos szendvicset kért és cigarettát. És munkatársai követték a példáját.

Onyiszimov évekig hordta ugyanazt a sötét csíkos, ülepén kifényesedett nadrágot és az ugyanolyan, kopott zakót.

Még mint főigazgató, aztán miniszter gyűlölt mindenféle fizetéskiegészítést, és se magának, se az apparátusnak nem engedélyezett semmiféle plusz díjazást. Amikor átkerült a Külügyminisztériumba, visszautasította a nyelvpótlékot. Az volt a véleménye, hogy a részére megállapított fizetés enélkül is elég magas.

Amikor sikerült előállítani a sugárhajtású motorokhoz szükséges hőálló acélt, Onyiszimov kihúzta a nevét az állami díjra felterjesztettek jegyzékéből.

Következetesen megakadályozta beosztottai minden olyan irányú kísérletét – legyen szó akár miniszterről vagy igazgatóról –, hogy valami felfedezéshez, találmányhoz, továbbfejlesztéshez társuljanak.

Kollégái között híres volt fáradhatatlanságáról, vaserős szervezetéről. Az operációs teremből egyenesen dolgozni ment. Csak az orvosok tudták, hogy az ötvenéves Onyiszimovnak olyan a szíve, mint egy hetvenéves öregemberé. De nem engedte meg magának, hogy gyógykezelés céljából kivonja magát a munka alól. Még a panaszait is harapófogóval kellett belőle kiszednie az orvosnak. A rég felírt gyógyszerek érintetlenül hevertek.

Mindig mértékletesen étkezett, egyáltalán nem volt gourmand, úgy nyelte az ételt, hogy nem érezte az ízét.

Az ötvenedik születésnapján sem hívtak vendéget, más napokon még kevésbé. Onyiszimov lakásában csend honolt, fia azt mondta róla, hogy „hideg ház". A vasárnapi reggelinél és ebédnél összejött az egész család, de rendszerint nem alakult ki beszélgetés.

Az író bemutatja Onyiszimov otthoni, magánéletét is. S minden részlet az általános képet árnyalja. Onyiszimov közömbös sokszobás lakása iránt és általában a komfort iránt. Az ebédlő elrendezésében nincs semmi egyéni, lényegében minden úgy van, ahogyan a beköltözéskor találták. Nem rendezték át, a kincstári bútort használják. A nyaralóba Onyiszimov ritkán látogatott ki, a vasárnapot is szívesebben tölti hivatali munkájával a dolgozószobájában.

Onyiszimov felesége, Jelena Antonovna, egy igen magas rangú pártfunkcionárius unokahúga, nagyon illik a férjéhez. Az asszony magas állást tölt be a Szovjetunió iparitanuló-képzési rendszerében. 1920 óta párttag, fegyelmezett, megfontolt hivatalnok asszony. Megjelenése egyszerű, zárt kosztümöt visel, és harmincöt éves párttagsága alatt egyetlen fegyelmije sem volt. Onyiszimov a pártmunka során, az oppozíció ellen folytatott heves harcok közben került közel hozzá. Ez nem szerelmi házasság, írja Bek, hanem a „kemény, megbízható elvtárssal", az eszmei és szellemi rokonság alapján létrejött frigy. A nehéz pillanatokban nem csinál ostobaságokat, nem veszíti el a fejét, nem kezd el zokogni, hanem férje tevékeny társa, tanácsadója lesz. Az a tény, hogy ilyen feleséget választott, Onyiszimov

személyiségének része, és teljesebbé teszi a róla alkotott képet.

Onyiszimov egyáltalán nem fontoskodik, nem pózol, nincs semmiféle előkelősködő allűrje. Nem véletlen, hogy mint szovjet követ külföldön hamarosan tiszteletre tesz szert a többi országokat képviselők körében.

Az Adminisztrációs Rendszer Vezetőjének csodálatosan egységes képe rajzolódik ki előttünk. Ő maga katonának nevezte magát, „a párt katonájának, Sztálin katonájának". Büszkén és teljes joggal tartotta magát ilyen katonának. Azt mondta: „Ha az ember szolgál, akkor már szolgáljon úgy, hogy azt nagybetűvel lehessen írni." S ő maga kétségkívül erre törekedett.

Hát ilyen Onyiszimov. Ilyenek a kollégái is, akikről az író azt mondja, hogy „az ipar vezérkara és igahúzói". Bek azt írja, hogy ezek a vezetők a fáradhatatlanul dolgozó embereknek azon rétegét képezték, amelyre a történelem a kordában tartást, az ostorozást bízta; nehezen dicsérnek, utálják, ha valaki a saját sikereivel avagy a másokéval dicsekszik.

Alekszandr Bek nem titkolja, hogy Onyiszimovot még a környezetében lévő vezetők is példaképüknek tekintették, hogy ő volt „a legjobb közöttük". De éppen ez a kizárólagos jellege hangsúlyozza az alak tipikus voltát. Teljesen egyetérthetünk Grigorij Baklanovval, hogy az író „e könyv hősének jellemét szokatlanul szenvedélyesen és mélyen vizsgálta, nem is alakot, hanem típust alkotott".

S valóban az Adminisztrációs Rendszer ideálja jelenik meg előttünk. Annak ilyen vezetőkre van szüksége, nélkülük nem létezik.

Az ember azt gondolhatná, hogy az életben nem voltak Onyiszimovhoz hasonló emberek, hogy az csak az írói általánosítás eredménye. Nekem azonban gyermekként és fiatal koromban volt alkalmam ilyen vezetőket látni, beszélgetni velük, némelyiküket közelről ismerni. Ezért állíthatom, hogy Onyiszimov alakja nem csupán az Adminisztrációs Rendszer logikus elemzésének eredménye, hanem az akkori évek vezetői többségének tipikus megtestesítője.

Ilyen „csavarok" nélkül a Rendszer nem jöhetett volna létre, nem érhette volna el azokat a sikereket, amelyeket jogosan tartanak az ő sikereinek. Onyiszimovot a kor alakította ki, a Rendszer edzette meg és ő az előbbi fő támasza és hordozója.

Látszatra valami teljes egész áll előttünk: a Rendszer, a Stílus és a Vezető. Úgy tűnik, hogy az ilyen ideális összehangoltság eredménye csak siker lehet. És sikerek vannak is: a második világháború legjobb tankjai, a világ első kozmikus rakétája, sugárhajtású repülőgépek, a Szibériában felépített vízi erőművek...

Bek regénye azonban azért nagyszerű, mert igaz. Márpedig az igazsághoz nemcsak a sikerek tartoznak hozzá. Az író meg tudott nekünk mutatni valami nem kevésbé fontosat: azt, hogy az Adminisztrációs Rendszeren feltétlenül, elkerülhetetlenül változtatni kellett, és bemutatja, hogyan próbálkoztak először a megreformálásával az ötvenes évek közepén. Ebben a logikus és kerek egész volta miatt megingathatatlannak tűnő mechanizmusban teljesen törvényszerű módon belső kollíziók, törések, avagy az író szavával élve „ütközések" keletkeznek.

4. Zavarok az irányításban

Az Adminisztrációs Rendszernek olyan dolgozókra van szüksége, akik minden személyes dolgot kikapcsolnak, akik csakis a konkrét posztot és a funkciót testesítik meg. Ezek nem személyiségek, helyesebben olyan személyiségek, akiknél csak annyi személyes vonatkozásnak szabad megmaradnia, amennyi a Rendszer sikeres munkáját biztosítja.

Ám az emberek csak emberek maradnak. S kiderül, hogy még a „vasból lévő" Onyiszimov is ismeri a mély rokoni érzéseket. Titokban, csak magában, de nagyon bánkódik szerencsétlen, lágerben elpusztult öccse miatt, akit valamikor fiatal korában ő vont be a pártba, az illegális munkába. Ez a lelki seb nem gyógyult be. Ez volt az egyetlen eset, amikor nem teljesítette Sztálin utasítását, aki azt tanácsolta neki: felejtse el az öccsét, ne gondoljon rá.

Az Adminisztrációs Rendszer szempontjából azonban jóval veszélyesebbek az „ütközések". Az „ütközés" azt jelenti, hogy ellentmondás van aközött, amiről a Rendszer vezetői személyesen meg vannak győződve, és amit hivatalosan csinálnak. Az „ütközések" a gondolat és a tett, az érzések és azok megnyilvánulásai közötti eltérést jelentik. Az „ütközések" az Adminisztrációs Rendszer betegségét jelentik.

Az ütközés – I. P. Pavlov szerint – két, egyaránt az agykéregből kiinduló ellentétes impulzus összeütközése. A belső késztetés egyfajta cselekvésre ösztönöz, az ember pedig az ellenkezőjére kényszeríti magát, mert azt követeli az irányítás logikája s a megszokás, hogy minden felülről jövő parancsot feltétlenül végrehajtson. Alekszandr Bek kimutatja, hogy az „ütközés" nem

véletlen, hanem elkerülhetetlen a Rendszerben. Ilyen ütközés volt Onyiszimov számára a Lesznih mérnökkel kapcsolatos történet, melynek következtében gyógyíthatatlan betegségre tett szert, attól kezdve „táncoltak az ujjai".

Az „ütközések" nemcsak Onyiszimovot érintették. Kollégája szívbetegséget szerzett, és rendszeresen kórházi kezelésre szorul. Pizsov, az író is szünet nélkül szenved az ütközésektől, amikor megpróbálja az irodalmat Sztálin ízléséhez igazítani, és eredményként dorbézol meg iszik. Golovnya, az acélgyár igazgatója számára is ütközést jelentett, amikor Onyiszimov ráparancsolt, hogy hagyja abba az elkezdett kísérleteket. A követté történő kinevezés pedig tulajdonképpen a Rendszer és Onyiszimov utolsó „ütközése" volt.

A körülmények zárkózott jellemeket alakítottak ki, arra kényszerítették az embereket, hogy elrejtsék fájdalmukat és még jobban szenvedjenek attól, hogy senkivel sem osztják meg. Onyiszimov sem nyílt, hanem zárkózott jellem. El tudja titkolni a szenvedéseit. Nem véletlenül nevezi a fia „nagy hallgatag"-nak. Nem tud, nem képes nyílt lenni. Réges-régen leszokott róla.

Mivel félnek az „ütközésektől", a vezetők azon igyekeznek, hogy egy lépéssel se menjenek túl saját közvetlen kötelességükön. Egyszer sem halljuk, ami még fontosabb, nem érezzük, hogy Onyiszimov az emberekre gondolna. A Felsőbbség és a Gazda direktíváit és utasításait hajtja végre önkéntelenül is arra törekedve, hogy „nem okoskodni", nehogy megint „ütközés" legyen belőle.

Bek regényében fokozatosan kirajzolódik az Adminisztrációs Rendszer még egy hibája: a Felsőbbség túl-

terheltsége és a felelősség terhe. Minél magasabb szinten dolgozik valaki, annál nehezebb a terhe, annál nehezebb számára. „Monomah sapkája".*

Miután senkiben sem bízik, mindent ismételten ellenőriz, Onyiszimov elkerülhetetlenül leszűkíti a kérdések körét, amelyekkel személyesen foglalkozhat. Itt van például a sekszsnai kombinát. Maga ellenőrzött minden számot, áttanulmányozta a költségvetést, a kalkulációt stb. Már indulni kell Sztálinhoz a jelentéssel. És Onyiszimov a golyós számolókészüléken még egyszer ellenőriz minden számot.

Világos, hogy ilyen módszerek mellett a vezetőnek sok mindenre nem jut ideje, és sok dolgot nem döntenek el egyszerűen azért, mert az ember fizikai lehetőségei, még az olyan fantasztikus munkabírású emberé is, mint Onyiszimov, végesek.

Hogy emelje a teljesítményüket és kímélje az erejüket, a Rendszer arra törekszik, hogy a vezetőket minden személyes gondtól mentesítse. Anyagilag maximálisan ellátja, lakást, nyaralót, speciális büfét biztosít számukra, s távolról sem azért, hogy holmi nagyságos urakat csináljon belőlük. A Rendszernek egyszerűen nincs más választása. Minél inkább megszabadulnak a vezetők az önmaguk és családjuk ellátásának gondjától, annál inkább a Rendszer tulajdonai.

Onyiszimov, nemcsak a ruházkodás, kosztolás, az üdülés gondját nem ismeri. Még azt sem tudja, mennyi-

* Sapka Monomaha, Monomah sapkája – a hagyomány szerint a Vlagyimir Monomah kijevi fejedelem idejéből származó cári korona. Ha valaki túlságosan nehéz terhet vagy nagy feladatot vállal, azt mondják, hogy „nehéz neki Monomah sapkája". (Fordító)

be kerül a jegy a moszkvai metrón. Egyetlen rubel sincs a zsebében. Sokat, nagyon sokat nem tud ez az igencsak felkészült ember. A Rendszer szűk körben mozgó szakembert csinált belőle, hogy annál jobban tudjon szolgálni.

És ismét előbukkan a Rendszer belső ellentmondása: az általa korlátok közé szorított ember egyre rosszabbul tudja szolgálni. Hisz egyre jobban elszakad a valóságos élettől, egyre jobban beszűkül a látóköre. S bár Onyiszimov szívesen mutogatja, milyen az, amikor valaki helyesen, „szemellenző" nélkül szemléli a dolgokat, egyre szűkebbé válik a rés, amelyen át ő szemléli a világot. Sok tényező következtében egyre nehezebbé, olykor túlságosan nehézzé válik számára a felelősség terhe.

Végeredményként maga a hatalom letéteményese is megváltozik. Sztálin már nem teremben tartja az üléseket, sőt nem is hívja össze az egész Politikai Bizottságot. Két-három közel álló emberén kívül senkit sem hív meg az ülésekre, csupán azokkal tesz kivételt, akikre szüksége van az ügy megvitatásához. A problémák értékelése eltorzul, és valamely javaslat azért válik elfogadhatóvá, mert az megfelel Sztálin óhajának.

Maga Onyiszimov is egyre türelmetlenebb lesz. Évről évre rosszabbul viseli el, ha beosztottai ellentmondanak neki. Fiatal korában még meg tudta hallgatni az ellenvetéseket, ám később nem volt képes elviselni azokat az embereket, akik ellentmondtak neki. „Csináld azt a rosszat, amit én mondok, nem pedig azt, ami szerinted jó" – mondogatja gyakran. Ez a Rendszerben végzett sokéves munka eredménye.

De az Adminisztrációs Rendszer talán legnagyobb

problémája mégis a megüresedő helyek betöltése, a káderek előléptetése. Hiszen sem Ordzsonikidze, sem Tevoszján, sem pedig maga Onyiszimov nem ennek a Rendszernek a produktumai. Kívülről kerültek bele – az illegalitásból, a polgárháborúból. Magukkal hozták a Rendszerbe a pártba vetett hitüket, a fegyelmezettségüket és az ügy iránti feltétlen odaadásukat. S amíg a Rendszerben megmaradtak ezek a káderek (a maguk erkölcsi normáival), addig a Rendszer funkcionált.

Most azonban ki kell nevezni Onyiszimov helyére az új acélgyártási minisztert, mert az előbbi magasabb beosztást kapott. A Rendszer káderei közül kell kiválasztani. Márpedig azok – a Rendszer logikájának megfelelően – éveken át arra szoktatták magukat, hogy ne avatkozzanak a Felsőbbség dolgába, azt tegyék, amit parancsolnak. Minél ideálisabbak voltak a saját helyükön, annál kevésbé alkalmasak magasabb állás betöltésére.

Onyiszimov utódja az acélgyártási miniszter székében Cihonya lett. Akadtak más, nem kevésbé alkalmas jelöltek is. Ám Onyiszimov Cihonyát választotta, mert az tehetséges volt. De nemcsak tehetséges. Az utóbbiak között ő volt a legalkalmazkodóbb, a legengedelmesebb. Így már az első kádercsere alkalmával nemcsak az ügyet nézik a Rendszerben, hanem azt is, mennyire jó végrehajtó, mennyire odaadó, alkalmazkodóképes a jelölt.

Egyébként magát Onyiszimovot is a személyes odaadása miatt mentette meg Sztálin a repressziótól és nevezte ki tankgyártási népbiztossá. Egyszer, amikor akaratlanul tanúja volt Sztálin és Szergo Ordzsonikidze vitájának – bár egy szót sem értett a grúzul folyó

beszélgetésből –, Onyiszimov ingadozás nélkül Sztálin oldalára állt. Sztálin pedig éppen ezt akarta, arra akart választ kapni, hogy az ügy lényegétől függetlenül milyen álláspontra helyezkedik vele kapcsolatban Onyiszimov. És olyan választ kapott, amely Onyiszimov odaadásáról győzte meg.

„Onyiszimov szó nélkül el akart menni mellettük, de Sztálin megállította:

– Üdvözlöm, Onyiszimov elvtárs. Azt hiszem, végighallgatta, miről beszélünk mi itt?

– Elnézést, nem tudhattam...

– Nem tesz semmit, előfordul... De melyikünkkel ért egyet? Szergo elvtárssal vagy velem?

– Sztálin elvtárs, én egy szót sem értek grúzul.

Sztálin elengedte a füle mellett a mondatot, mintha nem is hangzott volna el. Alacsony homloka alól súlyos pillantást vetett Onyiszimovra és anélkül, hogy a hangját felemelte volna, még lassabban ismét megkérdezte:

– Szóval, melyikünkkel ért egyet? Vele? – Sztálin itt szünetet tartott. – Vagy velem?

Elkövetkezett a pillanat, az a pillanat, amely később a mérleg serpenyőjébe került. Alekszandr Leontyevics nem mert még egyszer Szergóra nézni. Valamiféle ösztönös, gondolatnál is gyorsabban működő erő arra kényszerítette... És ő ingadozás nélkül kimondta: „Önnel, Joszif Visszarionovics."

Sztálin válaszlépése is logikus és jellemző volt. Több hónap múltán azt írja Onyiszimovnak egy cédulára: „Én Önt a barátaim közé soroltam és sorolom. Hittem és hiszek Önben..."

Az Adminisztrációs Rendszerben a szolgálatkészség elválaszthatatlanul összeforr az odaadással. És ez elke-

rülhetetlenül szubjektív elemet visz a Rendszerbe, és annak logikus voltát az általa szült személyes kapcsolatok bontják meg.

Vegyük például a Szerebrjannyikovval, Onyiszimov beosztottjával történt esetet. Ez a háború idején történt. Onyiszimov rajtakapta a beosztottját, hogy az el akart vinni egy darab vajat a speciális büféből. Kiderült, hogy Onyiszimov kisfiának szánta. Hasonló esetben Onyiszimov könyörtelenül megbüntetett volna bárkit. És most? A vajat visszavitték a büfébe, Szerebrjannyikov pedig... hamarosan Onyiszimov titkárságának vezetője lett.

Az Adminisztrációs Rendszerben a személyes odaadás, csakúgy, mint a személyes gyűlölet, teljes mértékben hat. Ha minden a Felsőbbségtől függ, akkor a legkisebb lehetőséget is ki kell használni saját helyzetünk megerősítésére. Fenn pedig szintén teljesen ellenőrizni kell a Rendszer alárendelt részét.

Végeredményként a Rendszer nem tudja újra kitermelni a számára szükséges vezetőket. Arra van ítélve, hogy minden új kinevezett, ha csak egy picivel is, de rosszabb legyen az előzőnél. Ebben a Rendszerben egyre nehezebb a Rendszer számára szükséges kádereket találni.

Alekszandr Bek könyvének van még egy „rétege". A regény bemutatja, hogyan nyomorítja meg a Rendszer a személyiséget; itt még az „irányítás lépcsőjének" legmagasabb fokain álló emberek is az óriási állammechanizmus csavarjai lesznek. Még csak nem is arról van szó, hogy természetellenes életmódot folytatnának, többek között maga Onyiszimov is. A kérdés sokkal komolyabb: az Adminisztrációs Rendszer hatására

Onyiszimov a szocializmus aktív harcosából, illegális kommunistáiból objektíve a tudományos-műszaki haladás, a gazdasági fejlődés kerékkötőjévé válik. Arról már nem is beszélünk, mennyire ellentmond Onyiszimov élete magának a szocialista eszmének, melynek középpontjában az ember, annak szellemi világa és erkölcsi arculata áll. A regény csak azt mutatja be, milyen mély szakadék tátong Onyiszimov és fia között. Elképzelhető, hány sorsot tört ketté, hány tehetséges embernek zárta el az útját, hány lélekben hintett el kétkedést végső győzelmét illetően a maga hipertrofikus ügybuzgalmával, az instrukciók iránti odaadásával, az új visszautasításával. S vajon nem Onyiszimovnak, helyesebben követőinek köszönhetjük-e jelenlegi sok bajunkat – társadalmi, gazdasági fejlődésünk és a tudományos-műszaki forradalom ütemének lelassulását, sok erkölcsi veszteségünket, az ifjúság körében megfigyelhető nihilizmust? Egyébként ne nagyítsuk fel Onyiszimov bűnét, és ne felejtsük el, hogy ő – és ezt Alekszandr Bek igazi kutatómunkája alapján igen pontosan kimutatja – az Adminisztrációs Rendszer szülötte, terméke és egyidejűleg áldozata is.

És Bek így – lépésről lépésre –, sok-sok részlet segítségével mutatja meg az adminisztratív irányítási rendszer belső ellentmondásosságát.

5. Zavarok a tudományos-műszaki haladásban

Bármily nagyok legyenek is magának az irányításnak a nehézségei az Adminisztrációs Rendszer variánsában, a rendszer célszerűségének kérdése esetleg fel sem merült volna, ha nem mutatkoznak zavarok az irányítás objektumának kulcsfontosságú láncszemében, a tudományos-műszaki haladásban.

Regényében Alekszandr Bek két olyan, látszatra egymástól távol álló esetet vizsgál, amelyek a tudományos-műszaki haladással és Onyiszimov tevékenységével, vagy tágabban értelmezve az Adminisztrációs Rendszerrel és a tudományos-műszaki haladással állnak kapcsolatban.

1952-ben egyszer megszólalt a telefon Onyiszimov dolgozószobájában. Sztálin telefonált és telefonhoz kérte az ott lévő Cselisev akadémikust is. Íme a beszélgetés egyik részlete:

„– Ismeri Lesznih mérnök javaslatát, amely szerint nagyolvasztó nélkül lehet acélt gyártani?

– Igen.

– Mit tud mondani róla?

– Amennyire én az elképzeléssel megismerkedtem, azt tudom...

– Maga tanulmányozta?

– Igen.

– Akkor hallgatom.

– Nézetem szerint, Joszif Visszarionovics, a javaslatnak nincs gyakorlati haszna...

– Vagyis nincs perspektívája az ügynek? Jól értettem a szavait?

– Távoli perspektívában... Egyelőre azonban...

– Következésképpen a feltalálónak nem segítettek? ... Hát akkor végül is nem segítettek neki?

– Nem tudom.

– De én tudom. Ön és Onyiszimov elvtárs nem segítettek. Ezt mások tették meg önök helyett. S bár önnek az a véleménye, hogy a találmánynak nincs gyakorlati haszna... Az én asztalomon pedig itt vannak az acélminták, amelyeket ezzel a módszerrel olvasztottak...

– Végső soron lehet így olvasztani. De mennyibe kerül?... Meglehet, a kemence is használhatatlanná vált, a kemencebélés is kiolvadt...

– Miért kell a legfontosabb helyett jelentéktelen apróságokról beszélni, Cselisev elvtárs? – Hát születik valami is kínok nélkül?... – A legfontosabb az, hogy az új módszerrel acélt olvasztottak. Az összes többi pedig elrendeződik, hogyha elég kitartóak leszünk, Cselisev elvtárs... Ily módon ön hibát követett el... De helyrehozható hibát. Hát hozzuk helyre. Erre a fémre nekünk szükségünk van."

Arról van szó, hogy Sztálin már régóta azon törte a fejét, hogy lehetne felhasználni a Szibériában tervezett óriási vízi erőművek olcsó villamos energiáját. Lesznih elgondolása választ adott kérdésére. És Sztálin belekapaszkodott. Amint később a neves író jegyzetfüzetében feljegyezte: „Az acélgyártás eleddig sohasem látott, forradalmi módszere. Cselisev akadémikus, a híres Kurako tanítványa, az első ötéves tervek hőse nem értette meg. O. miniszter, a KB tagja, kohómérnök nem látta át, nem értette meg. Az ügy Sztálinig jutott. Ő megértette! És szabad utat adott ennek a műszaki forradalomnak."

A valóságban sokkal bonyolultabb volt a dolog. Lesznih mérnök, az egyik szibériai főiskola oktatója, régóta mániákus kitartással forszírozta, hogy kezdjenek kísérleteket a nagyolvasztó nélküli, elektromos úton történő acélgyártás érdekében. Bejutott Cselisevhez. Az akadémikus azt írta, hogy a módszer műszakilag megvalósítható, de gazdaságilag nem célszerű, mivel nagyon sokba kerül. Nem a jelenlegi évtized feladata. A feltalálónak bizonyos keretek között segíteni kell,

hadd bütyköljön. A munka tisztázni fog bizonyos elméleti kérdéseket, de Lesznih módszerének ipari méretekben történő alkalmazására belátható időn belül nem lehet számítani.

A makacs feltaláló panasszal fordult a KB-hoz. A beadványt elküldték a miniszternek, Onyiszimovnak. Alekszandr Leontyevics a rá jellemző gondossággal tanulmányozta a rajzokat is, a számításokat is, valamint a véleményeket is. Onyiszimov következtetései kategorikusabbak voltak, még szemrehányást is tett Cselisevnek lágyszívűsége miatt: ha a dolog gyakorlatilag irreális, a mi minisztériumunk nem foglalkozik vele, ott a felsőoktatási minisztérium, amelynek állományába Lesznih tartozik, segítsen az neki.

És két év múltán Sztálinig jutott az ügy. Kiderült, hogy a Berijának alárendelt lágerigazgatóság, amely éppen a szibériai vízi erőművek tervezésével foglalkozott, adott Lesznihnek bizonyos pénzt kísérletei folytatására. Megszületett az acél, és Berija azonnal átadta a mintákat a Gazdának, hogy az irgalmatlanul lecsaphasson Onyiszimovra.

Mind Onyiszimov, mind pedig Cselisev tudta, hogy a laboratóriumi eredményektől az ipari méretekben történő gyártásig évek telnek el. Onyiszimov azonban nem mert ellentmondani Sztálinnak, ez azt jelentette volna, hogy továbbra is az újítás ellen van, makacsul kitart hibája mellett. Arra is rájött, hogy Sztálin dolgozószobájában ott van Berija is, és szörnyű veszély tornyosul fölötte.

Ám a legfontosabb szerepet nem a bátorság hiánya játszotta. A regény helyesen mutat rá, hogy az automatikus, szinte már ösztönössé vált fegyelem munkálko-

dott, a Sztálin iránti, minden szava és utasítása iránti hűség. Már maga a gondolat, hogy ellentmondjon Sztálinnak, teljesen idegen volt Onyiszimov számára csakúgy, mint az Adminisztrációs Rendszer bármely más vezetője számára is. És Onyiszimov a szokásos módon válaszolt: „Teljesítjük. Igen, személyesen én vagyok a felelős érte."

Sztálin megparancsolta, hogy tizennyolc hónap alatt építsék fel Szibériában a Lesznih módszere szerint dolgozó gyárat, arra a bizottságra bízta a dolgot, amelyik annak idején egyhangúlag elvetette a módszert, csak még hozzávette a *Jenyiszejelektro* Berija által megnevezendő munkatársát.

Onyiszimov megúszta, Berija terve nem vált valóra. A Minisztertanács határozata alapján, melyet maga Sztálin írt alá, Onyiszimov megrovást kapott, mivel „elfojtott egy nagyon értékes újítási javaslatot". Sztálin meg nem kételkedett, hogy Onyiszimov – habár annak idején nem fogadta el a találmányt, amikor azt alulról javasolták – most a lehető legjobban és energikusabban megtesz mindent, ami lehetséges, sőt annál is többet, hogy az iparban elterjessze Lesznih módszerét. És nem bántotta, nem állította félre Onyiszimovot.

Onyiszimov számára azonban tragikusnak bizonyult a saját meggyőződése és a Rendszer törvényei iránti hűsége közötti ütközés. Régebben meg volt győződve a feladatok célszerűségéről. Most fordult elő először, hogy nem hitt valamiben, de hozzálátott a végrehajtásához. És Onyiszimov komoly idegbetegséget kapott.

Az országnak pedig rengeteg pénzébe került az ügy. A százötvenmillió rubelt felemésztő szupertitkos „332-

es postafiók" állandó balesetek, géptörések, medveképződés, a már kész részek szüntelen rekonstrukciója közepette született... Sztálin halála lehetővé tette, hogy a valóságnak megfelelően értékeljék az elvégzett munkát.

A gyárba kiszállt a minisztérium bizottsága, aztán egy másik a Minisztertanácstól. A következtetések megsemmisítőek voltak. A gyárat és a kemencéket lángvágóval szétvágták ócskavasnak.

A tudományos-műszaki haladással kapcsolatos másik eset, amelyről a regény említést tesz, Golovnya gyárigazgató nevéhez fűződik. Golovnya hosszú évek óta próbál engedélyt szerezni egy új öntési módszer kipróbálására, Onyiszimov azonban, miután a népbiztosság szakembereitől negatív véleményt kapott, kategorikusan megtiltja a kísérletek folytatását. A háború után pedig kiderült, hogy már az USA egész kohászata egy, a Golovnya által javasolt módszerhez hasonló termelési módra állt át... És Golovnya esete nem egyedüli. A regény megemlíti, hogy ugyanilyen negatív elbírálásban részesült az önjáró zsugorítvány is. És megint csak azért, mert Fent nem akadtak pártolói, és nem lett belőle direktíva. Márpedig a műszaki haladásra az volt az egyetlen lehetséges mód, ha azt utasításba adták.

6. Az Adminisztrációs Rendszer válsága

Az Adminisztrációs Rendszer „zavarai" és „ütközései" logikusan ahhoz a kérdéshez vezetnek, hogy betegségről, külső ok által kiváltott gyulladásról vagy valami a Rendszerben elkerülhetetlen, arra belsőleg jellemző dologról van-e szó. Az író természetesen nem tudta az egész problémakört átfogni, melynek megoldásán közgondolkodásunk az utóbbi harminc évben

fáradozik, amelyről a XXVII. pártkongresszus és az SZKP KB legutóbbi, 1987. évi plénumának dokumentumai is szólnak. De a regény nagyban hozzásegít a kérdés megértéséhez. Tulajdonképpen maga a kérdés is a regény olvasása közben fogalmazódik meg.

Nézzük a Lesznih és Golovnya találmányával kapcsolatos „zavarokat". Az Onyiszimov és a feltalálók közötti személyes viszony mögött könnyű felfedezni valami jelentősebbet. Ha jól belegondolunk, miért szenved veszteséget az ország ebben a két különböző esetben, kiderül, hogy az okok egy tőről fakadnak: a tudományos-műszaki haladással kapcsolatos minden döntés az irányítás legfelsőbb szintjein és akarati módszerrel történik. A Felsőbbség határozza meg, mi számít tudományos-műszaki haladásnak és mi nem. S bármennyire figyelembe vegye is a Felsőbbség az ország érdekeit, bármennyire ideálisak legyenek is az ország vezetői, mégiscsak akarati, szubjektív határozatokat hoz. A legjobb szándék ellenére is magában a mechanizmusban rejlik a hiba, hiszen az akarati és a voluntarista döntések között nincs objektív határ. Egyforma valószínűséggel fordulnak elő a tudományos-műszaki haladást elősegítő, merész központi beavatkozások (gondoljunk csak Onyiszimov kiszállására és az addig ismeretlen, a sugárhajtású motorokhoz szükséges hőálló acél gyártására), a tudományos-műszaki haladás akadályozása (amint az Golovnya esetében történt), valamint az eszközök egyelőre perspektívátlan vállalkozásokra való összpontosítása (Lesznih esetében).

Lesznih mérnököt Bek mániákusan megszállott feltalálónak ábrázolja. Érthető, hogy Cselisev akadémi-

kusnak rokonszenves a megszállottság, mert az ilyen emberek nélkül lehetetlen mindenféle tudományos-műszaki haladás. A gyárépítés kudarca után Lesznih egymás után két infarktust is kap, de megint csak elölről akarja kezdeni a kísérletezést. De most őt is úgy fogadják, mint Golovnyát: nincs utasítás, nem foglalkozunk az ügyével. Minden kemencéjét, még a kísérleti kemencét is szétvágják lángvágóval. Nagyon pontosan fogalmazott Cselisev, amikor azt mondta: „Hogy az ördög vinné el ezeket a barbár szokásokat. Tisztára barbár szokás. Visszahőkölünk, mint... Legalább egyet meghagyhattak volna neki, hadd bütyköljön. Kinek ártott volna vele?" Nyilvánvaló, kinek: a Rendszernek. Az nem hőköl vissza, csak most egyáltalán nem támogathatja. Ha alaposan elgondolkozunk, miért szenved veszteséget az ország ebben a tartalmát tekintve két különböző esetben, kiderül, hogy az okok egy tőről fakadnak: Lesznihet, méghozzá épp olyan logikusan nem támogathatja, ahogy annak idején, amikor erre „utasítás" volt, támogatta.

Az Adminisztrációs Rendszer számára csak abban az esetben lesz a találmány találmánnyá, a tudományos-műszaki haladás tudományos-műszaki haladássá, ha a Felsőbbség terv, direktívában megszabott feladat, szabvány stb. formájában ráüti a pecsétet. Golovnya találmánya mindaddig nulla, amíg utasítás formájába nem öntik. És Lesznih találmánya abban a pillanatban megszűnik találmány lenni, amint kihúzzák a tervből. És nagyon logikus Golovnya Onyiszimovhoz intézett kérdése: „De ha felülről azt mondanák önnek: támogasd... Avagy egyszerűen csak rábólintanának,

akkor én öntől mindent megkapnék a találmányomhoz attól függetlenül, hogy jó-e az vagy rossz."

Golovnya és Lesznih Onyiszimovval történt összeütközése az Adminisztrációs Rendszer és a tudományos-műszaki haladás, a tudományos-műszaki forradalom összeütközése. Ebben a rendszerben szintjüket tekintve csak központi, módszerüket tekintve pedig csak akarati döntések lehetségesek. A Rendszer képes az útkeresésre, de csak konkrét, korlátozott formában, ha az felülről indul ki. Ám a vezetők összetétele a Rendszeren belül, amint azt láttuk, elkerülhetetlenül romlik. A túlterheltség, a felelősség súlya, a beosztottak iránti viszonyuk ellenőrizhetetlen volta miatt a Rendszer káderei elkorcsosulnak. A vezető állásokba a Rendszer által nevelt egyre szolgálatkészebb utasítás-végrehajtókat neveznek ki.

Igen jellemző figura Onyiszimov népbiztosságán Zemcov professzor, a komoly szakértő. Mellesleg Zemcov sakkfeladványokat és sakkszakkönyveket is ír. Amikor azonban a kiküldetések alatt Onyiszimovval sakkozik, gyakran veszít a főnökével szemben. S ebben az esetben nem elégedhetünk meg Zemcov magyarázatával, miszerint más dolog a sakkelmélet és megint más a gyakorlat, a játék. Valószínűbb, hogy másról van itt szó. Zemcov a szolgálaton kívül sem képes megtenni, hogy ne rendelje alá magát a főnökének. Az író könyörtelen: pontosan ez az engedékeny Zemcov adja a legfontosabb negatív véleményt Golovnya haladó javaslatáról. S bár nehéz megmondani, hogyan hat az adott esetben Zemcov szolgálatkészsége az új elgondolásról adott negatív véleményére, a hatás mégis nyilvánvaló. Egyre bonyolultabb helyzet alakul ki: a Rendszernek

arra van szüksége, hogy a tudományos-műszaki haladás variánsait fent ítéljék meg, fent pedig egyre inkább Zemcov típusú emberek vannak, „szemellenzős" emberek, akiket kizárólagosan a szolgálatkészség, a kezdeményezés hiányának szellemében neveltek.

Amíg az ország átvette a tudományos-műszaki haladás eredményeit, az Adminisztrációs Rendszer viszonylagos előnyei elfedték annak hiányosságait. A tudományos-műszaki haladásban van egy olyan szakasz, amikor a gyárakat már felépítették, és minden erőt a munka szabályainak betartására kell fordítani. És Onyiszimov stílusa leginkább az iparosítás ezen szintjének felelt meg.

Amikor azonban a tudományos-műszaki haladás újabb variánsait kell mérlegelni, utat kell nyitni a különböző kutatásoknak – a Golovnyáénak is meg a Lesznihének is –, akkor a vezetés akarati módszerei már elkerülhetetlenül magukban hordják a hibák lehetőségét. Különösen nehézzé válik az Adminisztrációs Rendszer helyzete a tudományos-műszaki forradalom körülményei között, amikor már nem egyes találmányokkal van dolga, hanem a találmányok özöne zúdul naponta a termelésre. Mivel nincsenek objektív gazdasági kritériumaik, a határozathozók a külföld fogságába kerülnek: mindig az a helyes, amit ott már alkalmaznak.

Ily módon nem is az Adminisztrációs Rendszerről van szó. Azoknak a feladatoknak a gyökeres megváltoztatásáról van szó, amelyeket a Rendszer erőfeszítései által létrehozott gazdaságnak meg kell oldani. Konkrétan a tudományos-műszaki haladás méreteinek és ütemének megváltoztatásáról van szó.

A XX. század kulcsproblémájának, a tudományos-műszaki haladás problémájának megoldása szempontjából az Adminisztrációs Rendszer egyre kevésbé megfelelő. Alekszandr Bek regényének ez a ki nem mondott, de a regény menetével megalapozott következtetése alapvető jelentőségű, amikor az Adminisztrációs Rendszer sorsán, annak elkerülhetetlen megváltoztatásán, átépítésének lényegén gondolkozunk.

Alekszandr Beknek sikerült szemléletesen megmutatni az Adminisztrációs Rendszer válságának még egy nagyon fontos oldalát, amit én Berija-szindrómának neveznék.

A regény lapjain sokszor megjelenik ez a név. Onyiszimov valamikor azt mondta neki: „Nem tudok én önben megbízni, Berija!" Ezt Berija nem felejtette el. Onyiszimov tudta, hogy Berija csak a lehetőséget várja, hogy leszámoljon vele. Onyiszimov is, Berija is tagjai a KB-nak, tegeződnek, ám Berija keze egész idő alatt ott függ Onyiszimov fölött.

Ezt minden bizonnyal Sztálin is nagyon jól tudta. De nyugodtabban érezte magát, ha a beosztottai halálos ellenségei voltak egymásnak, s ezt az ellenségeskedést nemcsak hogy normálisnak, hanem egyenesen hasznosnak tartotta az Adminisztrációs Rendszer szempontjából.

A regényben fokozatosan világossá válik, hogy Berija és Onyiszimov személyes ellenségeskedése valami fontosabbat rejt magában, magának a vezetés mechanizmusának velejáró, jellemző vonását.

Berija nem önmagában véve félelmetes, hanem a Sztálinnal való kapcsolata révén. Alekszandr Bek érdeme véleményem szerint az, hogy rákényszerít bennün-

ket, hogy mélyebben, sőt azt mondanám, tudományosan elgondolkozzunk a „berijaizmuson". Ez egyrészt törvénytelenség, túlkapás, az Adminisztrációs Rendszer betegsége. Mert a káderek ellen irányuló represszió épp a merev adminisztrációs rendszereknek okozzák a legnagyobb kárt. Másrészt viszont – és ebben a vonatkozásban a regény előrelépést jelent a korszakról alkotott felfogásunkban – Beriját lassanként a Rendszer produktumának és feltétlenül szükséges láncszemének tekintjük. Berija nélkül Sztálin sohasem válhatott volna Gazdává, kettejük nélkül viszont az Adminisztrációs Rendszer nem lehetett volna logikus, befejezett egésszé, gyakorlatilag hatékonnyá.

Ha Onyiszimov mint nyomozó „ott függ" minden beosztottja feje fölött, valakinek csak kell „függenie" Onyiszimov feje fölött is. Minden Onyiszimov feje fölött. Kell lennie olyan helyzetnek, amikor Onyiszimov még a feleségével is keveset beszél a kocsiban, mivelhogy „jobb lesz, ha a sofőr előtt nem beszél". Itt nem elég csak a Gazda. Itt erős mechanizmusra van szükség. Itt elkerülhetetlen valamiféle Berija.

A félelem a merev adminisztrációs mechanizmus feltétlen velejárója. S nehéz lenne megmondani, Onyiszimov végtelen precizitása és szolgálatkészsége mennyiben függ ettől a félelemtől, és mennyiben a Gazda igazába vetett hit eredménye. S vajon oly távol áll egymástól ez a hit és ez a félelem?

És magának Onyiszimovnak is szüksége van Berijára. Mivel nem rendelkezik elegendő anyagi és erkölcsi motivációval, nem utolsósorban azért is irányítja hatékonyan a beosztottait, mert – valamelyik beosztottja személyében – azok fölött is ott függ „Berija keze".

Onyiszimov talán nem is gondol erre, de a beosztottai tudatában vannak...

S kiderül, hogy maga az Adminisztrációs Rendszer belső logikája kívánja meg a félelem alrendszerét, kívánja meg, hogy a Felsőbbségnek bármely pillanatban joga legyen leváltani bármely lentebb állót anélkül, hogy a leváltás okát megmagyarázná. És ez a jog – több körülménynél fogva – a beosztott élettől való megfosztásának a jogába mehet át. Az alrendszer konkrét formáinak kérdése – amely fontos kérdés – következtetésünk szempontjából nem túl lényeges. Az a fontos, hogy a hatékony adminisztráláshoz szükség volt egy ilyen alrendszerre. Ezért az Adminisztrációs Rendszer lényegéből következik, hogy Berijára szükség van, és megvalósulhat viszonylag kulturált és nagyon barbár formában is.

Ezért az igazi „bűnbánat", Berija elvetése, csak egyetlen esetben lehetséges, ha megértjük, hogy az egész adminisztratív irányítási rendszert át kell építeni.

És nagyon jellemző, hogy a Beriját gyűlölő Onyiszimov maga is úgy fogja fel, hogy a lágerek, amelyekben nem oly régen szeretett öccse is elpusztult, és az elítéltek tüskésdrót mögött összpontosított tömege valamiféle munkásokat összefogó egyesület, amely igen fegyelmezett, olcsó, bármely pillanatban új építkezésekre irányítható, jó hírnevet szerzett dolgozókat fog össze. Onyiszimov számára ez megengedhető, teljesen érthető dolog a kommunizmus nagy építkezésein.

Berija, írja Alekszandr Bek, egy sor gazdasági feladatot is magához ragadott, és évről évre egyre jelentősebbeket. Már egyetlen jelentős építkezést, egyetlen nagy

tudományos tervet sem lehetett elképzelni nélküle. Bek teljes joggal hangsúlyozza a dolognak ezt az oldalát.

Én azért írok erről, hogy világosabb legyen, mi az Adminisztrációs Rendszer, és mennyire bonyolult annak igazi átalakítása. És ha rendszerünk meg mi valamennyien nem akarunk megbékélni a berijaizmus semmiféle formájával, akkor feltétlenül meg kell értenünk, hogy csak magának az Adminisztrációs Rendszernek a kiküszöbölése szüntetheti meg azt a teret, amelyen a félelem alrendszerei kialakulhatnak.

Ily módon az Adminisztrációs Rendszer válságának az *Új megbízatás*-ban mintegy három síkja van. A társadalmi, ami a Berija-rendszer megszüntetésével kapcsolatos. A gazdasági, ami azt jelenti, hogy feltétlenül mozgósítani kell a termelés hatékonysága növelésének valamennyi tartalékát. És a tudományos-műszaki sík, ami azt jelenti, hogy a tudományos-műszaki haladás valamennyi formáját, a tudományos-műszaki forradalom minden vívmányát magunkévá kell tennünk. Ezért hangzanak olyan erővel és jelentenek általánosítást Golovnya igazgató szavai: „*Az ipar* nem élhet így... *egyáltalán nem lehet* így élni" (kiemelés tőlem, G. P.).

7. Miben hibázott Onyiszimov?

Bár a regény az *Új megbízatás* címet viseli, az események középpontjában nem az áll, hogy Onyiszimovot követnek nevezik ki az egyik északi országba (Csendlandba, ahogyan ő tréfásan elnevezi), hanem az, hogy felmentik az állami bizottság elnökének tisztéből. Mind Onyiszimov, mind a környezete, mind pedig a szerző állandóan a távozását tárgyalják.

A leváltás veszélye először a harmincas évek represszióinak időszakában jelent meg komolyan Onyiszi-

mov életében. Azzal menekült meg, hogy mint tankgyártási főigazgató levelet írt Sztálinnak, amelyben kérte, hogy indítsanak pártvizsgálatot vezetői tevékenységét illetően. A levelet felesége rokona, egy igen magas pártfunkcionárius juttatta el Sztálinhoz.

Természetesen a későbbiek során Onyiszimov sokszor elgondolkozott, miért nem érintette a represszió és lett népbiztos. Az volt a véleménye, hogy nem véletlenül menekült meg, hanem törvényszerűen.

Ebben elsősorban az oppozícióval folytatott harca, valamint a pártvezetés és személyesen Sztálin iránti határtalan, kritikátlan odaadása játszott szerepet. Másodszor, igen jelentősen esett latba az a vonása, amely még az illegalitás éveiben alakult ki, az, hogy a dolgokat kifogástalanul, pontosan végrehajtotta, s ez örömet szerzett neki, egy pillanatig sem volt terhére.

Onyiszimov azonban úgy gondolta, hogy ezenkívül még valami más is segítségére volt. Idejében műszaki képesítést tudott szerezni. Nem sajnálta az erejét, és tanult. Elsajátította a világ legjobb gyárainak technikáját és technológiáját, a legkisebb részletig elsajátította, az acél szakértője lett. Az acél pedig az iparosítás – a Sztálin által legfontosabbnak tartott dolog – lelke volt.

A represszió, Onyiszimov véleménye szerint, a harmincas években azoktól a vezetőktől tisztította meg az ipart, akiknek a politikán kívül semmiféle szakmájuk nem volt, és veszélyesekké váltak a gazdaság számára.

Eközben mintha nem vette volna észre, hogy a represszió gyakran azokat is érintette, akik talán minden szempontból méltók lettek volna az új posztokra. De magának Onyiszimovnak a Berija által állandóan fölötte függő keze veszélyében végzett munkája is nyil-

ványalóan kilógott ebből a sémából. Erre azonban nem akart gondolni.

És most Onyiszimovot leváltották. És ő sehogyan sem tudja megérteni, tulajdonképpen miért.

Persze már régóta az a hír járta, hogy a szigorúan központosított régi irányítási rendszereken változtatni fognak, hogy szükség van a helyi kezdeményezésre, a lentebb állók jogainak bővítésére. Ezeket a híreszteléseket Onyiszimov óvatosan fogadta, mivel az ő ágazatában minden a központilag pontosan kidolgozott instrukciókon és azok betartásának ellenőrzésén alapult. Ezért, amikor azt vitatták, hogy bizonyos minisztériumokat meg kell szüntetni és népgazdasági tanácsokat kell szervezni, ő azt hangoztatta, hogy óvatosnak kell lenni, nem szükséges elsietni az irányítás átszervezését, nem szabad hirtelen megváltoztatni. Saját bizottsága és az alája tartozó minisztériumok létjogosultságát védelmezte. Több érvet is felsorakoztatott ezzel kapcsolatban a KB különbizottságának ülésén. Szigorúan a tárgyra szorítkozó felszólalását hallgatás követte. Nem szálltak vitába vele.

De hisz ott csak a kérdés előzetes vitája folyt. És ő minden döntést – kételkedhet-e ebben bárki is? – fegyelmezett és hűséges párttagként fogadott volna. Miért, miért távolították el az iparból, küldték el arról a munkaterületről, amely az életét jelentette?

Cselisev akadémikus, maga Alekszandr Bek és a regényhez előszót író Grigorij Baklanov az alább következő változat elfogadása felé hajlik.

Onyiszimov túlságosan összenőtt egy bizonyos irányítási formával. Nem képes annyit fejlődni, hogy túltegye magát az eddigi irányítási rend megváltoztatá-

sán. Ezért is váltották le. „Szabaduljon meg attól az időtől! Miért tartja annyira fogva?" – mondja Cselisev Onyiszimovnak.

Ebben az értelmezésben van is valami igazság. És ha ez a változat igaz lenne, akkor Alekszandr Bek regénye hasznos és tanulságos lecke lenne számunkra, hogy vannak olyan káderek, akik nem tudnak megszabadulni azoktól az irányítási formáktól, amelyek között felnőttek, amelyekkel összenőttek és amelyeknek a hordozói. Ezért az ilyen vezetők mielőbbi leváltása, kicserélése elkerülhetetlen. Nem szabad időt és energiát pazarolni a régi rend ezen tartópilléreinek átalakítására. Minél előbb eltávolítják őket, annál jobb a változások szempontjából, bármilyen nagy szolgálatokat tettek is előzőleg ezek a vezetők.

A regényben látszatra sok érv szól e mellett az előttünk álló átépítés szempontjából is tanulságos változat mellett. Onyiszimov valóban fél, hogy ha felszámolják a minisztériumokat és helyettük tucatszámra szervezik a népgazdasági tanácsokat, gyengülni fog a tudományosan megalapozott normatívák központi kidolgozása, gyengülni fog az egységes ellenőrzés, s ennek eredményeképpen meglazul a technológiai fegyelem, és romlik a termékek minősége. Onyiszimov attól fél, hogy a minisztériumok megszüntetése után az iparág amúgy sem jelentős magasan képzett káderállománya szétszéled, és nem eléggé képzett gyári emberek jogot nyernek az önkényeskedésre.

De az élet igazságának mindenen átütő ereje – márpedig Alekszandr Bek éppen ezt az igazságot követte regényében – megengedi számomra, hogy Onyiszimov leváltásával kapcsolatban egy másik változatot adjak.

A regényben sok olyan tény szerepel, amelyeket csak a leváltás másféle értelmezése esetén tudunk megmagyarázni.

Kezdjük azzal a tétellel, hogy Onyiszimov nem képes alkalmazkodni a változásokhoz. Az átépítések idején sok ilyen vezető akad. De vajon Onyiszimov ezek közé tartozik-e? Cselisev akadémikus meg van győződve, hogy Onyiszimov képes alkalmazkodni és az új körülmények között dolgozni. Nem véletlenül mondja, hogy „Még ön előtt a jövő!" Tehát objektíve Onyiszimov képes a jövőben élni és dolgozni. Hasonló álláspontot foglal el Szerebrjannyikov, Onyiszimov titkárságának tapasztalt vezetője is. Az a véleménye, hogy Onyiszimovot hirtelenében váltották le, és még visszatérhet az iparba.

Márpedig ha maga Onyiszimov azt tartja, hogy „képes dolgozni", és a környezete is azt tartja, hogy „képes dolgozni", akkor az a változat, hogy a leváltás oka a teljes alkalmatlanság, nem megalapozott. Természetesen Onyiszimovnak nem lett volna könnyű dolga. Meg kellett volna tanulnia, hogy bizonyos jogokat az alárendeltjeinek adjon át, lehetővé tegye azok kutatásait valamiképpen. El kellett volna tűrnie – ez is hozzátartozik az igazsághoz – a beosztottak hazugságait és próbálkozásait, hogy bizonyos szeszélyeiket az állam számlájára elégítsék ki – hol az olvasztás technológiája, hol pedig a gyári udvar kialakítása terén. Egyszóval sok olyan dolgot kellett volna megtanulnia, amivel Onyiszimov nem tudott megbékélni. Ezért gondolom én is, hogy Onyiszimov tudott volna dolgozni a népgazdasági tanácsok körülményei között is, aminthogy az egykori minisztériumok sok vezető munkatársa is dolgozott.

De hát akkor miért váltották le Onyiszimovot?

Nézzük a regényben található tényeket. Az első tény. Szerebrjannyikov nem siet Onyiszimovval együtt „Csendlandba" utazni. Vajon miért? Hisz egész életében önmagát és a saját érdekeit tette az első helyre. És ha valóban átépítésről lett volna szó, amely az apparátust (és Szerebrjannyikovot is) fenyegeti, akkor a főnökével utazott volna. Szerebrjannyikov döntését azonban csakis úgy értelmezhetjük, hogy véleménye szerint a változások nem lesznek olyan radikálisak, amilyeneknek látszanak. És az olyanok számára, mint ő, mindig akad hely a rendszerben. Következésképpen nem is olyan új ez a rendszer.

A második tény. Onyiszimov munkatársai, beosztottai és kollégái, akik a repülőtéren elbúcsúztatják, szintén nem gondolják, hogy az Adminisztrációs Rendszer jelentős mértékben megváltozik. Szinte érzik, hogy helyrerázódik „minden", hogy „dörög még egy kicsit, tombol a vihar, aztán elcsitul". Sőt meg vannak győződve, hogy Onyiszimovot „visszahívják az iparba".

A harmadik tény. Cselisev akadémikus, szintén a már új időket értékelve azt mondja: „S nálunk szeretik, ha van kéznél egy olyan ember, akit mindenért felelőssé tehetnek. Akiről olykor három bőrt is lenyúzhatnak. S akkor majd azt mondják: »Ide nekünk Onyiszimov elvtársat, ez éppen neki való hely.«" Következésképpen, ő sem lát kardinális változásokat.

A negyedik tény. Golovnya az átépítés körülményei között is elkeseredetten harcol a találmányáért, és újabb levelet ír a KB-nak. Cihonya, a miniszter azt mondja neki: „Miért fordulsz te, Pjotr Afanaszjevics azonnal a KB-hoz? Nem tudtál eljönni hozzám? Avagy

írni ide a minisztériumba?" Pjotr a következőképpen válaszol: „Mint a párt tagja élek a jogaimmal." „Úristen, hát mi magunk megszerveztünk volna neked mindent." „Ismerem a hivatalukat, miniszter elvtárs."

Ilyen módon, részletről részletre, apróságról apróságra haladva (egészen a kormánykórház rendjének a leírásáig, amely mindenféle átépítést „túlélt"), nem tudom, hogy tudatosan-e, de az élet igazságának teljesen megfelelően Alekszandr Bek Onyiszimov leváltásának másféle magyarázatához vezet el bennünket.

Gondoljuk csak végig még egyszer a leváltás előtti eseményeket. Mit tett Onyiszimov? Az előzetes vita során ellenvéleményt fejtett ki egy olyan határozattal szemben, amely felé – a helyzetből, valamint abból ítélve, hogy a KB különbizottságot alakított ebből a célból – a Felsőbbség már hajlott. Onyiszimovot nem azért távolították el, mert ellenállást tanúsított – egyáltalán, mert idáig el sem jutottak a dolgok –, hanem azért, mert lehetővé tette annak a benyomásnak a kialakulását, miszerint nem áll készen a Felsőbbség direktívájának teljesítésére.

Más szavakkal kifejezve, azért a nagy és az Adminisztrációs Rendszerben teljességgel megengedhetetlen bűnért váltották le, mert nem mutatott kellő készséget, hogy azonnal, minden ellentmondás nélkül teljesíteni fogja a parancsot. Azért, mert rossz katona és parancsvégrehajtó. Annak a hiányáért váltották le, amit ő – teljes joggal – saját lényegének, legfőbb erényének tartott. Onyiszimov megsértette az Adminisztrációs Rendszer törvényeit. Bár tulajdonképpen nem is sértette meg. Az a benyomás alakult ki, hogy megsértheti. Amikor a népgazdasági tanácsokról hallott, nem azt

tette, amit egész életében, nem azt mondta, mint amikor a telefont „vigyázzban" tartotta a kezében: „Értem... Teljesítjük. Igen, személyesen én vagyok a felelős érte."

De ha ez volt az oka Onyiszimov leváltásának, akkor logikusan következik a másik kérdés is: Miben hibázott Onyiszimov? Miért fordulhatott elő, hogy ő, aki egész életében ideális parancsvégrehajtó volt, hirtelen elállt ettől a szereptől?

Felteszünk egy kiegészítő kérdést. Vajon a legkisebb kétségét is kifejezte volna a népgazdasági tanácsokkal kapcsolatban Onyiszimov, ha ez Sztálin javaslata lett volna? Ha még Berija a régi helyén lett volna? Azt hiszem, a válasz nyilvánvaló. Onyiszimov azt mondta volna: „Értettem!"

Tehát az Onyiszimov viselkedésében bekövetkezett változás oka csakis abban kereshető, hogy meghalt Sztálin, leleplezték Beriját, megtartották a XX. kongresszust, amelynek Onyiszimov is küldötte volt, és könnyekkel a szemében hallgatta Nyikita Szergejevics beszámolóját a személyi kultuszról.

Itt elérkeztünk a legfontosabb következtetéshez. Onyiszimov azért engedte meg magának, hogy a direktívák teljesítéséért harcoló funkcionárius sztereotip szerepétől eltérjen, mert komolyan vette, hogy az Adminisztrációs Rendszer megváltozott. Ő jól ismerte a Rendszert és annak törvényeit. És nem merte volna megsérteni őket, ha nem az a véleménye, hogy már új időket élünk. Nem az újjal való konfliktus vezetett el oda, hogy Onyiszimovnál megjelentek az önállóság csírái és megengedte magának, hogy félénk ellenvéleményét és bátortalan kétségeit fejezze ki a Felsőbbség di-

rektíváival kapcsolatban, hanem az, hogy elhitte, miszerint ez az új *már elkövetkezett*.

Onyiszimov a fő hibát azáltal követte el, hogy az Adminisztrációs Rendszert annak egyik konkrét megnyilvánulási formájával – Sztálinnal és Berijával azonosította. És az Adminisztrációs Rendszer ezen *formájának* megszüntetését a *lényegétől* való eltávolodásként értelmezte.

De következtetése, hogy az Adminisztrációs Rendszertől már eltértek, nyilvánvalóan elhamarkodott volt. A beszédet és a szándékot valóságnak és igazi változásnak vette, a múlttól való eltávolodás szándékát valóságos változásnak. Nem értette meg, amit még a fia is látott: „Az új időknek még nem bújtak ki a fogai." Egy ilyen szintű vezető számára, a „nyomozó" számára, aki „ki tudta szedni az igazságot", megbocsáthatatlan az ilyen tévedés. Ezért is kapta meg érte azonnal a büntetést, a leváltást...

És Onyiszimovnak ez a hibája kétségkívül a legnagyobb tanulság mindnyájuk számára Alekszandr Bek posztumusz művéből. Mert nemcsak Onyiszimov gondolta, hogy ha az Adminisztrációs Rendszerből kiküszöböljük a személyi kultuszt, akkor jövőnk minden problémáját megoldjuk, hanem Nyikita Szergejevics Hruscsov is meg mi is mindnyájan. A történelmi tapasztalatok birtokában már tudjuk, hogy nem így van. A Rendszer bosszút állt rajtunk...

Nem váltak valóra az 1965-ös reformhoz fűzött reményeink sem, amikor azt gondoltuk, hogy csak az adminisztráció méreteit kell csökkenteni az Adminisztrációs Rendszeren belül oly módon, hogy a legfontosabbra összpontosítunk, hogy gazdasági eszközökkel egé-

szítjük ki, akkor megint csak sikerül megoldani társadalmunk problémáit. A Rendszer megmaradt, szilárd ellenállást tanúsított a reformokkal szemben. Sőt, legyen bátorságunk bevallani, győzött, s bizonyos fokig még meg is erősödött.

Ezért kell A. Bovin politikai szemleírónak a múlt tanulságairól, az 1956-os és 1965-ös tervek kudarcáról szóló cikkéhez (megjelent a *Novoje vremja* című folyóirat 1987. 5. számában) feltétlenül hozzátenni, hogy nemcsak a semmivé lett tervek a hibásak, a dolog nyitja elsősorban abban keresendő, hogy 1956-ban és 1965-ben maguk a tervek abból indultak ki, hogy az Adminisztrációs Rendszer megreformált formában megőrizhető, s ezért a tervek nem voltak reálisak, nem érintették az Adminisztrációs Rendszer lényegét.

Márpedig a probléma lényege az – erre a XXVII. kongresszus világosan rámutatott, és az SZKP KB-nak 1987. januári plénuma ismételten hangsúlyozta –, hogy megszabaduljunk tőle, egy olyan új rendszerrel váltsuk fel, amely megfelel a szocializmus mai fejlettségi fokának, amely nem az adminisztráción, hanem gazdasági és demokratikus módszereken és formákon alapul.

Hiszen az Adminisztrációs Rendszer egyáltalán nem szinonimája a Szocialista Rendszernek, sohasem fogta át egész rendszerünket, ez az egyik átmeneti szakasz.

Ez nagyon, de nagyon bonyolult feladat, méghozzá nemcsak elvi újdonságát tekintve, hanem azért is, mert a régi Rendszernek lényegesen több híve, pártolója van, mint az első pillanatra látszik. Erre gondolok, amikor az újságokban arról olvasok, vagy a rádió- és televízióadásokban azt hallom, mily sok még a negatív jelenség, s főképpen, hogy el akarják ferdíteni a párt- és álla-

mi határozatok értelmét (például be akarják vezetni az igazgatók választását, de úgy, hogy egy jelöltből kell választani és nyílt szavazással).

Sokan, talán még nagyon sokan visszasírják az ő elképzeléseik szerinti példaszerű rend idejét. Sokan úgy vélik, vissza kell térni a sztálini típusú vezetési módszerekhez, s akkor azonnal meg tudjuk szüntetni a fegyelmezetlenséget a termelésben, a tervek nem fognak meghiúsulni, véget vethetünk a könnyű megélhetés hajszolásának, az önzésnek, a narkomániának és még sok mindennek, amivel most kemény, következetes és nyilvános harcot folytatunk. Azon azonban kevesen gondolkoznak el, hogy ezeknek a jelenségeknek a gyökerei az Adminisztrációs Rendszerbe nyúlnak vissza, akkor szökkentek szárba és hoztak egyre újabb hajtásokat, amikor a Rendszer teljes erejében volt. Pontosan akkor, azokban az években alakult ki a szónak és a tettnek, a szocializmus szempontjából távolról sem ideális eltérése, az a talaj, amelyen virágzott a szemfényvesztés, a teljesítmények szépítése, az állam becsapása, a meg nem dolgozott pénzek és kedvezmények igénybevétele. Emlékezzünk csak vissza, hogy ezek a jelenségek, az eredendően tiszta és tisztességes Onyiszimov tiltakozását váltották ki. Ám az Onyiszimovok mellett hány alkalmazkodó, konformista ember élt, akik ügyesen hasznot húztak az Adminisztrációs Rendszer hiányosságaiból. Ma már teljes felelősséggel elmondhatjuk: sokkal gyorsabban haladtunk volna és sokkal nagyobb utat tettünk volna meg, ha lett volna erőnk és bátorságunk hamarabb szakítani az Adminisztrációs Rendszerrel.

Ezért izgat bennünket ma, harminc év után, egy évvel

a XXVII. kongresszus után Onyiszimov sorsa. Hisz ma is fennáll a reális veszély, hogy megfojtják a peresztrojkát, hogy – amint ezt Onyiszimov tette – a szándékot tettnek vesszük, a szavakat valóságos változásnak, a formák változását a lényeg változásának. Nem véletlenül mondta Mihail Szergejevics Gorbacsov a KB januári plénumán, hogy „a peresztrojka ügye sokkal nehezebbnek, a társadalomban felgyülemlett problémák okai sokkal mélyebbeknek bizonyultak, mint azt előzőleg gondoltuk". Alekszandr Bek legnagyobb érdemét abban látom, hogy óva int bennünket, nehogy óriási hibát kövessünk el, s ez késztetett arra, hogy bár igen távol állok az irodalomtól, megírjam ezt a cikket regényéről.

Gavriil Popov
a közgazdasági tudományok
doktora

TARTALOM

Új megbízatás
5

Közgazdász szemmel
299

EURÓPA KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST
FELELŐS KIADÓ OSZTOVITS LEVENTE IGAZGATÓ
SZEDTE ÉS NYOMTA AZ ALFÖLDI NYOMDA
A NYOMDAI RENDELÉS
TÖRZSSZÁMA: 3959.66-14-1
KÉSZÜLT DEBRECENBEN, 1988-BAN

FELELŐS SZERKESZTŐ ÁRVAY JÁNOS
A SZÖVEGET AZ EREDETIVEL NYÍRI ÉVA VETETTE EGYBE
A VÉDŐBORÍTÓ ÉS A KÖTÉSTERV SÁRKÁNY GYŐZŐ MUNKÁJA
MŰSZAKI SZERKESZTŐ PINTÉR LÁSZLÓ
MŰSZAKI VEZETŐ: MIKLÓSI IMRE
KÉSZÜLT 15,84 (A/5) ÍV TERJEDELEMBEN
ISBN 963 07 4612 3

IVAN GONCSAROV
A LETŰNT SZÁZAD SZOLGÁI

A kötet az *Oblomov* és a *Szakadék* című klasszikus regények világhírű szerzőjének kisprózájából ad válogatást. A címadó írás Goncsarov (1812–1891) csúfondáros, öniróniától sem mentes beszámolója és egyben ragyogóbbnál ragyogóbb jellemrajza négy szolgájáról – a nagy szoknyapecér Valentyinről, az örökösen a bendőjét tömő, fecsegő Antonról, a gazdája pénzét az utolsó kopekig elivó Sztyepanról és a zsugori, pénzét uzsorakamatra kikölcsönző Matvejről –, akik a jobbágyfelszabadítás előtt szolgáltak nála.

A válogatás ezenkívül tartalmazza még a *Szülőföldemen* című írását, amely egy naplopó, szoknyavadász állami hivatalnok története, és az *Ivan Szavics Podzsabrin* című színes, korabeli életképet.

A Goncsarov születésének 175. évfordulójára megjelent kötet írásait Gasparovics Gyula, Nyíri Éva és Röhrig Eszter fordította.

VALENTYIN KATAJEV
IFJÚKORI REGÉNY

Valentyin Katajev önéletrajzi fogantatású, szabad asszociációs emlékezéssorozata, amely a hatvanas évek derekától a *Szentkút*, a *Gyógyír a feledésre*, a *Kis vasajtó a falban*, a *Szkuljani temető*, a *Gyémántos koronám* és a *Széttört élet avagy Oberon varázskürtje* című kötetekkel ajándékozta meg az olvasókat, most új darabbal gazdagodott. Az *Ifjúkori regény*-ben az 1986 elején elhunyt szerző első világháborús frontélményeiről számol be, egy tábornok lányához, Mignonhoz írott levelei és az 1916–17-ben készült feljegyzései alapján.

A korhű, kitűnő megfigyeléseken alapuló, finom humorral átszőtt, józan szemléletű, mégis lírai regénynek az ad különleges értéket, az teszi ellenállhatatlanul vonzóvá, hogy az olvasó végigkísérheti, „tetten érheti" benne az emberré, íróvá válás bonyolult, varázslatosan nagyszerű folyamatát.

Fordította: Enyedy György.